IGNAS KONČIUS

ŽEMAIČIO ŠNEKOS

I

IGNAS KONČIUS

ŽEMAIČIO ŠNEKOS

I

dalis

COPYRIGHT

Nidos Knygų Klubo leidinys Nr. 33, 1961.
Printed by NIDA PRESS,
1-2, Ladbroke Gardens, London, W.11.

PRADŽIAI

Žemaičių tėvų tėvai ne sau dirbo, tik Gimtojoje Padangėje: darbo nepamesi, kitur neišbėgsi. Vis nelaisvai, vis varu, vis priespauda, vis ujant, vis stumdant, net mušant — engiant, — rykštė juk iš mušančiojo karklyno, ir koto ranka — ne kaimyno.

Prieš šimtą metų žmonės šiaip taip avėjo-dėvėjo, gal ir išeiginių turėjo. Kai pradėjo patys gyventi: kitaip valgė-gėrė, čia bičiuliai, čia kieminėjo.

Pabuvome laisvi — atsigavome, geriau valgėme, apsidarėme. Pagerėjo keliai. Pagreitėjo arkliai. Pieningesnės pasidarė karvės. Greičiau ėmė augti lašininės. Sausesni laukai — našesni javai. Vešlesnės pievų žolelės. Ir ganyklose, jei jų kame bereikėjo, dingo briedgauris, dingo gyvulių išpeštos vejos šaknelės.

Šiandien kitaip visur kitur. Kitaip ir Lietuvoje.

Greta to pasikeitė ir pats žmogus. Kita galvosena. Kitoniški rūpesčiai, nebe tie darbai. Kita kalba, kita daina.

Anuos laikus išgyvenusiems ne taip jau sunku atsiminti, kaip buvo bent tuo metu, kai vaikais bėgiojome, kai augome.

Savus vaikus ėmėme auginti. Pagaliau ėmė augti vaikų vaikai.

Ką gi pasakysi, kai vaikaitis klausia savo tėvelius, kaip jūs maži gyvenote, ar vis baltais batukais avėjote, kokius saldainius valgėte, ar tokia pat balta duonelė buvo, ar vis riebalus piaustėte šalin, o ištirpusius — jau taukus — pylėte į vandens ausį...

Anksti išvežtieji iš tėvų Tėvynės, o kad ir iš Gimtojo Krašto, savo vaikams apie savo tėvų gyvenamąjį laiką tik apie karus, apie suirutes paprastai teima pasakoti.

Kas be kasdienio gyvenimo... Šis gyvenimas gilus, platus, nors jį sudaro mažytėlaitės smulkmenos. O tos

smulkmenos kiblios, patrauklios, veiksmingos, — jos sukūrė mūsų protėvių įsitikinimus, papročius. Nuo tų papročių, jei ir kažkaip norėtumei, greit nenusikratysi, — pastabioji akis tuoj pamatys, iš kur atėjai, kieno vaikas esi.

Taip ar panašiai galvojant, norima šiame rašinyje ne iš knygų išskaitytų, tik iš savosios atminties surašytų pateikti gyvenimiškų pokalbių-veiksmų paviršutines nuotrupas siaurame Žemaitijos Gimtosios Padangės lopelyje prieš geras šešias dešimtis metų.

Visi, kad ir taip, norėtųsi geriau apgalvoto rašinio, dar plačiau surašykime, įdomiau-išsamiau. Duokime mūsų vaikų vaikams ateityje pasmailauti žinių iš savo tėvų ar protėvių gyvenimo bent artimiausioje praeityje. Juk ta artimiausioji praeitis virs greit tolimesniąja, paskui vis tolimesne praeitim.

Šis tas šiaip taip parašyta mintims pažadinti-sukelti, šiokių tokių vaizdų žmonių gyvenimo Žemaičiuose atskleisti.

Skaitytojau, supyk dėl turinio, dėl minimų klausimų. Bet supykęs to pykčio nepalik savyje, — jis gali sveikatai pakenkti. Geriausia, imk ir parašyk pats, ką atsimeni apie savo Gimtojo Krašto žmones, jų darbus, išgyvenimus — rūpesčius, džiaugsmus, padauginк — tegu skaito kiti.

Šį rašinį ant savo pečių išnešė gerb. Bronius Kviklys, — jei ne jis, rankraštis būtų dūlėjęs nežinioje.

Širdingai ačiuoju gerb. Broniui Kvikliui už jo paslaugią gaišatį, už jo ilgus vargingus rūpesčius.

Ig. Končius

Gyventojai - savininkai

BAJORAI

Žemaičiai bajorų ponais nevadina. Bajoras yra bajoras. Tai yra stambius ūkius valdą, lenkiškai kalbą ir ponais save vadiną. Jie yra buvę ponų įvairūs tarnai, sako, pakalikai. Jie yra gavę geras žemes, su miškais, pievomis. Dauguma jų nėra baudžiauninkų turėję. Ponams tarnaudami, bajorai pramoko lenkiškai. Bajorai vietinės kilmės. Atėjūnų jų tarpe kaip ir nėra. Varnių mūrinės bažnyčios klebonas A. Juozapavičius ištyrinėjo Žemaičių padangės bažnytines metrikų knygas: kuris bajoras iš kur atsiradęs. Jis supykdė bajorus už tai, kam įrodė jų vietinę kilmę.

Bajorai didžiavosi savo neva lenkiška kilme. Tik sulenkintos pavardės, pridedant joms lenkiškas galūnes. Sakysim, Kontaučių parapijos Smilgių bajorų akalicijos: Rubeževičius, Smilgevičius, Butkevičius, Vaitkevičius, Jackevičius, Jesevičius, Steponavičius, Mažonavičius. Jų kilmė aiški: Rubežius, Smilga, Butkus, Vaitkus, Jackus... Ir greta jų: Viršilas, Daukantas, Budginas, Stulpinas, —itin gražios nepagadintos lietuviškos pavardės.

Ypač tos pavardės įdomios, kurių skiemenis galima sukeisti vietomis (atmetus galū-

nę): Budgin-as, Mongird-as, Tautvyd-as, Norvaiš-as, Vitart-as ir t.t. (Gimbut-as, Girdmont-as, Vytaut-as, Vaišnor-as, Tarvyd-as). Čia pakinta raidės M,N,T,D. Sako, tai senovės tikrosios žemaitiškos pavardės.

Gretimoje su Purvaičių soda Jėrubaičių sodoj gyvena ne stambus, kaip kiti to kaimo plungiškiai, buvę karališkiai, bet švariai atrodė jo ir kiemelis, ir namas, ir kiti pastatai. Ir žardiena švari, gražiai užtvertos statinės tvoros, apynaujė tvorų medžiaga. Mat, jo ūkis prie Kunigaikščio ganyklalės (taip vadino didelį miško plotą tarp Jėrubaičių ir Kapsudžių). Jo pavardė Lekauskis. Popieriuose jis buvo įrašytas — Lochovskij. Juk tai jau bent nelietuviška pavardė. Pasiteiravus pasirodė, kad jį žmonės vadina Lėkausiu. Ir tikrai jo ausys pernelyg didelės ir nuluzgusios. Sako, kai jis buvo mažas ir kai motina jį vedė prie pirmosios išpažinties, viską atlikus, motina įsakius jam bučiuoti bažnyčioj žemę. Vaikas lapt lūpas prie grindų. Tuo tarpu kažkas ėjęs pro šalį ir primynęs to vaiko ausį.

Dotnuvos Technikume (tuomet dar Dotnuvos Žemės Ūkio ir Miškų Mokykla) buvo įsteigtas gimtajam kraštui tirti būrelis. Kalėdų ir Velykų atostogom važiuojant mokiniams namo, buvo duodami klausimai, į kuriuos jie turėjo atvežti iš namiškių atsakymus. Be kitų mokinių buvo Malinauskis, mažo ūgio, labai vaikiškas baltaplaukis, bet gabus ir žvalus mokinys.

„Ką man užduosite Kalėdoms?“. Ilgai nelaukus pasakyta: „Sužinok, ką tavo pavardė reiškia, ir pasiklausyk, kaip žmonės ją taria“. Karštas buvo nuo Mažeikių — Židikų žemaitis. Juokėsi iš jo draugai — koks tu žemaitis, kad tavo pavardė nei šiokia nei tokia, bet jau tik-

rai ne žemaitiška. Pyko būsimasis kultūrtechnikas.

Po Kalėdų, per visą burnelę ištempęs platokas lūpeles, Malinauskis išdidžiai pasakė: „Žinau, kaip mus žmonės vadina". Jis paaiškino, kad juos vadiną Mėlynausiais. Yra juk mėlynom ausim žmonių.

Gal kaime buvo keli ūkininkai vienos pavardės. Pavyzdžiui, Šilasodoj gyvena trys Ješinskiai. Viename sodos gale (prie Peldiškių) vadina Užgališkiu. Antrasis gyvena prie Sausdravinio malūno tvenkinio (prūdo), tą vadina Paprūdiškiu. Ir trečiasis turėjo ar ne 14 vaikų, tą vadina Vakiniu. Purvaičiuose gyveno trys Končiai. Vieną vadino Vicentu, kitą Jeronimu, o mano Tėvą Staršinbuviu. Aš pats ilgai nežinojau, kad mūsų artimiausias kaimynas yra Končius: vis sakydavo — Jeronimo Kazė, Jeronimo Vonė, Jeronimo Barbė, Jeronimo Jonas (senas jo brolis grįžęs iš kariuomenės be sveikos galvos — labai buvęs mušamas, — kvailu buvęs pasidergęs: nepergalėjo jo ir pirm laiko paleido iš kariuomenės).

Pvz., Lapinskis gyveno Lekemėj. Jo tėvas buvo felčeris. Sūnus sykiu su manim mokėsi Palangoj — lenkiškai poterius kalbėjo. Jo brolis gyveno Kapstatuose prie Endrejavo ir vadinosi Lapiu, — sūnus Justinas, kiek vyresnis už mane, išėjo į kunigus ir kunigavo Šiauliuose prie geležinkelio stoties iš pravoslavų cerkvės padarytoj bažnyčioj.

Na, kaip felčerio sūnų krikštydamas, sakysi: Lapis! Kūmos visuomet gerokai įkaušę, o klapčiukas rašė, kaip jam sakė. Gi metrikai pagrindinis dokumentas. Ir man pagal metrikus norėjo primesti Končisov. Į metrikas rašydavo abiejų tėvų pavardes sykiu daugiskaitos kilmininke.

Bajorai ir caro laikais turėjo kitoniškas

teises. Kai jie priklausė ponams, turėjo raiti (su arkliais) kariuomenėj tarnauti (palygink su rusų kazokais).

Bajorai turėjo „bajoriškas" žemes: jiems nereikėjo mokesčių mokėti, nereikėjo kelių taisyti. Jie priklausė antstoliui (pristavui) ir paprastai mokėjo policijai išlaikyti po 20 kapeikų nuo desintinos. Teismas negalėjo priteisti jiems fiziškų pabaudų (įkirsti).

Žmonės juokauja, sakydami: bajorą gali mušti tik stačią, jo garbės neįžeisi; paguldęs jo nemušk.

Nei valsčiaus teismas, nei Žemiečių viršininkas, nei Taikos Tarpininkas negalėjo bajorų teisti. Bajoras galėjo į šiuos teismus traukti „žmones", o „žmonės" su bajorais turėjo bylinėtis skirtingu keliu.

PONAI

Bajorai nebuvo ponai, — jie žmonių nevaldė. Bajorai, kaip žmonės, tvarkėsi, tik daugiau teisių turėdami. Ponas yra tas, kuris turi vergų — baudžiauninkų (seniau vergų turėjo, paskui baudžiauninkų).

Ponai valdė didelius žemės plotus su dideliais miškais, kaimais, miesteliais.

Ir ponų bajorais nevadino. Tik ponais tevadino. Sakoma yra:

„Kad buvome po ponais", „kad ponai su mumis darė, ką norėjo", „kad ponai žmones valdė", „kad buvo ponų valdžia".

Ponai galėjo su kits kitu pasimainyti žmonėmis, dovanoti žmones, paimti žmonių turtą (ne atimti). Žmonių turtas buvo ponų turtas. Ar tai pats žmogaus valdomasis ūkis, ar jo geresnis gyvulys, ar geresnė pieva, ar našesnis laukas, viską ponas galėjo sau paimti ar kitiems atiduoti, sukeisti, išmainyti.

Ponai nemėgdavo su bajorais dėtis. Jie savųjų laikėsi. Retas kuris ir bajoras tesugebėdavo ponų laikytis. Tokius ponai nelyginant juokdariais laikydavo. Arba tie bajorai turėjo kuo nors būti pasižymėję, — gerus arklius turėti, gražų derlių gauti, — aplamai, pavyzdingai vesti ūkį. Pvz., Prusalių Sokelis (Šakelis) ir plungiškis kunigaikštis M. Oginskis.

Paprastai, besistiebdami prie ponų, bajorai suvargdavo, nusigyvendavo. Tokius vadino plikbajoriais. Ir kai jau visai bajoras nusmukdavo, beturėjo tik juodą „burnosą" su bliso apikakle ir skrybėlę ir jau visai į žydų rankas patekdavo, tokius vadino šunbajoriais. Jie nepritapdavo prie žmonių, o bajorai jų kratėsi. Tačiau dar turėdavo giminių pasilaikančių ar geraširdžių pažįstamų, eidavo per bajorus — buvo jų palaikomi, ir tokius vadino bajorų arba ponų ubagais. Kad ir elgeta, bet jo „manėrose" ar apdare buvo likę pėdsakų bajoriško elgesio, bajoriško apdaro. Ir tokie vis dar mėgdavo lenkiškai kalbėti. Ar pašventory, ar prie smuklės (tam tikros, bajorų mėgiamos) sustoję, lenkiškai kalbėdavo, kraipydamies, kad juos pastebėtų. Vengė „vartotojų bendrovių" — „kooperatyvų" — girdi, tai mužikų krautuvės. Eidavo pas žydus, lenkiškai kalbančius. Žydai juos poniavodavo, duodavo be pinigų, pagirdavo, — savotiškas ir prekes turėdavo. Tokias krautuves už tatai vadindavo poniškomis (bet ne bajoriškomis), atseit, vienu laipsniu aukštesnės rūšies. Tokiose krautuvėse bajorai drąsiai elgėsi, apibardavo žydus, žydelkas, o šitie vis nusilenkia, vis poniavoja.

Mano tėvas dar nešė valgyti į dvarą baudžiavą einantiems. Senolis — Silvestras Končius — visą amžių ėjo baudžiavą Medingėnų dvaro Šiukštai. Mūsų ūkis buvo paskutinis nuo dvaro, apie 7 km.

Tai buvo didelis dvaras su akmeniniais ūkio pastatais, ir daržinės, ir tvartai, ir jaujos. Tik gyvenamasis namas buvo medinis. Dvaras tas seniau priklausė jau net nebe ponui, bet kunigaikščiui Verigai-Darevskiui. Jam dar ir Rietavo apylinkės priklausiusios.

Grafų, kunigaikščių jau niekas ponais nebevadindavo. Dar kartais pasakydavo „ponas grafe". Bet prie žodžio kunigaikštis ponas visai nevartodavo. Labiau pagerbti norėdami ar kokios malonės prašydami, sakydavo „šviesiausis kunigaikšti".

Pasakoja, kad Šiukšta buvęs Verigų-Darevskių tarnas ir turėdavęs priežodį šiukš-šiukš. Bevaikiai kunigaikščiai palikę savo dvarų dalį tam tarnui, kurį vadindavę Šukšta.

Ponai tolei gerai gyveno, kolei jie turėjo baudžiauninkų, metininkų, šimtadienių, kolei jie turėjo nepardavę savo žemės pakraščiais pristatytų grytelių, kurių gyventojai atsimokėdavo, eidami dvarui dienas. Jei kuriam dar duodavo dirvos bulbėms pasisėti, ar kokiuose krūmuose pašaro karvei ar ožkelei pasišienauti, dar ir daugiau pririšdavo prie dvaro dienų. Dar kurui kame krūmų pasikirsti — pievas išvalyti, ar šakų pasigenėti, ar kirtimuose kelmų pasirauti— vėl dienos, vėl darbininkai nemokami.

Kaip ponai pažino savo kaimynus žmones, parodo šioks pasakojimas. Buvo badmetis. Neužderėjo. Žmonės neturėjo duonos — ko valgyti. Paties dvaro tarnautojai prašė ponią ką nors duoti neturintiems ko valgyti šeimos nariams, vaikams. Ponia atsakydavo: „Kad neturi ko valgyti, lai valgo duoną su svietu". Taip prašantieji ir išeidavo iš tos ponios, kaip musę kandę.

Sykį pasitaikė tai poniai išvažiuoti iš namų savais arkliais su savo „purmonu". Pakly-

do jie miškuose. Kelio neranda. Užtruko ilgą laiką. Ponia sakosi vežikui norinti valgyti. Vežikas atsakęs jai: „Kad poni neturi ko valgyti, valgyk duoną su sviestu“. Ši jam: „Kad ir duonos neturiu“. Tai sakąs vežikas: „ O anie badaujantieji ar gali valgyti duoną su sviestu?“ — „a, tai jie ir duonos su sviestu neturi!“

Ponų-bajorų likimą ryškiai nusakė vienas Telšių žydelis. Tas žydelis buvo laikomas nepilno proto, slampinėjo, nieko nedirbdamas, po miestą kiauras dienas. Užeigos prieangy sėdi keletas „prisiekusiųjų“ ūkininkų, buvę valsčių pareigūnai. Juos skirdavo apygardos teismui su prisiekusiais tam tikroms byloms spręsti: kiekvienai bylai, pagal ištrauktus numerius, jų skirdavo 12; jiems pateikdavo klausimus, į kuriuos jie turėdavo atsakyti: taip, ne, kaltas, bet yra mažinančių kaltę aplinkybių. Po šalių ginčų prisiekusieji pasitarę paskelbdavo savo sprendimus. Ir tik po to teismas, remdamasis įstatymais, paskirdavo bausmę. Sėdi sau tie vyrai, ir tas žydelis čia sukaliojasi. Staiga įlekia į miestelį Unduravičė su šešiais arkliais. Tegu arkliai ir ne kokie, bet vis juk šeši. Žydelis ir sakąs: „Ui, jūs matysite, ilgai taip nebus, kad bajorai su šešiais važiuotų, greit važiuos su vienu arkliu, su baltu arkliu, ir tas pats bus ne bajoro, bet žydelio“.

Gyvenimui ėmus kitaip krypti — prireikus samdyti darbininkus ir jiems, kad ir nedaug, bet vis dėlto mokėti, — ponams pasunkėjo. Jie ėmė pardavinėti miškus. Pritrūkus miškų, atskirus medžius, pavienius ąžuolus išrinkdavo žydai. Nebeturint ko iš miško parduoti, — netaip greit eglė ar pušis paauga, — ėmė pardavinėti pakraščiais pievas, dirvas. Kuris turėjo malūną, tą parduodavo. Grytelninkai, gyvenę dvaro žemės pakraščiais, pirma išpirkdavo grytelę, o paskui po truputį, progai

pasitaikius, — prireikus ponui pinigų, — apsukresnis susidarydavo pusėtiną ūkelį. Žinoma, vargas poną prispausdavo, kad jau ničnieko nebebuvo ko parduoti. Tuomet išnuomodavo ūkį „ant pusės“, paskui nuomininką įsileisdavo, ir pagaliau iš varžytinių paimdavo bankas už skolas, — geriausiai Vilniaus Žemės bankas. Bankas išdalydavo tokius dvarus atsiųstiems burliokams — starovierams. Pastatydavo jiems trobesius, supirkdavo gyvulius, duodavo sėklų. Kiek metų tokie atėjūnai nemokėdavo mokesčių. Galima sakyti, visi girtuokliai — arkliavagiai: pragerdavo gyvulius, padargus, sėklas. Bankas turėjo savo tvarkytojus, kurie vėl juos atstatydavo ir t.t. Taip pusė Kontaučių parapijos buvo suburliokinta: Kontaučių dvaras Bermano, kurį jautis nudūrė, Kepurėnų dvaras — tikras burliokynas.

Tuoj Kontaučių dvare cerkvė su popu dvaro centre įsikūrė, ir pasklido arkliavagiai. Žmonės, negalėdami kitaip su jais susitvarkyti, nes skundai valsčiui — policijai nepadėdavo, — šiandien sugautas, rytoj paleistas, —pačiupę burlioką bevagiant ar beganant svetimoj pievoj — javuose, vietoj išlygindavo. Tai buvo kuriam laikui kiek atbaidę nuo vagysčių.

Juos vadindavo tik burliokais. Niekas nesakydavo, į burlioką rodydamas, žmogus eina. Ne, sako, čia ne žmogus, o burliokas eina; ten ne žmogus, bet burliokas gyvena.

Visai liūdnai atrodydavo, kai dvarai pakliūdavo į banko rankas. Ir trobesiai beveik be stogų, susmukę, susikraipę, tvoros nuardytos, kur-ne-kur obelė likus, išvirtę vartų stulpai. Arimai, pievos krūmų prižėlę, šen ten beariama, tik spilksto kuokštais javų želmenys. Vos bepaeiną keltuvai (karvės), ir arklys — nebežinai kuriame gale galva, kuriame uodega. Ir patys burliokai — vasarą su kailiniais li-

gi kelių, netrauktais, suplyšusiais. Dulkiniu pančiu susijuosę. Susivėlusios barzdos, nekirpti plaukai. Moterys suplyšusiais marškiniais, su neužsegtais ančiais, išdribusiom krūtim; pro kiaurus sijonus ir ne prieš saulę visas sutvėrimas matyti. Vaikai nė tiek neturi marškinukų, kad įsikandę galėtų bėgioti. Praustis niekas ir nemėgino, nei vyrai, nei moterys. O kas vaikus praus! Darbymečiu, prakaitą šluostydamos, moterys kiek prakasdavo akis. Vyrai ir to nedarė. Jie drybsojo sau pavėsy ar po kaimynus vaikštinėjo — darbo jie nedirbo. Visus lauko darbus, arimus piovimus, kūlę, — viską moterys vienos, kartais paauglių berniukų padedamos. Jos gana darbščios. Ir nebiaurios, kad tik kiek numirkius purvus ir šiek tiek apdarius. Bet jau liežuviai jų, keiksmai tie maskoliškieji keletos laipsnių, vis tą vieną ar tas dvi vietas liečią nepaprasti sakiniai. Tik pajudink. Jos ir geruoju kalbėdamos to savo liežuvio nesigailėdavo. O įpykusios ir savo, kas nerodoma, parodydavo, ir reikalaudavo, kad ir tu parodytumei, ką turi, sugretinti galėtų — pasikeisti, — ir čia kalba be galo, nekartotinais žodžiais, tik kalbų turinio vietos vis tos pačios.

Taip tai „bajorija“ ir pati savaime ir per burliokus išnyko. Išnyko, su žmonėmis beveik nesusimaišiusi. Žmonės sakydavo: ne, kur dėsi bajoro dukterį, juk viena pražūtis su ja, — ar ji moka ką dirbti, o dar tuos vyriškius labai mėgsta. Retas kuris vedė bajoraitę, kaime gyvendamas. Kartais koks amatninkėlis miestely vargą vargdavo.

Taip sakant, bajorai išnyko be pėdsako. Dingo ir tiek. Nebeliko. O už mužiko kur tekėsi.

Jonui Kentrai Palangoje Bakanauskienė sakė (žinoma, lenkiškai): „Ir tu savo pirmąją dukterį išleidi už chamo?“ Tas chamas buvo

aukštuosius mokslus išėjęs žemaitis. Bakanauskas (Bakanas) buvo kilęs nuo Kauno ir Palangoj, jau emeritas (tarnavęs Bajorų Globos įstaigoj Kaune), buvo grafo Felikso Tiškevičiaus byloms vesti įgaliotinis. Jis ramus žmogelis, bet jo žmona — ligonis lenkė nuo Medingėnų — Viršilaitė.

Žemės reforma Nepriklausomos Lietuvos laikais ėmėsi žemes tvarkyti. Prie miesto sudarė sklypus. Miestelėnams davė ir didesnius žemės plotus ūkiui įsikurti.

Mūsų kaimo ponas Šukšta ilgokai laikėsi, gerai ūkį vesdamas. Laikė gerus arklius, gražias karves. Iš išorės nieko netrūko. Laukai gerai užderėdavo. Paaugo vaikai. Miško nebebuvo parduoti. Patys žiemos metu ilgam išvažiuodavo į Varšuvą. Jo miškų šeimininkas Stoupelis miško likučius pardavinėdavo žydams, kad būtų ponui kas į Varšuvą nusiųsti. Skolindavo iš žmonių po vieną kitą šimtą rublių. Vaikams ėmus šeimininkauti, ūkis susmuko. Vaikai dėjosi į POW. Kitas buvo sužeistas ar net ir mirė nuo žaizdų vėliau. Dotnuvoje turėjome tarnaitę — bajorę Bacevičaitę, Medingėnų Šukštos metininko dukterį; mokėjo kiek lenkiškai. Ji buvo kelis metus tarnavusi pas tuos Šukščiukus. Jai buvo neužmokėta 500 litų algos.

Šukštų duktė mokytojavo Kauno lenkų A. Mickevičiaus vardo gimnazijoj. Irgi su ja kažkas ten buvo — kažkaip susipainiojusi su sidabrine lape. Jų tėvai, tazgatis, be Varšuvos gyventi negalėjo, o vaikai išsiblaškė visi ir vėjais nuėjo. Gerai, kad nėjau jų mokyti, kai buvau jų tėvo kviečiamas. Pasakiau: neisiu pas poną. „Tai, maš panie, kodėl?“ Sakau, man bus nemalonu aptikti savo tėvų baudžiavos vietą. „Tai, tai buvo seniai, tokie laikai buvo, mes nekalti, taip buvo tvarkomas pasaulis...“

Neperkalbėjo manęs. Tiesa, jis buvo geras žmogus. Žmonės apie jį nieko bloga nepasakodavo.

Užpelių dvarą valdė kitas Šukšta — Užpeliškis. Šis mažiau žemės teturėjo. Užpeliai nuo upės vardo Pela, Minijos intakas. Jo žmona, sako, buvo kiek pakvaišusi. Ir vaikai į ją atsigimė. Duktė buvo nepaprasta gražuolė, bet nesveiko protelio. Sūnus klierikas, nebaigęs seminarijos, mirė. Visa šeima išgaišo (tėvas ar ne karininkas buvęs).

Žlibinai priklausė Boleslovui Šukštai — ar ne šeši ar aštuoni valakai žemės, malūnas ant Sausdravo. Mažas eglynėlis prie ūkio. Pats kažkame tarnavo. Žlibinuose kurį laiką nebuvo kunigo (filija seniau, dabar parapija). Jis norėjo bažnyčią visai panaikinti. Kai kunigas buvo parvežamas, ponas su šautuvu vaikščiojo po šventorių, sakydamas neįsileisiąs — nušausiąs kunigą. Mat, bažnyčiai priklausė valakas — 20 desintinų — jo žemės. Vienas sūnus, ar tik ne matininkas, kažkame buvo. Viena duktė buvo uždaryta laikoma — kiek pamišusi. Kita duktė ar ne mokytoja buvo. Šis Šukšta tolimas giminė Medingėniškiui ir Užpeliškiui.

Žlibiniškio brolis, Kontautiškis Petras Šukšta, valdininkavo Rusijoj. Bevaikiai. Senatvę praleido savo dvarely, irgi ar ne 6-8 valakai žemės. Žemė gera. Be miško. Ant aukšto kalno. Viena aukštųjų Žemaitijos vietų. Jų dvarelis nebuvo perdaug apleistas. Matyt, nuomininką turėjo apygerį. Žlibinų Šukštos dvarelis visai menkai atrodė. Tiesa, dvariškas svirnas, gyvenamasis namukas „poniškai" atrodė.

Šukštų dar buvo Kražiuose.

Greta Medingėnų Šukštos dvaro buvo Keturakiai, Gurskio Dvaras (sodai susieidavo). Gurskiams priklausė dideli miškai — Vilkos su

CARITAS C 6851

Deivakrėsliu. Telšių link Grąščių malūnas ant Minijos. Man atmenant, begyveno Gurskienė. Ponas buvo miręs ir palaidotas savo kapuose. Ir miręs neduodavęs savo žmonai ramybės, vis ateidavęs baidyti. Tuomet apdėjo jo grabą (atkasę žemes ar rūsį atplėšę, nežinau) akmenimis, kad neatkeltų karsto viršaus ir negalėtų išlįsti. Vis tiek ateidavęs. Tuomet nukirto jam galvą, bet ir tai nepadėjo. Pagaliau nukirstą galvą padėjo kojų gale. Nebepasiekęs galvos beužsidėti ir daugiau nebebaidydavęs. Gurskienė buvusi itin didelė ponia. Su aplinkiniais ponais nesibičiuliavusi.

Vovelto dvaras netoli Plungės prie vieškelio Žlibinų link. Voveltienė buvo Underavičaitė nuo Žarėnų. Išsprogusių akių, baisios išvaizdos. Ji gyveno su sūnum (mažiuku) dvare, o vyras, švelnus, malonus žmogelis, tarnavo pas kunigaikštį Oginskį Rietave. Underavičiai prie Žarėnų. Vienas, tai Žarėniškis, gyveno neblogai. Sodą užsidiegė gražų, tvartus išsistatė, valdė arklinį valsčiaus paštą (iš žydų buvo paveržęs), buvo prasivedęs telefoną iš dvaro į valsčių (apie 2 km). Jo dvaras prie Žarnos upės žiočių (įteka į Miniją. Čia pat Švedų kalnas — Plienija, — malūnas).

Kitas Underavičė buvo ar ne į Sibirą ištremtas, bene socialistas buvęs, kuone už lietuviškus dalykus. Jo ūkis prie Minijos, aukščiau Žarėnų, nuskurdęs.

Šiaip smulkesnių bajorėlių (po 4-6-8 valakus žemės) buvo Smilgių okolicoj. Čia Gurskių ir Šukštų buvę pareigūnai, teisingiau Verigų-Darevskių.

Mūsų žemė beveik susisiekia su Uščos žeme — Paminėjų Uščos dvaras. Tam dvarui priklausė Paminėjai, Sendvariai. Didokas dvaras su gražiais pušynais, su Paminėjų malūnu. To dvarininko du sūnu inžinieriu turėjo ketaus

liejyklas Vilniuje—„Gušča-Malinovskij“. Turtingi, matyt, norėjo sodą tėviškėj sutvarkyti, bet žemė menka, neauga vaismedžiai, — tik kai kurie teužsikorė nenugaišę. Kasė duobes, vežė molį, dėjo mėšlą, pirko dvėselėnas, kad tik kaip sodas būtų gražus. Niekas nepadėjo. Sodo nebuvo. Žemaičiai ir sakydavo: „Veizėk, Ušča nusigyveno sodną betaisydamas, o sodnas kaip neauga, taip neauga. Jau kur sodnas neauga, nieko nepadarysi“. Ušča nusausino didelius plotus ganyklų atvirais giliais grioviais. Jis pirmas parsigabeno plūgą ir ėmė žemę plūgu arti (tėvas tų inžinierių). Žmonės ėjo kaip ant „dyvų“ to plūgo žiūrėti. Arti pasikvietė Simoną Gedvilą (Paminėjai, Kazragio ūkis), pagarsėjusį stipruolį (tas pats Gedvilas suvalgydavo iš karto visą duotą maistą dviejų savaičių kelionei į Liepoją (apie 120 km) su sėmenimis ar linais, — ir nuvažiuodavo ir grįždavo nieko daugiau nevalgęs. Tas pats Gedvilas, kuris dažnai nepaklausydavo dvaro urėdo baudžiavos laikais, kuris, urėdo šuns pasiundytas, nutvėrė puolantį šunį už užpakalinių kojų, sukdamas tėškė į stulpą ir jau užmuštą šunį perplėšė išilgui. Po to urėdas bijojo ką nors jam sakyti). Manė, mat, kad su plūgu arti labai sunku.

Tie inžinieriai iš nusausinimui iškasto griovio vandenį rudens metu naudojo kuliamajai mašinai varyti. Tačiau jie patys ūkyje nepasirodydavo. Dvaras buvo nuomojamas, apleistas. Vėliau atpirko jį keli broliai Jundulai. Ėmė gerai gyventi. Paskui žemę pasidalijo.

Gudalių Lenkauskienės dvaras su visokiais įvykiais. Čia kits kitą šaudė, ir ko tik apie to dvaro ponus žmonės nepripasakodavo. Bet tai jau toliau nuo mūsų, į kitą pusę (Rietavo link), kur mes nevažiavome ir nėjome.

Peldiškių šešių valakų Gross'o dvarelis su-

sisiekė su mūsų žeme. Senasis Grossas buvo matininkas. Jis tą dvariuką buvo įsigijęs iš Knėžauskių. Jo sūnus savotiškas, neblogai paišė, gražias koplytėles dirbo, bet ne „gaspadorius". Pavasarį, pvz., išėjus darbininkams prie darbo, jis kur nors miške įkeldavo į medį sulos indą, — raskite. Darbininkai, kol surasdavo, pusę dienos sugaišdavo. Nusigyveno. Dvi jo seserys gavo Pupšiškę (apie 10 hektarų), — nusigyveno. Išsikėlusios kitur įnamiavo. „Ponaitis" buvo ir į Ameriką nuvažiavęs, bet parsivežė tik stereoskopą su paveikslų rinkiniu. Žydams padėdavo medžius plukdyti Minija iki Gargždų. Į senatvę vedė. Viena jo duktė ištekėjo į Prusalius — už Plungės — į 10 hektarų ūkį.

Neateina man į galvą nė vieno bajoro ar pono, iš artimiausios mano tėviškės padangės išėjusio į žmones, — ar mokslus baigusio, ar gerai ūkį tvarkiusio.

Kad ir Žudickiai — Pakapinė — nuo Plungės 4 km Rietavo link prie vieškelio. Ar ne trys sūnai ir keturios dukterys. Rodos, tik vienas Leopoldas tebaigė Palangos progimnaziją. Vyresniosios seserys ištekėjo už Vaserių iš Telšių. Skurdo visi. O dvarelis smuko. Apsinakvojus, kai užeidavo lyti naktį, nerasdavai vietos su lova besivažinėdamas po kambarį, kame nelašėtų.

Panašiai Vaitkevičiai čia pat prie Žudickių. Arba bajorėliai iš Lekemės.

Lekemės Naugreckio vaikai kažkame tarnavo. Tėvui mirus, parvažiavo į laidotuves. Per budynę, tarp kitų giesmių, žmonės užgiedojo iš kantičkų: „Buvo žmogus bagotas, auksuotas, sidabruotas, brangius rūbus nešiojo, lošė, bonkėtavojo" ir t.t. Vaikai klausėsi klausėsi. Supyko. Sako, tai jūs ir iš mirusio tėvo juokiatės

— lauk iš mūsų namų. Ir išvaikė visus „pagrabininkus".

Žemaičiuos nebuvo žodžio „dvarininkas", tik ponai ir bajorai. Dar kunigaikščiai, grafai, kurie aukščiau už ponus stovi, matyt, taip sakant, jau nebe ponai.

Kad ponai ir bajorai nėra tas pats, rodo M. Valančius ir D. Poška.

Štai ištrauka iš Žemaitijos vyskupo M. Valančiaus 1863 m. kreipimosi į sukilusius valstiečius:

„Atsiduokite visiškai ant mylistos ir mielaširdystės aukščiausios jūsų krašte vyresnybės, kuriai šviesiausias ciesorius pavedė macę davanoti visiems, kurie, pametę ginklus, parodys tikrą gailesį ir maldaus pasigailėjimo. PONAI ir BAJORAI jau pareiškė savo pakarą ir prašo šviesiausio ciesoriaus pasigailėjimo; taigi ir jūs nenorėkit ilgiau prieš tikrąją vyresnybę kyšioti".x)

Arba Dionizas Poška (1745-1865) 1830 m. rašytame „Žemaičių ir Lietuvos Mužike" sako, kad kai vieną kartą baudžiauninkas radęs miške bičių korį, jis parnešęs ponui medaus ir pasiskundęs, kad prievaizda jam neteisingas. Ponas atidavęs baudžiauninką tam pačiam prievaizdai nubausti. Baudžiauninkas kreipęsis į mokantį rašyti bajorą, kad apie jo vargus ir skriaudas parašytų karaliui, kurį visi tėvu vadinam. Mokąs rašyti, be kita ko, atsako: „Nes bajorui ant ponų pikts žodis nedoru".

Atseit, bajoras — sau, ponas — sau. Skirtingos sąvokos. Į vieną eilę bajorų su ponais neklosi.

Be kita ko, Poškos aprašytasis įvykis parodo, jog įžeistas ar įpykęs žemaitis nebijo net į

---

x) A. Alekna, M. Valančius, Kaunas, 1922, 151 p.

patį karalių kreiptis, pamintos teisybės beieškodamas.

KUNIGAIKŠČIAI

Kunigaikštis Irenėjus Oginskis (1808-1863), gimęs Florencijoje (motina italė), magnatas, savo valdose įvedęs kai kurių reformų, siekdamas pakelti savo dvarų pelningumą. Rietave įsteigė žemaičių dėstomąja kalba žemės ūkio mokyklą, kurioje mokė Laurynas Ivinskis; įsteigė taupomąją kasą ir kt. 1863 m. sukilime nedalyvavo, nes palaikė caro valdžią. Tariamoji jo mirtis (esą, buvęs palaidotas kitas jo vietoje) ir jo slaptas laikymasis dvare — tai tik legenda. Jam mirus, dvarus valdė jo sūnūs: Bagdonas Rietave, Mykolas — Plungėje.

Apie kunigaikščius Oginskius daug galėjo prisiklausyti. Čia tik šis bei tas.

Esą, Rietavo kunigaikštis Bagdonas Oginskis sykį už kažką vakarop pas save vienam bajorui sumokėjęs penkis auksinius rublius. Iš bajoro rankų tas pinigėlis iškritęs ir pariedėjęs. Bajoras pasilenkęs ėmė pinigėlio ieškoti. Kunigaikštis, išėmęs iš kišenės dvidešimtpenkrublinę, susukęs į triūbelę, uždegęs ir šviečiąs bajorui: „Ieškok, ieškok".

Bagdonas Oginskis pats visą savo žemę valdė. Dirbamoji žemė buvo suskirstyta dvariukais. Bet kuris dvariukas turėjo savo ūkvedį. Ūkvedys neturėjo teisės pats tvarkytis, viskas buvo pasakoma iš Rietavo: kada ką sėti, pradėti šienauti ar kokius kitus darbus. Dėl to ūkis nesisekė. Tik vienas ūkvedys Danilevičius tebuvo patikėtas pats vesti ūkį, visus darbus. Iš jo kiti gaudavo ir sėklų ir gyvulių, padargų. Jo vedamajame ūkyje buvo visako. Visur buvo tvarka ir gražu.

Kunigaikštis mėgdavo, be kita ko, pavasa-

riais „ant ulbančių tetervinų“ atvažiuoti. Žinoma, kurio ūkio ribose buvo tetervinų. Tetervininguų ūkių vedėjai turėjo įruošti gurbus medžiotojams pačiose geriausiose vietose ir laukti atvykstančio kunigaikščio.

Vieno ūkio ūkvedys buvo Jonas Urbonas. Sykį, sako Urbonas, atvažiuoja kunigaikštis, sustoja kiemo viduryje, iš karietos nelipa, — suprask, piktas. Pribėgu, sako, šaukia kunigaikštis: „Duokš baudų knygą“. Bara. Sako, kad aš apsileidęs: neprižiūrįs kunigaikščio miško ir t.t. Pasirodo, miško pakraštyje kunigaikštis pastebėjo paršelį. Sustabdė važiavimą, pririšo arklius, ir pats kunigaikštis su vežiku ir parišiu (greta vežiko visuomet sėdėdavo uniformuotas vyras su trimitu skelbti, kad kunigaikščiui duotų kelią) ėmė gaudyti tą paršelį. Pagaliau sugavo, įsidėjo į karietą ir važiuoja su paršeliu užsidaręs.

„Štai“, sako, „kiaulės mano mišką knisa, o tu nežiūri...“ Į baudų knygą įrašė nustatytas 50 kapeikų pabaudos to paršelio savininkui. Tuoj atplasnojo senikė, to paršelio savininkė. Puola ant kelių prieš kunigaikštį, su ašaromis prašo dovanoti pabaudą. Kunigaikštis pasakė: „Čia ne mano dalykas, prašyk Urboną. Aš negaliu iš knygos išbraukti“. Nedovanojo.

Kitas. Danilevičius išbuvo ar ne 20 metų tuo geruoju ūkvedžiu. Nusipirko už Rietavo (kokie 3-4 km ant Plungės važiuojant) keturis valakus (80 desintinų) žemės, pasikinkė, kiek jo ūkiui reikėjo arklių, prisikrovė vežimus visokios naudos, padargų, sėklų, varėsi, kiek jam reikėjo, karvių, avių. Važiuoja Danilevičius per Rietavą, sustojo pailsinti arklių, gyvulių. Kažkas pranešė kunigaikščiui. Kunigaikštis liepė pakviesti Danilevičių. Atėjo Danilevičius. Kunigaikštis sako: „Danileviče, girdėjau, kad tu mane apvogei ir vežiesi-varaisi mano gyvu-

lius, naudą". — „Ne, šviesiausias kunigaikšti, aš savo turtą pasiėmiau, Tamstos aš nieko neėmiau". „Kaip tai? Juk vežimai, gyvuliai iš mano folvarko?" — „Taip, iš tamstos, bet visas tas turtas mano. Juk, jei aš būčiau kasmet ėmęs po vieną arklį, karvę, per 20 metų kiek aš būčiau išvežęs! Pažiūrėk, šviesiausias kunigaikšti, folvarke liko dar daugiau, ten nei nejuto. Po truputį imdamas, aš nieko nebūčiau turėjęs, o dabar aš būsiu bagotas, o šviesiausias kunigaikštis nenubiednėsi..." — „Važiuok, durniau, laimingai..."

Ir paskui kunigaikštis dažnai užvažiuodavo pas Danilevičių į svečius ar rodos pasiklausti.

Čia kunigaikštis: iš vienos pusės pavargėlei nedovanoja 50 kapeikų, o kitam dovanoja gal kelis tūkstančius.

Bajorai to neįstengdavo padaryti.

Dar apie rietaviškį Oginskį.

Kunigaikštis užsimanė Kemerne prie Baltijos jūros, už Ringos, pasistatydinti vasarnamį. Vasarnamį surentė tolimiausiam nuo Kemerno savo miške apie Veviržėnus. Rudens metu, kai keliai patys blogiausi, kunigaikštis pavarė savo urėdus atsiųsti vežimus-arklius ir patiems pribūti. Suvažiavo apie 300 vežimų. Sugriovė vasarnamį, sukrovė į vežimus, ir gurguolė važiuoja. Pats kunigaikštis tvarko, dažnai iš karietos iššokdamas ir po kelio purvus braidydamas.

Kelionėj apie Sedą kunigaikštis nugirdo, kad vienas arklys pametė pasagą. Tuoj sustabdė visą gurguolę ir liepė visiems ieškoti pasagos. Ir pats laksto, blaškosi, girdi, negalima nesuradus toliau važiuoti. Ieškojo, sako, kokias tris valandas — pusę dienos — juk tiek tos ir dienos vėlyvo rudens metu. Nusibodo žmonėms po purvą braidyti, kažkoks juokdarys nulupo

nuo savo arklio kojos pasagą ir pasisakė kunigaikščiui radęs. Kunigaikštis davė radybų penkis rublius, žinoma, auksinius, o pasagą pasiėmė sau.

Kunigaikštis buvo gyvulių globos draugijos narys. Savo arkliais jis važiuodavo labai maža ristele. Arklius turėjo gerus. Sykį, pasakoja mamos patėvis Kaunas iš Skruzdynių, važiuoju vėlokai, kiek burnelę gėręs, iš turgaus. Iki Pušinės nuo Plungės 7 viorstai. Arkliai, sako, mano ant namų nuožangiai bėga. Prieš mane važiuoja kunigaikščio vežimas. Mano arkliai neatsilieka, vis kabinasi paskui, nors kelias smėlėtas, bet aš tuščiame vežime, su dvejeta arklių. Prie Pušinės, sako, kunigaikštis pasuko savo arklius skersai kelio ir mane sustabdė, paklausė pavardės, kaimo: „Kaip drįsti lygintis su kunigaikščio arkliais, durniaus šmote". Lyg ir pažodis jo buvo — durniau, durniaus šmote. Atsiprašinėju, kaip beįmanydamas, maunu kepurę, stojuos ratuose — gardėse ant dugninės — ant kelių. Pavažiavo. O paskui parėjo pabauda. Gavo Kaunas važiuoti į Rietavą, gaišti dieną, atsiprašinėti, prašyti dovanoti.

Rusų valdžiai sumanius įvesti monopolį degtinei pardavinėti, Oginskis buvo pastatydinęs Salantuose visus pastatus degtinei varyti. Gražūs, raudonų plytų, pagal pateiktus planus namai. Kažkas ar ne dėl vieno tūkstančio nesutiko, ir namai liko tušti. Užkalė langus, taip ir stovėjo „pustaunyčiomis".

Kad buvo jubiliejiniai metai (apie 1900 m.), kunigai iš sakyklos paskelbė, kad visi, kas vogė kunigaikščio mišką, eitų pas patį kunigaikštį atsiprašinėti. Nedrąsiai ėmė eiti. Kas šaknis rovęs jaunuolyne krepšiams dirbti, kas grėbliakočius kirtęs, savo neturėdamas, kas dišlių ar kartį nusikirtęs. Pyko, barėsi kuni-

gaikštis. Pagaliau atėjo vienas stambus turtingas ūkininkas ir pasisakė vogęs kunigaikščio mišką. „Na“, sako kunigaikštis, „kai jau ir tu vogei, visiems dovanoju, tegu pas mane nebeina atsiprašinėti“ (Skudavičė - Skouds). Atseit, grąžino miško vogimo nuodėmę kunigams atleisti.

Abudu, ir Bagdonas ir Mykolas Oginskiai, mėgo arklius. Rietaviškis ypač mėgo Žemaičių veislės arklius. Jis buvo Paryžiaus parodoj išstatęs Lietuvos ponų „išvažiavimą“, — gražią karietą. pakinkytą Žemaičių veislės bėrukais vieną, o kitą — kaštunkais su baltomis uodegomis ir baltais karčiais. Už tai jis gavo pirmą pažymėjimą.

Rietaviškis turėjo Žemaičių veislės arklius „pensininkus“. Laikė ir laikė. Kai jau arkliai nebeturėjo dantų, žmonės sakydavo, kleckais juos šėrė. Kai jis mirė, kunigaikštienė ėmė tuos arklius pardavinėti. Žmonės pirko po 10, po 5 rublius arklius, kaip liūtus. Tačiau jie tik odai betiko. Nebeįkąsdavo net žalios žolės. O kleckais arklius šerti žmonės nebuvo pratę ir neturėjo nei iš ko nei dėl ko.

Sykį Juozas Kazragys iš Paminiejų pastatė parodoj gražų Žemaičių veislės obuoliuotą kaštunką — drigantą. Kaip ugnis, kaip žaibas buvo šis arklys. Tam arkliui pripažino pirmą dovaną — 100 rublių. Kazragys gavo pinigus ir patenkintas. Po kurio laiko atjoja kunigaikščio parišius į Paminiejus pas Kazragį ir pasako, kad jį kviečiąs kunigaikštis dėl arklio pasikalbėti. Kazragys išsigando. Mat, arklys buvo ne jo augintas. Į parodą galėjo vesti tik paties augintus gyvulius. Sumanus buvo Kazragys. Sako: „Blogas kelias, neturiu atliekamų arklių nei laiko — nevažiuosiu; o jei jau kunigaikštis labai nori, tegu atsiunčia arklius“. Išjojo parišius. Ryt dieną atvažiuoja uždara karieta su

strainiais arkliais vežikas, parišius. Važiuoja Kazragys. Jis gerai žinojo kunigaikščio „skonį“, — su kunigaikščiu reikėjo kalbėti trumpai, griežtai. Nespėjęs pasisveikinti su kunigaikščiu ir sakąs: „Kam mane gaišini, šviesiausias kunigaikšti, dėl arklio! Kad būčiau žinojęs, nebūčiau ir į parodą statęs; dabar turiu gaišti tokiu darbylaikiu“. Kunigaikštis ramiai ėmęs sakyti norįs tą jo arklį pirkti. „Kiek tu, Kazragi, noretumei?“ Kazragys sakąs — pusantro šimto. Lygo, lygo ir dėl penkių rublių išsiskyrė. Kazragys sakąs: „Turi mane, šviesiausias kunigaikšti, parvežti namo“. Važiuoja Kazragys kunigaikščio karietoj jau kitais arkliais nuo Jomontinės (apie 7 km) labai purvuotu, vos išbrendamu keliu. Viso iki Rietavo nuo Kazragio sodybos apie 18 km.

Parvažiavo patenkintas, kad nepaklausė, ar pats auginai tą kaštunką.

Rytdieną atjoja parišius vestis arklio. Kazragys neduoda, juk, sakąs, nesusilygova. Kunigaikštis penkiais rubliais tedavė mažiau, kaip kad prašiau. Parišius grįžo vienas. Kitą dieną vėl karieta. Vėl Kazragys vežamas į Rietavą. Sulygo, užmokėjo pusantro šimto rublių. Kazragys vėl karietoj grįžo į Paminiejus ir atidavė savo drigantuką.

Dar dėl rietaviškio kunigaikščio Bagdono Oginskio. Kunigaikštis savo folvarkuose statydavo dviejų aukštų mūrinius namus raudonų plytų kumečiams, ūkvedžiui, mūrines daržines, tvartus. Pastatai pagal folvarko ariamosios-piaunamosios žemės plotą buvo gana dideli. Kad ir kažin koks būtų pastatas, jis turėjo būti pastatytas per tris dienas. Statybos metu pats kunigaikštis nuo ankstyvo ryto iki vėlyvo vakaro lakstydavo aplink statomąjį trobesį. Pietums atveždavo jam iš Rietavo kažkokios košės uždaram puodely. Jau, sako, ne-

stovėsi. Tuoj pamato, pribėga ir ragina: „Dirbk, dirbk“. Trečiosios dienos vakarop atvyksta iš dvaro orkestras ir ruošia įkurtuves. Dėl to statė, kad tik būtų sukrautos plytos, kad tik tam kartui šmėgšotų. Neilgai tokie namai ir tepastovėdavo. Pravažiuodamas vis matydavai paramstytas aukštas plytų sienas, išgriuvusias sienas, susmukusius stogus. Tiesa, Kalakutiškė gana gerai atrodė. Ir, sako, Danilevičiaus valdomasis folvarkas turėjęs gerus trobesius. Šis mokėjo su kunigaikščiu kalbėti, neklausyti, o jei gerai, kad ir neklausydamas, padarydavai, sako, kunigaikščiui patikdavę, pagirdavęs ir dovanų duodavęs.

Rietave buvo didelis sodas — keli valakai žemės — aptvertas per du žmogaus augumu mūrine plytų tvora. Tvoros viršus prismaigstytas sudaužytų butelių stiklų, — pirkdavo butelius ir daužydavo.

Tvoroj buvo padarytos skylės kiškiams įlįsti. Kai kuomet medžiodavo sode, tai pro tas skyles kiškiai kaip iš maišo lįsdavę. Paprastai vieną skylę palikdavę, ar kelias, neužkištą, tai prie tos skylės pats kunigaikštis šaudydavęs.

Rietave buvo dideli šiltnamiai; daug visokių krūmų, gėlių. Palmidė buvo su keliomis palmėmis. Buvo 150-180 metų senumo dideli palmių rąstai. Palmidę perėmė Universitetas; po 6000 litų atseidavo kasmet išlaikymas. Paskui palmes atgabeno į Botanikos sodą Aukštojoje Fredoje į naują palmidę. Palmės davė sėklų; dygstamos sėklos. Bananas duodavo vaisių.

Rietaviškis turėjo „žvėrinčių“. Dideliais rąstais aptvertas didelis įvairaus medyno miškas, daug desintinų. Čia visokių raguočių. Ir stumbrų buvo. Su jais sunku buvo žiemos metu, nepasilaikydavo tvartuose. Pamakalavęs ragais, tuoj pro sieną ir lauke. Įerzintas ir pro tą rąstų tvorą išeidavęs. Kiek vargo, kol beiva-

rydavo atgal. Kiek nuostolių žmonėms po laukus pridarydavo,—apmokėdavęs viską. Ir meškų buvę.

Rietaviškis turėjo mulų. Kergdavo kumeles su asilais ir antraip. Matydavai prie Rietavo besiganančius keistus gyvulius. Kartais, sako, pasisekdavo ir gerą gyvulį gauti, bet dažnai nepasisekdavę.

Rietave buvo įvesta elektra, tur būt, jau kokiais 1900 metais. Sako, iš karto užsidega visos lempos mieste ir namuose.

Telefoną turėjo tarp Plungės - Rietavo, Rietavo - Salantų, Rietavo ir folvarkų.

Per Vainikus Rietave yra dideli atlaidai. Žmonių suplaukdavo minių minios, ypač tos kapelijos pasiklausyti. Kad užgriežia, sako, nors ir krisk prie žemės.

Pėsti pats kunigaikštis su kunigaikštiene po ranka dulkėtu keliu eina. Mat, aplankydavo jų koplyčią sode, o tai tolokai nuo bažnyčios per miestelį reik eiti pro koplytėlę šv. Kotrynos, parko tvoroj įmūrytos, stebuklingos, — naktimis čia degė lemputės. Žmonių sprūstis, — visi nori tuos kunigaikščius iš arti pamatyti, arčiau jų koplyčios atsistoti, tais „kapelčiukais" pasidžiaugti. Sako, kiti tokie krupiai, maži, bet kai pučia, tai pučia sidabrinius trimitus. Ai, kokie geri patriūbočiai. O jau kad griežia, tai, rodos, širdis pati tuoj išlėks lauk. Nognus gražumas.

Bagdono Oginskio brolis, Mykolas Oginskis, gyveno Plungėje. Šis buvo labai malonus žmonėms. Gražiai žemaitiškai su žmonėmis kalbėjosi. Gynė jų reikalus. Padėjo spaudą atgauti. Daugeliui mokslus einantiems pašalpų duodavo. Ypač kunigų seminarijoje besimokantiems. Tą patį M. Čiurlionį, gabų savo muzikantą, leido į mokslus Varšuvoje. Ruošė gyvulių parodas. Davė gausias dovanas.

Mykolas Oginskis buvo geros širdies. Pamiškiais buvo pristatydinęs trobelių biednuomenei gyventi, pvz., Grigoula prie Purvaičių Peldiškiuose.

Nemėgo plungiškis Oginskis rusų valdininkų. Smulkieji iki apskrities viršininko drebėjo prieš jį. Savo galybę jis parodė atstatydinęs Kauno gubernatorių per kelias valandas. Oginskis buvo bajorų vadas Telšių apskrityje. Rudeniop ar vasaros gale buvo paskirtas arklių tikrinimas (arklius imdavo kariuomenei, ir karo žinyba laiks nuo laiko vykdydavo patikrinimus, kad žinotų, ką turi). Oginskis paskelbė 3 valandą ryto daryti patikrinimus. Sako, žmonės turi darbo laukuose, — jie negali gaišti. Buvo atvykęs ir gubernatorius iš Kauno. Bet gubernatorius taip anksti neatėjo į arklių apžiūrėjimą. Kunigaikštis jau iš anksto buvo įspėjęs per savo žmones, kad ūkininkai griežtai laikytųsi skelbiamojo laiko. Žmonių su arkliais prisirinko kiek reikėjo. Apžiūrėjęs, pavaikščiojęs su apskrities pareigūnais tarp suvestųjų arklių, greitai pasitvarkė, kad žmonės tuoj išvažinėtų, o pats telegramą tiesiai carui dėl gubernatoriaus apsileidimo. Rytdieną gubernatoriaus jau nebebuvo, — atstatydintas.

Kaip Telšių apskrities bajorų vadui, tarnybos reikalais tekdavo važinėtis po apskritį. Savais arkliais nevažiuodavo. Imdavo pašto arklius. Pašto arklius paprastai laikė žydai. Žarėnų pašto arkliais važiuodavo į Varnius 14 km. Kelias per pušynus labai smėlėtas. Sako, nebuvo atsitikimo, kad nekristų toje kelionėje vienas arklys, o tai ir du. Žydai išsiųsdavo į puskelę kitus arklius. Lėkdavo, kiek tik iškerta, zovada. Ir tai kunigaikštis, koja spirdamas į vežiko sėdynę, sakydavęs: „Važiuok, važiuok“. Savais arkliais jis važiuodavo ramia ristele, tik per miestą važiuodamas, ypač tur-

gaus dienomis, lėkdavo smarkia risčia. Žmonės, išgirdę parišiaus trimitą, tuoj vežimus versdavo nuo kelio, palikdami pralekiančiam kunigaikščiui kuo plačiausią pravažiavimą.

Mykolas Oginskis švęsdavo savo vardines per šv. Mykolą Šilasodoj (Vainaičiuose), prie Magdelės kalno, netoli Plungės - Rietavo vieškelio (10 km). Miške eglėmis apaugęs piliakalnis. Apačioj teka Minija. Graži pieva, nuo pusės kalno iki Minijos nuolaidi į pietus. Privažiuodavo galybės svečių — vežimų vežimai. Iš tolimų kraštų „ponai". Be kitų pasilinksminimų, būdavo medžioklė. Eiguliai priaugindavo vilkų, lapių, o jau kiškių begales. Svečiams gražiai išsirikiavus, paleisdavo ir po vieną ir po kelis. Pirmasis turėjo šauti varduvininkas. Kolei jis neišsaudavo, niekas kitas negalėjo šauti, nors ir arčiausiai bėgtų paleistasis gyvuliukas. Vienais metais pabėgo iš nedaugelio vienas vilkas.

Sykį pats kunigaikštis nušovė vieną grafiuką. Sako, kažkodėl ant jo buvęs piktas. Tai negyvai vietoj ėmė ir nušovė. Svečiai, susėdę atkalnėje, maloniai viską stebėjo.

Būdavo ir žmonėms žaidimų. Pvz., įkasta į žemę storoka kartis linguojasi. Už įšliaužimą iki įvairių aukščių duodavo visokias dovanas. O pačiame viršuje kabo didokas sidabrinis laikrodis su grandinėle. Įšliaužęs ir tą laikrodį nusikabindavo. Vieną metą, sako, įšliaužė nedidelis berniukas. Gavo laikrodį, ir svečiai dar sumetė gerokai pinigų. Paklaustas, kaip jis taip aukštai sugebėjo įšliaužti, vaikas pasisakęs turėjęs kelnes sakais išsitepęs, nors, be to, per visą metą pratinęsis slinkti į visokius aukštus medžius, telegrafo stulpus. Sakosi, būtų įšliaužęs ir kelnių nesakinėjęs.

Ir žmonių į tas vardines prisirinkdavo daug. Ir padainuodavo pašokdavo. Pavaišinda-

vo žmones. Duodavo valgių ir alaus. Vardines švęsdavo nepriklausomai nuo oro, kasmet.

Kalbų būdavo jau prieš vardines, o jau po vardinių, — ir neklausk. Kas gražių vežimų matęs, kas arklių, kas ponų, ponių, panelių, ponaičių. O juoko būdavo iš visokių apdarų, ir paaugusių ir vaikų.

Geriausias kunigaikščio Mykolo Oginskio patarėjas buvo Sakelis iš Prusalių, — vadinamas Purteklis Sakelis: jis vis purtino galvą, reik ar nereik. Su visokiais patarimais dėl sėjos, dėl statybos, aplamai dėl ūkio kunigaikštis vis siųsdavo arklius į Prusalius — 7 km Kartenos link — prie Purteklio. Sakelis savo dvariuke gerai gyveno. Gerai užderėjo jo laukai. Turėjo parsitraukęs karvių, avių, sėklų iš toliau. Tai buvo gera vieta aplinkiniams žmonėms pagerinti savus ūkius. Sakelis pardavinėdavo gal be didelio nepasitenkinimo. Žmonėms buvo prieinamas.

Plungės dvare, kai kunigaikštis būdavo namie, visuomet plevėsuodavo virš rūmų vėliava. Namas iš tolo atrodė plokščio stogo su statulomis pakraščiais.

Didelis parkas. Daug fazanų. Savotiški jiems pastatai, ir jų prižiūrėtojas - bažanterninkas iš Poznanės. Išlėkdavo fazanai į apylinkes. Nušaudavo žmonės. Ilgokai vienas dvejetas išbuvo nedideliame žlibiniškio Šukštos eglynėlyje prie Žlibinų.

Kaskadomis įtaisyti tvenkiniai. Per parką teka Babrungas. Parke, sako, buvo vėžlių.

Kai kunigaikštis būdavo namie, šventomis dienomis atvažiuodavo į bažnyčią sumai. Dažniausiai kunigaikštienė atvažiuodavo pora bėrų arklių, o pats kunigaikštis pro kleboniją ateidavo pėsčias. Paskui jį skubia riste bėgdavo tarnas su apsiaustu ant rankų. Kunigaikštis buvo greitos eisenos.

Kunigas neidavo iš zakristijos prie altoriaus, kolei neatvykdavo kunigaikštis. Apsirėdęs sumai, kunigas laukia, vaikas laiko cignoriaus juostą rankoje, o kai tik kunigaikščiui duris atidaro, kulon-kulon-kulon, ir vargonininkas užtraukia „Pulkim ant kelių visi krikščionys...“ Visa bažnyčia ru-ru-ru ant kelių, ir kunigaikštis kikyšt iš zakristijos (pereinamosios) į bažnyčią. Gana savotiškai tai atrodė. Atvykę iš toliau ir norį kunigaikštį pamatyti, kiek vėlindavos „pulti ant kelių“, kad per suklaupusių galvas pamatytų einantį į savo vietą kunigaikštį.

Dažnai per sumą grieždavo jo muzikantai. Tur būt, apie kokios penkios dešimtys muzikantų buvo. Gražiai uniformuoti. Valdžia neleido muzikantų kapelijos laikyti, bet čia jo muzikantai neva tai ugniagesiai buvo.

Pasakoja, kad kai kunigaikštienės nebūdavo namie, kunigaikštis po darbo liepdavo ateiti visoms darbininkėms, ypač jaunosioms. Sako, pilnas vestibiulis klumpelių. Kunigaikštis su jomis kalbėdavęs, neva ir pastumdydavęs - įgnybdavęs. Kunigaikštienei esant namie, nieko panašaus nebūdavę. Šiaip pavaišindavęs saldainiais, naujais pinigais mokėdavęs už darbą.

Vasaromis kartais kunigaikštis važiuodavo į Palangą. Tas važiavimas buvo šitoks. Išsiunčia savo kapeliją apie 50 žmonių, tarnų visokių, maisto atsargas. Pasižada atvažiuoti, liepia laukti, atseit, gaminti pietus ir t.t. O kunigaikščio kaip nėra, taip nėra. Ūždavo visas būrys visokių tarnautojų, bet kunigaikščio dažnai nesusilaukdavo.

Kunigaikščiui priklausė visa eilė vilų nuo Šniukštos žuvėdros iki Švyturio. Paskui visas tas vilas atidavė Kauno kunigų seminarijai.

Panašiai buvo ir su Vilnium. Vilniuje tu-

rėjo namus su visu aptarnavimu, su kasdien verdamais pietais, su listinais sandėliais visokių maistų. Gal kokį sykį per metus pasirodydavo ir pats kunigaikštis.

Kun. Jarulaičio buvo sumanyta statyti naują mūrinę bažnyčią. Čia buvo sena medinė bažnyčia, gal pati didžiausia visame pasaulyje. Kunigaikštis pasižadėjo visą medžiagą — medžio, plytų, tik žmonės turėjo visa tai suvežti ar ir prie plytų gamybos kiek prisidėti. Ir dar 100 tūkstančių rublių. Buvo pradėta labai didelė bažnyčia, erdvi, aukšta. Kunigaikščiui mirus, užėjus karui, darbas buvo sustojęs. Pagaliau baigė, tik ne tokių bokštų ir ne tokio aukščio. Išėjo nei šis nei tas.

Mirus Plungės kunigaikščiui, jo žmona sustabdė visokius šelpimus, visokias paramas, kurias buvo vykdęs kunigaikštis. Ji tik miškus pardavinėjo. Vien iš to miško, kuris prasideda beveik nuo pat mūsų sodybos Purvaičiuose, eina pagal Šilasodą (Vainaičius, Jėrubaičius, iki pat Lekemės), kunigaikštienė kasmet parduodavo už 100 tūkstančių rublių. Čia gamino „šliparius" iš senų pušų ir popiermalkes. Turėjo aplinkiniai žmonės darbo, kolei išveždavo iš daubų ir pristatydavo į vietas, kur sumesdavo per pavasario potvynį į Miniją (ar liūtims užėjus).

Tai tokie, trumpai kalbant, buvo kunigaikščiai Oginskiai.

Abiejų žmonos buvo Marijos. Kiek plungiškis kunigaikštis, Mykolas Oginskis, buvo geras žmonėms, tiek jo žmona bloga. Ir kiek rietaviškis kunigaikštis, Bagdonas Oginskis, buvo toks savotiškas (jis išsikraustė iš proto per kelis metus prieš mirdamas), nerodė žmonėms širdies, tiek jo žmona buvo nuoširdi, ir moterims ir vaikams padėdavo.

Abu kunigaikščiai buvo bevaikiai. Turtas

po jų mirties liko giminėms (ar ne Potulickiams). Giminių buvo daug.

Palaidoti jie Rietave sodo koplyčioje. Sodas didelis, keli valakai žemės.

Negreit teišnyks pasakojimai apie tuos galiūnus.

Tai jau nebuvo bajorai, nei ponai, o kunigaikščiai, šviesiausi kunigaikščiai.

——0——0——

Labai maža žmonės ryšių teturėjo su ponais bei bajorais. Dėl to jų pasisakymuose nedaug tegali prisiklausyti apie ponų - bajorų gyvenimą. Nei artimesnės pažintys, nei šeimų ryšiai žemaičių su ponais - bajorais nesaistė. Nė valsčių ar bendruomenių sueigose ponai - bajorai nedalyvavo, nes jie nuo valsčių nepriklausė. Kastinių kelių jie netaisė, ir čia su žmonėmis nesipynė. Į valsčių mokyklas ponai savo vaikų neleido. Prie bažnyčių statymų ar taisymų ponai - bajorai tiesiog su klebonais kalbėjo: ar davė miško, ar pinigais primetė. Tad ir tokiuose pasitarimuose nedalyvaudavo. Atseit, jie gyveno visiškai kitu gyvenimu, kaip pagrindinis padangės gyventojas — žemaitis.

Per tarnus nugirsdavo apie ponų poniškąjį gyvenimą, apie bajorų bajoriškąjį gyvenimą. Ir tai tik nuotrupas, tik smulkmenas, iš kurių didelio vežimo platesnių žinių neprikrausi. Ir pačios žinios būtų labai šališkos, pripuolamos. Dėl to apie ponus - bajorus tepasakyta maža, reik sutikti, nepakankamai. Tam klausimui reiktų skirti kitą rašinį. Čia kalbama apie savąją galvoseną, apie savuosius.

Kitaip klausimas pakrypsta, kai imi teirautis apie žydus. Gal žydų netaip daug, bet jų listina visur. Jie visus amatus valdo. Jie nuolatiniai tarpininkai. Jie viską perka, kas tik

parduodama. Jie viską parduoda, kas tik gyventojų reikalaujama. Jie judrūs, gyvi. Jų gyvenimas pauparių - tranų gyvenimas. Dėl to jie tik apie gyventojus ir sukinėjasi. Tad su jais plačiai susiduriama, jie turi giliai savo šaknis į žmones leisti, kad tuo keliu sau nesunkiai storesnę duonos riekę užsipelnytų. Pakankamai tuo būdu atsiranda progų žydams arčiau pažinti.

ŽYDAI

Vytautas Didysis atkvietė žydus į Lietuvą. Trūko amatininkų. Pasišovė žydai. Vakaruose jie valdė amatus. Amatais vertėsi ir Lietuvoje. Žydai — geri amatininkai. Jie kurpiai, siuvėjai, skardininkai, stiklioriai, kepurninkai. Jie — langų-durų meisteriai. Jie mūrininkai. Jie ištisus namus statydavo. Ir bažnyčių statyti juos kviesdavo. Kai buvo imta statyti Žlibinų bažnytėlė, meisterį, kunigų nurodomą, kvietė iš Telšių. Kertes vedė žydai. Vieną dešinįjį kampą vedė bažnyčios „maršalga" Mineika. Ir išvedė tą kampą kreivą (iš vidaus tai aiškiai matyti). Jei jau sienas sukirpdavo ir mūsų žmonės, tai jau bažnyčios bonę dirbdavo žydas. Taip pat ir stogų klojėjai. Tik vėliau tesiėmė mūsų žmonės to amato. Juk mažai tebuvo medinių stogų. Paskui atsirado skiedrų ar gontų. O miesteliuose tik mediniai stogai. Čia patogu buvo pramokti juos kloti. Ir gontas miškuose dirbdavo žydai. Pirma geriausios jaunos išbėginės be šakų eglės buvo vartojama gontoms. Tik paskui atsirado „popiermalkės" išbėginėms eglaitėms naikinti.

Sako, žydas geras stalius. Jis atmatuoja, kokio ilgio reik, ar durims ar langams, ir piauna. Ilgai negaišta ir gerai padaro. Mūsų gi žmonės vis kiek ilgesnį atpiauna. Reik trum-

pinti. O betrumpindamas paprastai ir patrumpina. Ir stiklą žydas iš karto rėžia ir rėmams lentas iš karto supiausto.

Gerai dirbo krosnis. Gerą vardą turėjo kaip kaminkrėčiai. Kad ir kaminkrėčiai gerai gyveno, štai pavyzdys. Reikėjo Kaune kaminus išvalyti. Turėta vieno kaminkrėčio — žydo — telefonas Laisvės alėjoje. Kažkaip neprisiskambinta. Greta kitų reikalų, mergaitė nuėjo ir kaminkrėtį pakviesti. Grįžo. Ar pakvietei kaminkrėtį? Buvau užėjus į tokį gražų namą, paskambinau, duris atidarė tokia graži gerai apsidariusi ponia, kad man nepatogu buvo jai sakyti, jog jos vyras ateitų kamino valyti. Juk kaminus valyti, žmonės sako, paskutinis darbas, tik žydas gali tokį darbą dirbti.

Ir, aplamai, mūsų žmonės amatininkų darbą laiko menkesnės vertės, negarbingu. Tee, sako, meistrelis. Aišku, visai kitas dalykas žemės darbas, ūkininko darbas.

Sako, va, Martinkaus du sūnai, Kazimieras ir Pranciškus, išėjo kraučiauti. Iš tokio gyvenimo. Ir tėvas kaip gerai gyveno, kokiais arkliais važiavo.

Arba vėl Kazragio Vicė juk nepaslinko darbo dirbti, nepakirmėjo pas tėvus gyvenime. Ne, kur tau, išėjo šiaučiauti. Dar apsiženys su kokia žydų vandenneše. Kaip ne gėda tėvams taip apsileisti — tokią valią duoti vaikams!

Dar jeigu kurio ūkininko sūnus, sakysim, įsitaiso kalvę ir čia pat prie namų, blogu oru ar atliekamu laiku, apkala kaimynui ratus, aptraukia tekinį, ar kirvį priskelia, ar šlajas pašėnija, tai dar pakenčiama. Bet išeiti į miestą, kaip kad Tumo iš Užlieknių kad išėjo į garbarnę žydui tarnauti, gėda visai giminei. Mama sakydavo: nenoriu nė į tą pusę paveizėti, į Plungę važiuodama, kur Tumas gyveno (jis buvo tolimas giminaitis). Ir tokie, rodos, pado-

rūs žmonės, ir toks gyvenimas (su virš 3 valakai), ir taip viskas užauga.

Taip žiūrint į amatus, žydai neturėjo konkurentų. Tik vokiečiai buvo koklininkai, ir mūrininkų pasitaikė. Buvo račių vokiečių. Pagarsintas buvo vienas Rietave, kitas — Panevėžyje. Ėjo mūsų žmonės mokytis pas juos. Vienas man pasakojo. Ėe, sako, kur tu pas jį ką išmoksi, kad jis viską daro nematuodamas, pašėlusią akį turi. Sako, va, tekinį dirba. Nutekina stebules, iškala skyles —visai nemieravęs,— ir jam išeina ant plauko. Susitašo visus retpėdžius ir primeta, kaip šakalių, krūvą. Paskui ima iš eilės ir kala, — kaip augti įauga į stebulę.

(Pasirodė, vėliau, Pirmojo pasaulinio karo metu, dingo tas vokietis iš Panevėžio, — paskui parėjo pulkininko uniforma su kariuomenės daliniu).

Žmonės mūsų iš savo rankų neišleido klumpdirbio amato. Sako, kunigaikštis Oginskis buvo partraukęs meisterį ir išmokė žemaičius iš epušės, liepos, beržo sau avalynę pasigaminti. Dar ir grėblių meisteriai, krepšių, terankių, kretilų, kibirų, geldų, lovių, kodalių, vagonalių, šaukštų, samčių — kokie trobelninkai dirbdavo ir keisdavo su šeimininkėmis į maistą. Pavyzdžiui, už medinį kibirą imdavo tiek rugių, kiek tame kibire sutilpdavo.

Žydo žemaičiai žydu ir nevadindavo, bet žydeliu. Mat, jis menka žmogysta, jis „amatininkas".

Be amatų, žydas, mieste gyvendamas, varė prekybą. Aš atmenu, kad Plungėje nebuvo nė vienos „krikščioniškos" krautuvės. Pirmoji krautuvė buvo Mačiulio ir Kučinskio (abu parėję iš Afrikos). Po metų persiskyrė ir katras sau skyrium po krautuvę atsidarė. Kučinskis neužilgo išėjo su tartoku kažkur apie Pskovą.

Grįžęs čia Plungėje tartoką turėjo. Vėliau įkūrė linų verpyklą - audyklą - krautuvę ir t.t. Žentui atidavęs milijoninį fabriką, pats ėmėsi siuvamąsias mašinas gaminti.

Atseit, tuo metu krautuvėse žydai šeimininkavo vieni patys.

Žydai supirkinėjo grūdus, linus, sėmenis, žąsis, odas, karves, arklius. Ir šeško „skurelę" ir lapės. Jie patys turėjo pasiskirstę rajonais kaimus ir pirkdavo patys nustatę kainas — ypač linai, sėmenys, arkliai daug pelno jiems duodavo. Pvz., pas mus pirkdavo linus tik plungiškiai žydai, rietaviškiai nepasirodydavo. Panašiai ir su arkliais jomarkuose.

Žydai nešiodavo prekes ir po kaimus, — adatas, skepetaites. Vežiodavo silkes (šitie supirkinėdavo šerius, kaulus, gelžgalius). Tie pėstieji kromininkai buvo labai vargingi. Žmonės jų gailėjosi. Ir keisdavo į adatas, spilkas, sagas kiaušinius, veršio odas ir t.t.

Veršių žydai nepirkdavo, jei apie veršio atsivedimą nebuvo žydams pranešta, — reikėjo pas žydus „pasviečyti". Žydas duodavo kortelę, — kad neperaugtų veršis, kad „košer" būtų — tuomet jis brangesnis.

Sviečydavo pas malūnininkus (Žlibinų ar Paminėjų). Mat, malūnininkai buvo, gal pasakyti, man augant, be išimties vieni žydai. Paklausais kame pasitaikydavo vokietis. Žmonėms eiti į malūnininkus buvo didelė negarbė, — tik žemės darbas tėra žmogaus vertas.

Dar galėjo veršius pasviečyti pas paktininkus (pieninin kus). Dvaro paktą valdydavo vėl tik žydai. Jie kasdien pieną veždavo į miestą. Menka kumelaitė, biaurūs išbliurę rudenį keliai. Medingėnų Šukštos pienininkas pravažiuodavo anksti rytą į miestą ir grįždavo sykiu su saulėlydžiu vasaros metu.

Nuo Plungės iki Purvaičių 11 km. Tame

kelyje buvo trys smuklės: Užliekninė, Užsieninė ir Purvatinė. Tose karčiamose šinkoriai būdavo tik žydai. Užsieninės (Jėrubaičiuose) tik pėdsakus bemačiau. Užliekninė dar ilgai stovėjo, ten buvo susimetę įnamiai gyventi. Karčiama tai gyvenamasis namas su vienu dideliu kambariu su „šinka" ir paskui dvejetas kambariukų gyventojui žydui. Į tą didįjį kambarį įeiti buvo dvejos durys: vienos iš lauko, o kitos iš „stadalos", — tai didelis kiaurai pravažiuojamas tvartas, aukštesnis už gyvenamosios dalies stogą; čia galėjo sutilpti po kelias dešimtis vežimų. Dar kartais būdavo ir „jepkė", aptvertas kiemelis, —lauke vežimams laikyti, kai stadaloje nebesutilpdavo.

Ir gydytojai ir felčeriai, ir advokatai, ir šunadvokačiai būdavo žydai. Tik aptiekoms laikyti leidimus žydams sunkiai teišduodavo (mat, caro rūmų tiekėjai).

Arklinius paštus laikydavo, kur valdininkai tarnybos reikalais važinėdavo; jų buvo kas 3 mylios (7 km) arba nuo miestelio iki miestelio; tuos atstumus nuveždavo vienais arkliais, o toliau keisdavo kitus.

Gražus darbo paskirstymas. Ūkininkas tik gamink, viską atliekamą parduok žydams, viską reikalingą pirk iš žydų. Žydų „kahalas" viską valdė. Jis nustatinėdavo kainas. Jis visokias rinkliavas žydams uždėdavo.

Per vieną ėjo žydai su valdininkais-rusais, juk net pašto „furmonas" buvo rusas. Kyšiais padengdavo visokius nesusipratimus. Pradedant nuo uriadniko, žandaro, pristavo ir t.t.

Žydų žmonės nemėgdavo. Žydas buvo pajuokai. Tačiau be žydų apsieiti negalėjo.

Ir per Užgavėnes eidavo žydais. Ir per Tris Karalius, — nors čia Trys Karaliai ne pajuoka. Tačiau, kas apsidaręs kitaip, kas ką pamėg-

džioja, tas žydas. Atseit, žydas viską išvirkščiai daro, ne taip, kaip žmonės kad daro. Darai, kaip žydas, reiškia neklausydamas, kad tik kitaip, kad tik „nežmoniškai". Jis, sako, tikras žydas; ji — pati ta tikroji žydelka. Suprask, akiplėša, išnaudotoja, sugebanti apgauti, įkišti blogą daiktą už gerą ir t.t.

Kame tu rasi, kaip pas žydą pirkti! Žydą gali iškolioti ir jo prekę iškoneveikti, o jis tau, žiūrėk, ir beduodąs anodijos užlašinęs ant cukraus. Ar tu su žydu turėk kokią paslaptį, niekas nesužinos. Ar tau pinigų kartais prireikia, pas žydą gausi. Ar kokį patarimą nori gauti, eik pas žydą — padės. Žinoma, žydas linkęs ir apgauti. Per akis jis tave taip apmaus, kad tik dairykis paskui. Per akis krikščionį apgauti jam ne „griekas". Žydų su žydais viena moralė, žydų su „gojais" — kita.

Ne garbė žydams tarnauti. Ee, žydams vandenį nešioja, — žydų vandennešė. Ten pas žydą - paštininką arklius šeria, — suprask, labai ir labai menkos vertės žmogelis. Pas žydą už „gižą" tarnauja. Žydams per šabas žvakes kilnoja. Toks, kad tik pas žydą ir gali pabūti. Su žydelka susidėjo. Nors tai būtų ir malūninko duktė, — malūnininkų vaikai gražiai be žydiško akcento žemaitiškai kalbėjo, lankėsi pobūviuose, šokdavo su mūsų mergaitėmis, žydelkos su bernais. Vis tiek tokius pakeldavo ant liežuvio. Ir perkrikštų nemėgo. Nors perkrikštų buvo labai labai maža. Vyrus pajuokdavo — išėjo, sako, į žydų garbarnę.

Palaikydavo ant liežuvio ir tuos, kurie eidavo suvežtų popiermalkių žievės - mauknos skusti, arba „šliparius" tašyti (pušiniai pabėgiai). Tik nutylėdavo tuos, kurie žiemos metu važiuodavo žydų kertamųjų miškų prie upių vežti, kad pavasarį galėtų potvynio metu plukdyti (sakysim, Minija iki Gargždų). Nors saky-

davo: nusigyveno, žydams mišką beveždamas. Linda — lindo žydui į uodegą ir nusigyveno. Žiemą, bevažiuodamas miškų vežti, išvežiojo visą arklių mėšlą, nebeturi kuo dirvų krėsti, — niekas nebeužauga. Sutraukė kinkymus, išlaužė vežimus, arklius į kebeklius - kobinius suvarė, ir pats, žiūrėk, kaip žemė atrodo. Tai tau ir pelnas, žydui malkas į Varnius bevežant (Varniuose stovėjo kazokų būrys, žydai statydavo malkas kurui, — veždavo iš Šukštinės — mokėdavo po penkis rublius — dabar nepasakysiu gerai, bet, manau, už metrą, o gal greičiau už sieksnį, ar už metrą dviejų metrų ilgio). Tai tau, ir važiuok tu žydams į praktį, paliksi be arklių ir be „votego" (botago).

Žydas buvo tarsi pajuoka ne tiek dėl to, kad jis barzdotas, nešioja „poternyčią", savotiškai meldžiasi — vynioja ranką su odos diržu, sega Mozės ragą į kaktą, nesuprantamai kalba, tevalgo tik iš savo indų, lyg ir plauna rankas prieš valgydamas, perdaug jau savo tą šeštadienį daboja, ne dėl Mikuilų, kai velniai turi vieną žydą pagauti, ne dėl jų triukšmų „šulėje", ne dėl to, kad jie moteris telaiko už save žemesniais sutvėrimais, kad jų negali matyti ir t.t. Ne, visai ne dėl to. Žydas niekuomet žmogumi nevadinamas, nė apsirikus į einantį nepasakoma — eina žmogus. Kai aiškiai neįžiūrima, tai greičiau žmogų pavadins —bene žydas, bet niekuomet antraip. Ir vaikus griežtai įspėja — koks jis tau žmogus, jis žydas, ar nematai, vadins žydą žmogumi, kad aš daugiau to negirdėčiau. Dėl to vaikai atsargūs; pirma į motiną, tėvą pažiūrės ir tik jau paskui spręs, kad neapsiriktų žydo naudai, žmogumi jį pavadindamas.

Toks žydas yra tik dėl savo darbo. Negerbiamas amatininko, pirklio darbas, negerbiamas ir tą darbą dirbąs žmogus.

Garbingas darbas — gaminamasis darbas, bet ne paupario darbas, išnaudotojo darbas, tarpininko darbas. Nieko negamindamas, verčiasi, gerai valgo, švariai apsidaręs, mieste ant brukio gyvena, vis į svetimas akis žiūri, iš svetimų rankų minta, žodžiu, kaip žydai.

Ir purviniausi darbai, nešvariausi darbai, ūkininko darbai, žemės darbai — didelėje pagarboje. Garbūs ir žmonės, tuos darbus dirbą. Jie gamina. Jie patys sau duoną užsidirba. Jie gamtoje, su augalais, gyvuliais. Jie padeda augalams - gyvuliams tarpti, jie — tikrieji žmonės.

Mėgiamoji, mylimoji, gerbiamoji gamta ūkininkui viską duoda. Žemaitis—gerasis gamtos vaikas. Gamta jam viskas. Ir sunkioj valandoj ir pasitaikiusios laimės valandoj Žemaitis kalbasi su gamta, su gamta visa iš karto, su atskirais augalėliais, paukšteliais, medžiais, miško šlamesiu, upės čiurlenimu. Gamta jį supranta, ramina, atpeikėja, paguodžia, padrąsina. Gamta jam žada —duoda. Gamta apie praeitį pasako. Gamta jam ateitį spėja. Žemaitis gamtą savaip pažįsta. Jis tylėdamas gamtai viską pasako, kas jam skauda, pasiskundžia. Gamta be garso jam atsako. Žemaitis tikras gamtos vaikas. Jis gamtos dalelė, gerosios, viską duodančios - nekerštingos gamtos supamas, nešamas, laiminamas. Ar darbą pradėdamas, ar jį baigdamas, ar kelionę keliaudamas, ar kokius žygius darydamas, žemaitis stebi visokius, tik jam suprantamus reiškinius. Jis klausosi, ką pasakys vėjas, ką pasakys — kaip pasielgs, pamatęs jį, paukštis, ar naminis gyvulys, ar laukinis gyvis. Žemaičiui viskas gamtoje pranašinga. Gamtoje niekas be reikalo nesidaro. Tik pamatyk, mokėk pastebėti, sugebėk suprasti, ir viską gamtoje išskaitysi, kaip išminčių knygose. Gamta vis tau sako, vis tau nuro-

do, kas darytina, tik susigyvenk su ja, gerbk, garbink ją, būk jai dėkingas, niekuomet nieko jai bloga nedaryk. Nė lapelio be reikalo, pro medį eidamas, neskink. Saugokis, kad ant kokio vabalėlio neužmintumei. Nebrisk per žolę, ją mindamas, trypdamas - daužydamas, jei gali aplink apeiti. Visi tavo nuskriaustieji — ir augalai, ir gyviai, ir žmonės — stos prieš tave, kai reiks tau po mirties už savo elgesius ataskaitą duoti.

Dėl to tik pačioje gamtoje, tik su gamta bendraujant, darbas tėra vertinamas, naudingas, — gerieji žmonės prie šio darbo. Nenaudėliai — prekiautojai, na, ir amatininkai. Gal amatininkai dar ir reikalingi, bet juos suplaka į vieną su negaminamuoju darbu, nes tie patys vykdytojai, ir amatai nebuvo įsigiję pagarbos.

Karvė — ne gyvulys. Gal keltuvas, — ji prieš vesint kilnojama. O naudinga ir mėgiama. Ir žydas — ne žmogus. Ir kunigas — ne žmogus, — jis aukštesnis už žmogų. Ir vaikas — ne žmogus. Ir mergaitės — ne vaikai. Kiek turi vaikų — nė vieno, tik tris dukteris. Čia savotiškas galvojimas. Tam tikras tikslumas. Reik įsigilinti į tuos samprotavimus. Netenka jų ant blogo versti, pajuokai naudoti.

Perbėkime per jau rašytąją istoriją. Daug panašumo rasime. Ar graikai neskuto vergams pusės galvos, ir ar vyrai nemovė kepurę, kad parodytų savo skustą galvą, — kad „žmonės" pasveikinę vergą, — žmogum palaikę, — netaptų įžeisti (štai kodėl kepurė maunama)? Ar moterys krikščioniškojo pasaulio pradžioje buvo lygios su vyrais? Ir Mergelė Šventoji tik 1951 metais tebuvo priimta su kūnu į dangų. Seniau jai tos teisės nepripažino. Ir pačiam Jėzui Kristui tik pastaraisiais metais tesuteikė ir „žemiškas teises" — jis dabar Kristus karalius, vaizduojamas su karališka karūna jau-

nas berniukas, karališka toga apvilktas. Ir prie jo protekcija „žemiška“ per Mergelę Šventąja, kuri kalba žmonėms Fatimoje ir kitur. Sužeminamas ir Jėzus Kristus, pats Dievas.

Taip, ir alksnis ne medis.

Savo savotišku elgesiu žydai krinta į akis žmonėms. Žydai tebesilaiko savo senų seniausių papročių. Daugelis tų papročių šiandien nebeturi prasmės. Jų tikyba — žemiško gyvenimo įstatai, higiena ir tt.

Keletas pavyzdžių. Žydai neturi varpų. Penktadieniais, dar žmonėms iš turgaus neišsiskirsčius (Plungėje), eina senas žydas viduriu gatvės ir šaukia: gei šule herein. Žmonėms tai, iš šalies žiūrint, atrodo juokinga.

Numirėlį laidoja be karsto, į paklodę suvynioję — kniūpsčią, kad greičiau atsikeltų teismo dienoje ir pirmas nubėgtų prie teismo stalo. Kniūpsčiam „apvožia akis“ su puodo šuke, kad jos žemių nepribirtų. Mergaitėms neduoda vardo, kolei jos nesukanka šešiolikos metų, kolei neišteka.

Sunkiai susirgus jaunuoliui, ima jį kitu vardu vadinti, kad atėjusi liga rastų nebe tą žmogų, kuris tos ligos buvo apimtas. Ir tai padeda (studentas Gliksonas).

Kai siaučia užkrečiamos ligos, žydai vaikšto gatvių pakraščiais prie pat namų sienų. — liga lekia viduriu kelio ir gaudo savo aukas. Kai ramus nuo ligų laikas, žydai pamažėli vaikšto viduriu gatvės, — giltinė tuomet nedrąsi, — gaudo žioplius kame po kampus, pavieniui slampinėjančius.

Žydai negali sauskeliu važiuoti šeštadieniais.

Dievui apgauti pasiima butelį vandens ir pasikiša po pasostės.

Valgydamas, vis stambių trupinių palieka kitam kartui.

Sykį krominininkas (kromas — kuprinė) žydas apsinakvojo pas mus. Rytmetį, kolei žydelio bulvės virė, jis ėmė melstis, — ir kinknoja prieš langą, ir pusbalsiu bliurba, ir vynioja ranką, vieną rankovę išsinėręs, su siaura, ilga, juoda odine juostele, ir sega ragą į kaktą, ir vis bliurba. Mama sako: „Ar tu toks dievobaimingas? Kažin, ar tavo tas Dievas tos maldos reikalauja? Ir kažin, ar yra tas tavo Dievas?" — „Ui, aš turiu dabar laiko, kol bulvės išvirs. Jei Dievas yra, jis man atlygins už maldą, jei nėra — aš nieko nenustoju", atsakė krominiņkas.

Žiemos metu, turgaus dieną, žmogus užrėžė su botagu žydui per storus kailinius: „Ui, dabar tai nieko, bet į senatvę atsilieps". Koks gilus galvojimas.

Apsinakvojusiems žydams vaikai įleisdavo „žvirblį" į barzdą. Sulenkia lankelį ir galus suriša siūlu. Į siūlą įspraudžia sprudunklį ir susuka siūlą. Paleistas sprudunklis, lankui norint išsitiesti, ima smarkiai suktis, išsivyniojant siūlui. Barzdoje jis susuka plaukus. Dar, kai apsmaluoja sprudunklį, — nebeišvelsi sukibusių plaukų, — kirpk žiupsnį lauk.

Žydas, padirbęs ratus, atsigulė po tais ratais skiedryne. Vaikas, paėmęs iš smalninčios (ratams tepti) mentį ir pagal stebulę privarvinęs žydo barzdą smalos. Atsibudęs žydas žiovaudamas perbraukęs ranka barzdą — paglostęs barzdą — sukibdė ją smala: „Ui, koks aš durnas — atsigulk tu man po pat smaluotos stabulės!"

Užsieninėje karčiamoje, jau prie pat mūsų sodybos, Silvestrui iš Plungės grįžtant, žydelis bebėgiojąs aplink stadalą, sakydamas: „Ui, ką reik daryti, šienas dega?" Šlapias sukrautas šienas ima šusti, eina garas, ir žmonės sako: šienas dega. „Pilk vandenį", atsakęs Silvestras.

Žydas neša vandenį, pila, suprakaitavęs beskubėdamas. Kitas kaimynas važiuoja ir klausia, ką tas žydas daraąs. „Šienas dega, piliu vandenį". Pabaręs kaimynas žydelį už nesupratlyvumą. „Juk Silvestras išmintingas žmogus, jis man patarė".

Tas pats Silvestras važiuojąs iš Plungės iš turgaus, truputį išgėręs. Pakelyje privažiavęs žydą ir paėmęs pavėžinti. Nemaža kryžių — koplytėlių pakelyje. Silvestras pravažiuoja vieną kryžių, kitą ir nemaunąs kepurės, — girdi, nepatogu, kad čia žydas sėdi. Kiek nepasveikintų kryžių pravažiavęs ir žiūrįs — žydas belipąs iš vežimo lauk, o dar toli jo kelionės galas. „Ko tu lipi lauk?" —„Ui, Silvestrai, tu nedoras žmogus, bijau su tavim važiuoti, — tu nemauni kepurės pro savo šventuosius važiuodamas". Susigėdęs Silvestras, mat, jis sumesdavęs, ir su kepure būdamas, poterėlį, ir tiek. Bet kad žydas mane mokytų, kaip turiu elgtis, tai nė svietas, kaip svietas yra, nėra girdėjęs.

Žydas nebijo pajuokos už savo papročius —jų laikos vis tiek, kame būdamas. Žemaičiai turi kažkokį drovumą—nepatogu, čia svetimas žmogus, — tarsi norėtų prisitaikinti prie to žmogaus, atsisakydamas ir gailėdamasis savo įsitikinimų, savo iš mažens pamokymų, kaip elgtis tuo ar kitu atveju.

Mama smulkius dalykus pirkdavo pas Šmuilienę. Maža krautuvėlė: silkės, druska, cukrus. Sykį Šmuilienė pasiuntė savo kokių 6—7 metų mergaitę atnešti iš buto stiklinę. Davusi įsakymą, tuoj bumt—bumt vaikui per nugarą, ir smarkokai. Mama ir sakanti — kam tu, Šmuiliene, muši vaiką, juk jis nieko blogo nepadarė. „Kad padarys, tajau bus per vėlu mušti. Dabar neš atsargiai ir nesudaužys".

Šaltos žiemą krautuvėlės, nešildomos. Durys kaip ir neužsidaro. Kenčia žydelka, kemba

rankos. Ir silkių bačka užšalusi. Paprastai per didelius speigus turėdavo anglių puodelį rankoms pašildyti, kartais po kėdės pakišus — ir pačiai kiek apšilti.

Ypač per kirvelninkus, sako, įmeta į anglių puodelį riešutą su skylute. Tai yra: randa sukirmijusį riešutą, pro skylutę pripila parako ir įmeta į raudonų anglių puodelį. Kolei riešutas perkaista, kaltininkas jau yra toli nuėjęs. Riešutas sprogsta, išpurškia anglis, — ir kiek išgąsčio.

Žydai savo tarpe po teismus nesitąsydavo. Jie savo teismus turėjo, arba patikimas — išmintingas žydas susiginčijusių reikalus išspręsdavo. Plungėje toks buvo Dovydas (Olšvangas), — kai jau jis pasakė, kad ir žmogui su žydu susiginčijus, — baigta.

Visus reikalus žydai aptardavo savo kahale — susirinkime. Kas nuspręsta — šventa, visiems privaloma. Neklaužadas savo tarpe gerai apstumdydavo. Jų bendruomenės raštininku buvo Jadauskis; jis pasakodavo, kad ir jis duodavęs taip, jog ir šonai mušamojo tratėjo, — vadinas, apstoja ir stumdo iš visų pusių.

Žydai patys negali piauti sau kad ir vištos šeštadieniui (kiekvienas žydas turi šeštadieniui turėti vištą). Piaudavo rėznikas. Kadangi višta teprieinama turtingesniems, reikėjo mokėti „karapką". Ir už kitus visokius reikalus tos karapkos neleisdavo užmiršti, — taip surinkdavo stambius pinigus.

Ir elgetos jų buvo sutvarkyti. Paskirtą dieną kiekvienas elgeta apeina jam paskirtą rajoną. Vienur gauna „cedeliuką", kitur cedeliuką ir pagaliau tuos cedeliukus išmaino į kapeiką (pagal nustatytą tvarką).

Laidojant žydą, žydelkos telydi iki upelio. Paskui numirėlio eina pasamdyta moteris

verkdama, — šaukia visu balsu, verkia, draskosi, — tai jau tokia amatininkė.

Palaidojus savo tėvą, pvz., vaikai negalėdavo visą mėnesį skustis barzdos.

Šventomis žydams dienomis jie negali skersai gatvės pereiti. Kad galėtų pereiti, reikia sujungti abi gatvės puses (jei ir toje pačioje gatvės pusėje yra atskiras namas, žydas negali iš jo į kitą namą nueiti). Tai darydavo taip: gatvės pakraštyje, paprastai miestelio pradžioje, įbedžia kartį į žemę ir tą kartį viela sujungia su kita kartimi kitoje gatvės pusėje. Tuomet kelias skersai gatvės pasidaro laisvas.

Dotnuvoje Žemės Ūkio ir Miškų Technikumo sodyboje buvo statomos daržinės. Statė žydas. Kažkaip apklojo vieną kampą skardiniu stogu, sienas apsegė lentom. Pakilo smarki audra ir nuvertė tą daržinę. Ateina iš miestelio barzdaskutis, išsišnekame. Taip, sako, mes, žydeliai, sakėme, kad su tuo rangovu bus negerai: jis šeštadienį važiavo per miestelį su dviračiu ir su popierosu dantyse. Matai, Dievas ir nubaudė.

Kai buvau darbo Fakulteto direktorium Kauno universitete rusams užėjus (ant greitųjų paruošti jaunimą universiteto kursui klausyti — paruošti kadrams — rusai tokį fakultetą buvo įsteigę), viena žydelkaitė iš Rumšiškių šeštadieniais (ji buvo komsomolka — kandidatė į kom. partiją) nenorėjo rašyti. Kam, girdi, ją mokytojas šaukiąs, yra juk be šeštadienio dar penkios dienos savaitėje! Iškviesta pasiaiškinti spyrėsi, sakydama, kad ją taip mama iš mažų dienų išmokiusi, kad žydams šventadieniais esą šventa. Su švietimo komisaro žinia gavome ją pašalinti.

Kaune senas žydas Šuvalas prirodijo man namui sklypą. Iš čia pažintis. Šuvalui seniau priklausė Nemuno liejykla (Vytauto prospek-

te, prieš Kęstučio gatvę). Buvo buvęs turtingas žydas. Sako, dabar jam nebe viskas galvoje. Gyveno pardavinėdamas namus, sklypus; žmona jo turėjo „grožio kabinetą". Dažnai susitikdavova ir pasikalbėdavova. Kai vokiečiai ėmė spausti žydus Vokietijoje, jis labai džiaugėsi. Aš nustebau. Sako, Vokietijoje yra apie 600.000 žydų, tegu pusę išnaikins. Likusioji pusė ir kiti kitur gyveną žydai tautiškai sustiprės. Vokietijos žydai, sako, jau nebe žydai, — suvokietėjo. Sako, ir Lietuvoje turi laisvę, neblogai gyvena, čia jų niekas nepersekioja, jie ima maišytis su lietuviais, — jie steigia gimnaziją lietuvių kalba, gali sutikti Laisvės alėjoje žydą, su savo vaikais lietuviškai šnekantį. Žydams reik priespaudos. Priespauda, persekiojimas juos jungia, kyla jų tautinis susipratimas. Jiems reik „pogromų". Reik jų patalų plunksnas išleisti pro langus. Kitaip jie asimiliuojasi su vietiniais žmonėmis, tai žydų nykimas — išsigimimas. Gerai, labai gerai, aš labai džiaugiuos, kad Hitleris ėmė žydus spausti, sakė Šuvalas. Jis nebuvo „mišugine a kop", jis giliai galvojo.

Žydų Lietuvoje niekas nepersekiojo. Tik, kai ėmė kilti žmonių susipratimas, ėmė kurtis kooperatyvai, pavienių žmonių krautuvės. Įsisteigė Maistas—mėsos prekyba. Pienocentras — sviestas, kiaušiniai, Linas, Lietūkis, Drobė, Miškų Departamentas ėmė pats miškų eksploatacija rūpintis, nedaug kas žydams beliko. Gal tik dar manufaktūros dauguma, geležies prekyba. Ir tai būtų neužilgo į lietuvių rankas perėję. Arklių eksportą buvo pasiėmęs Maistas (per metus išveždavo 15.000 arklių — gražūs pinigai susidarydavo). Atseit, pamažėli visa prekyba, ir stambioji — urminė ir smulkioji, būtų išslydusi iš žydų rankų. Tai jie jautė ir gyvai traukė į Palestiną ir kitur. Ir dvasios jų

niekas nepakeldavo, nes nebuvo spaudžiami — persekiojami. Jų pačių ginklas jiems nugalėti buvo taikomas.

Tiesa, nedirbantiems žemės pirkti neleisdavo, — čia jie būtų visas žemes supirkę. Žemaitijoje nei ūkiuose, nei dvaruose, nei savininkų, nei nuomininkų žydų nebuvo. Įsileisti žydą — buvo paskutinis dalykas. Ir iš malūnų juos ėmė spausti lauk, — žmonės statėsi naujus malūnus vandeninius, garinius arba ir sykiu, jei kame upė neduodavo pakankamai vandens per kiaurus metus. Čia susirado iš Amerikos grįžusių, kurie ypač į malūnus savo dolerius mėgdavo sukišti.

Ypač visokios rūšies kooperatyvai buvo didžiausias žydų priešas. Bet prekyba visi galėjo verstis, tai nebuvo tyč steigiama, kad žydus stumtų iš Lietuvos. Žmonių susipratimas saviems palaikyti buvo pagrindinis kooperatyvų ar žmonių prekybos pasisekimo akstinas. Šia prasme žmonės jau pakankamai buvo susipratę.

Panašiai ir su inteligentiškosiomis profesijomis, — advokatais, gydytojais. Atsirado gražūs būriai savos sveikos lietuviškos jaunuomenės, gabių vyrų, moterų.

Į medicinos fakultetą priimdavo, visų pirma, išėjusius valstybines gimnazijas ir tik į likusias vietas imdavo išėjusius žydų, lenkų gimnazijų abiturientus. O šiems belikdavo maža vietos. O kartais net visai nelikdavo. Žydai tuomet ėmė leisti savo vaikus į valstybines gimnazijas ar kad ir ne valstybines, bet lietuvių dėstomąja kalba, pvz., jėzuitų gimnazija, — atsirado žydų mokinių net jėzuitų gimnazijoje. Taip šiuo tikslu įsisteigė žydų gimnazija su lietuvių dėstomąja kalba, su ištisa eile lietuvių mokytojų. Šitą gimnaziją žydai įsisteigė, kai juos ėmė spausti Vokietijoje ir kai dėl

to jie pasitraukė iš vokiečių gimnazijos. O vokiečių gimnaziją žydai išlaikė ir rūmus pastatė, — įstodamas į vokiečių gimnaziją, turėdavo mokėti 1000 litų, be nustatyto kasmetinio mokesčio. Tie žydų sudėtieji tūkstančiai palaikė ir plėtė vokiečių gimnaziją.

Be žydų, vokiečių gimnazija būtų pritrūkusi mokinių, — vokiečių maža, o lietuviai labai ir labai retas kuris teleisdavo vaikus į vokiečių gimnaziją. Atrodo, būtų gerą vardą įsigijusi Žydų gimnazija lietuvių dėstomąja kalba. Tuomet jų abiturientai būtų turėję lygias teises su baigusiais valstybines gimnazijas, būtų buvę priimami greta, o ne po patikrinamojo lietuvių kalbos egzamino, būtų pasidariusios medicinos fakulteto durys atdaros. Į medicinos fakultetą žydai ypač veržėsi, — laisvas amatas, pelningas amatas. Į technikos arba į matematikos - gamtos fakultetus žydai santūriai testodavo. Perdaug neviliodavo jų ir teisių fakultetas. Humanitarinių mokslų fakultetas, tur būt, ir ant pirštų suskaitomai žydų teturėjo. Žemės ūkio Akademijoje gal koks vienas ir buvo. Miškininkystės fakultete Vilniuje ar tik ne vienas ir tebuvo. Rodos, kaž kuriais metais ir Miškų mokykloje vienas buvo. Veterinarijos Akademijoje jų nebuvo.

Ėmus steigti amatų mokyklas ir vis jau atsirandant amatininkų, ir amatai pamažu ėmė slysti iš žydų rankų. Senieji amatininkai laikėsi, o jau žydiškoji jaunuomenė geros ateities amatuose nebematė. Ėmė grobstytis tokių amatų, kurie, iš Lietuvos emigravus, duotų geresnį duonos kąsnį. Tai žydų jaunuomenės darbas ūkiuose, kad gautų teisę į Palestiną įvažiuoti, buvo apgaulingas: žydukas, žydelkaitė tik skaitėsi (žinoma, dauguma, ne visi) pas ūkininką dirbą, o jų vietoj dirbo žydo pasamdytas darbininkas-kė. Ūkininkui nebuvo

blogai, — jis turėjo nemokamą darbininką, o tas popierius jo ypatingai nesaistė, nes jis gerai žinojo, kad su ūkio praktika Lietuvoje duonos nevalgys. Žinoma, negražu, apgaulingas darbas.

Susibarę žemaičiai, ypač moterys, sako: „Palauk, aš tau užpirksiu žydų ubagus, kad tave į kiaulę sutrauktų". Tinka panašiam reikalui ir savieji ubagai, net mišias, esą, galima užpirkti, kad kam pasidarytų negerai, kad į „kiaulę susuktų-sutrauktų". Bet geriausiai, į blogą verčiant, tinką žydų ubagai.

Žydai moką ir „sužavėti": sužavėtas žmogus, ypač vaikas ar gyvulys, imąs kažkaip savotiškai negalauti — nepaslankus, neturi noro valgyti, „slampinėja, kaip sužavėtas", nevykėlis, snarglius...

Norint atžavėti, reikią iš sužavėjusio žydo, jam nematant, iškirpti plaukų, pakanka — atrodo, ir iš drabužio, ir pasmilkyti uždegus. Arba yra augalai, rodos, penkpirštės; jų žolynę gerti: jei vems, tai sužavėtas, jei nevems, — kas kita sirguliuojančiam yra. Ir žydai tarsi žavi: kažkaip mosteguoja rankomis, kažką pusbalsiu kalba, lyg kerėtų.

Macams reikią nekalto vaiko, daugiausia mergaitės kraujo. Vagią žydai tokius vaikus prieš savo Velykas. Badą auką adatomis tamsiame kambaryje daug rabinų susirinkę. Vieną mergaitę gražią, kaip tik tą dieną buvusią išpažinties, pavogę Alsėdžiuose. Žmonės pastebėję, apstoję įtariamąjį namą. Žydai prisikrovę vežimą statinių - dėžių ir išvažiavę iš to kiemo. Niekam neatėjo į galvą patikrinti, kas tose statinėse - dėžėse.

Pats žydas lauke, o barzda pirtyje (česnakas).

Karčiamoje Kontaučiuose įsigėrę vyrai „suvinčiavojo" žydelką su vienu žmogumi: su-

rišę rankas ražančium, kalbėję tą patį, kas kalbama kunigo prie altoriaus, surišant jaunuolius. Kunigas palaikęs tą įvykį rimtu ir laikęs žydelką „apžanidintą“ su žmogumi.

Mažeikiuose vienas ponas visuomet sustodavęs pas vieną žydelį ir buvęs surokavęs už bet kurį atsilankymą mokėti po rublį, vis tiek, ar jis būtų ką gėręs valgęs, ar ne. Po kurio laiko ponas panorėjęs atsiskaityti. Pats nenorėjęs rašyti, — mat, žydui patarnauti. „Rašyk tu, žydo smarve“. Žinoma, lenkiškai. Vieną sykį ponas buvai, žydas rašo lazdelę; vieną sykį nebuvai, vieną sykį negėrei ir t.t. Prirašė lazdelių ir už buvimą ir už nebuvimą. Atsiskaitęs ponas ėmęs užvarinėti žydą. „Ar tu, žyde, esi buvęs Varšuvoje?“. — „Ne“. „Durnas esi“. „Ar tu esi buvęs Paryžiuje?“... Už kiekvieną žydo nebūtą miestą, — žydas durnas. O kai jau ponui pritrūko miestų ir ponas nutilo, žydelis: „Ui, ar galima poną ką paklausti?“ „Klausk, žydo smarve“. „Ui, o ponas ar buvai į Laiževę?“ — „Ne“. „Ui, o kaip dabar bus?“ Laižuva nuo Mažeikių 3 mylios — 21 kilometras.

Žydai prie malūnų turėjo įsitaisę vilnų karšyklas. Mažesniuose miesteliuose neriamas mašinas. Žydai buvo kirpėjai, laikrodininkai - auksakaliai — vestuvinius žiedus dirbo. Jie turėjo dažyklų siūlams dažyti, audeklams, milo velyklas. Jie ir patys buvo dažytojai.

Kepyklos tik žydų rankose. Baronkos, tokios mėgiamos žmonių, tik žydų buvo kepamos. „Gefuellte Fisch“ žuvies geresnės niekur negausi, kaip tik pas žydus.

Šeštadieniais nei miestuose, nei miesteliuose ničniekame nieko negausi, viskas uždaryta: ir valgyklos, alinės, krautuvės. Miesteliai kaip išmirę. Nė pro užpakalines duris įėjęs nieko negausi.

Žydas negalėjo imti į rankas pinigo šešta-

dieniais. Nė kišenėje negalėjo laikyti. Radęs pas savęs pinigą pradurdavo (ir varinį ir sidabrinį) ir tą skylutę paskui užliedavo. Tokių pinigų dažnai aptikdavai apyvartoje.

Ir už žvakių gesinimą penktadienio vakarą žydai padėdavo pinigą po žvakide. Dėl to buvo sakoma: eina žydams žvakių kilnoti. Mat, žydai patys negalėjo savo šventės metu net žvakės užpūsti. Tai turėjo padaryti krikščionys.

ŽMONĖS

Ponas yra ponas. Bajoras yra bajoras. Kam mums — žmonėms — su jais dėtis! Mes jiems nesame lygūs: nei prie jų smaigstykimės, nei jų prie savęs slugdykime.

Patys savęs jie niekuomet nepravardžiuodavo „žmonėmis", tik sakydavo: mes ponai, mes bajorai. Mus gi vadino: „naši ludzi", atseit, mūsų žmonės.

Todėl savotiškai atrodo Žemaičiuose žmogaus samprotis. Žemaičių dauguma išskiria save šiuo klausimu iš kitų savo kaimynų — aukštesnių ar žemesnių.

Koks ten žmogus — verščiūkas. Žiūrėk, kaip tevernioja kalbą ir su lanku pasikinkęs atvažiavo. Juk ir apsidaręs, kaip ne žmogus; tur būt, nuo Kontaučių ar Kepurėnų koks burliokas.

Tad, ir lietuviškai kalbantis nėra žmogus. Atseit, tik žemaitiškai kalbantieji, vietine tarme kalbantieji, tėra tikrieji žmonės. Dar svarbu apdaras. Jei pėsčias — lazda. Jei važiuotas — vežimas, pakinktai (pamautai, atvarslai). Pakalbėk vietine tarme, žemaitis tuoj atviras pasidaro.

Bepigu, sako, su žmogumi nekalbėti. Klausaus, atrodo, kaip namiškis. Ir mokslus, ma-

tyt, ėjęs, ir savo kalbos nepamiršęs. Mat, visi sakė: geros galvos, — ką išmoksta, to jau nepamiršta.

Beveik visi žmonės — ūkininkai. Tur būt, vidutinis išeitų 18-20 ha savininkas. Tik turimoji žemė kelia žmogų. Amatininkai ne prie širdies, — nevykėliai, ypač jei iš ūkininkų kuris išėjęs, — terliojasi, nepaslinkdamas darbo dirbti, pakiemiais vaikščiodamas, kol kame kas susimylės pakviesti prie kokio darbo. Mat, kuone visi amatininkai svetimi, daugiausia žydai.

Krautuvininkas, pirklys visai negarbingi. Bepigu pirkti pas žydą, — tik lyk, kiek nori, ir bark žydą, o jis dar cukraus su anodija siūlo. O pas žmogų, nelyginant klebonijoje, beveik klumpius už durų reik pasilikti, — rezenos pilnas, pasipūtęs. Nei tau nieko pasiūlys, nei pakalbins. Žydą gali ir išbarti ir išvaksyti, jis tarsi negirdįs, ir vis tau geru apsimeta.

Nuo tėvų pabėgęs, išėjo į miestelį žydams malkų kapoti ar garbarnėj odų kaišti, kailraugio maišyti. Vasarą šliparius tašo miške. Prie žmoniškų darbų nepriprašysi. Nei jis tau šieno piauti eis, nei rugių. Geriau jam griovius kasti, kame balas sausinant, ar deglyčioje plytoms molį kasti, plukti. Durpių kasti eina į miesto gynyklas. Štai taip diena iš dienos ir prasitrainioja. Koks ten iš jo amatininkas, — juk niekur iš miestelio nė nosies neiškiša, — niekas nepasikviečia. Tik gunelėms nuo vežimų džiaustyti tinka.

Į miestelį gyventi dažniausiai išeina senos „panos", davatkom pasidariusios. Kam ką suverps, išaus, nuners, šlebę kokią ar palaidinę parauks. Ir gauna pieno butelį, duonos puskepalį.

Ant išimtinės išėjusios ūkininkės — našlės nemėgsta miestelio. Kaipgi gyvensi, gyvu-

lių nematydamas, nesekdamas nuolatinių darbų sodyboje! Sako, į miestelį išsidanginusios, iš nuobodulio greičiau miršta, arba įkrinta į ligas, — nepakelia miesto oro, nors visai arti klebonijos ar bažnyčios įnamautų ar savoje trobalėje gyventų. Trošku mieste be kaimo oro, be ariamosios žemės kvapo, be iš ganyklų vakare parėjusių karvių, avių ar kapstomo mėšlo tvaiko. Pripratimas, nieko nepadarysi.

Geruosius amatininkus žmonės išsikviečia pas save į ūkį. Jiems beveik nereikėtų ir pareituvių turėti, jei ne žmona, ne vaikai. Tokie yra račiai, meisteriai, siuvėjai, rimoriai, kartais kurpiai, arba paprastai kurpiai — rimoriai, klumpdirbiai. Kalvių sodoje reta. Miestelio kalviai — ne lietuviai. Miesteliuose nuo seno gyvena kalvaratninkai, šaltkalviai, dievdirbiai. Kryžius dirbdina namuose, — kur tu pavežiosi didžiausius ronus kryžiams, ar lentas koplytėlėms. Geras meisteris, jis ir kryžius dirba. Anava, pažiūrėk Užlieknių Pakalniškio prievartėje koplytėlę, arba iš ganyklos išvažiuojant kitą, arba Kiauleikio Skruzdyniuose prie Ilgbrastvio koplytėlę, — tai bent meistro darbas.

Kurpiai daugiausia miesteliuose. Ir siuvėjų, į kaimus neišeinančių, per kiemus besibaladojančių, jau yra. Kepurninkai — tik žydai. Langų meisteriai, stiklioriai — žydai. Skardininkai — žydai. Žydai ir krosnis padaro ir kaminus išveda. Žydai dirba gontas ir kloja medinius stogus.

Miesteliuose rasi šaltkalvių, laikrodininkų žmonių. Yra knygų rišyklų. Bet greta ir žydai iš tų amatų geriau už žmones maitinasi, neatsisakydami ir maldaknygių įrišti ir net auksinius kryžius įspausti.

Kibirų, milžtuvių, kodalių meistras dažniausiai kame prie didelio pušyno apsigyvenęs

trobelninkas Čia pat vogčiom pasikerta, nužiūrėjęs kur geresnę pušį, ir medžiagos pasiruošia.

Kubilų, statinių dirbėjai, tai jau dideli ir reti meistrai. Miliui velti ar mėsai sūdyti ar duonai maišyti lovius, ar geldas gyvuliams girdyti, kiaulėms šerti ir patys žmonės išsikerta, iš kur kerteklę pasiskolinę, kad tik kame užėjus didelę sveiką apušę, ar gluosnį, ar topolio išvartą.

Kretilus javams vėtyti ar bulvėms rūšioti iš plėšų, krepšius iš žilvičių, iš šaknų seniai ar gritelninkai nupina. Taip pat ir žilvitinius terankius, mazginius indams, terankius su dangčiais vilnoms laikyti, terankius sūriams džiovinti (iš plėšų), po balkiu pakabinamus, kad pelės nepasiektų. Sėtuvės, — jau gerų meistrų darbas, — nekas padarys. Tokių meistrų nedaug tereik, — sėtuvė iš kartos į kartą pereina. Varžas į takišius spęsti — žuvims gaudyti tie patys žilvičių dirbėjai sugeba padaryti.

Vytinių votkočių (botagkočių) iš nukirstų ąžuolų jaunų ataugų netingieji piemenys ar nagingieji beganydami padaro. Taip ir krepšelius uogauti, grybauti ar šilkinėms skepetaitėms skrynioje laikyti.

Atvarslų, vadžių, brizgilų, strongų, pančių bevakaruodami vyrai priveja ar dulkinių šniurų nubrauktiems linams rišti. Plėškių ne visi temoka išausti, reik staklių, kaip juostoms austi, tik didesnių. Čia ir apyvarų privyk ir dar suausk. Reik gerų klebetų, žvirblių ar matarų ir įgudimo.

Taip, žemaitis nesišvaisto žodžiu žmogus. „Mačiau dirbančius žmones".

Ne kiekvieną ir ateinantį kaimyną žmogumi tepavadins. Tik gerąjį, tik bičiulį. E, koks

jis ten žmogus, — trobelninkas. Kur tau žmogus, va, meistras beateinąs.

Šunims ėmus loti: „Bėk, Barbike, pažiūrėk, ką tie šunys loja, — bene žmogų kokį".

Atseit, kai mano, kad žmogų šunys loja, tai bėk, pažiūrėk, apgink. Matyt, spėja, ką artimą ateinantį.

Elgetos ar žydo ir šunys nemėgsta, — loja pilnu balsu, pasivarinėdami, užpuldami.

Nebijok, ir šunys nujaučia, kad žmogus eina. Suprask, paduoda ženklą, kad svetimas eina, ir vos tik paskui vamčioja. Tik pradžioje puola, kolei nežino, kas eina.

Juk žmonių šunys, tai žmonių taip ir neloja. Šunis laiko, kad paskelbtų blogus ateinančius „žmones". O tie jau lyg jau ir ne žmonės būtų. Gaila jiems žmogaus vardo. Žmogus — vardas garbingas.

Vyrai bepiauną šieną. Moterys po pelkes, iki didžiojo rieto pasikaišiusios braidydamos, traukia ką tik nupiautą žolę iš vandens. Tai taip nepažįstamiems. O pažįstamiems visi žmonės išėję šienauti, namie nė vieno žmogaus, tik vaikai išsigandę svetimo ir šunys palaidi. Čia į žmones deda ir vyrus ir moteris.

Nelaimės ištiktas šaukis pas žmones. Ne pas kaimynus. Ne visi kaimynai tėra „žmonės".

Ką ten iš žydo norėsi, juk jis ne žmogus.

Juk ponas žmogaus nepažįsta. Taip mūsų ponas yra tikras žmogus. Tas Kontaučių klebonas su mumis, kaip žmogus, šnekasi. Būk kaip žmogus su žmonėmis. Žmogaus vardo neprarask. Tik su žmonėmis dėkis. Nebijok žmogaus. Ir jis žmoniškas pasidaro, į žmonių tarpą papuolęs. Jis nepritinka prie žmonių. Žmonėms darbas, o ponams šventa. Žmogus ir sekmadienį be darbo nepabūsi. Kad ir dirba, kaip žmogus, bet į ponus neišėjo. Ponas — ne žmogus, jam darbas nerūpi. Galvok žmoniškai. Apsi-

daręs, kaip ne žmogus. Dirba, kaip ne savo rankomis — kaip ne žmonės. Juk ar tai žmogaus darbas?

SODYBA

Sodyba pareina nuo ūkio stambio. Daugiau žemės turi ūkininkas, jo sodyba platesnė: didesni trobesiai, erdviau suskirstyti. Juo smulkesnis žemvaldis, juo sodyba mažesnė, mažiau trobesių, ir trobesiai mažesni.

Lietuvos ūkininkų valdomosios žemės stambį Nepriklausomybės laikais nusako šie skaitmenys: ūkininkų, turėjusių nuo 1 iki 5 hektarų žemės, buvo 48.805, nuo 5 ligi 10 ha 74.798, nuo 10 ligi 20 ha 89.672, nuo 20 ligi 30 ha 33.125, nuo 30 ligi 50 19.822, daugiau kaip 50 ha 7.653. Darbininkų įvairiose įmonėse, neskaitant žemės ūkio darbininkų, tebuvo 34.000.

Žmonės Žemaičiuose gyvena sodose (kaimuose), vienkiemiais. Kiti yra trobelninkai - grytelninkai, kumečiai, metininkai, šimtadieniai (prie dvarų).

Labai retai teaptiksi Žemaičiuose aukštaitiškus (lietuviškus) kaimus, kur sodyba prie sodybos: iš gatvės matai gyvenamąjį namą, pastatytą galu į gatvę, dar vartai į priekiemį. Jokio kiemo. Siauram sklype tepatelpa tik namai po kits kito ir pravažiavimas. Jau antroje pusėje pravažiavimo — kaimyno namų nugaros — tvoros nereik. Namų eilėje tolėliau klojimas. Sakysim, mano gimtasis kaimas: 17 kiemų, po 20 - 24 ha, eina tris kilometrus. Jokios „ulyčios". Toli nuo kiemo iki kiemo. Kiemai ne eilėje. Vienos sodybos vienoje pusėje upelio (Sausdravo), kitos — kitoje.

Arba Drobukščiai, Palukščiai prie Varnių, prie Lukšto ežero. Žemė eina lydimais - sklypais, kame vienas, kame kitas sklypas. Stam-

būs ūkininkai (tiesa, bajorai) po tris valakus (60 ha). Iš vienos sodybos nematyti kitos sodybos.

Purvaičių sodoje kitų žemė eina rėžiais. Tačiau daugiau kaip trys ūkininkai nėra taip supinti. Mano tėviškė — paskutinė sodyba, imant nuo Medingėnų Šukštos dvaro, kuriam šio kaimo ūkininkai ėjo baudžiavą. Šios sodybos žemė abrubėje, tik gretimo kaimyno pievos yra už šios sodybos žemės. Jam tenka per šios sodybos žemę gyvulius varinėti ar į darbus vaikščioti. Duotas jam trumpesnis kelias, ir pro šią sodybą jis šunų nebelodina.

Panašus gretimas Paminėjų kaimas, Šilasodos (ir dar reik pridėti „kaimas", o vietiniai žmonės sako — Šilasoda, tarsi vienas žodis būtų) kaimas, — jiems „liniją" nustato vingiuota Minijos upė. Panašūs iš kitos pusės Jėrubaičių soda, Šarkiai, Kapsūdžiai, Užlieknis.

Atseit, bet kuris ūkininkas gali savo sodybą tvarkyti nuo kitų nepriklausomai. Suskirstyti trobesius, kaip jam patogiau. Tik, kaip taisyklė, jaujas nuo kitų pastatų visuomet atstu, — kad kūlės - mynės metu, kai čia džiovinama javai (spragilais tebekuliant), linai, nuo galimų gaisrų apsaugotų. Pirtys čia įrengtos labai paprastai. Krosnys be dūmatraukių. Dūmai išeina į klojimą pro visai žemas dureles. Iš krosnies speldės kibirkštys lekia į pačią pirtį, kur čia pat į ardus sudžiauti javai - linai. Visuomet juk krosnį kūrenant laiko bent po dvejetą kibirų vandens pasidėję. Kuras — dažniausiai kelmai, labai stambūs, traška degdami, sprogínėja — šaudo pirkšnis.

Tėviškės sodyboje buvo šeši pastatai: gyvenamasis namas — numa — troba, klėtis, tvartai, daržinė, jaujas, roupė, neskaitant žardinyčios, brago.

GYVENAMASIS NAMAS

Tėviškės gyvenamasis namas — abiem laužtais galais su įėjimais iš kiemo ir iš užduralio. Iš kiemo įeini į priemenę (prisėdnį). Priemenėje dvejos durys: vienos į priemenę iš užduralio arba į kaminą, kitos į gerąją menę— į gerąją trobą. Be šitų įeinamųjų durų ši troba turi dar dvejas duris: vienos į prastąją trobą, kitos į gerąjį alkėrį.

Priemenės nuo kita kitos atitvertos moline siena — kamino siena. Kaminas teturi apačioje dvi sienas: sakytoji ir kita pagal prastąją trobą ir kiek įsikiša į gerąją trobą — į menę. Lig ir tarp priemenių siena nėra per namo vidurį išvesta; užduralio pusės priemenė platesnė, čia ugniakuras (ugniavietė) kampe tų dviejų molinių sienų, su dviem ąšais — valgiui ir jovalams virti; aukštai kamine —pakriautis mėsai rūkyti, druskai laikyti. Šioje priemenėje dar yra išsikišus duonkepė krosnis. Pati krosnis prišininkėje (patalpa pagal užduralį). Iš tos priemenės yra durys į prastąją menę, duralės į užduralį. Duralės: tai yra pusiauvėrinės durys, tik ne išilgai durų pusiauvėrinės, o skersai, — atsidaręs viršutinę dalį —užsikvempęs gali spoksoti į užduralį, — nei kiaulė nei žąsis neįeis į priemenę. Apatiniosios tų durų duralės vienos pačios nebuvo atidaromos. Paprastai viršutinės duralės visuomet būdavo atdaros — lango nėra priemenėje — jos atstodavo langą; pro čia lėkdavo vištos ant trobos, — čia buvo jų laktai: višta nutupia pirma ant apatiniųjų duralių, paskui ant viršutiniųjų, toliau ant lentos tarp prišininkės ir prastosios trobos.

Prišininkė paprastai taikoma karšinčiams. Karšinčių nesant, čia sudėti kalvaratai, sugriautos staklės, kubilai ir t.t.

Iš priemenės durys į prastąją trobą. Tuoj netoli durų kampe prie krosnies „kaminas“: molio nudrėbtas, nelyginant stalas su tuščia vieta apačioje (per didelius šalčius čia vištas laikydavo). Ant to „stalo“ ugniavietė; prie sienos ant ugniavietės atsukamas ąšas trikojams kabinti. Ugniavietės viršuje molinis kuptūras su skyle pro lubas (pro stogą jis nebuvo išvestas). Skylė užkišama kamščiu: storokas mietas, kurio vienas galas apsiūtas rutulio pavidalu skarmalais, 20-30 centimetrų skersmens, kad kietai užkištų kuptūro skylę. Iš šios menės durys į gerąją menę ir kitos į prastąjį alkėrių. Menėse po du langu. Gerajame alkėriuje vienas langas į kiemo pusę, kitas iš galo. Prastajame alkėriuje tik iš namo galo tėra langas.

Iš kiemo pusės dar yra durys į vadinamąjį svirnalį. Tai tais laikais atstodavo klėtį, kada atskiro „klėties“ pastato dar nebuvo. Čia įtaisytos miegos grūdams. Čia vilnos laikomos, verpti paruoštieji linai. Čia viduryje prie balkių pakabinti kretilai su džiovinamais sūriais, čia sampilinio pieno kubilatis, čia sūdoma mėsa. Į čia suneša ir kamine išrūkytą mėsą, nors kamine ir per vasarą dar tebekabodavo lašinių paltys, kumpiai.

Vėliau prie gyvenamojo namo buvo pridirbtos dar dvi kamaros ir tvartalis. Į vieną kamarą durys iš kiemo, į kitą iš namo galo, į tvartalį iš užduralio pusės. Kamara į kiemą buvo mano kamara. Iš galo buvo mėsinė kamara. O tvartalis buvo reikalingas penams per šalčius pasislėpti. Mat, penams užtverdavo pagal namo užduralio sieną (pagal prišininkę). Jėdalą jiems pildavo iš priemenės rine per sieną tiesiog į geldas penų užtvaroje.

Vėliau tai buvo panaikinta: iš prišininkės, tvartalio ir svirnalio padarytos trys patalpos;

svirnalyje iškirstas langas į kiemą, įdirbta krosnis.

Prie užduralio duralių buvo duobė mėšlam gaminti, — čia pro durales išpilamos paplavos, muilinas vanduo, — visokie nešvarumai, sąšlavos išmetamos. Tai kaip Bavarijoje, nors su pasipiktinimu Pirmojo pasaulinio karo metu vokiečiai liepė tas duobes užversti. Savo gi tvarkos, matyt, nežinojo. Bayreuthe, kur buvo DP stovykla, buvusiosios psichiatrinės ligoninės patalpose, buvo ir tos ligoninės ūkis, — dar mūsų laikais buvo daugiau dešimties karvių, arkliai. Ir po langais didelіausia mėšlams duobė su kaupu mėšlų priversta. Tarp duobės ir langų kuo ne tik pusės metro praėjimas, linksta nuo palangių gražiai žydinčios raudonos peliargonijos. Ir pas visus ūkininkus taip visoje Bavarijoje, Sudetuose. Ir pas stambius ir pas smulkius ūkininkus. Čia kaip nusistovėjusi tvarka, viename gale pastato žmonės, kitame — gyvuliai. Ir mėšlus išmeta ne prie gyvulių galo, bet po langais. Mat, gyvuliams reik platesnio praėjimo.

KLĖTIS

Kokių 30 žingsnių atstume nuo gyvenamojo namo stovi klėtis. Ji yra lygiagretė su namu. Dar man mažam esant, galai jos nebuvo laužti. Prie manęs — paauglio, klojant naują stogą, galus nulaužė ir įdėjo nedidelius langelius. Dabar ant klėties šviesu. Nebesunku surasti reikalingus gelžgalius ar virvagalius, maišus, kubilačius, matarus, sėtuvę, kastuvus, senų ragelių karnelius. Vis dar tebegulėjo, jau supendėję — kandžių išėsti mediniai ratai, dirbti taip, kad nereikėtų ne tik geležies ašų, bet ir geležinių lankų.

Klėtis įdomus pastatas. Klėtyje aruodai—

miegos; kolei į klėtį pakliūsi, turi pereiti klėtsangį — siauroką patalpą, kurioje sukabinti kinkymai, sumestos vogos, kastuvai, kirviai, piūklas. Kampe gelžgaliai. Ant gembių susvarstyti maišai, į sieną užduryje atremtas lovys duonai maišyti. Stovi didelis kubilas su miltais ir maži kubilačiai su žirniais, pupomis. Sėkliniai žirniai, pupos, kanapiai, dobilai ant klėties paprastai laikoma. Durų stakta iš klėtsangio į klėtį išimama. Mat, durys itin žemos, ir, kad ir pasilenkęs, kiek begalėdamas, su maišu ant nugaros pro jas nepralįsi. Ant miegų permestos lentos, dažnai po balkiais ant šniūrų kabančios, duonos kepalams sudėti. Laiptai ant klėties iš klėties, ne iš klėtsangio.

Iš klėtsangio išeidamas, pakliūni ant priegrindo, kuris eina pagal visą klėtį. Tai dvejetos trejetos lentų arba pačvarčių takas palei sieną, slenksčio aukščio. Nuo priegrindo žengi ant plataus akmens ir toliau kieme. Priegrindas po platokos pastogės, — ant priegrindo lytus nepataiko, — tik su vėju lyjant užbloškia, arba pritaško nuo palašo griovelio arba įeinamųjų akmenų. Klėtis ant aukštų akmenų, pakaišiotų po kampais ir rąstų sudūrimais. Palenda kiaulės, šunys, ir mes vaikai landžiojome. Čia sausa. Švilpauja vėjas, — sausa grūdams miegose iš apačios.

Senoji klėtis tebuvo dviejų patalpų — klėtis su klėtsangiu ir kamara; pastato pločio kamaros ilgis. Vėliau pristatytos dar dvi kamaros: vienos durys į kiemą, kaip klėties, o kitos iš pastato galo, — čia nebuvo priegrindo, užtatai pastogė platesnė. Nuo namo matei trejas klėties pastato duris. Po pastoge virš priegrindo sukabinti dalgiai, grėbliai, naudojamieji kinkymai. Vasarą ant priegrindo sumesti tintuvai, į sieną sukištos pustyklės, trūtai, arba tintuvų terbelės ant išsikišusio kampinio

rąsto galo sukabintos. Prieš bet kurias duris padėtas prie priegrindo didelis lygus akmuo. Per aukštai būtų žengti tiesiog nuo žemės ant priegrindo. Be to, ant to akmens nutrini prie klumpių prikibusius purvus, ypač rudens metu, nudaužai sniegus atadrėkiui esant žiemos metu.

TVARTAI - STALDAI

Gimtojoje sodyboje tvartai buvo perdirbti iš „NUMO".

Žilojoje senovėje viskas tilpo po vienu stogu. Viename gale ištisai per visą namą (pusė namo) gyvenamasis galas su įėjimu iš galo. Pusiauvėrinės durys (išilgai); viena pusė su duralėmis; kartais net vartelius įdėdavo apatiniojoje dalyje, kad daugiau šviesos įeitų. Patalpa be langų, be kamino, be lubų. Ant grebėstų pirma paklota eglės maukna, ir tik paskui šiaudai kloti, kad kibirkštys iš ugniavietės šiaudų neįdegtų. Ugniavietė duobėje plačioje. Duobė su užranta; čia sėdėjo prie ugnelės vakarodami ir darbus dirbdami. Čia ir miegojo. Ant ugniavietės buvo kuptūras, iš virbų nupintas ir moliu iš apačios ir viršaus išmuštas. Ant ąšo atvesdavo katilą su verdamais viralais.

Iš tos patalpos buvo duralės su itin aukštu slenksčiu, vos peržengiamas, į tvartą, kuriame buvo laikomi arkliai, karvės, avys.

Prie pastato galo stogas beveik iki žemės — pastogė vežimams, gal pašarui.

Tokių pastatų Žemaitijoje prieš penkias dešimtis metų buvo surašyta 17.

Mūsų numas buvęs kiek kitoniškas. Tarp gyvenamojo galo ir tvarto buvęs tarpikas. Iš gyvenamojo galo negalėjo pakliūti tiesiog į tvartą, — reikėjo eiti per laidarį pro lauką.

Tad viename gale arklininkas, kitame karvininkas, o tame tarpe tarpikas; čia mišinius kratydavo, — pašaras buvo ant tvartų.

Prie karvių tvarto šono iš laidario buvo pridirbtas kiaulių tvartalis, o prie arklininko žąsims gurbas.

Stogo abu galu nelaužtu—nuolaidūs. Platokas pastatas, staigus stogas, ypač galai.

Kad tvartuose būtų sausa, prie tvartų padaryta aikštelė. Aikštelės apačia žemesnė už tvartų apačią. Dėl to iš tvartų į tą aikštelę suslūgsta sriutos. Prie susisunkusių į aikštelę sriutų dar prisideda nuo stogo vanduo. Atseit, tvartuose sausa, o aikštelėje laidaryje šlapia. Laidarį gausiai kreikia sukapotom eglašakėm, iš miško prirautom ar nupiautom kerpėm - samanom, prirautais šilais, kartais ir šiaudais, jei kurį metą geriau užderėjo. Ypač saugojo, kad sriutos lytotą rudenį neimtų sunktis iš laidario, kolei nepašąla, arba pavasarį pašoliui išėjus.

DARŽINĖ

Rąstų pastatas, per vidurį įvažiuojamas. Galuose kraudavo šieną, o ant šieno šiaudus. Nerūpestingai sudėti rąstai, — juo daugiau skylių, juo geresnis šienas. Prie vieno galo sėmeniniams pelams peludė (tuos pelus duodavo tik kiaulėms). Prie antro galo po pastoge meistarnė, — visokiems smulkiems darbams — grėbliakočiams, dalgkočiams, kirkočiams pasidirbti, ar kitokioms medžio meistrystėms. Aplink pastatą griovis vandeniui nutekėti, kad neprisiveržtų po šienu. Pirma buvo abu galu nelaužtu, paskui abu laužtu.

JAUJAS

Žemaičių jaują sudaro: pluktinio molio asla su spragilais javams kulti, — tai yra vadinamasis klojimas (kuldami javus, čia juos pasikloja), pirtis su pluktinio molio krosnimi javams, linams džiovinti.

Pirtis iš rąstų sandariai padaryta patalpa, itin aukšta. Lentų lubos, viršuje molio apdrėbtos. Mažas tik katinui įlįsti langelis, žemos durys. Dvi eilės ardų. Tarp pirties (kitur reja, kitur jauja yra pirtis, o jaujas — douba), sienų ir jaujo sienų buvo peludė ir pakratinė. Dvejos į jaują įvažiuojamosios durys: vienos pro pat pirtį ėjo, o kitos toliau prie kito pastato galo į trisienį. Prie pirmųjų durų buvo vėtytuvė (palagas): ant dviejų stulpų stogas prijungtas prie jaujo stogo. Vėliau buvo padarytas didelis palagas. Čia ir javų prikraudavo. Čia mašinos rusvelkis patilpo, — ir keturi arkliai ramiai išsiteko eiti aplink. Kai jau tik žalkulus bekuldavo, vis tiek pirties niekas negriovė. Tiesa, pirtį išgriovus, galėtų ir patį jaują vėjas nunešti, — juk pirtis buvo su jaujo sienomis sujungta aklinai, per visą pastatą einančiais stotais ištisiniais rąstais. Ant pirties, ant tos molinės aikštės pildavo nekultus dobilus, pupas. Tą vietą vadina ažnyčia.

ROUPĖ

Nedidelis pastatas ant ketvirtainės akmenimis išklotos duobės, — vos dvejetas — trejetas rąstų ir stogas. Mūsų buvo aukštoka patalpa. Čia laiko parduoti skirtus linus, jau nubrauktus, surištus į stukus. Roupėje laiko bulves ir kitus šakniavaisius.

KIEMAS

Tarp gyvenamojo namo ir klėties aikštė vadinama kiemu. Kruvini takai nuo namo angos į klėties duris. Kiti takai eina į tvartus ir į šulinį. Prie tvartų durų buvo duobė mėšlui šusti, sriutoms iš tvartų subėgti — laidarys.

Aikštė tarp daržinės ir jaujo — žardiena, didoka erdvi aikštė. Čia dideli žardai žirniams žardyti, rudeniop čia pastato žardus sėmenims nokinti. Žardienoje būna bragas — ant keturių, į žemę įkastų, nestorų rąstų pakeliamas keturkampis stogas. Čia ir vežimus pastato. Čia gerais metais krauna šieną, šiaudus.

Žardienos pakraščiais auga dideli seni medžiai. Mūsų buvo penki beržai. Viename buvo gandro lizdas. Tarp kitų buvo įtaisytas didelis žardas žirniams žardyti.

Prie sodybos priklauso daržai, sodas, bitynas, apynojus, tvenkinys, šulinys. Tarp trobesių paprastai auga dideli medžiai: topoliai, liepos, klevai. Mūsų sodyboje tebuvo trys klevai kieme, augalotas šermukšnis, ievos. Klevai smėlio žemėje prie purvo neauga. Nemėgsta ir kaštanai, liepos.

Prie gyvenamojo namo galo į pietų pusę buvo darželis su dievmedžiu, erškėtrože, žieminėmis „pijolkomis“, lelijomis iš Paminėjų, bijūnu.

Kieme buvo koplytėlė su Mergele Šventąja, aprėdyta rūbeliais, su karoliais, visuomet gėlių žydinčių įmerkta, žiemai popierinių, veidrodžiukų prikabinta.

Šermukšnis sodyboje, kad piktos dvasios nesilankytų: velnias bijo šermukšnio. Topolio sausos viršūnės atstoja žaibininką. Eglių sodyboje nemėgstama, dėl jų gali „perkūnija trenkti“ į namus. Kadugių pas mus nediegia, — jų

visur pilna. Aukštaičiuose vis aptinki sodybose seną aplaužytom šakom kadugį, tai verboms naudojamas medis. Blendies pumpurai Žemaičiuose arba maži dar per verbas, arba prie jų žmonės nėra pratę, tik kadugiai. Paskui pašventintus kadugius vartoja nuo perkūnijos apsisaugoti: užeinant perkūnijai, užgesina visas ugnis, bet priemenėje ugniavietėje į pirkšnis įmeta sausų kadugio šakelių — kyla dūmai ir veržiasi pro kaminą lauk.

Sodyboje aptinki putiną. Agrastų, serbentų, vašoklių krūmai. Badruskių gražus keras. Aviečių auga padaržiais. Sodas pas mus neauga — perdaug baltas smėlis po plaštakos storio velėnos. Obelys rūgštinės, tik viena kita gerėlesnė — antoninė, vyninė (oporto), saldinė. Kriaušės irgi neauga. Skursta trešnės be uogų. Vyšnios tik po kelias uogas tenunokina, nors žydi baltuodamos. Viena slyva tebuvo paprūdyje. Sena, suvargusi. Greit ir ta dingo.

Senoviški šuliniai su aukšta svirtimi. Kaip sodybų kryžiai, taip ir šulinių svirtys aukštos, nors vanduo ir negiliai tebūtų. Didoki tvenkiniai, nes vietos nelygios ir nesunku užtvanką padaryti, kuri greit įsmunka į šaltinuotą žemę, — ir vėl kimšk šakas, pilk žemes. Dažnai per tokį pylimą būna kelias, — pylimas ir vandenį pakelia — sulaiko, ir pravažiavimui daubą paslesnina. Tvenkinyje visuomet auginama krakių (karosų), kartais pavasarį prileidžia išdžiūvusio upelio daubelėse pagautų lydekiukų, — iki rudens, krakių prisiėdę, didoki paauga. Tačiau žiemą beveik visuomet ištrokšta, nors prakerta eketį ir įstato ilginių kūlį. Apsninga ledas, aptirpsta atadrėkio metu. Nebėra pakraščiais properšų. Tik vienas eketys gyvuliams girdyti, bet ir tas, gyvuliams geldą pripylus, tuoj užšąla. Įleistos lašišos (upėtakiai) nepasilaiko tvenkinyje, — nešvarus vanduo. Ne-

mėgsta raudos. Grumzdulai vešliai auga ir guirės pilvotos ir drąsios.

Tai maždaug taip atrodo pas žmones iki 30 hektarų ūkiuose.

Kas turi daugiau žemės, to ir gyvenamasis namas didesnis. Dažnai abiejuose galuose įrengti kambariai su langais. Ir penams tvarciuko po tuo paciu stogu pas tokius nepamatysi. Ir kaminai išvesti bet kuriam galui atskirai. Tik vienas kaminas priemenėje, o kitas iš krosnių išvestas. Priemenės kaminas beveik visuomet uždaras, gal tik vien mėsai rūkyti tevartojamas. Atseit, vietoje priešininkės ir svirnalio čia kambariai. Jaukiau galėjo ant išimtinės išėję bei karšinčiai įsikurti. Čia ir į priemenę iš kiemo pusės tiesiog iš lauko neįeisi. Vienur stiklinis, kitur paprastas prieangis.

Stambesnieji klėtį svirnu vadina. Didesnis pastatas. Erdvios patalpos, patalpų daugiau. Žinoma, stogas laužtais galais, kaip ir gyvenamojo namo. Ir kiemas platesnis, ilgesnis.

Tvartus čia paprastai jau abarėmis vadina. Kartais jie kampu su daržine surišti. Kitur tvartams du pastatu lygiagrečiai pastatytu, ir vieni galai pravažiuojama daržine surišti, — du kampu.

Dar kitur vadinamasis diendaržis — ketvirtainis kiemas, aklinai keturiais trobesiais apstatytas. Dveji tvartai ir dvejos daržinės. Vadina — abarės su diendaržiu.

Jaujas pas stambesnius ūkininkus su palagu ir su mašinarne antrojoje pusėje. Apvalus atskiras pastatas, kuriame įrengtas rusvelkis ir arkliams aplink sukti kelias, kuliant, kad arkliams būtų be lytaus, po stogu.

Kartais vietoje sugriaunamų, pastatomų tik reikalui esant, žardų yra ant stulpų pastogė (stogas) su nuolatiniais žardais — žardinyčia. Vasarą vidurinius žardus išgriauna, kai jie

tankiai sustatyti, ir pastogę naudoja vežimams sutraukti.

Kitur ir obladę pamatysi — pastatėlis, kuriame įrengta krosnis duonai kepti. Čia ir malkoms vieta.

Yra ir malkinyčių. Pas smulkesniuosius malkas laiko po pastogėmis. Sukapoti virbai. Suskaldyti šakaliai. Kraikui apgenėtos eglių šakos (jei jos trumpos ir žiograrikiams netinka), sukapotos reikiamo ilgio. Malkinyčios — retų sienų pusėtino dydžio pastatas paruoštajam kurui laikyti. Čia tik jaukurui nėra vietos. Jis už jaujo — pastogėje.

SODNAS

Kadangi stambesniųjų ūkininkų ir žemės geresnės, parinktos geresnės žemės vietose, sodnai čia gražūs — ir obelių, ir kriaušių, slyvų, trešnių, vyšnių ir uoginuojų visokių. Sodnas aptvertas dažniausiai žiogriu — sunku įlipti. Iš pusės (po akių) ir parkaniukų pamatysi. Kartais aukštais statiniais arba pačvarčiais aptveria.

Stambiųjų sodybose dažnai matai senų medžių, liepų, topolių, ąžuolų. Gerai prisižiūrėjus, paaiškėja, jog kiti tų medžių diegti. Nors paprastai medžiai sodybose atrodo sodinti, nes jie galėjo augti tik patvoriais: pirma prie tvoros slėpėsi, kad gyvulys nenukąstų jaunytelaičių metūgių, paskui, jau didesnį, naudojo mieto vietoje tvorai, dar toliau jau jis ir stulpą vartams - karklėms atstoja. Paskui savininkas pripranta prie medelio išvaizdos, jo šešėlio, ir, aplamai, lietuvis saugo medį, kad geros medžiagos paaugtų. Klevas drožstaliui, abliui, leistuvui, šaukštams dirbti, arba net lentoms. Pavasarį klevas duoda saldžios sulos.

Liepa — bitims medui nešti, liepos žiedai — žolynei susišaldžius, o pats medis klumpiams, geldoms. Gražus medis. Tanki laja vėją sulaiko, vasarą tamsų pavėsį duoda. Ir žiemą šiek tiek vėją atlaiko savo tankiomis šakelėmis. Ir klevas ir liepa aukšti, apvalainios lajos (klevas visai apvalus), iš tolo matyti sodybos medžiai, — džiaugiasi praeiviai, — kutena širdį ir pačiam savininkui. Prie jų dar ąžuolą pridėjus, sodyba įgauna savotišką vaizdą iš tolo, jaukų pavėsį arti. Ąžuolas net daržų nesmelkia; jo gilios šaknys; joms (apie 4 m gylio) šilčiausia gruodžio mėnesį, o šalčiausia gegužės mėnesį. Dėl to ąžuolas vėlai tenumeta lapus (yra ir tokių, kurie nemeta lapų rudenį) ir vėlai tesprogsta pavasarį.

Tai yra gražieji Žemaitijos medžiai. Jų netaip jau daug, ypač klevų ir liepų. O jau seni beržai su nutįsusiomis iki pat žemės plonutėmis šakelėmis - tįsuolėmis, vartojamomis žolynei plaukams plauti, kad gerai augtų, kad ilgi paaugtų. Beržas duoda pasakišką vaizdą. Nė akių nuo jų negali atitraukti. Vis tiek, ar laibučiai, vos keletos metų — švelnučiai, trapūs. Paūgėję iki gegnės dydžio, turi nepaprastai gražų liemenį, švelnų tošės atspalvį su pamarginimais. Seni beržai, vis tiek, ar žemlūžiai, kerėblos, ar aukšti išsiskeriačioję, kame pavieniui augdami, duoda stebėtiną vaizdą.

Kad mažai tesodinama, galima spėti iš to, kad maža kaštanų. Šitie jau poniški medžiai, iš kažkur atgabenti ir pasodinti. Auga jie šventoriuose, prie ponų įvažiuojant kelio pakraščiais. Gražūs medžiai visuomet, o jau žydėdami, tarsi žibintais apkabinėti. Neblogai atrodo ir benokstą ar jau prinokę vaisiai.

Sidabriniai topoliai jau tik pas didelius ponus teauga. Jovarai tik paklausais ir tai tik pas ponus. Eglių (taxus baccata) šateikiuose

grovų Plater-Sieberg sode du medžiai ir Rietavo kunigaikščio Bagaono Oginskio sode vienas, senas, didelis.

Sodybų ir ypač pakelių jau tarsi listiną Žemaičių žemės vaizdą sudaro gluosniai. Daug yra jų rušių. Is įbesto (įdurto) į žemę mieto paauga grazus tarsi apkarpytos lajos medis itin tankių šakelių. Ir išbėginių šakų gluosniai, tegu ir netaip gražūs, bet vis tiek prisideda prie Žemaitijos gamtos savotiško vaizdo. Be papuošalo, gluosnis duoda bitims medaus. Drėgnose vietose geri mietai, sodybose žiogriams - parkaniukams stulpai. Stori paaugę gluosniai klumpiams, geldoms. O jau pasenę - išdubę mažai bereikalauja vargo, kad kodalį ar net kubilaitį pasigamintumei. Tik jie teršia aplinką savo birstančiomis saussakėmis.

Klaipėdos krašto žemaičiai daug augina gluosnių kaimų kelių pakeliais, — vis kerta greit augančias šakas (atžalas) kurui. Nukapojus šakas, naujos labai greit auga ir suauga prie savo kamieno po dvi-tris; tokios dvi šakelės leidžia spėti, kame reik kasti šulinį, kad tikrai aptiktumei vandens gyslą. Gluosnis šlapias vietas „džiovina", nelyginant beržas, kur aplink niekam neduoda augti, visą vandenį sutraukdamas į save. Gluosnis nesugeba viso vandens „sugerti", nes auga perdaug šlapiose vietose. Po beržu teauga grūzdžiai. Jų daug, nes jie beveik nekirmėja, sausi, ilgai išstovi.

Sodybose dažnai aptinki šermukšnį. „Vaistingas" medis nuo piktų dvasių apsiginti. Kad jis ūkiui kenksmingas, žmonės to nežino. Ponas ir laukuose šermukšnių nelaiko.

Šermukšninės lazdos ir velnias bijo. Kad prie Plungės užmušė Toleikį, prie jo žmonos besibraktydamas kunigaikštis Beržonskis, ėmė aplink tą vietą baidyti žmones velniu. Sumanė tą velnią „pamokyti". Išsipiovę geras šer-

mukšnines lazdas du apsukriu vyru vakarop vienu arkliu važiavo iš Plungės. Vienas buvo moteriškais drabužiais apsikutuliavęs, kad velnias būtų drąsesnis. Taip, velnias ėmė kabintis į vežimėlį, geležiniais nagais maigyti važiuojančių rankas. Tiedu iššoko iš vežimėlio ir ėmė tvoti šermukšninėm lazdom. Velnias ėmė šauktis Dievo vardo, kad daugiau nebemuštų.

Dar yra sodybose ievų, jos ir pažydi anksti pavasarį, pakvepia ir uogų duoda. Sumuštas tarp lėkščių uogas ir dar su pienu, arba, geriau, su pastijolku, gardu valgyti, ir liežuvis taip nebeaptunka.

Putiną vis rasi. Apynojų aukštą, įsivyniojusį ant ilgų-aukštų apynovarčių.

Uosiai apsaugo nuo gyvačių. Sako, kur uosiai auga, ten nėra gyvačių. Mūsų apylinkėse daug gyvačių, bet uosių visai nėra. Aš buvau parvežęs nuo Žarėnų (su tėvu būvova nuvažiavę kelio taisyti). Šiaip taip augo. Bet labai retų šakų ir „skystos“ lajos.

Eglių ir pušų sodybose nėra. Pušų nesu matęs, nors sodyba būtų miško buvime. Miškas tai miškas, gražus, mėgiamas, bet prie namų tik lapuočiai. Tiesa, ponai turi apsodinę eglėmis sodų šiaurės pakraštį, kad apsaugotų vaismedžius nuo atžiaurių šiaurės vėjų.

Alksnių visur priauga. Juodalksnių labai reta. Jie mėgsta artimą podirvinį vandenį. Patys gražiausieji juodalksniai Palangos krašte. Didžiausi iš tolo visai kaip ąžuolai. Ir medėna brangi.

Drebulės prie namų nemėgiamos. Greit paauga, daug saussakių primėto.

Jei jau sodina medžius, tai tarp trobesių, kad nuo gaisro namus apsaugotų.

Smulkesnieji ūkininkai, turintieji mažiau kaip 20 ha, prie mažesnių trobesių ir pačių sodybų mažiau ir medžių aplink namus teturi.

Gyvenamasis jų namas su vienu gyvenamuoju galu. Įeini į priemenę, čia matai sukrautas malkas, sudėtus įvairius reikmenis: lanktis špulėms lenkti, ratelis, krepšiai sukabinti ant ilgų, į sienotarpius įkaltų, pušies šakų „gembės“ lyties. Čia grėblys, dalgis, čia šluotų kampe, čia bebaigiąs sugriūti kubilaitis... Priemenė eina per visą namą skersai. Kartais ir kamino nėra. Nėra ir durų į uždurąlį. Aukšti slenksčiai ir iš lauko ir iš priemenės į vidų. Stogas nelaužtais galais. Gyvenamasis galas su čiukuru ir lėkiais, o antrasis galas nuo pat viršaus eina nuožulniai beveik iki žemės,— gera pastogė; čia skiedrynas, čia tašoma, drožiama, čia padarinė medžiaga. Toks stogas nuduoda vieną namo galą aukštesnį, kitą žemesnį. Vadinasi, lėkiai kelia aukštyn, o nuolaidusis galas slugdo žemyn. Namas „kiūto“, nelyginant straigė su savo ragiukais ar koks gyvuliukas ant žemės susitūpęs - prisimetęs. Itin jauki — patraukli išvaizda.

Tvarčiukai su daržinale po vienu stogu. Čia ir arklys, karvės, avys. Ir kiaulėms tvartalis po tuo pat stogu. Pastatėlis nedidelis, neaukštas. Ankštoka. Nuolaidus į visas keturias puses stogas be lėkių. Prie įeinamųjų durų labai siaura pastogė, — duris darant, kai lyja, bėga vanduo nuo stogo už apikaklės. Visų pastatų stogas žemokai nuleistas. Kartais stogas palaužtas naujai pakištomis gegnėmis, atsirėmusiomis į žemę.

Klojimas su palagu, su trisienių, su plačiomis aplink pastogėmis. Po tų pastogių vasarą rogės, šlajelės, žiemą vežimai, ilginių kūliai, jaukurui malkos. Peludės užtenka ir vienos. Čia juk nei mašinų — kuliamosios, minamosios, — čia nei arbos. Kuliavą vėto ant trijų pastatytų kartelių pririšę kretilą. Arba beria, kad atskirtų geruosius grūdus, sėklai, maistui sau,

gyvuliams pašarui, pelus, pakrates. Apie žąslesius čia nekalbama, nes žąsų nelaikoma, jeib tik arti bendrosios ganyklos ir vandens neišdžiūstančios balos. Laiko tik kelias vištas. Ir su avimis sunkiai verčiamasi, jei prievartė neišeina į didelius dar nepasidalytų ganyklų plotus. Ožkų žemaičiai nemėgsta — ožka nugyventi, ožka pragyventi. Nekalbant apie tuos, kurie, gyvendami prie bendrų ganyklų, prisiperka pavasarį nuo žydų ožkyčių po 15-20 kapeikų, tuoj tik vestų, ir paleidžia į tas ganyklas. Mažai tereik joms priežiūros. Rudenį parsivaro išlikusias nuo visų vargų ir parduoda tiems patiems žydams, jau po dvejetą rublių paimdami. Bet tokių tėra reta.

Šia prasme buvo pagarsėjęs Norvaišių Domarkas. Jis supirkdavo Plungėje daugiau šimto ožkyčių pavasarį. Pravažiuojant matydavai visuose laukuose, pievose, ant tvorų sulipusių. Domarkas vieną sūnų į kunigus išleido, kitas buvo provizorius, trečias gydytojas. Stambus ūkininkas (10 km nuo Plungės Kartenos link) prie didelių „spalnų" — bendrų ganyklų.

Smulkiose sodybose nėra didelių medžių. Jei kame patvoryje auga kokia rūgštinė obelis, vyšnelė, šermukšnis. Nei liepos, nei klevo, nei topolio, ąžuolo čia nepamatysi, smelkia mažus daržus, laukelius, — juk tos žemelės tiek nedaug.

Ir šulunėlis čia be svirties. Dažniausiai šulinio vietoje naudoja šaltinį su įsukta smalos statine. Tvenkinukus išsikasa, — juk gyvuliams girdyti reik vandens. Ar pasiskalbti, bulves prieš verdant nuplauti. Prie tvenkinėlio priskulptas su kultuve ir kartelės ploviniams džiovinti.

Nepareinamai nuo sodybos ar sodybai priklausančios žemės ploto dydžio, apsitverta tvoromis nuo kaimynų. Ribos tvorą turi savinin-

kai tverti per pusę. Blogiau, kai prieina dvaro žemė ar miškai, tuomet tverk vienas pats. Dvaras tvoros netvėrė. Jo gyvulius piemuo gano. Palaidi gyvuliai nevaikšto, kaip pas ūkininkus. Kartais ponas duodavo tvorai medžiagos, bent vytims eglių pasigenėti ar kadugių pasikirsti.

Jei kas nesutinka per pusę tvorą tverti, ar neįstengdamas — nusigyvenęs, ar dėl kokios kitos priežasties, nesilaikantį nusistovėjusios tvarkos duoda į valsčiaus teismą. Teisėjai savi ūkininkai. Jie teisia pagal vietos papročius ir priteisia tvorą tverti pusiau. Nukentėjęs, nepatenkintas tokiu nuosprendžiu, duoda toliau: seniau taikos tarpininkui, paskui „zemskiniui" — žemiečių viršininkui. Tie teisia pagal įstatymus. Įstatymuose dėl tvorų nieko nepasakyta. Atseit, valsčiaus teismo nuosprendį atmeta. Bylinėkis toliau, tas pats.

Dar kai valsčiaus teismas galėjo priteisti neklaužadoms įkirsti, prisibijodavo.

Su tvoromis yra didelis vargas, arba kai ūkininkai savo tarpe nesugyvena, arba vienas kuris nuomoninkus įsileidžia, o jau jei pusininkus laiko, tai niekas tvorų pusiau nebetveria. Kad tau reik, tu tverk. — man tos tvoros nereik. Štai ir visa kalba. Tai aplink žemę.

Valdomos žemės viduje aptvarstytas bet kuris laukas, kur tau, bet kuri dirvelė. Piemenė vardo. Ir į pūdymą paleidęs žąsyčius ganytis, būk be baimės, neįlįs pro tvorą į gretimą javų lauką ar pievą, — visos skylutės užkaišiotos.

Negerai, daug barnių — nesusipratimų kyla, kai per ūkininko žemę eina kelias. Įtaisyti vartai, bėgami ar keliami, ar karklės, jei laikinai užtverta (apšaudyta), arba neprieina smulkūs gyvuliai — žąsys, paršeliai. Pravažiuodamas žmogus keikiasi, vartus kilnodamas: privažiuoji — išlipk, atkelk vartus, pra-

važiuok, sustok, užkelk vartus. O kartais vartai užrišami su dulkiniu šniūru. Argi visur vartai bėgantieji su skląsčiais — paleidai atkeltus, patys užsidaro ir užsisklendžia. O kartais vos laikosi papuvę raiščiai, ar mietas papuvęs, ar pravažiuojančio užkliudytas nulūžęs. Keliami vartai dažnai virsta. Ir su vaiku — vartkeliu važiuodamas, gauni pats lipti. Dar čia po vartų išplakta duobė, listina vandens.

Neužkelk vartų (vartus ne darinėja, bet kilnoja), — gi prie mieto iškeltas spragilas, — atseit, palikęs atkeltus ar neužrištus, gausi su tuo spragilu. Juk gyvuliai gali sueiti į kaimyno javus. Arba į tavo paties laukus sumarmėti. Kreipkis į teismą, tas pats, kas su tvoromis.

Kiek vartų, galima spręsti iš tokio pavyzdžio: nuo tėviškės iki Žlibinų 3 km, o vartų šešiolika, dėl to ir sako: vasarą — vartai, žiemą — nosis.

TVOROS

Tvorų yra visokių.

Sodybų sodnai aptverti žiogriu. Per žiogrį neperlipa žmogus, neperšoka joks gyvulys, net šuo, katinas ir tas pagal stulpą ima kabintis, didelei baimei ištikus, — šiaip nemėgsta žiogrio. Višta neperskrenda per žiogrį, juk ji visuomet, per tvorą lėkdama, ant tvoros pastovi, pasižvalgo.

Žiogris — brangi tvora. Reikalingi stulpai, skersinės laibos kartys, daug žiograrikių, — senų eglių kiek kumpokos šakos. Labai patvari tvora. Kad tik stulpai laiko. O žiograrikiams apačioje apipuvus, nesunku juos iš viršaus pakalti, arba apsukti viršutinį galą žemyn, — pertverti. Miškus kertant, ypač eglynus, ūkininkai grobsto žiogriui tinkamas šakas.

Sodybose dar matai statinukų - parkanėlių, paprastai kiemui aptverti. Žardiena jau paprasta tvora aptverta.

Statinė tvora — tai tvora, kuri palieka atmintyje Žemaitijos vaizdą. Tarsi be tos tvoros Žemaičiai - ne Žemaičiai. Stipri, gera tvora. Reikalauja daug geros medžiagos. Juk pačios tvoros skaldytinės, dažniausia pušinės. Labai tinka apušinės, — nepūva. Reikalinga mietų, gerų, stiprių, — ąžuolo šakos čia naudojamos, skaldyta apušė, eglė. Kas du nedideliu žingsniu du mietu. Tuodu mietu surištu trimis - dviem - keturiomis vytimis, — beveik visuomet ilgokos eglės šakos (laibos), kadugiai, kartais ir karklas. Karklas išdžiūvęs greičiau sutrupa. Mietai turi būti geros medžiagos, kad greit nepūtų. Prie žemės tvorų galai, jei neapipūva, toliau vartojami, arba apsukę, arba pačią tvorą statesnę tverdami, arba sudurstydami tvoras. Naujų tvorų tvoroje tvoros beveik gulsčios. Juo senesnių tvorų tvora, juo tvoros statesnės. Mėgiama tvora — gera tvora. Tokių tvorų galima matyti Švedijoje, Suomijoje. Kitur statinių tvorų, tur būt, visame pasaulyje nėra.

Pavasariais, tik pašoliui ėmus eiti lauk, pradedama tvoras taisyti. Žiemos metu, beruošiant kurą, kraiką, paruošiama ir tvoroms medžiaga, — mietų pritašoma, vyčių prirankiojama, kai pasitaiko arkliams kreikti eglašakes kapoti. Su tvoromis labai daug darbo. Nulūžę mietai ar papuvę, reik juos keisti, o dėl to dažnai reik ir visą tvorą praardyti. Supuvus ir sulūžus tvora, reik ją nauja pakeisti, nelengva ir tas. (Tvora yra ir visas statinys, ir jos nuožulnioji dalis viena irgi tvora). Pasileidusios ar sutrūkusios-papuvusios vytys, vėl naujas dėk. Tokie taisymai kuone visuomet reika-

lauja praardyti pačią tvorą arba visą barą naujai pertverti.

Ir nelengvas darbas: besti mietus į žemę, sukti kietas spygliuotas eglašakes ar kadugius. Plikom rankom tai neįmanoma daryti. Reik pirštinių. Prie tvorų vartoja tam tikras pirštines — tumpines su stipraus milo ištisomis delnomis, paskui dedami lopai. Pirštinės pasidaro delnoje storos, trumpaus čiurnio, tik rankos viršuje matyti, kad jos buvusios nertos, o ne vien iš lopų susiūtos.

Gerai tvertos statinės tvoros gražiai atrodo. Ypač kai mietai įbesti į žemę kiek palinkę pirmyn ir kai jie nėra labai aukšti. Mietai su tvoromis turi sudaryti statų kampą. Mietams labai tinka ąžuolo skaldytos susikraipiusios šakos. Lygiai susuktos ir stipriai mietus suveržusios vytys tarsi akis tvorai duoda. Dar, jeigu ir pačios tvoros nėra labai sutrumpėjusios, tai duoda tvorai gerą pavyzą. Sako, Pakalniškio (Užlieknyje) „kaip veizėti veiz". Ir tos naujosios baltos tvoros su senosiomis pilkomis sudaro keršą juostą aplink lauką, tarsi žalmargos karvės būtų išsirikiavusios tarp laukų palaukiais, papieviais.

Jei kame laikinai tereik tvoros, tuomet užšaudo - apšaudo kartėmis — šaudytinė tvora. Tai nuo stambiųjų gyvulių. Jei, pvz., pūdymo kampe, pavasarį išvežę mėšlus, pasėjo bulves, o į pūdymą visuomet leidžia smulkiuosius gyvulius — kiaules, avis, žąsis, tuomet tą kampą atitveria virbine tvora. Šią tvorą tveria iš laibų, išbėginių alksnių. Tevartoja po vieną mietą, kiek tankiau įsmeigtą, tuomet alksnius pina drūtgaliu aukštyn, o viršūnę žemyn, dėl to prie žemės tvora pasidaro nė žvirbliui neišlendama — pintinė virbinė tvora. Rudenį tokią tvorą nuardo ir suvartoja kurui. Kitą sykį tveria iš tokių alksnių ar kadugių ir po mietu var-

tydami, ta jau visai panaši savo darbu į statinę tvorą (prie šios daug daugiau darbo, kaip prie pintinės).

Prie miškalių, arba kokiose šaltinuotuose šlaituose ar daubose, sykį užtvėrę statinę tvorą, betaiso ją apdėdami iš viršaus čia pat nukirstomis eglaitėmis, pušaitėmis, užkišdami akyies kadugiais, kartais dar pridurdami mietus, kad užverčiamieji ant tvoros medžiai nenuriedėtų nuo tvoros. Galų gale tokia tvora, nelyginant supuvusių senosios tvoros likučių, suvirtusių, sudžiūvusių ir naujai ką tik sukirstų medžių krūvos, eilėmis išrikiuotos. Tokią tvorą vadina taškas. Tokias tvoras ne tveria, bet taškuoja. Tokių tvorų atviruose laukuose ir pas nusigyvenusius ūkininkus nepamatysi.

Jau geriau pas tokius ūkininkus matysi vadinamąją bajorišką tvorą: kur - ne - kur įbestas mietas su kitu sukryžiuotas ir surištas vytim, ant tokių į žemę įsmigusių kryžokų sudeda išlikusius tvorgalius, ir pasidaro reta išsikraipiusi tvora stambiesiems gyvuliams atbaidyti nuo neleidžiamos vietos. Žmonės jos nemėgsta. Juokiasi iš tos tvoros — bajoriška tvora. Bajoras, mat, nuo seniau nebetveria tvorų, dėl to jų laukai atviri. Tik retkarčiais dar iš buvusių tvorų likučių kame-ne-kame pamatysi tokios rūšies užtvaras.

VARTAI

Bėgamieji vartai padaryti iš gerų lentų. Vartų viršus turi kartelę su kelmeliu prie keliamojo galo, o antras galas eina kiek aukščiau paskutinės lentos į varą, judomai pritvirtintą prie stulpo. Ir stulpas šis aukštesnis. Atseit, kartelė nėra lygiagretė su žemės paviršiumi, kaip lentos. Taip įtaisyta, kad vartai nenusileistų, kad visuomet būtų bėgamieji. Šis apatinis varo galas turi įkaltą storoką gelžgalį, kuris įsileidžia į akmenyje iškaltą duobutę.

Atsirėmęs į tą duobutės dugną, gali su visu (ir su vartais) sukaliotis. Virsutinis varo galas dažniausiai geležiniu senu ratlankiu arba mediniu kobiniu pritvirtintas prie stulpo. Kilnojamasis galas užsidaro kabliu, skląsčiu ar užsklanda. Vartai dažnai įskipai įtvirtinti, kad patys bėgtų.

Yra ir tokių vartų, kur abu stulpu aukštu ir viršuj dar skersiniu sujungtu. Tuomet vartų viršaus kartelė eina nuo vartų kilnojamojo galo beveik iki skersio. Tokie vartai tikrai nenuknamba. Tai ištaigingi vartai, stambių ūkininkų, puošnių ūkininkų vartai.

Šiaip, norėdamas pravažiuoti vartus, turi kelte kelti kilnojamąjį galą.

Paprastai, kad pėstiesiems nereiktų gaišti bekilnojant vartus, greta vartų įtaisytos spragalės su lipinėmis.

Karklės yra vartai, padaryti iš kartelių. Varuose išgręžtos skylės, ir į tas skyles sukišti kartelių galai. Visi kiti jų įrengimai tokie pat, kaip vartų. Čia pigesnė medžiaga ir mažiau darbo. Bet nestipri. Stambieji gyvuliai dažnai sulaužo, besismaigstydami.

Tvoros tarpas, kur įdėti vartai (taip sako), yra spraga. Kartais spragoje nėra nei vartų nei karklių. Spragą užkiša ar užšaudo.

Perlipti ypač statinę tvorą gana sunku. Ir kiškis, nerasdamas skylės pro tvorą, nešoka per tvorą, bet, parinkęs, kur patogiau, pagraužia (jis visuomet savo landynę pažymi) ir lenda. Tos vietos kiškis visuomet laikosi. Gaudydavo kiškius, užkišę visas jų landynes ir prakišę naują, prie kurios įtaisydavo spąstus.

Prie takų, kur nėra vartų, įrengia lipynes. Lipynių yra visokių. Vieną tvorgalį padaro viršuje trumpesnį, į tvorą atremia storoką mieto galą iš abiejų tvoros pusių. Dažnai lipynei padėti akmenys. Arba abiejose lipynės pusėse

įkalti žingsnio aukštumo storoki mietaliai ir ant jų galų perkištas per tvorą lentgalys ir prie jų su vinimis prikaltas.

Brangstant darbui ir mažėjant miškams, kitokį gyvulių ūkį vedant, nyksta tvoros. Juk tvorą tveria rimti vyrai, o bandą gano vaikai. Tvora nemiega, o piemuo užsnūsta. Ir kur tu paganysi ir žąsis, ir kiaules, ir karves, ir arklius. Sykiu tuos gyvulius nesuleisi, ir vienas nesuvaldysi. Tad kiek be tvorų reiktų piemenų...

Kaip ten kas bekalbėtų, taip, o tvoros davė Žemaičių kraštui tikrai savotišką vaizdą, dar pridėjus puošnių gluosnių, augalotų pavienių medžių, kryžių, koplytėlių.

Mėnesienomis naktimis tvora su savo šešėliais pasakiškus tinklus sudaro. Arba žiemą, kai viskas apsninga, arba rudenį, kai iš žemojo rūko bekyšo eilėmis išrikiuoti tvorų mietai, o tarpais ir pačių tvorų viršūnės. Greta betvarkiai laisvėje augančių medžių tvorų rikės, jų eilių eilės itin svajingą, verčiantį galvoti apylinkės vaizdą sudaro. Pasakiška, mistinga, senovę atkuria, primena savotiškus žmonių išgyvenimus, visokius pasakojimus apie baidykles, kurios, pasirodo, ne kitas kas, tik tvorų šešėliai, stulpų atspindžiai vandenyje, pelkėse, išpuvę kerėblos gražūs gluosniai...

PAUKŠČIAI

Sodybų didžiuosius medžius, išaugusius laisvai, kaip kuriam patiko ar aplinkybės leido, margina inkilai, negražūs bitauliai bitims vilioti.

Ankstybą pavasarį gieda varnėnai sykiu su žydinčiais klevais, kvapiais topoliais, sykiu su beržo kimbančiais lapeliais. Varnėnai tarsi išprašo pavasarį greičiau atgimti. Jiems parlė-

kus kasmet dar pasninga, ima šalti. Varnėnai neša lizdus į inkilus, velka ilgus šiaudus ir vis darbo tarpais gieda. Paskui jauniklius šeria, — lakioja ir lakioja, vienas vos palėkė nuo inkilo, kaip tuoj kitas grįžo. Su pilnu snapu parlekia, su pilnu lekia atgal. Čirškauja, kokį pavojų pamatę. Vidudienį, poilsio metu, tėvai ilsisi netoli inkilo, ramiai giedodami, pamėgdžiodami vis kitus sodyboje pasikartojančius garsus.

Ir muštynių varnėnai su žvirbliais turi, kolei jie atgauna savus pernykščius lizdus. Į tuos pačius lizdus ir žvirbliai jaučiasi turį nuosavybės teisę: jie jau po dviejų varnėnų išvestų vaikų, dar patys mėgina ir toliau gal jau trečią ar ketvirtą perėti. Kova nelygi. Tačiau reik stebėtis žvirblių talkos narsumu, drąsa, atkaklumu.

Pralekia kur - ne - kur sustodamos gervės, žąsys, gulbės.

Be inkilų sodybai labai tinka gandro lizdas. Gandrų nedaug, visiems ūkininkams nepakanka. Bet ir gandrai nemėgsta rinktis lizdą, iš kurio matyti kitų gandrų lizdai. Žiaurios būna kovos pavasariais, gandrams parlėkus, kai panori kitas dvejetas lizdu pasinaudoti, seniesiems savininkams kiek pavėlavus grįžti. Arba gretimą lizdą užėmusius senieji kaimynai varo juos laukan.

Laimingos sodybos, kur gandrai peri. Geri sodybų savininkai. Blogų savininkų sodybose gandrai vengia perėti. Nežinodamas apylinkės žmonių ir norėdamas nakvynei pasiprašyti, prašykis, kur gandrai peri, — nenuskriaus tavęs.

Panašiai sako ir apie karvelius. Tik karvelių žemaičiai nemėgsta, nes jie nudrasko stogus, nuspardo spalius nuo stogo viršaus, laužo vaikščiodami sausų jau papuvusių šiaudų galelius, — atseit, numina aplinkui visą stogą.

Dar jie ypač mėgsta dygstančius žirnius lesti. Kai kokiais metais visai išretina pasėtus žirnius.

Šiaip, iš šalies žiūrint, karveliai puošia sodybą, — ir burkuodami, ir sparnais plodami lakiojant, ir savo švelniu elgesiu sodybai jaukumo priduodami.

Mėgsta sodybose perėti sėjeliai — musinukė pilkoji, — liepsnelės. Sėjeliai peri paprastai už langinių ar kame ant kerčios po pastogės.

Kartais ir žylė savo vaikų būrį išveda sodyboje. Ledą spirti palėkusi kielė prie namų metasi, ar tai sukrautose malkose, ar kame prie pastogės besislėpdama, kad jos neužeitų gegužė.

Išdubose, o ir dideliuose inkiluose peri šilovarniai, — tie pasakiškos spalvos ir savotiško elgesio paukščiai. Tik jų lizdas labai nešvarus, ir vaikai labai įutėję.

Liepsnelė mėgsta jaukias sodybas. Geltonoji kėlė pasirodo sodybose ir smaigstosi akmenų krūvose lizdui vietos pasiieškoti.

Kikilis neatsisako sodyboje ateities orą pranašauti, nors lizdui vis kame tankių eglių ieškodamas, kad kėkštai, šarkos, varnos vaikiukų nesudraskytų ar net kiaušinėlių neišgertų.

Švilpokas žiemą su raudonu gurkliu (juo šalčiau, juo raudonesniu) po sodybas lakstydamas, vasarą mėgsta nuokampius miškelius ir tarsi slapstosi, žmogų pamatęs, nors vis švilpauja.

Karklyno žvirblis kuo ne kasmet vis agrastų ar serbentų krūmūose žemai savo lizdelį suka, net katino nebijodamas, —neprilįs katinas pro tankias agrastų spygliuotas šakas.

Cirulis, starta atviro lauko, atviros ganyklos paukščiai. Tik savo giesme ausis kutenda-

mi, toliau sodybų vaikelius ant žemės beveik be lizdo peri.

Už tatai blezdingos (kregždės upių šlaituose kasamo smėlio ardomose duobėse urvuose peri), ypač tvartus mėgdamos, prie balkio prisilipdo lizdelius ir čiulba nepaisydamos kas aplink: rytą - vakarą, rytą - vakarą vis lapynė, vis lapynė. Kita: kad išlėkiau — pilnos miegos, kad parlėkiau — tuščios miegos, nors priteršk, nors pritersk. Dar kita: kad buvau svečioj šalelėj, midų-vyną gėriau, midų-vyną gėriau, ir subinėlė tyvaliavo tyvaliavo. Kad parlėkiau į savo žemelę, sudžiūvau-sudžiūvau, ir subinėlė, kaip šakalys, kaip šakalys.

Išsigandusios pralekiančio paukščio šešėlio, visos sykiu: kad - kad sudegtum, kad - kad sudegtum.

Nieko nepasakius apie sodybų gausius — įvairius paukščius, Žemaitija atrodytų tuštoka, apipešiota. Prof. T. Ivanausko žodžiais, Lietuvoje yra 365 paukščių rūšys. Čia reikėjo jų bent keletą paminėti.

Toliau nuo sodybų artėjantį pavasarį pranašauja tetervinų ulbėjimas. Gražus tetervinas, kaip kurkinas pasipūtęs, ulbėdamas. Juo toliau jis nuo tavęs ulba, juo arčiau atrodo. O jei jau arti atrodo, suprask, kad jis toli. Eini arčiau jo pažiūrėti. Pasirodo netolimuose krūmuose apsibrendi tetervomis, — išsigąsti, ir jos išsigandusios lekia, švelniai grakščiai katėdamos. Jos apie artėjantį pavojų praneša užsisvajojusiam ulbančiam patinui.

Plynose ganyklose pempė visuomet randa ką persekioti — paklykauti.

Į vasarą kartais putpelę nugirsti vėlyvais vakarais. O griežlė, tarsi per visą naktį nepailsdama, „griežia ir griežia dantimis".

Kartais juodąjį gandrą pamatysi (peria didelio miško aukštose eglėse).

Pelėdos apuokai šiurpiai pakvėkščioja - paūbuoja dideliuose medžiuose, saugodami didesniąsias jų išdubas.

Budutis maloniai baubčioja. Jis labai įdomus ir plunksnų stambiu margumu ir keistu kuodu.

Gegutė raiboji vasaros pradžią kukuoja. Šis savotiškas paukštis labai artimas žmonių širdžiai, mėgiamas, gyvybę savo vis skelbdamas. Tinka ji žmonėms, nors, sako, ji, kai nebegauna paukščių kiaušinėlių gerti, pavirsta vanagiuku ir pačius paukštelius drasko, nedorą su kiele gyvenimą vesdama. Tiesa, ji pati neperia. Sudrasko kielės patinėlį, išgeria kiaušinėlius, savąjį padeda, — kielė - patelė išperi ir paaugina gegužei vaiką.

Prie miško gyvenančius iki vėlyvos nakties linksmina strazdas — giesmininkas, tupėdamas pačioje eglės viršūnėje: Brigyte - Brigyte, gink bondą, gink bondą. Išginė bondą - bondą, užpakalį pastatė ant kęso, ant kęso.

Lakštingala suokia naktimis savo maloniu - skambiu balsu.

Tai krūmuose, medžių viršūnėse. Į dangų keldami savas giesmes, gieda cirulis - veversys, perkūno oželis.

Prie upių lakioja gražusis tulžys.

Po medžius laipioja aukštyngalviui slukutis ir žemyngalviui vilkutis.

„Genys margas—žmogaus gyvenimas dar margesnis". Genių yra visokių: margasis, žaliasis (klegetka), juodasis (meleta).

Bebalsį lėlį atvirose vietose vakarais aptinki („nešiojasi, kaip lėlis kiaušinį"). Jis neturi lizdo, bet kame peria, o pabaidytas nešasi ir kiaušinį.

Šikšnosparnis išlekia vakarais iš savo slėptuvių pasimaitinti.

Traška, nuo lizdo baidydamas, pilkasis strazdas.

Prie namų varnos, šarkos, švilpokai, žylės. (Varnos kitos, — jos čia maždaug iš Suomijos, o mūsosios pasitraukė toliau į pietus—Bavariją ir t.t.).

Žiemą startos iš ganyklų į sodybas sulekia šiauduose grūdų likučių ieškoti, arba šieno pakratėse žolių sėklų lesinėti.

Bėgioja apie namus drąsusis traškutis (mažiausias mūsų padangės paukštelis).

Žvirbliai tik apie namus visą laiką (laukinių žvirblių labai mažai tėra).

Gražu apšarmuotose beržų viršūnėse stebėti tupinčių tetervinų būrius. Savaip atrodo kurapkos žiemą atviruose laukuose.

Nedaug gyvulėlių žiemą: kiškis, lapė, stirna, voverė, kiaunė, šeškas.

Žmonės yra itin susigyvenę su visais tais paukščiais, gyvuliais, kad kai kuriam rečiau besirodant ima laikyti tai kokia pranašyste ir, žinoma, ne prieš gerą. Vis laukia blogo. O gero, matyt, labai mažai tėra.

GAMTOJE

Tokiose tai aplinkybėse auga Žemaičių vaikai, besigrožėdami čiulbančių paukščių įvairiais balsais, pačiais parlekiančiais paukščiais, besistebėdami pievų gėlių margumu, bitelių darbštumu. Taip pat ir paaugliai vis toje gamtoje sukaliojasi ar ganydami, ar jau mėgindami ir darbo imtis. Darbymetyje ir akmuo kruta. Pasakyk, kada kaime ne darbymetis, pradedant išaušusiu pavasariu. Ir vasarą ir rudenį. Ir žiemą darbo netrūksta. Ir maži vaikai greit už ranką ilgesni pasidaro, — vištą iš daržo bekasančią išvaro, pririštam šuneliui lakti

nuneša, dirbančius netoli namų valgyti pavadina. Ir visą laiką mato tik dirbančius, krutančius.

Toje pačioje gamtoje nepasitraukdamas ir senas paaugęs pypkorius ir sena šeimininkė tebesilaiko. Ir visi darbui galo nemato. Tik dirbantiems tarsi pati gamta padeda.

Ir kas gamtoje nedirba! Ar tai paukštelis į lizdą vaikams, kaip siūte siūdamas, maistą nešioja. Panašiai ir augalas nespėja paūgėti, tuoj žiedus krauna, žydi, sėklas brandina, svaido jas aplink save, kad kitiems metams būtų iš ko naujajai kartai maitintis. Mato tai žemaičio vaikas, mato paaugęs, nuolat visa tai stebi, seka, įsigilina, ima mąstyti, net svajoti. Dėl to pamėgo gamtą, supratęs, jog ir jis su savo šeima yra toks pat menkas gamtos vabalėlis, kuris negali nuo dar už save menkesnių atsilikti. Veržiasi pirmyn, galvoja apie rytojų. Kas dirba, tas ir turi. Gauna iš tos pačios gamtos. Kas ją myli, tam ji daugiau - gausiau duoda. Teisinga gamta, nesišykšti su atpildu. Ima žemaitis gerbti - garbinti gamtą. Jis iš gamtos gyvena. Jis yra jos dalis. Jis aukštesnis už kitus gamtos tvarinius. Nelyginant jis imtų gamtą tvarkyti. Jis pradeda manyti, kad jis tvarko gamtą, kad nuo jo priklauso geras ar blogas derlius, gausūs sodai, puošnūs miškeliai, birštvos, gojeliai. Ne tiek šerk gyvulį, kiek glostyk. Ne tiek norėk gauti, kiek duoti, — daugiau gausi. Žemaitis jau mintytojas, jis jau supranta gamtos paslaptis, — gamta jam jas pamažėli atskleidžia. Gamtoje jam jaukų - malonu. Čia aplink jam visi savi, jis visus pažįsta, — ar tai būtų paukštis pralekiąs, ar tai augąs, tegu ir ne jo pasėtas, augalas, medis, rėpliojąs vabzdys, spiečiu lekią ar besisuką mašalai. Vis tai jo pažįstami, vieni draugai, kiti bičiuliai. Gamta šventa, išdidi.

Tokiose aplinkybėse kūrėsi ir žemaičio galvosena. Tai turėjo jo galvosenai turėti didžiausios įtakos. Gyvi pavyzdžiai aplink, ne kalbos, ne pamokslai žodžiu. O tyrimai, stebėjimai, kasdienės išdavos. Kasdien pasirodo jo darbo vaisiai. Kasdien gamta vis naujus pasirodymus verčia matyti, kad ir nenorėtum. Juk turi žinoti, kad tik „žvaginiams ėmus žvagėti, pradeda ir dalgiai žvangėti".

Jei birsta rugys į dirvą, birs ir į miegą.

Senoji kumelė snaudžia prie saulėtekį.

Saulelė patekėjo, visas gyvis sujudėjo.

Saulelė pavasarį pilnus papamačius vaikų priperi.

Nė arklys arklio nekaso dykai.

Pavasarį nearęs, pro langą žiūrėsi, žiemą dantų nerakinėsi.

Vasarą negrėbsi, nepiausi, žiemą su rezgene pas kaimynus šienausi.

Jei gulėdamas šersi ir stats važiuosi, arklių gerų neturėsi.

Pirma pašerk, o paskui mylėk.

Visi keturi tekiniai į vieną pusę rieda.

Nesėsi — nepiausi.

Poterių nekalbėjęs ir ubagas nieko negauna.

Kiaulės nepiovęs, lašinių negausi.

Nepadėjus, nėra ko kasti.

Kiaulės nepenėjęs lašinių negausi.

Darbo nedirbęs, užmokesnio negausi.

Ir duris uždarius, laiks bėga.

Kiaulė lauke smirdi, ant stalo kvepia.

Iš miego šiupinio neišvirsi.

Nesukramtęs kiauto, kanduolo neragausi.

Duonos kąsnį palik rytojui, bet ne darbą.

Koks medis, toks ir vaisius.

Koks valgis, toks ir dalgis.

Žodžiais kailinių nepasiūsi.

Graži kalba gerų darbų neatstoja.

Verkia duonytė tinginio valgoma.
Dorą pažinsi iš darbų, kvailą iš kalbų.

ŽEMĖ

Žemaičio svajonė — turėti žemės.

Pirma pusininkas, paskui nuomininkas mažuose ūkeliuose, paskui savininkas. Pasidaręs savininku, ima plėstis - augti, ir pagaliau, žiūrėk, stambus ūkininkas. Vieni prasigyvena bepusininkaudami: sėkla per pusę ir derlius per pusę, žemė savininko, darbas pusininko. Kiti benuomodami pirma keletą hektarų su vienu menku arkleliu, ožkele arba vienu keltuvu (karvė, kuri, prieš vesdama, pati neatsikelia, reik kelti. Dėl to ir visas karves vadina keltuvais). Toliau vis daugiau prisiaugina gyvulių, vis didesnio ūkio nuomoti ieško. Kitiems dar ir vaikų — darbininkų nemokamų priauga, — šitie itin greit kyla.

Žinoma, yra ir tokių, kurie, iš tėvų gavę gražius, didokus ūkius, nusigyvena ligi ožkos: vienam ožka prasigyventi, kitam nusigyventi. Apsidairyk, pamatęs besiganančią ožką. Iš karto nepasakysi, kuri čia ožka, ar ta, iš kurios prasigyvens, ar ta, ligi kurios jau nusigyveno.

Ūkininkų yra visokių: vieni karališkiai, didelių geros žemės ūkių savininkai, baudžiavos nėję, tik mokesčius mokėję; kiti — stambių dvarininkų - kunigaikščių, grafų, turėjo padėti dvarui tam tikrus darbus nudirbti — išvežti mėšlą, rugius nupiauti, prie vykdomosios statybos medžiagą vežti. Šitie irgi mokesčius už žemę mokėjo. Dar kiti — vidutinių ponų — jau baudžiauninkai. Pvz., jie turėjo dvarui kas savaitę po tris dienas dirbti su dvejeta arklių vyras ir moteris dvare, ir dar prie mėšlavežio, rugiapiūtės be eilės. Kiti turėjo keturias die-

nas dirbti dvare. Dar kiti buvo šimtadieniai — per metus 100 dienų, dvarui pareikalavus. Vis tai už žemę — arimą, piaunamą, ganyklą, kurą.

Atseit, geriausią darbymetį ponui, o sau — kas liko. Nuvaryti dvare arkliai, pavargęs darbininkas. Iš mano tėviškės iki dvaro apie 7 km. Nuvažiuok ar nueik, grįžk. Kelias per miškus, išplaktos duobės, medžių šaknys. Rudenį - pavasarį neišbrendamas purvas, juk kaimo ir vardas Purvaičiai.

Ir liudesio ir džiugesio nuo baudžiavos atleidus. Kaip be ganyklų, be kuro išgyvensi, kuo tvoras tversi?

Nuo baudžiavos atleisti vieni buvo su žeme, kiti be žemės. Negavę žemės, ėmė nuo pono nuomoti ar savo gyvenamąsias sodybas, ar kur kitur keltis. Nuoma pagal sutartį. Atleistieji su žeme turėjo mokėti „išperkamuosius mokesčius". Ponui už žemę užmokėjo bankas, o žmonės per tam tikrą laiką turėjo už gautąją žemę bankui išsimokėti. Vadinas, su ponu jokių reikalų, tik su banku. Spaudė bankas (valsčiaus rankomis). Kolei neišmokėta, negalėjo žemės parduoti, nei pabėgti nuo žemės. Kieno vardu užrašyti išperkamieji mokesčiai, to ir žemė; mokėjimui pasibaigus — visiškas savininkas.

Pasibaigus išperkamiesiems mokesčiams (bene per 42 ar per 49 metus), žemės savininkas galėjo parduoti žemę, kaip bet kurį kitą savo daiktą. Tik buvęs baudžiauninkas negalėjo pirkti bajoriškos žemės (bajorai buvo laisvi, baudžiavos nėjo) be gubernatoriaus leidimo. Bajorai nebuvo varžomi.

Besidžiaugdamas įsigytąja žeme, žemaitis troško tos žemės daugiau ir daugiau turėti. Juk, sako, Žemės paviršius nedidėja, o žmonių skaičius labai greit auga. Bet kuri pėda, kad ir visai nenaudingos žemės, žemaičiui itin bran-

gi. Jis ginčijasi - barasi su kaimynais dėl tvoros perkėlimo į jo pusę, kad ir per nago juodymę. Eina teisybės ieškoti pas kaimynus, „kelia vyrus“ apžiūrėti piktadarybės. Tąsiojasi po teismus, net suvargsta pats ir ūkį nualina besibylinėdamas. Nenusileidžia dėl žemės nei prieš ką, vis tiek, ar tai būtų ponas, ar kunigas.

Norėdamas vis didinti savo ūkį, žemaitis nemėgsta žemės dalyti. Jis palieka savo ūkį paprastai jauniausiajam sūnui, vyresniesiems sūnams ir dukterims išmokėdamas dalis, išleisdamas juos iš ūkio. Jauniausiajam, kad mirdamas būtų tikras, jog jo tausotasis ūkis paliks visas nesuskaldytas, nesusmulkintas. Sūnams palieka, ne dukterims, nors dukterys būtų ir labai mylimos, darbščios, tėvo - motinos pėdomis einančios, o sūnai kiek padykę, ne visuomet tėvo - motinos bepaklausą. Sūnams dėl to, kad pavardė išliktų toje sodyboje, kad nenutrūktų tėvų - protėvių vardas. Liūdi, kai nėra sūnaus, kad nėra pavardės tęsėjo, kad gerų žmonių pavardė turi pasibaigti, kad apylinkė turi nualėti gero vardo, gero atminimo, išbuvusius amžius ir tik geru minimus. Kad ir artimam tos pačios pavardės giminaičiui žemaičiai ūkį užrašo, vis tik jie dabar nusiskundžia savo kraujo toliau eigos nustoję, nors paveldėję iš tos pavardės ir gerai vestų ūkį.

Tai, sako, mūsų, K..., žemė, bet ne kokių ten iš kažkur atsibasčiusių. Per amžius tą sodybą valdė, — visi žinojo mūsų vardą. Paklausk kurį nori žydą, ir tas tau tuoj pasakys, kaip kelią atrasti.

Bet kuri pėda mano sodyboje, sako žemaitis, visokių atsiminimų listina. Kame kitur taip rasi? Kada kitur tiek savojo prakaito būsi žemelei išliejęs? Čia gimiau, čia gimė mano tėvų tėvai, čia jie mirė, čia ir aš noriu mirti. Ne-

buvo jie kokie svieto perėjūnai, nesiblaškė po pasaulį, užteko jiems visako, užteks ir mums. Kad tik musų vaikai turėtų tiek visako, kiek mes turėjome. Anava, keturis vaikus išleidova su žmona į žmones ir ne bet kaip, į stambesnius už savąjį ūkius. Kaip gerai gyvena, kokiais arkliais važiuoja, kas per karvės! Ir jiems davėme — ant kojų pastatėme, ir šiam mūsų įpėdiniui pilna visokios naudos. Nė skatiko skolos. Apveizėti trobesiai. Per ilgą laiką parinkti geriausi arkliai, priaugintos pieningos dvylosios. Niekame laukuose tuščios vietelės. Kur tik galėjo, visur išarta. Kurmrausos pievoje nerasi. Kur jau miškelis auga, lai jau auga. Nelaimei ištikus, kad būtų kuo remtis. Žemė, kaip žmogus, duok jai, ir gausi iš jos. Ji sau nieko nepasilieka, — dvigubai grąžina. Kas be žemės!

Kadangi žemaičių nusistatymas yra ne smulkinti ūkį, dalijant pagal įpėdinių skaičių, bet stambinti, tai sodybų skaičius kaimuose labai pamažu teauga.

Ypač retai kuris ūkininkas pats padalija savo ūkį vaikams. Tokių tiesiog nėra. Ūkis gali būti padalytas tuomet, kai anksti miršta tėvas ir vaikai nesutaria, kuriam tenka pasilikti sodyboje, arba dėl dalių dydžių yra labai skirtingų nuomonių. Tačiau, jei tėvas prieš mirdamas sugebėjo susitvarkyti pats, arba sudaryti palikimo popierius (testamentą), tuomet tėvo valia šventa, — niekas negali jos peržengti, nenorėdamas susilaukti nelaimių, nepaklausius tėvo patvarkymo.

Sumani našlė irgi dažnai vaikus patvarko pagal nusistovėjusius papročius. Jei kuri našlė parveda patėvį, vaikams dar mažiems esant, kai jai sunku vienai pakelti stamboko ūkio ir ūkininko ir ūkininkės pareigas, tuomet vėl kitas reikalas. Čia kyla ginčai, vaikams paūgė-

jus, ir dažnai jie pavaro patėvį iš ūkio, kaip tarsi įsibrovėlį kokį. Žodžiu, ūkiai gali pasmulkėti, kai šeimos gyvenimas iškrypsta dėl per ankstyvos kurio nors šeimininko mirties. Kitaip tariant, tik savotiškos aplinkybės skaldo ūkius, ir tokį skaldymą žemaičiai labai apgailestauja.

Žemaičiai mato pažangą žemės ūkyje, kai ūkis auga, sykiu su tuo gerėja gyvulys, padargas, įsigyjama mašinų, parenkama sėkla, didesnis pasidaro laukų skaičius sėjomainai keisti. Stambesniuose ūkiuose galima geresnių arklių, karvių priauginti. Čia aplinkiniai ūkininkai gauna pasinaudoti geresniais veisliniais gyvuliais: drigantais, buliais, avinais, kuiliais, paukščiais. Čia ir sėklų parsitraukiama geresnių, ištirtų ar pritaikytų dirvožemiui, klimatui. Čia dideli sodnai su geromis atmainomis obuolių, kriaušių, slyvų, uogynojų. Čia skiepų gausi, čia prie vaisinių medžių pritilpsi. Sodą žemaičiai vadina sodnu.

Smulkūs ūkiai tik sau maitintis gamina. Įvairius pagerinimus taikyti savo sąlygomis ir nesvajoja. Tik ima iš stambiųjų, drąsesniųjų, sumanesniųjų ir daugiau pamokytų. Žemaičių manymu, ūkis gerėja ne iš apačios, bet iš viršaus, — nuo didelio į mažą eina gerovė. Nedraskykime sodybų, lai vaikai prasimano patys sau duoną užsidirbti iš tos dalies, kokia jiems iš tėvų ūkio priklauso.

Šis žemaičių pastovumas turi itin daug gerų pusių. Jie juk nesiveržia ponais patapti ir baudžiavą atgaivinti, sau „dūšių" prisirinkus. Jis galvoja ir siekia, kad kiek galima mažiau tebūtų išnaudojama žmogaus jėga. Žmogaus jėga ir brangi ir prižiūrima, pačiam sykiu dirbant. Į mašinų ūkį krypstama. Po kelis susidėję perka ne tik kuliamąsias mašinas, bet ir piaunamąsias, grūdų valomąsias. Po kelis su-

sidėję perka veislinius gyvulius, selekcines sėklas. Trąšas susidėję išsirašo - pasigabena.

Ankšta žemaičiui be žemės nors sklypelio. Mieste, ak kame, kad ir kaime, prisimetęs koks amatininkas, kalvis ar medžio meisteris neiškenčia žemės nėjęs dirbti, nors ir smarkiausiai varytų savo amatą, gerai uždirbdamas — galėdamas sočiai gyventi, geriau už gretimuosius kaimynus. O amžiaus gale, dar nenustojęs jėgų savajam amatui, meta, net ir kaimynų įtikinėjimų nepalaužiamas, savo amatą, įsigyja pagal išgales žemės sklypą ir tikrai vargsta, vos tik galėdamas maitintis. Apiplyšta amatininko rūbai, įkrinta skruostai, pajuoduoja žmogus, vis pavargęs, vis neįstengdamas darbų nudirbti. Bet patenkintas: jis turi nuosavos žemės, jis ne nuomininkas, ne kampininkas. Savo sodyboje gali dirbti, ką norėdamas. Nejaučia nuovargio, nepastebi dažnai geroko skurdo, išleidžia visas amato atneštąsias santaupas. Jis nieko nebeturi, ne visuomet teužtenka juodos duonos, jau kaimynų varge šelpiamas, o vis tiek išdidus: aš turiu savo žemės, amatas tebūtų man davęs vieną sieksnį ir tą po smėlėta žeme. Dabar aš ant savęs ponas. Saulė, lytus man tik padeda, o viską duoda žemė, žemė — mano maitintoja, žemė — mano motina, geroji motina, nekerštaujanti - nebaudžianti, tik mylinti. Žemė — mano tėvai - pranokėjai, žemė juos priglaudė — amžinai saugo. Žemė mano vaikus išlaiko: žemėje mes susitiksime, kad, amžinai sykiu gyvendami, nebesiskirtume. Kas kitas bus toks ištikimas, kaip žemė! Lygiai su visais apsieidama, be podukrų-posūnių, nei linksma, nei susiraukusi, rūpestinga - jauki žemė — mano geroji motina, mano gausioji maitintoja.

Liūdi žemaitis, slopu jam, gyvenančiam ne savoje žemėje, ne savam krašte, svetur iš-

vykus. Jis ieško ir ten žemės, nusiperka, prie žemės, su žeme gyvena, tačiau čia jis neramus — jis nejaučia čia savosios gimtosios žemės; bet visai ramus pasidaro, kai turi nuosavos žemės gimtajame krašte, tėvų gyventame krašte.

Žemaitį visuomet, kad ir kažin kame jis bebūtų ir kažin kaip gerai begyventų, lydi dvi sąvokos — tėviškė ir tėvynė. Netekęs tėvynės, žemaitis nustoja ir tėviškės. Grįžęs į tėvynę, žemaitis ieško tėviškės. Tik tėviškės oras, tik tėviškės vanduo, tėviškės miškas, tėviškės Saulė, lytus, dargana džiugina jį, gaivina - stiprina, žadina prie darbo sau ir kitiems.

Laimingas, kuris ne tik dirbti - vargti, bet ir mirti gali savoje žemėje, savoje tėvynėje, savoje tėviškėje. Matyt, taip linkėdavo tėvų tėvai savo vaikams, taip tebelinki ir šių laikų žemaitis savo vaikams.

Taip yra apgimę žemaičiai nuo pačių seniausių laikų. Kur tėvams buvo gera, ir vaikams ten turi būti gera. Kas tau nepatinka, ir kitiems nepiršk. Žemaitis neperša kitiems tai, kas jam pačiam nepatinka. Žemaičio nusistatymą gerai nusako blezdingos žodžiai.

Bet žemaičio blezdinga grįžo į savo žemelę ir, nors sudžiūvusi, su tuščiom miegom, džiaugiasi - gieda, kaip mokėdama, bet širdį atverdama aiškiai. Ir tolima kelionė jos nebaido, ji, metus midų - vyną gerti, lekia atgal kad ir į vargo, bet savąjį kraštą.

Giliai glūdi žemaityje tėvynės - tėviškės sąvokos. Tai nepaliečiama - neišdildoma.

Gyvenimo eiga

GIMĖ

Gimiau — pečiūrėje radau, mirsiu — ant stalo paliksiu.

Tai liečia ne tik krikštynų puotą, bet ir pačia gimdančiąją. Apie gydytoją prie gimdymo kalbos negali būti. Ir pribuvėjų nebuvo. Pagelbėdavo kaimo patyrusi senyva moteris (Purvaičiuose Petrylienė).

Nėščia moteris dirbo visokius darbus iki pat paskutinės valandos. (Kai pasitaikydavo apsigaudinti netekėjusiai mergaitei, tai dar blogiau. Reikėjo slėptis, neparodyti pasikeitusių lyčių. Pvz., J. Alimo šilasodoje duktė, prie mašinos redeliuodama, pasitraukė pusvalandžiui nuo darbo, pagimdė čia pat už jaujo be jokios pagalbos, suvyniojo naujagimį į skarmalus ir vėl atėjo prie redelės). Prieš pat galą parsikviečia „bobutę". Sunkiom minutėm užėjus, duoda gimdančiai karšto spirito (pečiūrėje laikomo), su medum ir su žolelėm suvirinto. Sako, visą kūną apima maloni šiluma, o galva apsvaigsta. Pagimdžius duoda gerokai užgerti to paties gėrimo ir gerai pavalgyti

paukštienos. Kaip su ranka atėmus, sako, jautėsi.

Kai tik gimė, rytdieną, dar lig šiltą, veža kūmos krikštyti. Kai kviečia į kūmus, negalima atsisakyti, nes tai didelė garbė tau, pakviestam. Kai kūmos ištaigingi, važiuoja su bobute ar šiaip su apsukria moterim kūmai padėti, nes ši paprastai būna jauna nepatyrusi moteris.

Kunigas krikštija ir druska ir vandeniu, zakristijonas ir velnio už kūdikį išsižada ir atbulus poterius atkalba (pirma Tikiu Dievą tėvą, paskui Sveika Marija ir ant pat galo Tėve mūsų). Kūmai, jei jauni nedrąsūs, nemoka balsiai poterių kalbėti. O jei kūmai paaugę, senyvi, tai kūminas būna gerokai įkaušęs, vos liežuvį beapverčia. „Klapčiukas" ima metrikus rašyti: klausia vardo, pavardės, kada gimęs, kas tėvai, kas kūmai. Kūma su vaiku ir su palydove eina į „gaspadą", o vyras kūma — kūminas — eina su klapčiuku užrašydinti. Kaip pro miglą viską bematydamas ir poniškai norėdamas pats nuduoti ir tėvų nenuskriausti, užrašydina: vietoje Lapė — Lapinskis, Lapinskevičė, vietoje Mielynausis—Malinauskis, vietoje Subnius — Dupkevičė. Kaimo vardą vietoje Užpirdžiai — Giedorių soda, Galatilčai — Golotilce.

Vėdaras — Vėdaravičė, Almins — Alminauskis, Šaulys — Salevičė. Ir taip pridaro naujų pavardžių: Smilgevičė, Pacevičė, Jankevičė, Jonavičė, Koncevičė, Žilevičė, Kuprevičė, Kairevičė, Karevičė, Urbonavičė, Puškorževičė, Sleževičė, Račkauskis, Meškauskis, Labanauskis, Jankauskis, Jonauskis, Černiauskis, Čarneckis, Laureckis, Žaželckis, Zaleskis ir t.t.

Duodami iš tokių užrašų metrikų išrašus, dar pakeičia. O kadangi tėvų vardai daugiskaitos kilmininkų linksnyje ir rusiškai buvo ra-

šoma, tai atsiranda — Šimkov, Gricijov, Končusov, Grigaitisov, Narbutov, Daukantov, Gaidelionisov, Vištakisov, Varnauskisov ir t.t.

Atlikęs su bažnyčia, padaręs naują tarną Dievo, kuris bus paguoda motinos ir tėvo, kūminas nuperka muilo kūdikiui plauti, cukraus barankų ir motinai, ir kūmų pyragų kitiems vaikams, o taip pat ir kūdikio kamščiui. Kad kūdikis neverktų, be papenėjimo, duoda jam kamštį čiulpti: motina sukramto baranką, kiek pridėjus cukraus, ir tą kąsnį, užuot nurijusi, deda į skarmaliuką, suvyniojus užriša, kad gumbelis pasidarytų kūdikiui apžiojamas. Motinos seilė, barankos miltas, cukraus saldis ir — štai kūdikiui papildomasis maistas. Kitas ir miegodamas kamščio (kaip dabar čiulptuko) iš burnos neišleidžia.

Laukia grįžtančių kūmų ne vien namiškiai, bet ir kaimynai, giminės iš toliau atvyksta į krikštynas.

Prikepta, privirta, pašildyta alaus su grietine ir karštas akmuo į alų įleistas, kad putelės netrūktų. Netrūksta degtinės. Kūmai sėdi užstalėje iš galo, toliau visi svečiai poromis. Ir geria visi, kits kitą užvarinėdami. Čia pat lovoje guli gimdyvė, ir jos iš eilės neišleidžia. Kūmai turi sėdėti labai susiglaudę, kad vaiko dantys nebūtų reti, ir negali tarpais atsitraukti, kad vaiko pryšakyje nebūtų pradantės.

Svečiai geria, juokauja. Kvaknojimas — klegesys ir į kiemą veržiasi net pro uždarus langus. Kai jau pritrūksta juoko, Norkus visuomet pasako ką, kad juokui, rodos, galo nebus. Anava, sako, ką tu ten pagimdei, kad paskui neišeitų, kaip Kedeliui — Klumpdirbiui. Juk koks atrodo vyras ir kaip gerai klumpius dirba, o pasirodo ne vyras, o moteris. Mat, kūmai buvo išmetę gerokai ir po krikšto užrašė, sakydami: įrašyk tu, vaikeli, mums mūsų va-

ką. Klapčiuks pamanė, kad krikštytas berniukas (žemaičiai skiria: vaks ir mergelė, vaka ir mergelės; sako, jis turi tris vakus ir dvi mergeles; ji vakų neturi, tik mergeles) ir įrašė: Kazė Jenkauskatė; taip gražiai įrašė —ne Jenkauskalė. Mat, su tais klumpiais gerai uždirbo ir užsimanė pirkti trobalę. Prireikė metrikų. Nueina pas vargonininką. Tas ieško ieško, niekaip neranda. Paklausė gimimo metų, dienos, kūmų pavardės, motinos mergautinės, sodos. Tai buvo tik vienas sūnus —niekas nebuvo miręs. Va, tau ir moteris, arba vyras.

Tuoj kitas papasakojo. Kūmai buvę įkaušę. Gaspados šeimininkė bijo jiems vaiką įduoti vežti, kad nepamestų, protą užpylę. Ėmė vaiką ir pasiliko, o kūmams įdavė įvyniotą katiną. Parvažiavo su tuo katinu. Tuo tik į trobą įėjus ir bobutei „vaiką" paėmus iš šlitiniuojančios kūmos rankų, katinas sukniaukė. Pradėjo vynioti, kai sprus katinas pro beįeinančio kūmo kojas pro duris laukan. Ir dar juodas, bestija, buvęs.

Apsižiūrėk, apsižiūrėk, mamaĩe, kad ir tau kas nors nebūtų padaryta, o kai jau mes čia išsiskirstysime, bus per vėlu šauktis, kaltininko beieškant.

Kas turi pradžią, tas turi ir galą. Taip ir jaukiosios krikštynos baigiasi. Ilgai valgo, ilgai geria už stalo sėdėdami, bet dar ilgiau trunka, kol atsisveikina, kol viską išpasakoja, kol visus linkėjimus ir motĩnai ir kūdikiui, dar ir tėvui pripasakoja.

Po puotos prasideda kasdienybė. Vis dažniau randa reikalo bobutė į savo namus nubėgti, vis ilgiau namuose pabūva. Motinai tenka vienai su kūdikiu susimesti. Dar ir darbai rūpi. Jau į trečią dieną ima kelti, po namus pamažu tvarkytis, tik tu, sako, nieko sunkaus nekilnok, šiaip gali namų perdaug neužleisti.

Tėvas taiso lopšiui linginę. Ieško savo tėvų kartės ant trobos, ieško kur nekiauro iš plėšų lopšio. Rado lopšį su naujai išpintu dugnu. Karčiai nepasitikėjo, aptręšusi, pakliuvusi po žiurkių pragriaužtos stogo skylės. Rado tinkamą kitur ir įtaisė jau naujoviškai ant trobos, prie lotų pririšdamas. Seniau pačioje troboje po vieno balkio pakišę, o prie laibojo galo lopšys su trimis šniūrais pririštas. Išmėgino, kėdalių pridėjęs, dar ranka ligi grindų — ligi plūktinės molio aslos lopšį prilenkti.

Motina ėmė tuškelio ieškoti. Tuškus darė iš išvirinto veršiuko rago, iškaišto, apdrožto. Kiek nupiovę smailųjį rago galą, praurbina skylutę, padaro užrantą ir apriša, kaip sūrio maišelį pasiuvę, skarmalėliu. Rado seną pripelėjusį - privortinklavusį ragelį kertinyčioje. Ėmė virinti, kad kokių ligų nebūtų. Bešiulodama, betrindama, kiek smarkiau paspaudė platųjį galą — įsprogo truputį. Tėvas sakėsi turįs tinkamą ragą ant klėties ir padarysiąs, jei tik žiurkės ar šeškai nebus sugriaužę.

Tai apsilankiusio gandro pasekmės.

Dabar tik saugok, kad vaikas nesusirgtų. Blusiniai — tai menka liga. Laikyk tamsoje, veizėk, kad nesusišaldytų. Saldžiu, lengvu maistu maitink, ir vaikas pagys. Labai blogai su smaugomis (skarlatina, difteritas). Retas kuris tepagyja. Ir pagijusieji įgauna kokių negalavimų ilgam laikui, o tai ir visam amžiui. Ypač, jei liga persimeta į ausis — varva ir varva ligi pat amžiaus galo. Gydo tokias ausis moters pienu. Privargina vaikus ir skiepai nuo raupų.

Tačiau, kai vaikas, jau marškinukus įsikandęs, ima bėgioti, kai jau nušliaužia nuo motinos skreito, kiek lengviau pasidaro. Bet tuomet žiūrėk, kad kur į vandenį neįkristų, juk vaikai taip mėgsta į šulinį žiūrėti. Ar į medį kur įlipęs kad neiškristų ir sprando kad nenusisuktų, arba „neapsikalėčytų".

Kai jau sugeba žąsis, kad ir apie namus, paganyti ar vištas iš daržo išbaidyti, tai jau vaikas už ranką ilgesnis. Žiūrėk, jis jau nubėga kur reik, kad tik kame gaidį ar žąsiną nepatiktų, virbo neturėdamas. Juk jau greit ir gyvulius parvarys ir, mėšlus vežant, vedekliu pabus. Jau jau pradeda sau duoną užsidirbti.

Privargsti žmogus, kolei tuos poterius išmokai. Juk žodis po žodžio jis turi kartoti. Niekaip negali atsiminti, kol tuos ištisinius poterius vienas pats sugeba kalbėti. Tik lūpas judina, o žodžių netaria. Ir užmiršta. Per gegužines pamaldas kolei priversi visą laiką klūpoti, žiūrėk, ir atsisėdęs ant užkulnių. Kokia čia malda, kad patogumų ieškai. Juk nepaklausys geruoju.

Paūgėjo vaikas. Jei dar ne vienas auga, reik tartis su geraisiais kaimynais samdyti „daraktorių". Reik vaikus pramokyti skaityti - rašyti. Šiaip vien iš „Šaltinio" ar „Aukso Altoriaus" ar iš Kantičkų paskaityti maldas, giesmes nėra taip sunku. Bet paskaityti bet kurią knygą jau kitas dalykas. Atiduok vaiką į parapijinę mokyklą, mokys tavo vaikus lenkiškai ir metelingę lieps nešioti.

Tai buvo lentelė ant apyvaros ant sprando užmauti vaikui, kuris prasitarė mokykloje ne lenkiškai. Nešiok, kolei kitą nugirsi ne lenkiškai kalbantį. Tuomet jam užmauk. Visi juo-

kiasi, pirštais bado tą, kuris turi užmautą ant sprando metelingę. Blogiausiai buvo, kai reikėjo su metelinge eiti namo, kas nors juk turėjo eiti su ant sprando užmauta metelinge. Mano Mama nešiojusi, kai mokėsi Plungės parapijinėje mokykloje.

Paskui užėjo „narodnoje učilišče". Čia vien rusiškai, dar ir lietuviškai knygos buvo atspausdintos rusų raidėmis (graždanka). Žemaitis nori žemaitiškai, tai samdyk daraktorių. Ir saugokis, kad policija nesužinotų, kad kas neįskųstų. Mokiaus ir aš pas daraktorių — nusigyvenęs bajorėlis, prasigėręs Dambrauskis nuo Žarėnų.

Vežk vaiką į parapijinę mokyklą, ieškok gaspados, maistą statyk. Mums reikėjo į Žarėnus vežti — 18 km. Plungė arčiau, bet čia tuomet ne mūsų valsčius, ir savus vos sutalpina (11 km). Mokykla 3-jų skyrių.

Telšiuose buvo apskrities mokykla, arba miesto mokykla. Apskrities mokyklą išėjęs, gaudavai teisę „laipsniui", valdininkauti einant.

Žemaičiai savam krašte negalėjo tarnybos gauti — važiuok į Rusiją. Galėjo stoti į mokytojų seminariją. Laikyti egzaminus į pirmąją gimnazijos klasę. Progimnazija Palangoje — Kurše—iki 1886 m. vokiečių dėstomąja kalba, paskui rusų. Palangą baigęs, eik toliau į 5-tą klasę, laikyk egzaminus į kunigų seminariją, stok į vaistinę tarnauti.

Retas kuris mokslus teišeidavo. Kai buvau Liepojos gimnazijoje, tai vienintelis Žarėnų valsčiuje, artimiausias buvo Domarkas Plungės parapijoje (už 20 km) — irgi vienintelis (buvo dar aplenkėjęs Lapis - Lapinskis iš Lekemės (už 9 km).

Pramokai skaityti, moki raides išvedžioti, ir baigta. Dabar skaityk „Tėvynės Sargą",

„Kryžių“. Slaptai gauni, pasislėpęs skaityk. Buvo žmonių skaitančių.

Sunku buvo vaikus leisti į mokslus. Brangu, kažkur reikėjo vežti vaikus.

Palanga labai padėjo žemaičiams į žmones išeiti. Bet žemaičiai leido vaikus tik į kunigus. Kai jau, Palangą išėjęs, nevažiuodavo į kunigų seminariją, arba iš kunigų seminarijos dėl ko nors išstojęs, vienintelę vietą gaudavo aptiekoje už 5 rublius į mėnesį (su butu ir maistu). Palangą ir vadino mažąja seminarijėle.

Iš Palangos progimnazijos tiesiai į Kauno kunigų seminariją (pavasarį egzaminai), o su pataisomis baigę važiuodavo į Peterburgą (rudenį stojamieji egzaminai). Retas kuris prasimušdavo į gimnaziją toliau mokslui eiti.

Seniau, prieš čia rašomąjį laiką, peraugusius pramokydavo egzaminams į kunigų seminariją Paurupėje, nuo Palangos 21 km Liepojos link. Senųjų kunigų gana daug buvo pro Paurupę praėjusių.

Dauguma augo iš piemens amžiaus į pusvaikius, iš pusvaikių į vaikius pas tėvus. Čia prisižiūrėdavo tėvo ūkiškų sumanumų ir paskui, gavę ūkius, gyveno taip, kaip jų tėvai kad gyveno. Tik tėvai geriau gyveno, vaikai kas kartas vis blogiau, mat, gyvenimas ėjo pirmyn, reikėjo jį sekti, o iš kur gausi žinių - patyrimo, visą laiką pas tėvą dirbdamas, tėvo trumpai laikomas! Išeidavo tarsi „bačkoje augints — špuntu girdyts“. Tai labai sulaikydavo ūkių pažangą.

Su mergaitėmis buvo blogiau, — tik motina ką pramokydavo, arba daraktorius, arti pasitaikęs. Į pradžios mokyklas arba į parapijines mokyklas (vėliau virtusias į „cerkovno - prichodskoje učilišče“) jų neleisdavo. Tais laikais tos mokyklos ir tebuvo skirtos berniu-

kams. Mergaičių pramokslinimas buvo per-daug menkas. Gal tik pramokydavo kame pas davatkėles miestelyje siūti, kad galėtų namus apsiūti. Verpti, austi ir nerti pramokydavo motina. Daržus ravėti, avis kirpti, sūrį - varškę sulieti, šieną grėbti nuo mažų dienų, prie darbų eidamos, dukros prisižiūrėjusios įprasdavo. Rūtų daržėlį, žiemines - vasarines gėles arba langų gėles nuo motinos įgudimų gaudavo. Taip pat mėsos rūkymas ar duonos kepimas, žlugto skalbimas, audeklų balinimas, kiaulių ūkis, žąsų perinimas, viščiukų — motinos patyrimas pereidavo dukroms.

Pažangos ir čia nebuvo. Niekur neišeisi nei šventą nei prastą. Prie kokios tetos nubėgdavo, motinos siųstos su reikalais, — gal ką paskubomis nauja pamatydavo. Nei knygų, nei jokių pamokymų. Mokėdavo, tiesa, užrašyti ir to rašto paskaityti, kaip reik suverti daugianytį audeklą audžiant, staklių pakojas, nytis suverti. Prie ratelio, staklėse tėvynainės (ūkininkų dukros, kurios neina tarnauti pas svetimus, o namie visus darbus dirba) jautėsi drąsiai; čia buvo patyrusios, motinos pamokytos ar pakviestos ir iš toliau geros audėjos „staklėms sustatyti", audžiant ypač staltieses, kilimus ar kokius pusmarškonius pagal turimą raštą ar milelius per penkias, per aštuonias nytis. Čia linus, dažniausia vilnas matydavo dažant ar pirktose dažyvėse, ar ąžuolo bei alksnio žievėse.

Viralus virti pagal mamą. Tokia pat putra, trintinė, merktinė, kleckynė, kruopynė, leistinė, piltinė. Arba pusmarškonę - pusiaudėdinę košę. Varškėtus tarkuotų bulvių kleckus, arba tuos pačius kleckus su varške ar su lašinukais, varškėčius, avižinę žiūrę. Kopūstus, batvinius, lapynę, kotynę. Nuo amžių tas pats, tas pats skonis toje pačioje sodyboje.

Atseit, mokykla sava, namie. Vaikai prisižiūri, susigyvena su tėvų tvarka, dirbamaisiais darbais ir negalvodami mano, kad tai geriausia. Į kaimynus nėra laiko per tvorą pasižiūrėti, kaip jie ką daro. Štai pastovumui laikytis – stiprėti patogios sąlygos.

Gal tik per talkas, rugiapiūtes ką pastebės. Ar į bažnyčią eidami - važiuodami ką pamatys. Bet juk šventomis dienomis laukai – pievos tušti. Gal tik gyvulį kame pririštą pamatysi ar pėdsakus nudirbtų darbų. Į turgų paprastom dienom važiuoja tėvas, motina, bet ne vaikai, kad ir paaugę.

Stebės matydamas, kad kiti stambūs ūkininkai teturi tik kelias karves, nei veršių, nei kumeliukų kasmet neaugina. Ir tuos gyvulius raišioja laukuose. Ir tas laukas atrodo gyvulių nugriaužtas — ką gi jie ten begauna. Arkliai dailūs, karvės pritvinkusios, kibirais ar dideliomis milžtuvėmis nešioja pieną. Avių nė vardo. Kiaulių nematysi. Tik kelios vištos, visos vienodo plauko, kame apie namus ramiai vaikštinėja, per tvoras į daržus nelaksto. Tokių ūkininkų maža. Bet jie gerai gyvena. Gerai pas juos uždera. Netrūksta jiems pieno, mėsos. Ir saviškiai gerai atrodo, ir samdiniai privalgę, gerai apsidarę.

Ne taip lengva atsisakyti nuo skaičiaus keltuvų - karvių, nuo dar vidurvasaryje nenusišėrusių arklių. Blogos ganyklos, krūmų priaugo kur geresnes vietas. Tik kur-ne-kur gyvulys begali snapą įkišti. Tik avims po žolelę pešioti.

Tačiau „kas kels šuniui uodegą, kad ne pats".

Vaikai turi veržtis pro tėvų pastovumą senos tvarkos laikytis. Ir vaikų pastebėtas, kas geras, tėvų buvo sudraudžiama daryti. Vis dėlto vaikai imdavo žengti pirmyn, kai jau pasi-

darydavo patys savarankiais ūkio vedėjais. Ir tai prie gyvų tėvų, nenorint juos pykinti - gaišinti jų sveikatos, reikėdavo kiek susilaikyti. Pradžioje tas susilaikymas, o paskui, į tolimesnius metus įaugus, nebebuvo paslankumo, ir taip pažanga ūkyje, kad ir tik pagal kaimynų pavyzdžius, ėjo lapai iš lėto.

KRAITIS

Niekam nieko nesakydama, gal tik su vyru kiek pasikalbėjus, motina pradeda dukterims kraitį ruošti. Kai dukterys vyriausios šeimoje ir kai vyriškasis darbininkas dar nėra priaugęs, kiek sunkiau, ūkis nėra dar gerai įsitvirtinęs, nėra susidariusių išteklių. Juk neseniai tėvai teišmirė — išlaidos, dar broliams seserims reikėjo baigti dalis mokėti, ir pinigais ir gyvuliais. Kai jau savi sūnai priauga, mažiau bereik darbininkų samdyti, tuoj ūkis ima kilti. Dalis atsilikus, gyvulį geresnį galima priauginti.

Bet vis tiek pat, kitus rūpesčius atmetus, krypsta į dukteris. Ir, tiesa, iš anksto reik imti rūpintis. Juk plunksnų pagalvėms, duknoms reik. Jei kokias šešias pagalves duosi, po 8 svarus bet kuri, tai jau 48 svarai plunksnų. Kur dar patalai! Kiek žąsų reik piauti! Kiek linų suverpti audeklams, išausti, išbalinti! Reik ir milo, reik ir pusmarškonių. Kame sijonai, raiščiai. Kiek vilnų reik. Juk ne visuomet raštas tepasiseks, dažyvę nenutaikysi. Bet ką dukterims „iš tokio gyvenimo", „tokios gaspadinės" neduosi. Jei jau audi divonus, tai turi kaip veizėte veizėti. Juk reik ir baldų padirbdinti, vežimų.

Visa tai tarp gausių kasdienių darbų reik paruošti: galva ima suktis, kai pradedi galvoti. Geriau, daug negalvojus, pradėti ir dirbti. Dar

trys dukterys. Nė vienos negali nuskriausti — visoms lygiai duok. Ir skubus darbas — mergos kaip nuo mielių punta, artėdamos į dvidešimtuosius metus. Tik ką buvo mergiočgalis penkiolikos metų, o jau, žiūrėk, aštuonioliktieji atėjo. Nelaikysi, kad senmergėm liktų. Ir neišlaikytum. Ar gražu po dvidešimties metų palikti neištekėjusią? Ką svietas pasakys! Pirštais tėvus badys, ne ką kita. Ir motinai visa tai nepakelti, kad kraičio nesugebėjo paruošti.

Ir galvoja ir ruošia. O rūpesčių ligi ausų. O kiek dar barnių su tėvu dėl pasiruošimo dukterims išleisti. Jam vis nieko nereik, vis rytoj: nėra ko skubėti — ne putra, nesurūgs. Ką tu su vyrais susikalbėti! Pasibark pasibarusi ir savo dirbk. Rink kiaušinius — vežk į turgų, mušk sviestą — vežk žydams ir prisirinksi ir dažyvėms ir žičkams, o kartais ir prie tų gražiųjų vilnų pritilpsi siūleliams įausti. Bet vis reik laiko. Per metus, kitus to nepadarysi. Čia gi tau laikas lekia, kaip padūkęs, ir mergos auga, ima suprasti, kuris gražesnis. Nepasirūpinsi — ištekės tau už kokio Jonio ar Kazės, kumečio vaiko, nei kelnių grėkui pridengti, nei pastogės žmonai parvesti. Ir eis žydams vandens nešioti ar malkų kapoti.

Šiurpu ir pamanyti, kad tavo duktė tokiu keliu nueitų. O kiek tokių pasitaiko — paskui nebeatstumsi. Reik nė tik sau lygaus, bet ir į geresnį gyvenimą taikyti. Kaip nendrės nuaugę tėvynainiai. Ir duktė iš stuomens ir iš liemens, kaip lėlė, kaip vapsa. Ir leisiu tau tokį žiedelį kokiam metininko vaikui nuskinti! Kad tu nesulauktum kame! Naktis nemiegosiu, tėvui akis iškabinėsiu, jei nenorės man duoti, ko reik geram kraičiui gaminti.

Žibėte žibėti turi dukters visas kraitis. Kad ir pati visam amžiui užtektų ir išeiginių ir po namus, prie darbų. Apnešiotus atiduos

mergėms, vaikiams. Bet visi turi sakyti: čia jau senosios darbas, ji bet kaip nedarydavo. Žiūrėk, kitos raštus imdavo, ar to lomstyčio eglutei, ar staltiesės langeliams, ar pusmarškonio penknyčiui. Jos ir marškinių rankovėlės kaip žiūrėte žiūri, o juk, rodos, viennytis, be jokio rašto.

Ir verpėjas pati pamokydavo ir audėjoms taką prameždavo. Viskas pas ją buvo kaip stiklinėje. Duktė, kad lig pusės motinos pasiektų, ir tai būtų gerai. Kol gyva, motina neapleis.

Tokios tai mintys slėgė ūkininkes, troškusias pirmauti - neatsilikti, geriau kitoms padėti, negu eiti klaustis.

Moterų ūkyje pažangos buvo daugiau. Gal jos garbės daugiau trokšta, nori pasirodyti, nori, kad jas girtų, kad turėtų kuo pačios pasigirti. Tačiau tai vedė į gerąją pusę — pirmyn.

Audeklai buvo itin ištobulinti. Geriems audeklams reik gerai suverpti. Nesuverpsi gerai, neparuošęs linų - vilnų. Nelengva dažyti, ypač vilnas; jos turi būti švarios, rūpestingai išplautos. Ne kasdieną dažai. Ne ant to sėdi. Reik nusimanyti, pergalvoti, ar dažyves perkant, ar ąžuolo, alksnio žieves renkant. Pagaliau pačias spalvas parinkti, suderinti — reik akies, skonio. Netrūko to žemaitės motinai. Skatino ją prie to meilė vaikams, grožio nuovoka, pasigrožėjimas vykusiu išdirbiniu — noras žengti pirmyn, greičiau kitas vesti, o ne pačiai vilktis paskui kitas, kitų uodegoje. Ir pasisiūdinti mokėjo, ir raištelį išlyginti, ir kampe karūną su savo monograma išsiūti.

Darželio gėlės vis įvairėjo. Kame tik kurią prašmatnesnę pamačius, prašė sėklos ar gumbelių. Juo iš toliau, juo labiau patikdavo, mat, artimesniosios neturės — manęs prašys. Duo-

siu, man negaila. Tačiau geriau duoti, negu ranką atkišus laikyti.

Vištų veisles keisdavo — lutelės, apžėlusiom kojom — daržų negali kasti. Rainosios labai dedančios, ir vanagas jų nepamato.

Reikia juo labiau stebėtis į moterų ūkio pažangą, nes jos buvo mažiau raštingos už vyrus. Jos daugiau namie sėdėjo. Nei sueigos, nei valsčiaus reikalai jai tiek nerūpėjo, kaip vyrams. Nei po turgus važinėjo. O vis tiek jos žengė pirmyn. Jų ateitis.

PIRŠLIAI

Bebruzdant dėl kraičio, žiūrėk, jau piršliai, tarsi sužinoję, kad čia bus neblogas kąsnis, važiuoja iš visų pasviečių. Net vasarą gaišina, žiemą mėsėdyje (nuo Kalėdų iki Užgavėnių) jau ką bepadarysi, rodos, tam ir laikas skirtas. Bet vasarą, kad akių žmogus negali pakelti nuo darbo, gaišina tave, išspiria iš pusiausvyros. O jau rudenį, kai visur purvas, ir nešvarūs darbai, ar bulvės kasamos, ar linai raunami, ar kreikiami, ar kūlė, vis tai darbai, kai nenori svetimo matyti, o ką jau bekalbėsi apie piršlius. Tik vaikams sirgti laikas, smaugų laikas.

Juo iš toliau atvažiuoja, juo prašmatnesni, juo mažiau patikimi. Prikalba kalnus. Nuvažiavęs matai, kad jau ir stogų gegnės nebeturi ant ko laikytis, — sienos susmukusios, durys išsivarčiojusios. Kaip ten gali žiemą gyvuliai išbūti, nenugaišę iš šalčio.

Kiti siunčia tik piršlius, jaunikis nepasirodo. Paskui sužinai, kad vienakis, ir labai negarbingai akis iš nakties pasivaikščiojimų išmušta. Kitas senas. Dar kitas našlys su didele šeima ir mažu ūkeliu. Kokių tik nepasitaiko.

Sunku suderinti, kad ir kits kitam tiktų, kad ūkiai maždaug bent tokios pat rūšies būtų, kad prašomoji dalis perdaug neviršytų turimosios išgalės.

Meilės čia neieškoma, arba neklausiama, kol ji atsiras. Kai medžiaginės aplinkybės artimos, kai dėl jų susišnekama, nieko bloga nenugirstama apie jaunikį (ką gi per trumpą laiką taip jau ir nugirsi, tik atsitiktinai, koks pažįstamas papasakoja), ir imama apie reikalą arčiau kalbėti. Duodama tuo tarpu ir jauniesiems savo tarpe pasišnekėti. Bet į jų šią rodą daug dėmesio nekreipiama. Tėvai savo tarpe viską aiškina. Tėvai ir nusprendžia dukters ar sūnaus likimą. Kilmės vienodumas, augta maždaug vienodo dydžio ūkininko šeimoje, artimas pasiturimumas, skirtumus paskui begyvenant pats gyvenimas nudildo, geriau — turi nudildyti. Jei to neįvyksta, pragaras namuose. Smunka ūkis, daugiau baramasi, o ne dirbama. Pradeda bet kuris savu gyvenimu gyventi, į savąją pusę viską versti. Ūkis tarpsta tik, kai darnus sugyvenimas, vienodi palinkimai, kai kits kitą remia, kai, sako, „į vieną dūdą pučia".

Vien tiktai medžiaginių aplinkybių vienodumas, arba bent panašumas sudaro pusėtiną gyvenimą, jei kuris nėra ypač užsispyręs ar neklaužada.

Kartais sunku pasakyti, kuris kaltas dėl šeimyninių nesugyvenimų. Pavieniui abu sukalbamu, sveiko proto, be jokių įpročių, abu geri darbininkai. Abu apsukrūs, sumanūs, abiem, atrodo, pavieniui sekasi. Tačiau, sykiu suvedus, kaip ant peilių gyvena, nei, rodos, išveda, nei susikalba, nei pagarbos kits kitam, nei pagaliau noro nustatyti šiek tiek sugyvenamas sąlygas.

Dėl to tos piršlybos liečia tik turtą, tik

kraitį - dalį, trumpai, medžiaginę žmogaus pusę. Antrąją viso gyvenimo svarbiausiąją pusę nustato tėvai, piršliui padedant, visai neatsiklausiant (gal ir paklausia, kaip jums atrodo) bei nekreipiant dėmesio į tuos, kurie tą svarstomąjį gyvenimą gyvens.

Geri buvo tėvai. Sugyveno su kaimynais. Savo namų sąšlavų po kaimynus neišnešiodavo, o kuri, iš kitos pusės, gryčia be dūmų. Duonos turėjo. Vaikus gražiai augino, prie darbo iš mažų dienų pratino. Sugyvens ir vaikai. Juk, kol gyvi, ir mes padėsime, ne už šimto mylių išvažiuos. Jie ateis, mes nueisime. Kad tik to protelio būtų. Ar tokiose sąlygose mudu su žmona pradėjova savąjį gyvenimą gyventi? O štai visako turiva. Ir prie vaikų tokių garbingų tėvų siųstas piršlys žodžius kloja. Tai juk gera malonu.

Kai iš pirmo piršlio ir jaunikio pasirodymo maždaug numatoma susikalbėti, paprašoma kitą sykį atvykti, kad čia savo tarpe galėtų ir pagalvoti ir pasišnekėti. Tokios vilties gavę išvyksta „piršliai".

Ilgai nelaukęs, piršlys vienas pats pasirodo, klausdamas, kada galės juodu su jaunikiu atvykti į ūkvaizdžius paprašyti. Jei dėl ko nors nutarta atsimesti — tolimesnių derybų nebevesti, per piršlį atsako. Jei nutarta ir toliau derybas vesti, pasakoma, kad atvyktų —matysime, sako.

Paprastai ilgai nedelsiama. Antrasis pokalbis būna trumpas — susitariama dėl ūkvaizdžių laiko ir duodama jauniesiems progos savo tarpe pasišnekėti.

ŪKVAIZDŽIAI

Važiuojama į ūkvaizdžius. Tėvai, duktė, gal kartais sunus — arkliams prižiūrėti (neva tai). Apžiūrimi laukai, pievos, gyvuliai, pastatai, padargai, klėtis, tvartai, trobos. Susipažįstama, kaip vedamas ūkis, kaip uždera, kokia žemės rūšis, kokie patogumai su vandeniu, daržais, kokie keliai apie namus, kokie išvažiuojamieji. Ar turi kuro, ar paruošta bent vieneriems metams.

Visų geriausias rodiklis — tvoros ir stogai. Jei tvoros ir stogai tvarkoje, ir visur kitur nebus labai apsileista.

Čia beviešėdami, tariasi toliau, ko trūksta, ką ir kaip reikėtų pakeisti, atseit, ko norima būtų iš marčios gauti, kad ūkį galėtų į geras vėžes įstatyti.

Jei susitariama, tuoj kalbama apie vestuvių laiką, apie laiką, kai reikės eiti prie klebono „ant poterių". Dėl šito kalbos neilgos. Gal kiek motina susilaiko, tarsi nesanti pasiruošusi su vestuvėmis, su kraičiu. Jai daugiau dukters gaila, vis nutęstoji. Bet įsitikinus, kad duktė galės neblogiausia gyventi, greit, apsimesdama nenoromis, sutinka.

VEDYBINĖ SUTARTIS

Susitariama apie vedybinės sutarties rašymą. Dažnai ir nerašo, žodžiu pasitiki, tačiau, sako, geriau surašius.

Kai jau ima vedybinę sutartį rašyti, tai surašo viską iki mažiausių smulkmenų. Pvz., kiek pagalvių — be skaičiaus įrašo, kiek mažiausia turi kiekviena sverti, po kiek kiekvienai užvalkalų; jei audeklai, tai kokio dydžio ri-

tinis; jei karvė (matyta) — spalva, amžius, ragai. Mano seseriai ištekant, į vedybinę sutartį buvo įrašyta, be kita ko, 48 sijonai. Jei ko nors neduodama tuoj po vestuvių, kai kaimynai atvyksta kraičio vežti - varytis, įrašo tikslų laiką, kada kokius gyvulius, daiktus, pinigus pasižadama atiduoti. Susidaro rimtas raštas. Ir kai jį pasirašo dar bent dvejetas pašalinių vyrų, abi pusės laikosi šventai.

Dažniausiai vis dėlto apsieina be raštiškos vedybinės sutarties. Pasakė žodį — pasižadėjo ir ištesės. Pasitikėjimas čia susijęs su tūkstančiu - dviem ir daugiau rublių.

Tėvai stengiasi neįnešti erzelio į dukters su vyru tarpą dėl kraičio. Ir be to pasitaikydavo nesusipratimų. Duodavo ir dar pridėdavo. Jei tėvai neatlikdavo visų pasižadėjimų, tai būdavo įpareigojami įpėdiniai, pasilikę tėvų sodyboje, viską išmokėti, viską atiduoti. Atseit, dabar broliai garbės dalyku laikė seseris ir kitus išėjusius brolius atmokėti pagal tėvų patvarkymą, nepriklausomai nuo to, ar tėvai paliko testamentą, ar ne. Vyrai žinojo: aplinkiniai ūkininkai nesusipratimų atvejais buvo taikintojai ir tarsi įteisinti mirusių tėvų patvarkymo globėjai. Retai šiuo atveju teismą tesiekdavo.

Tiesa, teismas buvo maskolių, kažkaip negražu, kai svetimas, kraštą valdąs, įmtų ir žmonių tarpusavio santykius tvarkytų. Išimtinais atsitikimais, nepataisomiems neklaužadoms užsispyrus ar piktiems dėl tėvų tariamai neteisingo turto paskirstymo, kreipdavos į teismą pagal įstatymus priklausomos dalies (ar ne keturioliktos dukteriai) ieškotį.

Kartais nusiskųsdavo jauniausias gausios šeimos sūnus, kuriam tėvai paliko neišmokėtų dalių, kad, dalis mokėdamas, jis turi daugiau išleisti, negu pats ūkis vertas. Jis būtų ga-

lėjęs, sako, už tuos pinigus geresnį ūkį įsigyti. O dabar dar koks gyvulis negeras, ar pinigai nelaiku sumokėti.

Žinoma, visaip lioub pasitaiko. Tačiau tėvai niekuomet vaikų skriausti ne lioub norėti, palikdami vienam daugiau, kitam mažiau — nesantaikai kelti. Visuomet vesdavo prie taikaus sugyvenimo. Ir ne visai tepaklausiusi duktė ar sūnus neužkietindavo tėvų širdies — visam laikui tėvai neišsižadėdavo savo vaikų. Gal tik pradžioje, kolei pyktis praeidavo už nepaklausymą, kiek paspausdavo, panarnėdavo - pabombėdavo.

Motina surasdavo kelius tėvui su vaikais sutaikyti.

VESTUVIŲ IŠVAKARĖS

Atlikus pas kleboną poterius, paduoda užsakus. Užsakai eina tris savaites: po pamokslo klebonas skelbia apie „einančių į stoną moterystės" ir atsiklausia viešai, prašydamas jam pranešti apie kliūtis, jei tokių būtų. Po trečio sekmadienio, po trečiojo paskutiniojo užsako, „šliūbas" būna antradienį.

Vestuvių išvakarėse jaunajai suruošia jos draugės lyg ir išleistuves — atsisveikinimą — pintuvių vakarą.

Pina vainikus, taiko rūbus. Dainuoja savotiškas dainas. Motina tarsi atkalbinėja, verkšlendama, kad nemokėjusi dukrelės „valioj" laikyti, nesugebėjusi aprūpinti. Bet dariusi, kiek galėjusi, kiek mokėjusi. Nieko jai netrūkę. Nei žadinusi anksti, nei prie darbų varydavusi, kad baltų rankelių nesuteptų, kad vargo nematytų. Kad pas motiną globojama - mylima, lepinama augusi. Ar jai nebuvę gerai, ar jai negaila esą motiną apleisti - palikti vieną senatvėje? Kaip gyvens motina be ramsčio, be

paslaugos? Juk kol galėjusi, ant rankų nešiojusi, savo krūtimis penėjusi, savo geresnį drabužėlį atiduodavusi, gardesnį kąsnelį pati nenurydavusi, dukters nepamasinusi. Ko bėgi, ko eini iš tėvų globos, ar žinai, kas tavęs laukia? Krisi į vargelį. Nebeglobos tavęs niekas, tik reikalaus. Nerasi kitos motinos, kito tėvo, visi bus tau svetimi, nesupras tavo sielvartų-skausmų, nematys tavęs išvargusios, neguldys tavęs pašildytuose patalėliuose, negirdys tavęs kvapia žolynėle. Palik, dukrele, pas motiną - tėvą; pas brolius - seseris, savam name, savųjų tarpe. Neik iš gimtosios pastogės.

Bet, dukrele, jei jau nujauti savo laimę — geresnį gyvenimą, nesišalink jo. Aptikai savo amžinąjį bendrakeleivį, už visus geresnį. Eik. Nepamiršk motinos, tėvo. Mes nepamiršime. Tau padėsime sunkų vargelį vargti, motinos pėdomis eiti. Visur tave lydės motinos meilė. Motina tave linksmą patenkintą, džiaugsmo kupiną — laimingą matyti norės. Nebūsi viena, kad ir kitur gyvensi. Pagalvok, dukrele, yra dar laiko. Pagailėk motinos ašarų.

Seserys, draugės, jaunos kaimynės — pamergės gailisi netenkančios geros sesės. Primena, kad jai gera buvo pas močiutę, kaip ji buvo mylima - lepinama. Kaip močiutė - tėvelis rūpinosi sveikata, kaip didžiavosi jos grožiu, jos švelnumu. Kaip džiaugėsi jos darbais - darbeliais. Kaip ji mokėjusi tėvus paslaugyti, kaip sugebėdavusi susirūpinusią močiutę nuraminti, tėvelį paguosti.

Kaip jos gyvensiančios be jos, kaip šventą dieną švęsiančios, kaip į bažnyčią eisiančios? Verks angelai bažnyčios, liūdės, nematydami tokio gražaus - švelnaus dievobaimingo sutvėrimo. Liūdės šventoriaus didysis klevas, kurio šakų pavėsyje karštų vasaros šventų dienų metu klupodavai, karštas maldas už tėvelius,

už artimus melsdavai. Liūdės šventų dienų dangus, liudės žemė. Kaip vyks tėviškės darbai be jos skambios dainos, be jos linksmo čiulbesio, niekuomet nenuvargstančios, visuomet patenkintos. Spilgs rūtų darželio gėlės, smulkės jų ziedai, mažės jų kvapas. Nuvys koplytėlės gėlės kieme, apaugs piktžolėmis priekiemio kryžius. Kaip jos begyvensiančios. Nebematysiančios jos grakščios eisenos, pro šalį einant, nebegirdėsiančios jos malonaus balselio besisveikinant. Liūdnos ateisiančios dienos. Vis be tavęs, vis vienos. Nebeturėsime tavo jaukiosios širdelės malonios šilumos. Spraga paliks amžinai.

Kai jau tu išeini iš mūsų tarpo į laimingesnį gyvenimą, būk bent mintimis su mumis. Mes vis su tavim.

Panašia prasme ir pasakoja — rauda ir dainuoja liulioja, apytikriai, tokio turinio dainas (neturiu čia, Amerikoje, tų raudų, tų dainų, kurias šiuo atveju dainuoja; turėjau užrašęs savo gimtojoje padangėje).

Ir jaunoji, tai sakydama, bet daugiau dainuodama, pasižada nepamiršti motinos - tėvo, gimtosios sodybos, kur ji augo mylima, globojama, puoselėjama. Dėkinga už praeitą laiką, išbūtą pas tėvus prie motinos rūtų darželio, prie puošiamos koplytėlės, prie storojo klevo, prie kvapiosios liepos.

Dėkinga visoms pamergėms už jų jautrią širdį, už jų gražius žodelius, už jų apsilankymą — palydėjimą į kitą paslaptingą - nežinomą gyvenimą. Dėkinga už kilnias dainas, iš motučių sengalvėlių išmoktas, už pasižadėjimą padėti nežinomą ateities vargelį vargti. Mano širdis bus su jumis, prie jūsų rūtų darželio, prie lelijėlių, prie mėtų — žirnelių, prie radastų — našlelių. Bitelė, lankydama jūsų kvapiąsias medingas gėleles, atneš man žinelių apie

jus. Gaila skirtis, griaudu palikti tėvų namus ir jus, mylimos sesės. Bet visuomet taip buvo, taip mano mama išėjo iš savo namų, taip jūsų motinos atėjo iš svetur. Išvargo vargelį ir mus užaugino. Tikiu jusų žodeliams - dainelėms — išvargsiu ir aš savo vargelį. Brangioji mamyte, mylimos sesės, ačiū jums už viską.

VESTUVĖS

Į vestuves patys jaunieji kviečia gimines, artimuosius kaimynus, gerus pažįstamus. Daroma tai sutartinai su tėvais.

Išrenka vėdlius iš jaunojo pusės, iš jaunosios pusės seka pasekėjai.

Jaunoji apdovanoja vėdlius ir pasekėjus rankšluosčiais tokio ilgio, kad, persirišus per petį, siektų blauzdą. Rankšluostis lininis, labai gero darbo, gražaus aštuonnyčio rašto (ne į žičkus, linais ataustas) su raudona juosta galuose ir su kutais.

Vienas, juokdariu pasidergęs, vaizduodavo piršlį. Šis irgi rankšluostį persirišęs, bet dar apsirėdęs generališkai: su medaliais, su aukšta apikakle, su antpetėmis, su kyveriu kepure, su ginklu — kardas, revolveriai (žinoma, mediniai. Kur tu kitoniškus rodysi, juk uždrausta buvo laikyti). Turėjo ir šaunamųjų — apsidairęs miestelyje, kad uriadnikas, ar sotnikas, ar žandaras nemato, ir iššaudavo (nelabai ir policija tokius tesekdavo). Tuos visokius pokštus krėsdavo, neva tvarkos žiūrėdamas, piršlys. Jis visako neva kaltininkas. Tikrasis piršlys iš kitų vėdlių nesiskirdavo, negu tik amžiumi. Gal tik vėdliai ir pasekėjai paprastai jauni vyrai, o piršlys senyvas, patyręs „suvedžiotojas".

Juo turtingesnių vestuvės, juo viskas ištaigingiau. Ir arkliai atšerti, vos nulaikomi, ir pakinktai ištepti, žalvariniai sagčiai ir papuoša-

lai nušveisti. Ir vežimai nudažyti — žiba. Ir patys apsirėdę kuo geriausiais išeiginiais drabužiais. Ir pirslys čia juo prašmatnesnis.

Bažnyčia čia išpuošta, visos žvakės dega. Vargonai visus balsus paleidžia. Vestuvininkai sujaudinti. Paprastai jaunoji verkšlena, lydima — raminama pamergių, senyvos moters, atstojančios motiną.

Po šliūbo iš bažnyčios važiuoja į jaunosios tėviškę. Žiemą važiuojama su šlajelėmis (rogutėmis). Apsikamšę nuo šalčio nuo arklių posnagų lekiančių sniegų. Arkliams prie kinkymų ar prie ienos pririštas skambalas - varpelis; kiti turi ir žvangučius, užmautus arkliui ant sprando. Ilga virtinė vežimų, apkaišytų - papuoštų. Linksmi vestuvininkai. Džiaugiasi - stebisi pravažiuojančiais sodybų - kaimų žmonės. Ir šunys nebeloja, pamatę nesibaigiančią virtinę ir dar su skambalais, vis kitokio balso. Vieno nuliedintas kalvio vien iš vario, kito su priemaiša sidabro. Juo daugiau sidabro, juo skardesnis ir ausiai malonesnis balsas (kiti kalviai moka nuliedinti varpelius labai gražaus balso).

Parvažiavusius sutinka griežikai maršais triukšmingais. Jaunosios tėvai prieangyje laukia jaunųjų su duona ir druska.

Laukia namiškiai, kurie nebuvo į bažnyčią išvažiavę, kaimynai. Sveikina visi. Tuoj visus sodina už stalų, apkrautų valgiais - gėrimais.

Praalkę nuo ryto, išalkę, godžiai geria kas trejas devynerias „pamatui", kas ir paprastą baltakę ar su kokiom šaknelėm. Kepsniai visokių mėsų, dešrų, vėdarų, šutynė su rūkytom dešrom, su škobais. Bet kuri kaiminka turi savus kepsnius, savus pyragus, savus gėrimus. Reik visas jas aplankyti — išgerti ir užkąsti. Čia daug vargo.

Juokauja, vis geria, vis valgo. Griežikai

spigina ausis ypač aukštaisiais klarnetų garsais. Neilgai tetenka griežikams jaudinti besisotinančius, greit prasideda šokiai, trepsėjimas, bildesys, aukės, nepaprasta maišatis. Pasokę vėl prie stalo. Ir taip kartkartėmis.

Artimieji kaimynai beveik jau prieš aušrą skirstos namo. Kiti kazkuriuo nakties metu sugula, kiek pamiega.

Saulei patekėjus keliasi, žadina jaunuosius, leidę kiek pamiegoti. Važiuoja pas viešėjusius vakar kaimynus kviesti juos jaunosios išleisti. Saugokis tų kvietėjų — jie ne vietoje padėtus daiktus — cebules, gijas, verpiamųjų linų saujas — kiša į užantį ir veža jaunosios kraičiui didinti.

Vėl susirenka. Vėl griežia. Vėl valgo, geria ir ruošiasi lydėti jaunąją į jaunojo tėviškę. Lydi pasekėjai, veda vėdiliai. Visur švaistosi piršlys. Pasekėjai visokias kliūtis daro, neva nenorėdami jaunosios išleisti. Jų įprašyti kaimynai pravažiuojantiems užverčia žabais, iš miško parvežtom eglėm su šakom kelius; į sniegą įbeda mietus ir užtveria tvoras. Degina kelių sąsukose šiaudų kūlius — ugnis baido arklius. Kai kuriuos pasibaidę arkliai išverčia iš vežimų, tai — vienas juokas. Žinoma, visi gerokai įkaušę, ir sniegas tokiems nešaltas, plikomis rankomis graibstosi apie išverstą vežimą, arklius. Jei sniegas atidrėkęs, kelią užverčia sniego ritiniais — nepravažiuosi, važiuok aplinkui, plauk per pusnis. Ir iš anksto turi paruošę sniego rėtinius, sušaldę — arkliai neperšoks, šlajelės nepersikels. O aplink pusnys gilios, tik tvorų mietai iš sniego kyšo. Kliudytojai — pasekėjų draugai — šaudo, važiuojantieji atsišaudo, žinoma, juokais. Išsiperkama vestuvių pyragais.

Išsiraito, išsiperka, kartais apsidaužo, bet išvažiuoja pro visas kliūtis, pasiekia jaunojo

tėviškę. Tyli pasekėjai, džiaugiasi vėdliai. Piršlys iš džiaugsmo kojomis žemės nesiekia.

Sutinka kieme muzika — griežikai, prieangyje tėvai su duona ir druska, pareiškia džiaugsmą, susilaukę tokios kilnios marčios su tokiais prašmatniais palydovais. Prašo būti dabar čia namų šeimininke. Kaip mokėję, taip pasiruošę marčią priimti.

Vėl stalai, valgiai, gėrimai, griežikai, šokiai. Juokaujama. Nesustodamas juokus krečia piršlys. Kartais jam padeda ir kiti išdaigininkai, sakydami, jog nebeilgas piršlio gyvenimas: pakarsime tą melagį, kam gerus žmones suvedžioja. Dainuoja: ak, tu, piršli, tu melagi, tu padarei visą pradžią...

Bebrėkštant tikrai vaikai ima bėgioti, šaukdami: „Piršlį kars, piršlį kars!"

Ruošiamasi. Per klevo šaką permesti atvarslai. Vieną galą laiko vėdliai, kitą pasekėjai (čia jie sutaria, matyt, susipažino ir pasidarė vienodos nuomonės apie piršlio melagystes) neria piršliui ant kaklo sumegztą kilpą. Užnėrė ir traukia vėdliai savąjį galą. Pakėlė piršlį su kilpa ant kaklo ant kėdės ir laiko. Juokdarys skaito dekretą:

Metuose šiuose, anuose tuose, kad gaidžiai lojo, šunys giedojo, kad gelžinsnapiai per mūsų žemę lėkė, kad barankomis snigo, — vaikiukai per kiauras naktis nemigo, kad mergaitės tekėti norėjo, bet berniukai nemylėjo, kad šulinės buvo medaus prileistos, kad tvenkinyje tekšojo pienas, kai stogai buvo lašinių paltimis kloti ir tt.

Kyla kariamasis piršlys, tabaluoja jo kojos, skerečiojasi rankos. Prieblanda, pro langus į kiemą krintanti šviesa sudaro tamsius šešėlius. Įspūdis tikrai kariamo žmogaus, jei kas yra tai matęs. Drąsesnieji, ypač vaikai, apstoja pakaruoklį — žiūri, kas čia toliau bus.

Visaip koneveikiant melavusį piršlį, tas jau protarpiais bestypčioja. Juo arčiau, juo daugiau smalsuolių suėga. Tik staiga, kažkam pasakius, kad jau baigiasi piršlio gyvybė, pakaruoklis ėmė šlapintis kraujais ant gausiai susirinkusių zioplių (buvo paslėptas iškamšoje butelis su „batvinių rasalu"). Plyšta visi juokais, kam neteko „kraujo" čiurkslės, bet juokėsi ir apšlakstytieji, tegu ir nusikeikdami.

Piršlio nelaukta mirtis jau paskutinis vestuvininkų sveikatos lašelis. Po didelio juoko — didelio liudesio nuovargis pradėjo imti savo. Atslūgo vestuvininkų ūpas. Jau taip iš išsibėgėjimo geria burną, nepilną kąsnį bekanda. Ima skirstytis, kad rytoj vėl susirinktų pamatyti jaunųjų, jaunojo, tėviškėje pernakvojusių. Klegesys mažta. Kai kas dar dainuoti mėgina. Vos beišpučia savo dūdas griežikai. Snaudžia tolimesnieji svečiai, kame kuriam pasitaikė būti, akims besukimbant.

Rytmetį vėl vos švintant skirstosi svečių kviesti. Vėl į trobas, vėl grobsto, kas ką pamato, jau dabar bendram sugyvenimui, — juk ir jaunojo padangėje ne iš kelmo spirti, turi pasirodyti ne menkesni už jaunosios kaimynus. Ir čia dosnūs, ir čia mėtosi visur visokios gėrybės, tik imk ir vilk, kaip žiurkė į urvą — į jaunųjų pastogę.

PO VESTUVIŲ

Ketvirtadienio vakare vestuvininkai skirstosi, nusiteikę nebegrįžti. Tik artimieji ir giminės, iš toliau atvykę, tebesvečiuojasi ir penktadienį. Nusivaro žmonės, pašąla be tvartų — jaujyje ar daržinėje — arkliai. Paįra namų tvarka. Jaunajai, atsipeikėjus nuo triukšmo, tenka, nelyginant po gaisro, radus viską išmėtytą, sujogotą, suverstą, imti tvarkytis. Ir pra-

dėk tu dabar savo tvarką naujoje nepažįstamoje vietoje, nežinodamas, kame paprastai kas stovėjo, nekniudydamas nei žmonėms, nei kitų daiktų vietą užimdamas. Neįspėsi padėti: nemoka marčia tvarkytis, nežino, kame kas turi stovėti, tarsi būtų iš miško parėjusi. Nežino, nei kame pienas, kame bulvės. Kame deda vištos, kada ir kaip seriamos kiaulės, melžiamos karvės. Maišo trūkstančios karvės pieną su neseniai vedusios pienu. Nežino, iš ko lakinamas šuo, kame katės indelis. Ką ten ir besakysi — laukinė, tarsi būtų iš Amerikos atėjusi.

Tai jau nuo pirmos dienos prasideda nepataikymas uošvei. O dar juk visi tebėra išvargę per visą savaitę, kaip jomarke ar šunų malūne, — trūksta kantrybės, — ir visa tai marčiai nepakelti.

Pirmieji įspūdžiai uošvei iš marčios, kuriai tenka suktis neįprastose sąlygose, gali būti visai ne marčios naudai. Tačiau atitaisyti susidariusį neteisingą požiūrį itin sunku. Dėl to paprastai nesugyvenimo priežastys glūdi pirmosiomis bendrojo gyvenimo dienomis, kai marčia po vestuvinių iškilmių pasidaro šeimininkė, o motinai tenka šalintis nuo įprastojo— mėgiamojo darbo.

Jei vedė paskutinysis sūnus, tai tėvam tenka eiti ant išimtinės — atsisakyti abiem nuo ūkio tvarkymo, pagal savo visą gyvenimą vestosios tvarkos. Tegu sūnus vien tik tėvo ūkį matęs ir, rodos, susigyvenęs iš mažų dienų su tėvų nusistovėjusia tvarka, o vis tiek jis daug ką daro savaip, daug ką pakeičia, jo manymu, į gerąją pusę. Tėvas mano kitaip.

Sakysim, perėjimas iš arklių ūkio į karvių ūkį. Seniau geriausią pašarą sušerdavo arkliams — šienas, dobilai. Karves maitindavo vasariniais šiaudais, o tuos sušėrus — mišiniu: ruginiai šiaudai ir truputis šieno. Karvės ir

buvo „keltuvai“ — plaukai suvirtę nuo uodegos galvos link, prieš vesdamos, buvo kilnojamos — pačios nebeatsikeldavo, tai koks veršis ir kiek to pieno. Arkliai gi išsiganę laigydavo, prie girdyklos varomi, nelengva buvo ir į tvartą suvaryti, laksto prunkšdami po laukus, sniego pūgas kelia. O vėlėliau karves ėmė geriau šerti, kad daugiau pieno gautų, o arklį gal kokį vieną geriau šeria — išvažiuojamąjį. Seniau sakydavo: kuo arsi pavasarį, kai arkliai bus menki. Dabar laukai suariami iš rudens, pavasarį bereik papurenti žemę. Seniau žiemos metu važiuodavo į praktį — į miškus. Žydai nuo ponų pirkdavo miškus ir ruošdavo išvežti — išveždavo neapdirbtą medį. Dabar stengiasi viską apdirbti vietoje. Ir tie miškai kitaip kertami — pagal miškų ūkį: iš visur po truputį. Seniau, jei jau koks didelis ponas kame pardavė mišką, tai keleriems metams užtekdavo plačios apylinkės ūkininkams darbo išvežti prie upių arba į tartokus.

Seniau augindavo arklius ir parduodavo. Sako, mėšlas likdavo, ir gero pinigo gaudavo.

Dabar arklių mėšlui nebelaiko (gal tik Botanikos sode Kaune). Nusiperka ir dirbtinių trąšų. Auginti arklius nebeapsimoka, dažnai net patys ūkininkai perka iš kitur. Arba kiek ten reik pakaitalui priauginti.

Seniau savo prikirsdavo ar iš kitur nupirkdavo alksnių, beržų kurui, gamindavo šakalius ir veždavo į miestelius (kur didesnius: Plungė, Kretinga, Skuodas, Seda, Telšiai, Varniai...). Kiek buvo sugaišties: iš vakaro prikrauna vežimą, ryto metą, dar Saulei netekėjus, išvažiuoja ir tik ant pietų grįžta. Tai vasarvidžiu, brangiu laiku, žmogus ir arkliai gaišta. Žiemą tas pats: mėšlą išveža, ir žmogaus nėra.

Seniau spragilais javus kūlė, mintuvais linus mynė. Kūlė vieni patys. Iš vakaro kūrenk

pirties krosnį, iš ryto, gaidgyste atsikėlęs, kulk, kad pirtį iki aušros iškultumei. (Mynės vyko talkomis. Atidirbk paskui kitiems). Linus nubrauk, surišk. Rudenį būdavo daug darbo.

Dabar kūlė tęsiasi dieną, dvi, tris, ir šiaudus sukemša ir grūdus išarbavoja į kelias rūšis. Linų gi beveik nebesėja. Yra laiko rudenį laukams suarti, susitvarkyti.

Ir pavasarį nei tvoros betveriamos, nei taškai taškuojami.

Va, tai į naujas ūkio sąlygas linkęs sūnus visiškai nebesutinka su tėvu. Geriausiu atveju, šalti santykiai. Nebepasirodavoja. Tėvas visuomet liks prie savo, sūnus prie savo.

Ką jau bekalbėti apie šeimininkės ūkį. Dabar daug kiaulių, geresnės karvės. Kitaip šeriamos kiaulės (per 6-9 mėnesius paauga prielaidai), lašininių tik sau bereik. Pirma, jei parduodavo, tai lašinines. Pieną nešiok kasdien į pieninę, sako, po lašelį, kas iš to išeis.

Ir daržai nebe tie, nebe tam tikslui. Atseit, ir marčios su uošve šaltoki santykiai. Skundžiasi ant išimtinės pasitraukę tėvai, girdi, nebesusišneka su vaikais.

KARŠINČIAI

Pavedę vaikams ūkį, tėvai išsiima išimtinę, pasirenka patalpas (paprastai prišininkę ir dar kokią kamarą) ir gyvena, nebesikišdami į ūkį. Išeidami ant išimtinės padaro raštišką sutartį, geriausia, įrašydami į valsčiaus knygas. Nerašydami rašto, susitaria liudininkų akivaizdoje — dvejetos gerų kaimynų.

Išimtines sudaro įvairios duoklės, iš kurių tėvai, ar vienas kuris, kitam mirus, gali nebedirbdami išsimaitinti.

Mano tėvui mirus ir likus vienai motinai, švogeris parėjo į mūsų tėviškę gyventi. Su švo-

geriu surašėva Žarėnuose — valsčiaus knygoje išimtinės sutartį. Išimtinė maždaug tokia: mama pasiima prišininkę (tris patalpas ir vadinamąją mano kamarą). Švogeris turi šerti mamos karvę sykiu su savosiomis ir dar duoti vieną vežimą šieno, šerti avį su dviem ieraičiais (jei mamos avis teatveda tik vieną ieriuką, antrą švogeris turi iš savųjų pridėti), duoti arklį vieną sykį į savaitę į bažnyčią nuvažiuoti, vieną sykį į mėnesį — į turgų (ir parvežti iš turgaus, kas mamos prašyta), duoti rudenį tris žąsis, leisti pasirinkti prieš piaunant vieną iš penimųjų prielaidų, laikyti dvi vištas, duoti dvi ežias darže, pūrą rugių, du pūru miežių, pūrą avižų, šešis pūrus bulvių, duonos po kepalą iš kiekvieno kepimo, valgio sykiu su šeimyna, mamai paprašius. Duoti sausų šakalių kurui, kiek reik. Papiauti ieraičius, prielaidą, mėsą paruošti. Daktarą parvežti ir apmokėti, apmokėti ir vaistus.

Paprastai įrašoma kiek daugiau, kad paskui nepaėmus būtų kuo pasigerinti. Kai nėra rimtai išimtinės klausimas sutvarkytas, dažnai kyla nesusipratimų iki muštynių (skaityk „Taikos tarpininkas" Mūsų kalendoriuje 1947 m. 163 psl.).

Gana retai, bet pasitaiko, kad tėvai išeina gyventi į miestelį ar pasistatę namuką, ar išsinuomoję. Tuomet išimtinę pristato į vietą.

Karšinčiai nemėgsta išeiti iš tėviškės, nuobodžiauja, serga ir, sako, greit miršta: be gyvulių — viena vištelė, nematydami dirbamųjų darbų, neturėdami prieš akis ar po kojų tos laisvos gamtos, tų įprastų kaimo gyvenimo aplinkybių. Vien bažnyčios neužtenka pripratusiam prie kaimo oro, kaimo aplinkos su gimtąja upe, mišku, beržynu, birštva, banguojančiais rugių-vasarojų laukais, javų gubomis-kupelėmis, kvapiomis pievomis — šienu, parvaro-

mųjų - išvaromųjų į ganyklą gyvulių eisenomis...

Dėl to ir nekaip sugyvendami su marčia ar išsisprečioję su sūnum (sako, su marčia, nors kartkartėmis būna ir savasis vaikas kaltas), gyvena ūkyje, prišininkėje ir stengiasi nematyti tai, kas karšinčiams nepatinka. Pagaliau apsipranta arba įsitikina, jog naujovės nėra tokios blogos, net naudingos: mažiau darbo, daugiau naudos.

Kai užkuriom yra atėjęs žentas, ar tik ne geriau sugyvenama. Mažiau temato žentą, darbai jo stambesni, ariant - sėjant ar piaunant - vežant. Moterų darbas smulkmeniškas, vis po akių — visi nepasisekimai pigiau pastebimi.

Mirus vienam karšinčiui, paprastai likusysis vienas begauna pusę išimtinės arba kaip kitaip yra sutarta. Mirus paskutinīajam karšinčiui, nebėra kam išimtinės beduoti. Išimtinė teveikia tik lĩgi gyvos galvos, kitiems jos perleisti negalima.

Tėvams mirus kiti vaikai, gavę iš tėviškės ištisai visas dalis, nori gauti palaikų — kokių daiktų tėvams atminti, — ima vesti karvę, avį, gaudo tėvų vištas... Vėl barnių pasitaiko, ir taikos tarp tokių vaikų visam amžiui nebėra, nes čia jau suaugę — senyvi vyrai - moterys.

Neįrašoma į išimtinės sutartį kunigo parvežimas (parpravodījimas) prieš mirštant, arba sunkiai susirgus. Neįrašomos ir laidotuvės, sako: išimtinės nebereĩks duoti, lai palaidoja už tai.

GYVENIMO GALAS

Nerašytos tvarkos žemaitės - žemaičio gyvenimas yra šitoks.

Vos tik meta marškinukus įsikandęs bėgioti, darbas tokiam jau atsiranda, ir toks jau

pradeda dirbti. Auga — dirba. Kai tik už ranką ilgesnis pasidaro, tuoj visur siuntinėja. Paaugęs dairosi dėl tolimesnio gyvenimo. Apsivesdamas arba išeina iš ukio kitur, arba, pamokėjęs seserims - broliams, pasilieka tėviškėje. Dirba be atvangos.

Neištekėjusi - nevedęs, paprastai su kokiais nors trūkumais, dažniausiai trainiojasi tėviškėje, padėdamas šeimininkaujantiems darbus dirbti ir gaudamas už tai duoną, pastogę, apdarą, arba ant dienų kitur išeidamas, kai prie namų tuo metu nepasitaiko skubaus darbo.

Apsukresnieji kokių amatų įgunda ir blaškosi po „pasaulį" — tėviškės apylinkę. Moterys — audėjos, verpėjos žiemos metu, rudenį, pavasarį, vasarą eina pas ūkininkus prie šieno, prie rugių, linų rauti, bulvių kasti, kūlei prie mašinos, daržų ravėti. Vyrai panašiai prie lauko darbų, prie statybų, stogų kloti, tvorų tverti, griovių kasti, miškų kirsti ar šiaip prie miško darbų — popiermalkių žievės skusti, plukdyti upėmis.

Neįgalintieji sunkių darbų dirbti, dirba krepšius, lopšius, kretilus, terankius, venterius - varžas, visokias pintines, prisirovę šaknų, prisipiovę žilvičių, prisiplėšę plėšų; dirba grėblius, grėbliagalves, grėbliadančius, šeivas siūlams trinti, skalas audeklams mesti, kame tvorą sutaisyti, žiogrį pertverti. Kitas nugaišusį gyvulį nulupa, už tai gauna kojines, dar ir pavalgyti.

Darbų kaime vyrams ir moterims yra tiek ir tiek. Dažnai trūksta žmonių, nelabai darbymetyje beprisišauksi, jei nebūsi iš anksto kuo nors įpareigojęs prie sutarto darbo ateiti. Kas darbymetyje gaišo, tai valgo duoną sausą.

Tiesa, maža tepasitaiko senmergių - senvaikių iš didesniųjų gyvenimų. Daugiausia jų

būna pas smulkesniuosius ir menkos sveikatos. Tokie skursta, gal tik iš malonės priimami padirbėti pas stambesniuosius ūkininkus, kartais čia ir įnumauti įsiprašo — įsileidžia. Vis, sako, gyvas žmogus namie pasilieka ar prie darbų išėjus, ar kur išvažiavus - išėjus, ar į atlaidus - įomarkus. Namai būna prižiūrėti, ir gyvuliai neapleisti.

Tokių paliegusių senvaikių tarpe pasitaiko savotiškų — dirba kibirus, kodalius, kultuves, net smuikus išdrožia. Buvo, pvz., Jeronimo Jonas, kuris medinį laikrodį padirbo. Tai Jeronimo Končiaus brolis. Jis buvo paimtas į Nikalojaus pirmojo kariuomenę 25 metams; paleido, nes nesuvaldė. Apsimetė kvailu, nors ir iš prigimties neperdaugiausia teturėjo protelio. Labai mušė — dar mažiau protelio beliko. Jam velniukai, varpeliais skambindami, neleido miegoti. Miegojo ant tvartų visą laiką. Į trobą nėjo. Virė susikūręs ugnį prie šulinio svirties. Grybavo, riešutavo, smuikus dirbo ir griežė pats sau. Nėjo į bažnyčią: kvailas esąs kunigas —nieko neišmanąs, ką kunigas galįs jam pasakyti.

Sakykim, savotiškų žmonių tenka ieškoti tarp tų viengungių. Žinoma, jų gyvenimas išimtinis, kitoniškas.

Čia, aplamai imant, kalbama apie daugumą, apie sveiką žmogų, įprastose sodos aplinkybėse, daugumos einamąjį gyvenimo kelią.

Karšinčiai — spiriamieji iš gyvųjų tarpo priaugančiosios kartos, atsisakę nuo ūkininkavimo, tegu vis dar rūpinosi ūkio reikalais, dėjo tuos reikalus prie širdies, įtikinėdavo įpėdinius, kas gera, kas negera. Tie ir klausė ir neklausė, arba klausė, bet savaip darė. Lai jau ir senstelėjusių tėvų, bet dar budri akis matė, kas aplinkui dedasi, kad viskas slysta iš jų no-

rų, iš jų tvarkos. Pamažėli vis mažiau belikdavo saitų su tėviške.

Dar, kolei įpėdiniai neturi savo vaikų, šiek tiek jausmo likdavo ir karšinčiams. Bet ėmus savuosius vaikus auginti, laisvasis nuo darbų laikas ima kauptis apie vaikus. Tėvai dar toliau atstumiami. Pasenę tėvai darosi apsunkinimas, užima vietą. Samdiniai neapsiveža, kur labai pasenusių tėvų yra. Atseit, reik žinoti laiką mirti — skirtis su siuo pasauliu — nepergyvenk pats savęs: matai, jog jau be svetimos pagalbos nebesusitvarkai, mirk, ilgai nelaukęs. Ir atsiminimą geresnį paliksi, nes, apysveikis būdamas, vis kiek padėdavai prie smulkesniųjų ūkio darbų, buvai gyvas žmogus namuose.

MIRIMAS

Kas gimė, tas turi mirti, kaip jis begyventų, kokias ištaigas beturėtų ar iš vargų galvos nepakeltų. Ką Dievas myli, tam ir kryželius stato: vargdienis ilgiau vargsta šioje ašarų pakalnėje. Visų vienodas likimas. Visus vienaip žemelė priglaudžia.

Ar pono išpuoštą ąžuolinį karstą padeda išmūrytame - išdabintame rūsyje kapinių gražiausioje vietoje, pro kurią, nori nenori, į kapus eidamas, turi praeiti. Ar pavargėlio nedažytą pušinių lentų karstą tiesiog į žemę įkasa kame kapų užkampio patvoryje. Žemė neturi pasigailėjimo: į puošnius šilkinius rūbus ar į sulopytus skarmalus žiūri vienodai. Žemei — ne apdaras, ne vieta, ne išgyventojo gyvenimo linksmybės ar nuolatinis vargas rūpi. Jai rūpi pati žmogaus kūno medžiaga.

Nebevaldo žmogaus kūno vidujinis jo pasaulis, nusidėvėjo kūnas, apleido jį valdovas— išmintis, protas, ir aižėja kūno dalelės katra sau, nebesusiklausydamos, nebejausdamos ry-

šio su viena kita, nebepalaikydamos viena kitos, nebeatstodamos - nebepakeisdamos, blaškosi bet kuri laisva pasijautusi.

Medžiagų pakaita čia krypsta į lakiąją pusę — į skystį, į dujas. O šie vėl pasaulio tvėrybai reikalingi. Klajoja, kōlei suranda tvarkantį pradą — gemalą, silpnutį, mažytėlaitį, bet išdrįsusį aplink save kaupti už save silpnesnes daleles, kurti naują pastatą—naują gyvybę, pradžioje menkutę, bet vis stiprėjančią, augančią, kad ir vėl pasentų ir vėl kartotų tą pačią gražiosios, bet paslaptingos gamtos gyvybės kitimų - kitėjimų nesibaigiančią eilę.

Toliau žmogus vis giliau ir giliau įžvelgia į gamtos paslaptis: daug kas paaiškėjo, daug ko stebuklais nebelaiko. Juo įdomesnė darosi gamta, juo sunkiau ji bepasiduoda suprantama. Painūs gamtos reiškiniai neišduoda kits kito. Vienas suprastas, o kitas čia pat, sykiu su suprastuoju kukliai saugo savo slėpinį, pats nieko nepaaiškindamas.

Gudrėja žmogus — nustatė gamtos reiškinių virtines. Pasislėpus kuriam reiškiniui toje virtinėje, ryškiai pasidaro spraga. Kai ima iš abiejų, o gal ir iš keletos pusių tą spragą kaišioti, kaip yla iš maišo išlenda ir slapukas. Tačiau tyli jis, spokso iškeltas į paviršių, o kartais dėl kažko ir pats išplūdęs. Atranda ir priežastis slapstymosi, nustato ir pasėkas. Toli nueita gamtai pažinti, bet kelias dar tolimas — gilus.

Karšinčiams einant silpnyn, arba dar jei kokia liga prispaudžia, gydo savomis priemonėmis — bobžolėmis. Verda iš visokių šaknelių, žiedų, lapų žolynę ir duoda gerti. Pagrindinis vaistas — žolynė iš liepos žiedų su ramunėlėmis; valerijonų šaknys, penkpirštės, šaltmėtės, vienrykštės (žiedai), šermukšnio žiedai, čiobreliai, džiovintų mėlynių žolynė, beržo tį-

suolių žolynė, putino žiedai, kruvauninkai, geltonosios baltgalvės, kanapių pienas, ožkabarzdžiai.

Saviems vaistams nepadedant, veža felčerį, paskui gydytoją. Seniau veždavo kraujo leidėją, nuleisdavo kraują iš skaudančių vietų. Gydytojas prirašo receptą, perka vaistinėje vaistus - gyduoles, dar ir lašais gydosi. Didelį pasisekimą turi homeopatija. Homeopatai patys vaistus duodavo, ar žirnelius, ar jau ištirpdytus. Sako, kažkokius stebuklingus žirnelius duoda arba liepia iš mažo buteliuko po keletą lašų, dar praskiedus vandenyje gerti.

Kai jau važiuoja daktaro parvežti, visiškai bloga yra su ligoniu. Jau, vadinas, vilties nebėra — daktaras bene padės. Daktarą grąžinę, dažnai dar vaistų vaistinėje nesulaukę, tais pačiais arkliais veža kunigą (kolei vaistus paruoš), — tai jau visiškai paskutinį akies mirksnį, jau ėmus merdėti. Paprastai kunigas nebesusišneka. Vaistų duoda protarpiais sąmonę kiek atgavus.

Jei jau pats žmogus nebegali ligos nugalėti, tai ką bepadės gydytojas. Juk ar anksčiau, ar vėliau — kas žino tikrąjį laiką — vienas sykis nepameluos. Juk tėvui jau daugiau kaip 80 metų, jau kaip ir laikas, kuris iki tiek prigyvena. Anava, mamos nabašninkė pasirinko 73 metų. Dar stipri buvo, galėjo gyventi. Kaip dar daržus ravėjo, tik gerai nebeprimatė — išraudavo ir gerus daigus; ir vandens parsinešdavo su naščiais tuos didžiuosius medinius kibirus. Tėvas vis po truputį traškėjo, vis skundėsi visokiais skausmais. O, žiūrėk, pergyveno mamą — traškančioji eglė visuomet ilgiau laikosi.

MARINIMAS

Taip bekalbant karšinčius tikrai pradeda merdėti.

Eik, mušk į lentą, lai subėga kaimynai, kad paskui nesakytų, jog, pagalvę uždėję, užspaudėme. Lai pamato patys.

Reti pavieniai dūžiai į pakabintą tarp medžių lentą — pavojaus ženklas. Gaisras, mirimas ar koks kitas staigus įvykis.

Nugirdę kaimynai ima skubiai rinktis, žinodami iš anksto, jog namuose yra sunkus ligonis. Net tie, su kuriais karšinčius nesugyveno, ateina, tarsi atsiprašydami, užmiršdami barnes - nesutikimus.

Moterų daugiau prisirenka. Kuri apsukresnė - senėlesnė ima vadovauti. Arba giedorius kryžaunų dienų sodos kapinėse veda marinimą.

Skaito mirštančio maldas iš Didžiojo Šaltinio arba iš Didžiojo Aukso Altoriaus.

Sustodami garsiai melstis, kolei vieni užduotuosius poterius šnibždomis kalba, kiti pataiso mirštančiam pagalves, „nušnypščia" žvakę, pakilnoja kryžių, paieško, ar nėra kame mirštančiojo vardo šventojo paveikslo.

Prie mirštančiojo galvos pastato vaikus, ir juo mažesnius, juo arčiau. Vis primena mirštančiajam:

Antanai, miršti, kelk širdį į dangų, atleisk visiems, ant kurių buvai užsirūstinęs. Antanai, miršti, šaukis prie švento Antano, kad užtartų tave prie dangaus vartų, kad atitolintų pragaro kančias. Antanai, miršti...

Visą laiką tirštais dūmais smilko. Menkesnių plaučių jau nebeišlaiko tų smilkalų, eina pro duris atsigauti. Slopina tie dūmai ir mirštantį.

Antanai, miršti, šaukis Jėzaus penkių ronų. Antanai, miršti, šaukis prie Sopulingosios Dievo Motinos septynių kardų jos širdyje. Antanai, miršti, neužmerk akių, neatleidęs visiems savo kaltininkams. Antanai, miršti, štai angelai laukia (rodo paveikslą) tavo nusižeminimo. Antanai, miršti, negalvok apie žemiškas marnastis, valyk savo dūšią, ką tik prisimindamas.

Patyręs marintojas lengvina marinantiems sunkų negreit einantį laiką, visą laiką mirštantį versdamas bendrauti su pasiliekančiais, su šventaisiais. Visą laiką kiša mirštančiam į akis kryžių, kilnoja žvakę (grabninčinę), šlaksto šventintu vandenĩu, moja ranka, norėdamas smilkalų dūmus išblaškyti — leisti mirštančiam laisviau kvėpuoti.

Antanai, miršti, jau tavo akys stulpe, tegu jos mato angelus, laukiančius tavo dūšios; tegu jos mato Viešpatį, sėdintį dešinėje Tėvo savo.

Mirus, marintojai pasišnekučiuoja dėl to, kad tai buvęs geras žmogus, taikus su kaimynais, teisingas net su žydais, net mažo vaiko nesugebėjęs nuskriausti. Kiek jis kaimynams padėjo! Ką jau besakysi, kai buvo keliais atvejais viršaičiu. Pas jį ir pinigą gausi prireikus, ir taboko duos pypkelei prisikimšti iš tos avino tūzės. Gerai mokėjo dalgį įtverti, visuomet ištaisydavo iškraipytus ašmenis. Pas jį visuomet eidavai, kaip pas tėvą, ar tai rodos pasiklausti, ar šiaip kokiais ūkio reikalais. Jei sėklos pritrūkai, eik pas Antaną, ar su pašaru neapsirokavai, eik pas Antaną, pašaro gausi. Jau niekuomet neleis šiaudų nuo stogo plėšti ir šerti gyvulių. Darbštus — išmintingas buvo žmogus. Ką padarysi, ne jis pirmas, ne jis paskutinis. Visiems reiks mirti.

Taip paminėję mirusį, būreliais pamažu

savo namų link eina kiekvienas, sakydamas, kad, metęs darbą — išbėgęs iš namų, kai tik išgirdęs tarškinimą.

Pasilieka, namiškių įprašyti, vienas ar du trobelninku, norį palaikų gauti. Jie nuplausią, nuskusią numirėlį, ant lentos padėsią. Gauna už tai mirusiojo skustuvą, drabužių eilę, kepurę, marškinius.

Tuotik mirus, tuoj neša pazvanus į parapiją. „Zvanininkas pazvanija po dūšės". Ir su klebonu susitaria dėl laidotuvių laiko. Žino, jog varpininką reik pamylėti, jis gražiai ir smarkiai tuomet skambina. Ir „pazvanams" skambina ir atlydint numirėlį, nešant į bažnyčią, iš bažnyčios į kapus. Iš pazvanų skambinimo nuspėja, ar turtingas miręs — turtingam ilgai skambina, tankiais dūžiais, stipriais dūžiais. Pavargėliui mirus, tik šiek tiek paskambina, tik dėl to, kad reik skambinti; tingiai, vos-vos girdimai — gaila jiems parakvijos varpų.

Kai pasitaiko trečia diena sekmadienis arba šventė kokia, tomis dienomis nelaidojama, tuomet atvežtą numirėlį palaiko „kaulinyčioje": ant šventoriaus būna pastatas, kitur tai atstoja varpinė, kuriame laikomos morynos numirėliams nešti, žibintai apie bažnyčią procesijoms vykstant (eisenoms), senos vėliavos, vainikų — šėtrų įrengimų atskiros dalys, išmesti iš savo vietų šventieji. Laidoja tuomet ant ryto po švenčių. Paprastai pasiturį taip nedaro — laiko namie. Biednuomenė, arba mažus vaikus laidojant, tuo papročiu pasinaudoja.

Juo ilgiau numirėlį laiko namie, juo, vadinas, labiau jį mylėjo — nenori skirtis, nenori vežti jo iš jo mylimos sodybos. Tačiau vasarą

ne visuomet tėra patogu. Bet jau dvi naktis būtinai reik išlaikyti.

Kartais antrąją naktį atsikelia numirėlis. Plungės parapijoje Vilkas, rodos, iš Pakerių sodos, išgąsdino varpininką. Numirėlis buvo atvežtas laidoti, bet kažkodėl buvo per naktį paliktas varpinėje (mūrinė, statyta 1852 m.). Numirėlis naktį atsibudo, nuvertė karsto viršų, bet negalėjo iš varpinės išeiti, durys buvo iš lauko užklembariuotos. Varpininkui atėjus poteriams skambinti ir atidarius duris, prie durų bestovįs numirėlis Vilkas, atsikėlęs iš karsto. Varpininkas išvirto iš kojų, ir numirėlis ėmė jį gaivinti. Dar ar ne dešimtį metų Vilkas paskui išgyveno. Tai atsitiko pereitojo šimtmečio antrosios pusės pradžioje.

BUDYNĖ

Tuoj ieško meisterio grabui dirbti, jei kas apymeistris nepasitaikė mirštant. Lentų paprastai iš anksto numato. Bereik tik susegti, nuabliuoti. Lentos pušinės, eglė kažkodėl negarbingas medis. Geriausia būtų ąžuolas, bet kame tu jį gausi. Ąžuolinių lentų kaime tiesiog nėra. Ąžuolus iškirto ponas, prieš atiduodamas žemę žmonėms, panaikinus baudžiavą. Pasitaiko jaunų, arba kokių šakarnių - keverzų daubose, sunkiai prieinamose, neįvažiuojamose vietose.

Pastaruoju metu Plungėje buvo ne vienas grabdirbys. Ir padirbti karstai iš visokio medžio ir nudažyti, arba pagal užsakančio norą nudažo. Papuošia.

Labai dažnai karšinčiai dar prie gyvos galvos pasidirbindavo sau karstus ir laikydavo ant klėties. Kiti karsto apačią laikydavo net

kambaryje, ant dviejų kaladžių padėję, ir gulėdavo jame, kaip lovoje.

Kolei kala karstą, nuplautą - aprėdytą numirėlį padeda ant lentos. Paaukština stalą, apkloja „skoterte" ir paguldo lavoną. Tik į antrą dieną tededa į karstą, jei ir padirbtą turi. Iš karto į karstą nededa. Sako, reik judinti, gal atsigaus. Lavoną namie išlaiko ne mažiau dviejų naktų.

Turi budėti prie lavono — budynė. Susirenka kaimynai ir iš toliau, ir tokie, kurie naudojasi proga gerai - sočiai pavalgyti. Į budynę susirinkusius gerai šeria. Dažnai papiauna žiemitį ar dveigį jautuką, ar dvejetą avių. Valgio neturi trūkti. Prikepa pyragų. Juk dvi tris dienas ir naktis maitinti kelias dešimtis žmonių nėra juokai. Dirba alų (turi atsargoje anksčiau pasidarę). Verda kopūstus, košes. Žolynės visą laiką, atvirinto - verdančio vandens netrūksta.

Susirinkę budėtojai nenustodami gieda. Pagrindinė giesmė — kalnai; kalnus meldžia naktimis. Išgieda visokias litanijas, išmeldžia visokias maldas. Pusę Kantičkų giesmių išgieda. Giedoriams duoda ir išgerti. Žiemą kambariai plyšta nuo giedojimų. Vasarą sudeda stalus kieme, ir, apsėdę prieš koplytėlę ar kryžių, gieda — kažkame girdėti. Vieni gieda, kiti valgo. Kiti kitus paskui pakeičia.

Tik į trečią dieną veža laidoti. Be trijų dienų išvežus iš namų laidoti — didelė negarbė namiškiams, net visai giminei.

LAIDOTUVĖS

Duobkasiai, aprūpinti valgiu (ir gėrimu), iš vakaro išeina duobės kasti — dvejetas vyrų.

Numirėlį išlydi iš namų labai anksti, daž-

nai prieš Saulei tekant. Važiuoja žingsniais. Ant gardžių iškeltas karstas, eglėmis apstatytas. Karstą laiko ketvertas jaunų vyrų pakaitomis.

Tiesa, ne visus eglėse teveža. Paprastai įdeda šiaudų į gardes, viename vežimo gale sėdi giedoriai — pirmagalyje, kitame — giedorkos.

Kai vežama eglėse, tai prie karsto tik keturi laikytojai ir vežikas. Giedoriai tuomet važiuoja atskiruose vežimuose (jų būna daug)— moterys sau, vyrai sau. Gieda visų šventųjų litaniją papunkčiui. Vyrai veda giesmę. Čia šaukiama, kiek tik galint (duoda giedoriams po burną). Kartais ir griežikus - trimitininkus pasamdo. Tai jau iškilmingiausia.

Nuvažiavę į miestelį, karstą padeda ant morynų, prie kryžiaus. Skamba varpai. Jei geriau užmokėta varpininkui, muša dažniau, smarkiau — skamba garsiau. Tik kunigui prie duobės pamokslą sakant varpai nutyla.

Yra tam tikras kryžius pašventoryje, dažnai prie špitolės, prie kurio palaiko karstą, kolei kunigas ateina į bažnyčią įpravodyti.

Įneša į bažnyčią, padeda ant katafalko. Ištaigingesniu atveju gieda ekzekvijas (kunigas ar du ir vargonininkas, dar gal ir zakristijonas), ar sutrumpintas, ar pilnas. Ekzekvijos labai ilgos. Po ekzekvijų gedulingos mišios. Po mišių „libera", ir išlydi iš bažnyčios į kapus. Čia gieda bažnyčios tarnai su kunigu priešakyje. Yra žmoniu, sugebančių pritarti.

Prie duobės kunigas (jei gerai už viską užmokėta) pasako pamokslą. Įleidus į duobę ir kunigui metus pirmąją saują žemės, kiekvienas turi savo saują mesti. Kunigui paėjus, davatkėlės ima giedoti „Angelas Dievo..." Taip begiedant, užkasa duobę, supila kapą, apdaužo

su kastuvu, sudeda gėles, jei tai vasarą. Ir važiuoja namo.

Paprastai visus kviečia į numirėlio namus. Privažiuoja pakankamai daug. Bent tie užsuka, kuriem reik pro šalį važiuot. Kiti ateina, arklius sutvarkę namie. Dar pasivaišina, pagieda, isgeria. Juk „gimiau — pečiurėj radau, mirsiu — ant stalo paliksiu". Tad turi būti po vaišių išgerimų. Atsėit, vaišes buvo geros, net liko nesuvalgyta, neišgerta.

Elgetonis prie duobės, karstą pakasus, duoda almužnos — duonos, alaus, arba kartais ir pinigais. Tiesa, pinigais nepritinka, paprociai reikalauja duoti „natūra". Mat, žemaitiską alų per tris dienas sugeba padaryti, tai tik gira, daugiau nieko. Tad šiuo atveju supaturoja alų padaryti.

Po laidotuvių kruopščiai isplauna visas patalpas, kur gulėjo ligonis, jo vartotus indus, patalynę, lovą, baltinius; išdulkina rubus. Dažniausiai, jei kiek pasiturįs mirė, jo drapanas, baltinius ir siaip visokius daiktus išdalija biednuomenei, kad melstųsi. Taip jau užsikrėsti kokia liga nuo seno žmogaus labai nebijo. Sako, atėjo amziaus galas ir mirė. Sava mirtimi mirė. Karšo karso ir mirė. Vis ėjo menkyn menkyn, visas buvo silpnas, ne kokia liga nutrauke gyvenimą. Turėjo, sako, sintulį, lioub rytmečiais kosėti, spiaudė atsikrengzdamas.

Mirus jaunyvam žmogui, saugojasi, kad nebūtų turėjęs kokios kimbančios ligos, džiovos daugiausia. Nuo tokių, sako, kimba liga. Vienus drabužius virina šarme (pelenai) ilgai, kitus dar smilko su šventintomis žolelėmis (pašventintomis per Žolinę, arba su kadugiais, pašventintais per Verbas), vėdina - dulkina, muša lazdomis, o kitus net sudegina ir degėsius įkasa į žemę. Spiaudalinyčias, šaukštus

degina ir į žemę užkasa. Tokių nedalija, nors, kas ir praso, zinodamas, nuo kokios ligos mirė ir kad ta liga gali buti kimbanti. Nebijo ir mirusių vaikų ligų. Sako, nuo vaikų paaugę neužsikrečia. Saugojasi daugiausia sau lygių.

Dar, sako, jog giminėms lengviau užsikrėsti — tas pats, girdi, kraujas. Svetimiems pavojus esąs mažesnis.

ATMINIMAI

Atminimai yra devintinės — į devintą dieną, metinės arba metų sukaktuvės — kas metą, kolei atsimenama. Kartais ir 40 dienų mini. Taip per devintines, taip per metų sukaktuves užperka mišias su ekzekvijomis, elgetoms nuveža alaus, duonos. Kviečia į tas pamaldas gimines, pažįstamus. Namie susirinkusius pavaišina, pagirsnoja, kalnus pagieda. Per metų sukaktuves dar kartais ir kryžių ant kapo pastatydina ir pašventina. Kryžiaus pašventinimas — didelės iškilmės, dažnai kviečia ir kunigą puotoje dalyvauti.

Visuomet per tokias liūdnas sukaktuves giedama visų šventųjų litanija, sumini visus, iš tų namų mirusius, kiek tik prisimena. Gerai žino tuos nerašytus sąrašus mirusiųjų elgetos prie bažnyčios. Jie tad, alaus ir duonos gavę, ir gieda, minėdami visus gimines nuo seniausių laikų. Kartais tų elgetų tarpe pasitaiko ar buvęs kaimynas ar giminaitis. Reik stebėtis, kiek toli į praeitį atsimena. Ir taip ne tik čia mirusio, bet ir kitų mirusių palaidotus gimines.

Ir kitais laiko tarpais, ypač kokiai nelaimei ištikus ar prisisapnavus, užperka mišias ir elgetas užmaldo. Arba vien tik mišias su ekzekvijomis, ar tik mišias, ar tik vien elgetoms atveža duonos, alaus. Pinigų nemėgsta dalyti.

Kunigui tik pinigais, o elgetoms tik duona, alum (čia minimi elgetos nėra „bažnyčios elgetos“ — vargoninink as, zakristijonas, skalbėja, varpininkas; čia tikri pavargėliai, gyveną prieglaudoje (elgetyne — špitolėje), ar šiaip vargingos senos moterėlės, ir kitur gyvenančios).

SODYBOS „PAVARDĖ“

Atseit, sodyboje lieka tik dvi kartos — tėvai ir vaikai.

Tokiu būdu sodyba pereina iš rankų į rankas. Ir ne veltui. Juk jei šeimoje daug vaikų, užuot daliję ūkį pagal įpėdinių skaičių, moka dalis. Visas dalis sudėjus, tikrai už ūkį užmokama daugiau, negu jis vertas. Gerai, kad dalį išmoka tėvai, o kartais ir visus vaikus atmoka nuo gyvenimo. Įpėdiniui lieka tik dalis dalių, arba ir nieko nebereik mokėti. Bet jei, tėvams mirus, dalys neišmokėtos, įpėdinis labai suvargsta. Bet žemaičiai ir šiuo atveju žemės neskaldydavo. Susitardavo mažesnes dalis mokėti. Tariasi savo tarpe, kuris apsiima atmokėti brolius, seseris. Čia drąsesnis ima, arba apsukresnis, arba turįs numatęs žmoną su dideliu kraičiu. Sako, daug vaikų augome, tegu gyvenimas buvo geras, bet tėvai jauni išmirė; vieni like, kai bet kuris ėmėme sau žiūrėti, nusmuko ūkis. Bepigu tėvams nebuvo gyventi, kad mes, vaikai, visus darbus už pasėlę nudirbdavome, dar ir kitur išeidavome.

Už „pasėlę“ — tai reiškia, kai kam ėmus ūkyje pas tėvus dirbti, algos toks negauna, kaip samdinys, bet tokiam sėja linų kelis gorčius, miežių, avižų. Jei kuriais metais uždera, pasigamina pinigo. Nudirba sykiu, neskirdami nuo paties ūkio darbų.

Jau iš jauno pratina prie „pasėlės“. Vos tik kuris ima kad ir žąsis prižiūrėti, tuoj jam pasėlę sėja. Vaikas geriau dirba, uolesnis, darbštesnis. Pratina tuo būdu prie savasties, prie savo ežės, prie savo dirvos kertelės: vaikas eina žiūrėti savo pasėlės, džiaugiasi, kad gerai auga. Kitas nesidrovėja iš ganyklos ir mėšlo parnešti savo pasėlės dirvai. Tos pasėlės nėra didelės. Paprastai motina tarpininkauja, kad tėvas daugiau įsėtų.

Kartais augina veršiuką, kumeliuką. Vaikas laiko savu, parauna jam žolės ir žiemą geresnį kąsnelį parenka. Ir į dalį taip augintą karvę ar arklį pasiima. Tokie gyvuliai būna visuomet geresni už ūkio gyvulius, nors juos melžia į bendrą milžtuvę, gano bendroje ganykloje, ima arklius į darbą, visai neskirdami, kieno vardu auga tas ar kitas arklys. Bet arklys paglostytas, pamylėtas, žolės saują duotas geriau auga — dailesnis, jaukesnis, vis prie rankų eina, nuo mažų dienų vaiko augančio pripratintas. Tam pasenus, parduoti vaikas nelabai tenori, negu gauna „atsipirkimą“ — augina kitą. Kartais tėvas su motina neturi savo arklio ar karvės — visi vaikų. Ir sako: eik, parvesk Kazės arklį, pamilžk Barbės karvę, Zidės karvė jau užtrūko ir tt. Dar kartais, vaiko karvei vedus, parduoda veršį ir už tuos pinigus tam vaikui nuperka drabužėlį, kepurę, batus. Ir taip turėtų apdaryti vaiką. bet vaikas jaučiasi nelyginant pats sau užsidirbęs, pats iš „savų“ pinigų nusipirkęs.

Dukterims dažniausiai tik karves, avis, vištas teleidžia pasirinkti. Sūnams arklius, kartais tik karves. Nesmulkina sūnų labai su menkesnės vertės gyvuliais. Vyrui — arklys. Ar važiuoti, ar joti. Kas ten karvė arba jautis.

Vadinasi, ūkiai vis „perkami“, vis „par-

duodami“, tik iš savo šeimos rankų neišleidžiami. Tik ypatingi kokie atsitikimai ar palaidas gyvenimas tėvų arba vaikų tiek nusmukdo ūkį, jog sunyksta jis, pasidalijus —atsiranda smulkūs savininkai — grįtelninkai - trobelninkai. Bet tai tik paklausais tenugirsi. Ir plačiai važinėdamas, taip sakant, nepamatysi. Dėl to įspūdis, kad žemaičiai ūkių neskaldo. Nuo kerežos metų, kaip kokia pavardė kuriam ūkiui atitinka, taip ir laikosi. Gal tik kai vienos dukterys— pavardė pasikeičia. Savotiški majoratai, tik čia jauniausiam sūnui dažniausiai tenka tėviškė.

Neparduoda tėvai savo tėviškės. Ir vaikai pripratę prie jos iš mažų dienų. Juk nuomininkai, iš ūkio į ūkį besidangindami, prasigyvenę, tuoj perka nuosavybėn. Gal dėl to ir gubernatoriaus leidimo reikėjo, norint pirkti bajorišką žemę: bijojo, kad „mužiks“ visas bajoriškas žemes supirks. Tuo keliu buvo einama. Nuomojęs iš metų į metus nusigyvenusio bajoro ūkį (pirma buvo pusininkas), pagaliau pasidaro savininkas. Pardavęs kiek miško likučius, arba aplinkiniams ūkininkams buvusio dvarelio žemės pakraščius, apmoka įsigytas skolas. Sumažinęs tuo būdu žemės plotą, taiso susmukusius bajoro trobesius, mažindamas juos pagal naują ūkininkavimo kelią. Apsitvarkęs naujas savininkas gerai gyvena.

Bevaikiai ūkininkai ūkius palieka auginiams, arba iš giminės paimtiems sūnui arba dukteriai. Atiduoda ūkius už nukaršinimą. Šiuo atveju žiūri, kad, kiek galima, pavardė paliktų ta pati.

Brangina žemaitis ne tik savo ūkį, bet ir savo pavardę — tėvams atminti, jų atminimui pagerbti.

Karste gulėdami, tėvai apsiverstų ant kito

šono, sužinoję, kad aš neturiu sunaus. Tarsi karste tevai gulėtų ant šono. Į išsigimimą žemaičiai nėra linkę, dėl to retai tepasitaiko vien dukteris auginti, arba visai bevaikių.

Rasiau mirties patale gulinčio mūsų kaimyno Labanauskio testamentą. Labanauskis turėjo tik vieną dukterį. Ji ruošėsi tekėti už Zubieliaus (Zabello). Senis Labanauskis vis nusiskundė, kaip čia bus, kad jo pavardė išnyks, kaip pripras kaimynai prie naujos pavardės, vis sakys: Labanauskiškė. Sako, kad bent į Končių rankas ūkis būtų pakliuvęs, mat, jo žmona buvo Končalė - Končatė - Končaitė. Jam vis rūpėjo bent Labanauskiškę palikti po savo mirties. Žentas buvo darbštus - sumanus, gerai gyveno. Žmonės priprato prie naujos pavardės. Tačiau Zubielius teturėjo irgi tik dukterį. Parėjo vėl naujas žentas vėl su kita pavarde, nusigyveno — ūkis sunyko. Tiesa, žmonės vis mini Labanauskiškę, sakydami: Zubielius iš Labanauskiškės, o paskui: Riauba ne iš Zubieliškės, bet iš Labanauskiškės. Pavardė greit neišdyla iš žmonių atminties, nors kartos keičiasi, ir jau Labanauskio gyvo nėra matę. Ir naujos pavardės ne taip greit teprigyja.

Ir mudviem su broliu iš tėviškės išėjus, kaimynai vis sakydavo: negerai, reikėjo kuriam nors pasilikti tėviškėje, dabar kažkokia tuščia vieta, kur nuo amžių gyveno Končiai. Taip negerai. Kažko net baisu, kad žmonės „išsikasavoja“ iš kitų tarpo. Nepaleiskita tėviškės, tegu nors popieriuose vardas palieka, o su nuomininkais, ką jau padarysi, apsiprasime.

Gilus žemaičių pastovumas, saugojimas, kas įprasta, nenoras atmainų - pakitėjimų, — priprato, taip ir turi pasilikti, — primena žemaičiams tarsi kokia bausme, tarsi baudžiavos laikus, kai ponas ir ištisas šeimas sukeisdavo

su kitais ponais. Sako, kolei pripranti prie naujų žmonių, nežinai nei ką kalbėti, nei kaip apsieiti. Juk nežinai jų praeities, kas jie per do žmonės buvo—kažkokie atsibastėliai iš kažkur.

Atseit, savi žmonės, savas kraštas, sava aplinka — arti žemaičiui prie širdies. Negreit tepripranta prie naujų žmonių: turi prisižiūrėti — pažinti, įsitikinti, kas jie tokie.

Gyventojai - samdiniai

METAI

Metai žemaičiuose baigiasi per Kalėdas. Kalėdų pirmąją dieną, arba išvakarėse — kūčių vakarą šeimininkai išmoka samdiniams algas. Samdinių darbo metai pasibaigė.

Kūčių dieną tedirbama iki pietų. Tą dieną valgoma virti grūdai — kviečiai, žirniai, pupos ir valgomi su medum pasaldintu vandeniu. Nevalgoma duonos. Duonos valgius kūčių dieną galima utimis aptekti.

Po pietų moterys atvirina katilus vandens: plaus vaikiams galvas — trinks galvas, ir pačios nusiplaus ir galvas išsitrinks. Paklupdo trenkamąjį ant grindų, palenkia, kad krūtinė siektų padėtąją kėdalę, arba geriau prakiša galvą pro kėdės atkalkį, po galvos pastato kipalę su šiltu vandeniu ir trenka. Muilina be pasigailėjimo. Prileidžia akis muilo. Juokauja ir plaunamasis ir plaunančioji.

Samdiniai gali išeiti iš ūkininko Kalėdų pirmąją dieną ir nebepareiti. Tačiau, jei kuris nori gauti paviržį, turi „anttarnauti" - antbūti". Dar pabūti savaitę kitą, tuomet gauna

paviržį — duonos kepalą, lašinių bryzą, avino petelį. Neantbuvę paviržio negauna.

Ūkininkai ieško darbininkų ateinantiems metams. Darbininkai samdomi iki Kalėdų — metams, nors tie metai prasidėtų ir nuo užgavėnių.

Jei nėra kviestų antriems metams ar sutikusių likti, visus samdinius ūkininkas turi susiieškoti kitus.

Daroma tai skubiai — juk yra darbų ir žiemą (kuras, gyvulių šėrimas), arba kad geresnius išsirinktų ūkininkai samdinius, samdiniai ūkininkus. Ir samdiniai skuba: juk reik maitintis, tėvai nepasiturį — paviržio ilgam neužtenka, o vienomis pasėlio bulvėmis neišsimaitinsi.

Plungėje pradedant pirmuoju pirmadieniu po Trijų karalių ir baigiant muge prieš užgavėnes (paskutinis mėsėdžio pirmadienis) vadina: pirmadienius kirvelninkais, o penktadienius mažaisiais kirvelninkais. Tokiomis dienomis Plungėje būna turgai per visus metus.

Seniau norį pasisamdyti bernai nešiojo už juostos užsikišę kirvį, o mergaitės kultuvę. Atseit, ūkininkai gali drąsiai kalbinti tuos, kurie nešioja kirvį — kultuvę. Pasižadėję ir gavę rankpinigius (zadotką), ilgai netrukę, pareina į darbą. Parėję į darbą, gauna paviržį, vėl maždaug tokį pat, kaip už „antbuvimą". Tą paviržį nuveža tėvams, kai važiuoja „skrynalės" (žvakinyčios) parsivežti. Atseit, savo išeiginių drabužių ir tt.

Tegu ir pasižadėję ir gavę rankpinigius (vieną rublį), bet alga dar nėra sulygta. Atrodo, tarsi visuomet susilygstama; nuo nusistovėjusios normos didelių nukrypimų nesama. Pasitaiko ir nesusilygti. Tuomet grąžina rankpinigius. Paviržis lieka už dirbtąjį darbą.

LYGTUVĖS

Algas lygstama visų samdinių sykiu. Atvažiuoja tėvai, motinos paskirtą lygtuvių vakarą (pas mus paprastai užgavėnių vakarą). Lygsta, derasi. Kartais gana ilgai. Algą sudaro pinigai, pasėlė, marškiniai, kelnės, kartais milo kartelei, arba avies vilnų, linų stuką verpti (20 svarų).

Kartais dėl mažmožių išsiskiria. Ypač šeimininkės nenori duoti baltinių ar, aplamai, drabužių.

Kai įsilygsta pasėlę, sakysim, puspūrę miežių sėti, tai tik kalbama apie grūdus, atseit, iškūlus gauna grūdus, o pelai, pakratės, šiaudai lieka ūkyje. Parveža iš dirvos sykiu su savais, bet atskirame vežime ir sukrauna atskirai, kad nesusipainiotų.

Kai lygtuvių vakarą visus sulygsta, ima užkandžiauti, girsnoti. Atsiranda armonika, prasideda šokiai ligi vėlyvos nakties, kolei tik atvykę samdinių tėvai nesusirūpina namais. Dažnai, jei jiems toli arba pusto, apsinakvoja.

Negarbinga ūkininkui, jei jis iki Užgavėnių nesurinko šeimynos, neiškėlė lygtuvių vakaro.

Ne tokie dar darbai pradžioje gavėnios, bet vis tik reik mietus tvoroms nutašyti, reik tvoroms medžiagą suskaldyti, reik baigti kurą ruošti. Kuro užtenka keleriems metams, bet jį kasmet ruošia. Po pusiaugavio jau ima tirpti sniegas, atsileidžia žemė, pradeda eiti lauk pašalas — pradeda tverti tvoras. Per žiemą vėjas jas išvartaliojo, sniegas išgulėjo, ar rudenį, lytams užėjus, pritilžusios susmuko, vos gyvuliui

palietus. Jei prieš Velykas parlekia gandrai, tai jie parneša pavakarę, — tuomet tvoros jau tikrai tveriamos — mietus galima įdurti. Su tvoromis gaištama, kolei negalima įeiti į dirvą. Ligi to laiko turi būti su tvoromis baigta — darbas ant darbo užeiti negali.

Su dirvomis daug darbo. Kai jos iš rudens nesuartos, reik suarti, suakėti, sukartoti — vėl akėti ir tik tuomet sėti.

Arkliai per žiemą sukritę, jei ir į miškus nebuvo važiuota. Netoks jų nuožangus žingsnis, ne taip linksmai velka akėčias. Tegu dabar su geležinėmis (geležiniai tik akėtvirbaliai, paaštrinti, balžėnai mediniai) akėčiomis akėja ir be meskų. Seniau ant akėčių uždėdavo kalaides, kelmus — tai meškos. Kitaip medinių dantų akėčios neišpurendavo žemės, nors ir su žambiais (tik vieni noragai geležiniai) buvo ariama.

Dabar kas kita, plūgai, drapakai. Kai pirmą plugą iš Vilniaus parvežė Ušča (Paminėjų) — Gušča — du sūnai inžinieriai turėjo Vilniuje su Malinauskiu ketaus liejyklas, tai pasikvietė Simoną Gedvilą — stipriausias plačioje apylinkėje. Sako, žambį lengvai paneši, o plūgą sunku pakelti, tai ir arti, tur būt, sunkiau. Su žambiu ardami, užsigulę spaudžia jį į žemę, kad giliau artų, o su plūgu ariant, paspaudus kiek, šis šoka lauk, pakėlus jis smunka gilyn. Sunku buvo pradžioje priprasti. Dirvos našumas, sako, pamažėjo, kai ėmė plūgais arti — pagilėjo armuo, — į paviršių iškėlė blogą žemę, kai laukas be grunto — smėlis.

Metams samdomųjų darbininkų užtekdavo tvoroms, arti, sėti. Šienauti prireikdavo prisamdyti padienių, jei ne lytota šienapiūtė; rugiams piauti irgi prisamdydavo keletą dalgių (dalgis — vyras — piovėjas ir moteris —

rišėja). Samdydavo linams rovėjų, bulvėms — kasėjų.

Siaip metinių samdomųjų skaičius buvo nusistovėjęs per metų metus.

Išbūk iig laiko — gausi visą saiką.

Retai, bet pasitaikydavo darbininkui išeiti, Kalėdų nesulaukus. Negarbė ūkininkui, negarbė ir darbininkui — girdi, nepalaiko, blogai maitina, nepabūna, neišbūna.

Nenoromis teatsiskaitoma. Ūkininkas nenori mokėti, kame paskui kitą gausiu. Tu išeini pačiu darbymečiu. Kad metams sulygtas, pamėnesiui iš to skaičiaus neišvesi — nelygus darbas, pavasarį - rudenį pigesnis, vasarą brangesnis. Žiemą niekas už duoną nelabai telaikytų. Antraip vertus, aš pusę darbymečio atbuvau, mokėk pusę, kas ten rudenį bėra tų darbų.

Itin sunku susišnekėti. Juk kad nelaiku išeina, turėjo būti nesusipratimų, o dėl atsiskaitymų, tegu ir prie liudininkų ar prie darbininko tėvų, labai nemalonūs pasikalbėjimai.

Prisilygstama dar vadinamųjų išeinamųjų dienų, pavyzdžiui, vasarą tris dienas ir rudenį tris dienas, tiksliai ,nenurodydami mėnesio dienos. Sakytas dienas samdinys gali išeiti, kur jis nori, gali čia pat būti ir nieko nedirbti — tikras šeimininkas jis toms dienoms. Kai sugyvenama gerai, paprastai susitaria, kai kiek laisviau su darbais. Bet vis dėlto netikslumas sukelia nepasitenkinimų čia iš vienos, čia iš kitos pusės.

Diena dienai nepanaši. Laikas laikui nelygus. Viena diena yra motina, kita pamotė. Kas vasarą pievų prakaitu nelaisto, tam žiemą gyvuliams truks pašaro. Kas suvežė į pastogę, tam vargas yra atslūgęs. Kas vasarą ieško pavėsio, tas žiemą turės liūdesio. Su dalgiu ne-

lauk giedros, bet su grėbliu. Kai pasėjai, tai ir piausi. Ką pasėjai, tą ir piausi. Nesėjęs pavasarį, rudenį nepiausi. Veršiu nebliovęs, jaučiu nebaubsi.

Šlapias bulbiakasis darbininkams yra itin sunkus. Nelengvas darbas su linų markomis, kreikimu. Mynės dulkės neapsakomos. Paskui braukimas vakarais prie mažos lemputės, dulkinių šniūrų vijimas. Piovimas avių. Rudens dargana ypač vyrams, kad jiems reik lauke apie namus darbuotis.

Tačiau laukiama Kalėdų. Kas nėra išsiėmęs algos, vis dėlto šiek tiek, iš karto paėmus, susidaro. Ir pasėlė, jei linai nusisekė, ir sėmenys, ir pluoštas irgi pinigai.

Liūdniau, kurie yra daug algos, kuo ne visą, išsiėmę per metus, tiems Kalėdos nėra džiugios. Sausi tokiems kirvelninkai. Tik skubėk pasižadėti, kad rublį rankpinigių gautumei, kad būtų nors vienai dienai progos pasirodyti vyru.

Mergės kuklesnės, jos neišleidžia algos ir metų gale pamato visus sulygtuosius pinigus. Iš karto paėmus, galima ir geresnių daiktų — drabužių nusipirkti, apsirėdyti ir kitoms nepasiduoti. Jos ir nerūko ir negeria, tik vaišes priima, bet jos juk pinigų nekainuoja. Kad tik kaip nuo nelaimių apsisaugoma, o kas gi čia tokio, kad kas aplinkui pakalba.

Paprastai sako: kaime nesergama, nes nesą laiko sirgti — vis darbai ir darbai, vienus baigi, tuoj kiti prasideda. Vis skubėk, kad darbas ant darbo neužeitų, kad darbai eitų savo nusistovėjusia eile; blogai, kad, vienų nebaigus, reik kitus pradėti. Pvz., nebaigus pievų - dobilų šienauti, reikia rugius piauti, neišvežus mėšlo ir pūdymo nesuarus, reikia dalgio imtis.

Jei, sakysim, įsikerta koją ar ranką, arba „nuauga“ koja - ranka, tuomet ūkininkas duo-

da, pagal išgales, kitą darbą. Su skaudančia koja, kad ir vasarą, vyras gali šniūrus vyti, grėbliadančius droźti, krepšius pinti. Su skaudančia ranka gali gyvulius paganyti.

Mergės su skaudančia koja gali gijas vyti, bites saugoti, plunksnas pešioti, lopytis. Su skaudančia ranka gali taip pat gyvulius prižiūrėti, gali kur nueiti su reikalais, gali rudenį grybauti.

Yra ūkiuose ir šiokių ir tokių smulkių darbelių, kuriuos gali dirbti bet kuriuos negalavimus turint.

Bet kai vaikis ar mergė suserga — negali kurią dieną dirbti, jiems atskaito iš tų išsilygtų iseinamųjų dienų. Jei ilgiau serga, tuomet samdinio tėvai atsiunčia susirgusiam pakeisti jo jaunesnį brolį ar seserį — pakaitalą, arba, neturėdami, ką atsiųsti, patys ateina, viską metę, dirbti.

Dažniausiai pasitaiko nuaugimai, padūrus ar įsipiovus - įkirtus, bet tai greit praeina — sveiki kūnai, ir kaimo išorinis purvas arba mėšlai įvairūs nėra taip užkrečiami. Prideda prie puliuojančios žaizdos traukō lapų, sumuštų kruvauninkų. Skauduliui išaugus, verda „mostį“: medus, muilas, svogūnai, arba iškepa svogūną ir karštą perpiovę prideda, vos išlaikydami, prie tvinkstančio skaudulio — pratrūksta, o paskui jau tik trauko lapus deda. Rakštį ištraukus, pačiulpia kraują ir pasmilko lininiu senu audeklu.

Išnirus ranką - koją, ar patys pataiso, ar nirininką pakviečia — patraukia, pamaigo, sąnarį atstato ir apriša, gluosnio žievių pridėję. Su tomis pat gluosnio žievėmis apriša ir kai kaulas yra lūžęs.

Kai koją arba ranką nulaužtų, tiesiog ne-

girdėtas dalykas, nepaprastai retai tepasitaiko.

Galvos skaudėjimas retas dalykas samdiniui, tai nėra liga. Eik į lauką ir pažiovauk gerai — kaip ranka galvos skaudėjimą atims. Niekas nekosti. Dantims geliant, patrina skaudantį dantį žatalankiais — nustoja skaudėjęs ir ištrupa. Ir retai tepasitaiko, kad dantys skaudėtų — tai vaikų liga, bet ne samdinio. Įsikąsk skaudančiu dantimi peilį ir varvink seiles, praeis skaudėjęs.

Tegu retai, bet įvairūs susišaldymai ar plaučių uždegimas pirma savais naminiais vaistais gydomi — duodama liepos žiedų su ramunėmis žolynės karštos, šiltai apklostoma — verčia išprakaituoti, ir ligos nebėra.

Gydytoją veža, kai jau visai blogai. Gydytojo neveža, nepranešę tėvams. Daugiausia sergančiais samdiniais rūpinasi jų tėvai, ir dirba už juos, ir slaugo, gydytoją apmoka, ūkininkas duoda arklius, maistą (beveik visuomet ir gydytoją apmoka, vaistus). Bet tai geram samdiniui — jo gaila, laukia, kad greit pagytų, nes darbai virste virsta, jau vienam darbininkui atpuolus. Nemėgstamam samdiniui mažai tepadeda ūkininkas, sako, tinginys, prie tokių greičiau ir visokios ligos limpa. Nesuprantama ar nenorima suprasti, jog negali dirbti, mažos sveikatos būdamas, neturėdamas ištvermės.

Sergančiam niekame negerai. Socialinio aprūpinimo nėra (anais laikais, apie 1900 metus). Susirgus gydymas per brangus—nei daktaro prisiprašysi, nei prie vaistų pritilpsi. Tiesa, valsčius turėjo felčerį. Jis turėjo gydyti. Buvo ir gerų felčerių — „zapalenę" kaip ranka atima; kitos ligos — visaip pasitaiko, greičiau pats ligonis vienas pagyja, be tų aptiekoriaus lašų.

Sveikas paprastas maistas, geras oras, vi-

suomet lauke, ypač vyrai, daug ko matę - pergyvenę, mazi oūdami, kaimo žmonės turi didelį atsparumą ligoms: liga greit neįsivyrauja, o ir įsivyravusi būna palaužta stipraus kūno. Žinoma, reikia gydytojo priežiūros, reikia patarimų ir dėl maisto ir dėl užsilaikymo.

Ką ten kalbėti apie žmonių sveikatos priežiūrą anais laikais caro Lietuvoje, kad garbiojoje Amerikoje šis klausimas privačiose rankose! Žmogus reikalingas, kol sveikas, kol dirbi, kolei priedinę vertę teiki darbdaviui. Susirgai — nebereikalingas, kokia nauda iš nedirbančio darbdaviui, vis tiek, kokia tvarka bebūtų — nedirbi ir neėsk. Neveizėk į kitų dantis, kad tave kas veltui šertų. Neturi — neėsk. Ėsti — ne š. . . , gal palukėti. Tinginio valgoma duona verkia. Pilvas — ne rekstis — šiaudų nepriklimši. Ir šiaudų nedirbęs neturėsi. Dirbk ir turėsi. Darbas žmogaus negadina, tik taiso. Kas nedirba, tas valgo duoną sausą (kits ir to neturi).

SAMDINIŲ KILMĖ

Vaikai purvą mėgsta. Ten vaikų daugiau, kur didesnis neturtas. Vieni čia miršta, bet daug jų dar ir paauga.

Į tokius nepasiturinčius reikia dėti bežemius, mažažemius, teturinčius iki 10 hektarų žemės.

Turį iki 10 ha patys nudirba savo žemę, savo darbus, augantiems - paaugusiems vaikams nėra kas daryti — turi eiti tarnauti, atseit, dirbti pas svetimus ir gauti atlyginimą.

Dar blogiau su visai neturinčiais žemės. Ne tik jų vaikai, bet ir patys tėvai tarnauja. Dažniausiai tai yra dvarų darbininkai — metininkai — šimtadieniai, vienu vardu kumečiai. Tai yra pats žemiausias „luomas" Žemaičių žemės

padangėje. Nelabai žemaičiai tenori jiems ir žmogaus vardą pripažinti.

Koks ten žmogus, kumetis arba trobelninkas, pamiskės trobelninkas. Suprask, ne iš sodos, bet iš sodos pakraščių — iš medsėdžių.

Dvaras savo žemės pakraščiuose pristato kumetynų, dažniausiai po kelias trobas krūvoje, kad lengviau būtų į darbą iškviesti, patikrinti, prižiūrėti, kad ir apie kits kitą prireikus į dvarą (ypač susipykę) pasakytų. Pačios blogiausios dvaro žemės vietos numatomos kumetynams — gyvatynai, kur kiškiai kašerijasi, kur tik šilai ir briedgauris teauga. Duoda kiek žemės daržams, kame miške leidžia pasipiauti žolės, kur miškas neauga, kur tik vikšris, triaušiai, puplaiškės, vienrykštės teauga. Dvaras duoda už darbą ordinariją, grūdais, duoda pasisėti bulvių tam tikrą saiką. Norint pamatyti tikrąjį vargą, kiaurus vargšus žmones, reikėjo anais laikais pasidairyti po kumetynus. Pasiklausyti jų kalbų, barnių ir paprastų pasikalbėjimų. Pasižiūrėti, kaip atrodo vaikai, ką jie mato, ko prisiklauso. Kaip guli, ką valgo, kai sveiki. Kokios globos susilaukia, kai serga.

Linksma čia, išeiginius dėvi po Kalėdų, kai, po svietą tarnavę, sūnai - dukros pareina, paviržiais nešini, gal kiek ir algos iki metų galo užlaužę. Armonika, daina, — ūžia... Vaikai parėjo „viešėti".

Tai pas kumečius yra daugiausia neturtō, nešvaros, gal ir apsileidimo. Užtatai tokie mėgsta vaikus. Pas tokius visuomet pamatysi, sako, tris eiles aplink pečių.

Yra kumečių, kurie teišlaiko menką karvelę. Jų karvė daug mėnesių užtrūkusi išbūna.

Motinai metus vaiką krūtimis penėti, iš kur tu gausi vaikui pakankamai pieno! Maitina skysta putrele. Vaikas, kad gautų užtektinai maisto, turi daug tos putrelės išsiurbti. Tad

vaikai turi didelius pilvukus. Parėžęs, kaip kumečio vaikas, pilvą atkišęs.

Pusplikiai laksto kumečių vaikai vėlyvą rudenį ir ankstyvą pavasarį. Žiemą laukinėtis bėga, į tėvo - motinos klumpius įsispyrę. Pavasarį, kai Saulutė priperi pilnus papamačius vaikų (pamato po namais nėr, pamatinis išpuvęs; kad žiemą į trobą nepripustytų sniego, kuo ne ligi langų apkasa žemėmis, kas turi, apipila spaliais; tokios tai pakilesnės vietos pavasarį greičiau pradžiūna — vaikai čia ir spokso, marškinukus įsikandę) priperėjo. Teležija vaikai purve, bet vis bėga ant apysausių pasienių.

Čia visokios ligos vaikams — rudenį smaugos, pavasarį nusikalėjusius be oro viduje šaltis labai pagriebia, kokliušai, plaučių uždegimai. Užtatai tokiose sąlygose augęs nieko nebebijo — nei šalčio nei alkio. Organizmas turi būti prie visako pripratęs: ir basas žiemą po sniegą palaksto, ir eketyje išsimaudo, ir peršlapęs pabūna, kolei jau dantis ant danties nebepataiko.

Laukia tėvai, kaip gervės giedros, kad vaikai nors šiek tiek paūgėtų, kad jau galėtų nors kokius gyvulius paganyti.

Jau tik kiek paūgėjus, tuojau juos įperša ūkininkams „paganyti" ar žąsis su žąsyčiais nuo varnų, ar kiaules kame pūdymo pakraštyje.

Tokių vaikai nuo mažų dienų po žmones auga, visako matę, visako prisižiūrėję. Vis dėlto, kad blogumai ir greičiau kimba prie žmogaus, tie vaikai nėra tokie blogi.

Dauguma vaikų į tėvus — neturi sumanumo, nenori galvoti. Retas kuris pro šituos sunkumus prasiveržia. Kam kumečiui galvoti — laiką pasako dvaro skambalas; dirbama, val-

goma pagal skambalą, darbą nurodo dvaro kamisorius. Tik sugebėk apsimesti, kad dirbi. Nestovėk. Aptingęs visai, pasilenkęs nagines, autus taisyk, ar gyvulį apsimesk betvarkąs. Tik judėk, kai ari, iš tolo kamisorius vis tiek turi matyti, į kurį galą vagą varai. Visa nelaimė, kad tie dvaro arkliai gerai nušerti — nuožangiu žingsniu eina — nesulaikysi. Tajau votego niekuomet nevartok, kad ir kažin kaip tingus bebūtų.

Va, iš kartos į kartą ir susidaro negalvojantis žmogus. Darbo jėga, bet ne sąmoningas darbininkas.

Šitokia eiga į sąmoningąją pusę yra kiek prilaikoma jaunosios kartos, kuri, betarnaudama pas ūkininkus, gal kiek daugėliau turi galvoti. Tiesą pasakius, ir čia nedaryk, kad būtų geriau, bet daryk, kaip įsakyta, kaip pas ūkininką seniau buvo daroma, ir bus gerai. Jei tik, žinoma, turi į ką pažiūrėti, kokios tvarkos ūkininkas laikėsi anksčiau. Jei nenori, nereik. Negalvok pats, paklausk — pasakys, parodys. Kam tau svetimais reikalais rūpintis! Taip ir atbunka protelis, taip pasidaro nerangus bukaprotis.

LUOMAI

Reta kuriam metininkų sūnui ar dukrai pasiseka prasiskverbti į žmones. Net vedybų kelias yra kaip ir neįmanomas. Tegu pasitaiko ir gražių ir darbščių - išmintingų, gal net „pagerinto“ kraujo, bet ūkininkaičiui vesti kumečio dukrą, arba ūkininkaitei ištekėti už metininko sūnaus, labai negarbinga. Nepridera ūkininkaičiams - ūkininkaitėms bendrauti su metininkų sūnais ar dukromis.

Gal tik apnašlavus ūkininkui, iš anksto tos

nelaimės nenumačius, o čia reik šeimininkės, ziuancios sąlygas, sugeoancios, gi namuose gerai įtikusi ir ne vienerius metus išbuvusi mergaite užima seimininkes vietą, kad tęstų naoasninkės laimingai vestą namų ir gyvulių ūkį.

Taciau toks ukininkas, pirma gerbiamas kaimynų, giminių, už juos ouvęs prašmatnesnis ir paroaavodavęs, dabar nukrinta jų akyse ir pasidaro kažkoks tarpe stovįs žmogus, nebemokąs pritapti nei prie ūkininkų, nei su kumečiais sugebąs rodą išbraukti. Pasidaro tarsi plyšys ir giminių ir kaimynų tarpe. Nelyginant, kad bajoraitis vestų ūkininko dukterį — bajorai piktinasi, o ir ūkininkai nesididžiuoja tokia „laime", nepritampa, kitokia roda, kitaip pripratę gyventi. Vien išorinio grožio, sielos skaistumo — rimtumo — darbštumo nepakanka geram šeimyniniam sugyvenimui.

Panašiai, jei našlė, čia pat turėdama gerą darbininką, daugelį metų ir nabašninkui įtikusį ir susigyvenusį su ūkio tvarka, išteka už berno — „apsižanija su vaikiu" — negarbė ir jai ir namams. Kažkoks šaltas vėjas padvelkia. Žinoma, abiem šiais atvejais našliai būna senyvesni, ir šiuo atveju sugyvenimas yra savotiškas, vargiai ištikimas.

Kai abiem šiais atvejais pasipila, ypač pirmuoju atveju, kita eilė vaikų, aiškiai iškyla pamotės, patėvio klausimas. Vaikams mažiems tebesant (skriaudžia vaikus) ir ypač vaikams pirmosios eilės paūgėjus (ima puldinėti pamotę, patėvį) susipainioja ir dalių mokėjimas ir įpėdininkystės klausimai. Paprastai smunka ūkis. Besilaiko tik tolei, kolei pirmojo dvejeto sutvarkytas ūkis pats savaime laikosi.

Kiek pasitaiso ūkio ir šeimyninio nesugyvenimo reikalai, kai bevaikės šeimos susituokia: antrą sykį apnašlavęs ūkininkas „imasi proto" ir pasileško sau „lygios", ar apnašlavęs

buvęs metininko vaikas iš kumečių, iš samdinių tarpo pasiieško „sau lygios", arba panašiai ir apnašlavusios.

Tuomet kiek atsistato santykiai, ir senasis gyvenimas mėgina spraustis - ieškoti vietos buvusiose pažintyse tarp kaimynų, arba giminystės ryšiai kiek nukrypsta į gerąją pusę.

Ūkininkų ir metininkų ryšių klausimas galėtų duoti geros medžiagos žemaičių psichologijai, būdui, pagarbos, kilmės pajautimui tirti.

Žemaitis atsiriboja ir iš viršaus ir iš apačios. Nepakeliui jam su ponais, jis turi palikti žemesnis — kad jam to neprimestų — neprasitartų kada. Ne pakeliui žemaičiui ūkininkui ir su kumečiais, — jis nenori aukštesniu būti. Žemaitis gerbia turimąją vietą visuomenės tarpe; žemaitis jaučiasi esąs tos visuomenės pagrindas, geriau, jis — tai visuomenė, o kas aukščiau arba žemiau, jis nenori nei nosies kelti nei nosies lenkti, — jis eina tiesiu keliu, apsimesdamas anų nematančiu, stengdamasis su jais nesusidurti. Lai jie būna savo vietoje, bet manęs neliesk. Žemaitis nenori lipti kitiems ant kojos. bet kas jam užmina ant kojos, be atodairos spiria šalin taip, kad daugiau tai nebenorėtų daryti. Žemaitis gerbia savo einamąjį gyvenimo kelią, jis pastoviai to kelio laikosi. Šis būdo bruožas gal ir išlaikė žemaitį tokį, koks jis yra. Žemaitis senų senovėje ir dabar tebėra tas pats esmėje. Jis gal kiek kitaip darosi. kitokias gyvenimo sąlygas yra susidaręs, tačiau kietumas lieka lyg ir neliečiamas. Todėl Lietuvos ateitis Žemaičiuose. Žemaičiuose reik ieškoti senovės garbingo gyvenimo priežasčių.

Žemaitis tvirtos eisenos. Kiek savyje susikaupęs. Kalbėk jam ką bekalbėjęs, kolei jis nutars, kaip elgtis, jis turi reikalo pagalvoti, čia

jis neskubus. Kur reikia keisti ar nusistatymą ar gyvenimo aplinkybes, ten žemaitis lėtas, ramus, susirūpinęs — galvojąs. Darbe gi jis nelėtas — eina staciai, krauna ir veža, nepasiduoda įerzinamas, — gerk gėręs ir dūlink namo. Bet perėjęs ribą, įpykintas jis staigus, karštas ir jau nepasiduos — saugokis, nenugalėsi ir silpnesnio už save. Ilgos — patvarios minties, bet nekerštingas. Tik pakartojimų, žaizdų krapštymų nemėgsta. Tu ir vėl tą patį. Juk aš tau sykį sakiau. Tai tu taip. Na, pamatysime. Sukanda dantis ir laukia, kas bus toliau.

KUMETYNAI

Po kelias trobales krūvoje pastato dvarai savo kumečiams. Gyvuliams tvartukų kaip ir nėra. Jei kuris kumetis laiko karvę, tai tvartuką jis turi prasimanyt. Dažniausiai iš pasausių pamiškės-palaukės eglaičių storoko mieto dydžio užtveria dvigubą šaudytinę tvorą. Tarp tų tvorų prikemša - primuša čia iš papelkių meškakerpių, kur vištkojos — spanguolės auga. Stogas beveik visuomet iš eglašakių, pakumpimu sudėtų, kasmet atnaujinamų. Nujausdami šaltesnę — gilesnę žiemą, ir „sienas" plaskanotomis eglašakėmis apkaišo, kad į vidų neįpustytų ir kad iš vidaus karvės šiluma neišeitų. Karvės tvartas turi būti šiltas; juo šiltesnis tvartas, juo mažiau pašaro žiemą tereik. Liūdnai atrodo kumetynai su tais savo tvartaliais.

Po vienu stogu paprastai gyvena keturios šeimynos — katram gale po dvi šeimas. Per viduri namo eina priemenė. Kartais ir ji pertverta, kad mažiau tesusitiktų gyventojai, kad mažiau barnėms vietos tebūtų, kad mažiau tekiltu nesusipratimų dėl vaikų, dėl vištų, besipainiojančių po kojų.

Pavargęs, išalkęs žmogus būna piktas. O metininkas, nuo Saulės iki Saulės dirbdamas, pakankamai privargsta ir neskubėdamas dirbti. Dar po darbo pareik kokį gerą kilometrą ar daugiau namo, todėl tokiems ir mažas šipulėlis po kojų didelį kęsą atstoja, o vakarop kaip tik vaikai daugiau dūksta, tik vištos tuo metu kraustosi į laktus.

Kiekviena šeima turi po vieną kambarį, retai tėra pertvara. Čia pat virtuvė ir krosnis žiemai. Vasarą, jei ne lauke verda, į kambarį duris tenka atdaras laikyt—musių aibės. Pluktinė molio asla, gumbuota-krumpliuota, su išmuštom duobėm. Tegu dažnai čia matysi pabarstyto smėlio, tačiau švaros čia ir norėdamas nepalaikysi. Su šlapiais klumpiais į trobą įėjęs, tą smėlį iš duobelių iškeli ant iškilumų, pasmailini - paaukštini tuos gumbus kojoms narstyti. Išbarsto ir ajerų lapais, supiaustytais storais per plaštaką ilgio gabalais (dirbusios dvare moterys parsineša iš dvaro sodybos tvenkinių vogčia pasirovusios). Iš tų ajerų vaikams švilpynes padaro, lapų galus prie kamieno duoda vaikams valgyti (nelyginant dvaro šparagai). Kvepia ajerai ir, svarbiausia, blusas slopina — nemėgsta jų blusos. Padėjęs ajerų lapų ant čiužinio, čiužinio pakraščiais lovoje, arba, kai čiužinio nėra, į šiaudus įmaišius ajerų lapų, ramiai naktį išmiegosi, blusų negriaužiamas.

Šiaip gražiai atrodo: juodos ar pajuodavusios nuo purvo „grindys" - asla, gelsvas smėlis, retokai pabarstytas, švelnaus žalumo ajerų lapų stambūs gabalai, ant lango nuspilgęs jeronimas, kvepiančioji muskata, pelargonija ar lenkų ašara (vadinama žydiškoji gėlė — jas mėgsta žydai), gausiai žiedais apsikrovusi, tai visas kumečio darbščiosios žmonos kambario

papuošimas. Tai tik šeštadienio vakarais ar sekmadienio rytais. Šiaip jau pakanka tokio pasipuošimo per Velykas, Sekmines, per Vainikus, per žolių šventę pagal laikotarpį prie nuolatinio smėlio vartoja žalumynų priemaišą.

Lauko pusėje mėgstama pavasarį bijūnai raudonieji, vyskupų kepurės, cimbalkos, kartinės rožės, sebelbonai, žirneliai kvepiantieji, dievmedis, jurginai vasariniai ir geltonieji žieminiai. Kartais gėlynai „aptverti" į žemę sukištais kadugiais arba virbine pintine tvora, kad vištos, kad vaikai neiškastų - neištryptų.

Takai žemesni už ne visai ištryptus žolynus, dėl to palijus, čia purvas telkšo. Jau nieko nebekalbėsime apie rudenį, kolei nepašąla; pavasarį vis tik dėlto yra vilties, kad pradžius, ir greit pavasarį džiūna. Purvuotu metu nieko nebegali padaryti ir barstomasis smėlis. Ir pamėtliotos į takus eglašakės tik traiško purvą iki stibinkaulių, kad ir neparaitytos kelnės, ir vaikams ir paaugusiems. Reik manyt, kad ir sijonas nuo tokio purvo neapsaugoja.

Praeidamas, ypač pravažiuodamas, matai susivėlusių vaikų krūvą ir vieną kitą senyvą apsikurmuliavusią moterį. Prie vartų subėga po kelis vaikus vartų pravažiuojančiam atkelti ir vartkelio pyrago gauti. Greitieji prie vartų kitus paversdami - pastumdami pirmieji ima kelti. Kiti, į kudlas susikibę, pešasi, pirmenybės negavę, o patys mažieji, marškinukus įsikandę, spokso nuliūdę, kuo ne verkdami, kad jie to pyrago už vartų atkėlimą negaus. Tokiems pirmiausiai pameti. Paskutinis gauna tas, kas patarnavo. Neretai vartus atkelia senelė. Tuomet prie jos tik patys mažieji: vienas ant rankų tūtę čiulpia, kitas į žiurstą iš baimės vyniojasi, pirštelį čiulpdamas, o kiti vartus laiko, apsimesdami, tarytum jie juos atkėlė — ši-

tie žiurkso linksmiau už kitus. Didesnieji tolokai nuo vartų, nes iš tolo girdi — neliskite į akis, juk ne gyvuliai esate. Pro kumetynus važiuodamas (ar eidamas), visuomet turėk mažųjų barankėlių ar smulkiųjų su popieriukais saldainių, kad visiems užtektų.

Tai tipingas Medingėnų Šukštos kumetynas, pro kurį tekdavo važiuoti į Žarėnus. Iš Purvaičių per Žvirzdalius ir per to paties Šukštos baigiamąjį kirsti mišką išvažiavus. Net prie dvaro sodybos irgi panašus kumetynas buvo, dar kitas prie Viešdaubų pievos (čia pasigauna vanduo Viešdaubai, Minijos intakas netoli Medingėnų).

Bet iš lauko kitų dvarų, didesnių dvarų, kumetynai kitaip atrodė — mūriniai, nubaltinti. Bet viduje blogiau — drėgmė, pelėsiai, mažiau teišsivėdina. Medinis pastatas bent pro plyšius prasivėdina.

Labai liūdnas ir be vilties kumečio gyvenimas. Iš savo „luomo" galvos negali iškišti, kad pamatytų, kaip kitur. Užguitas. Vyrams tik savojo taboko prikimšta rūkstanti pypkelė. Moterims — ilgas liežuvis, kakarinę paleisti ir nenorint tenka. O vaikams — alkis iš mažens, šaltis be apavo, be apdaro: vieni mediniai klumpiai nevisuomet teišgelbsti. Nuo ligų neišsisaugosi. Ir jei persirgsi — išlaikysi, visam gyvenimui atsparumo turėsi. Bet mirtingumas didelis: kuris kiek menkesnis, tuoj į angeliukų fabriką. Palengvėja tėvams, kai pamažėja vaikų. Nors, ilgai nelaukus, vėl kiti atsiranda.

Vis tiktai kumetynuose darbininkų randama, ir vyrų ir moterų, sveikų stiprių, visus vargus išvargusių, o kuris kiek silpnesnis, tai savo dienų galą greit pamato.

DARBAS, VILTIS, TURTAS

Tai tokiose ar maždaug tokiose sąlygose tenka iš mažens augti būsimiesiems ūkininkų samdiniams. Dėl to, vos kelnes panešdamas, vaikas verčiasi į piemenis. Tegu kartais ir apsiumaytas, bet už tatai tirštesnė putra, duonos kiek norint, kartais ir mėsgalis pasitaiko. Drabužis, kad ir menkas ir ne pagal ūgį, bet vis tiek geresnis, kaip pas tėvus. O jau krepšelį sugebant seimininkei padaryti, ir sūrio ar varškės galiukas, dar ir sviesto užtepta, jei geresnis krepšiukas uogoms rinkti pasitaiko nupinti. Ir botagą nuvijus ar apyvaras, šeimininkas prašo žmoną pamylėti piemenuką — vėl sūris - varškė ar mėsgalis. Piemenukams metai baigiasi apie visus šventus, kai gyvulius uždaro tvartuose. Jis parsineša paviržį, jis turėjo bulvių prisilygęs pasėti ir vieną kitą kapeiką. Jau jis ir pas tėvus būdamas „mėgina" savo valgyti. Vis tik pridėk — ne atimk.

Paaugę ir skubina pasižadėti ir eiti pas ūkininkus — sočiau pavalgo; tegu samdiniams skiriamos kamaros ir nekokios, tegu pro sienos plyšius tarp rąstų aiškiai matai, iš kamaros galvos neiškišęs, ką lauke šunys loja. Vis tik geriau, kaip pas tėvus. Čia turi savo lovą su pagalve — duknomis, čiužinį gali kiek norint šiaudų prisikimšti. Ir guli beveik visuomet vienas lovoje. Tiesa, lova siaura. Bet gali išsipinti dulkiniais šniūrais, iš šalių prisitaisyti ilginių šiaudų grįžtes.

Darbas gi iki pavasario ne kažin koks. Mergės — pamilžai karves, kiaules pašėrei, šunis - katinus palakinai, valgyti išvirei ir sėsk prie ratelio pakulų ar nuošukų verpti. Stakles

tesukala tik dienoms kiek pailgėjus, taip jau apie pusiaugavį.

Vaikiai — virbus kapoja kurui, šakas kapoja arkliams kreikti (eglašakes), mišinį daro karvėms šerti. Virbų privežtą, šakų netrūksta. O jei ir reik važiuoti čia pat prie namų parsivežti, nei sušalsi, nei išalksi. Sukirsti alksniai vos pašalus, kolei nereik sniego kasti, kad trumpesni kelmai būtų. O ir nukirsti netaip sunku. Išbėginiai alksniai, susigalandęs kirvį gali po kelis vienu užsimojimu nukirsti. Lig pietų prikirtai, parėjai girdytis - šertis. Po pietų nuvažiavai, parsivežei. Kitą dieną ir kapok uždaralyje ar laidaryje. Be kokio vargo darbas, be prakaito lašo. Vakarais gi šiltoje troboje veji sniurus. Ir jei moki matarą sukti, tai jau gaspadorius džiaugiasi nagingą vaikį gavęs.

Netižę samdiniai, vis tiek, ar tai mergės, ar vaikiai, pas ūkininkus jaučiasi visai pusetinai. Apsukresnieji nesiskundžia savo likimu, kolei tarnauja vaikiais - mergėmis. Vaikiai pakenčia ilgiau, bet mergės bijo senmergėmis likti. Čia vel reik susimesti, imtis apsukrumo, neturint nei kraičio, nei grožio, vien tik puslėtas rankas, pratusias tik statųjį darbą dirbti.

Žinoma, visokių ir ūkininkų yra. Kur tesamdo vieną samdinį, tam sunkiau, saviškių nėra. Su ūkininko sūnum ar dukterim netaip jau lengva susidraugauti. Ir šventadienį juk ne kiekvieną teišeisi. Pasidaro nuobodu. Jau senyvi samdiniai tokiose vietose pabūva. Geriausia, kur du vaikiai, dvi mergės samdoma. Linksma, pajuokauji, vis būryje prie darbo. Grįždamas iš darbo, kad ir pavargęs, vis su sau lygiais nori kad ir dainos žodžiais suartėti, savas mintis pareikšti. Jausmai kutena širdį, grobsto už paširdžių ir yra vilties vienoms ištekėti, kitiems vesti — yra šioks toks pasirinki-

mas. Kas antrą sekmadienį gali į bažnyčią išeiti; eini būry, grįžti būry. Parėjus ir pavalgius, vasarą pauogauji, pagrybauji, rudenį riešutai, grybai. Dar kame netoliese pasitaiko „nibrė" — piknikas. Tegu ir pavargęs rytdieną būni, vos kojas pavelki, bet atsiminimai kelia ūpą, vėl lauki savaitės galo, kad ir vėl pavargtumei, kad vėl būryje pabūtumei, užsimirštumei kiekvienos dienos sunkų darbą, kiekvienos dienos liejamąjį dėl to duonos kąsnio prakaitą.

Susimetę į poras, samdiniai kitos išeities nemato, kaip eiti į kumečius. Juk nieko neturi. Tik tam kartui apdarą, prie dūšios nė skatiko iš ko pradėti, ko imtis. Norint ir pas trobelninką į pusininkus eiti, reik savo kumelaitę turėti, kirvį - piūklą, žambį, sėklos, iš kur tai viskas. Retas kuris iš pasėlių tesusitaupo sėkloms, iš algos padargams, ir dviems susimetus, tiek ir tėra. O čia, žiūrėk, jau jaunavedė žmona belaukianti — kiek to čia laiko reik. Kaip bematant prabėga. Reik pastogės, reik ant savo gyventi, niekas su mažu vaiku nenori laikyti, kad ir geriausia darbininkė būtų. Atseit, visi keliai verčia į kumetynus. Tėvų keliais, savo luomo pramintais nepakeičiamais takais.

Užburtas ratas, kuriame nei pradžios nei galo nematyti.

Kaip retas kuris ūkininko vaikas teišeina į kunigus, taip retai kuris kumečio vaikas teišeina į ūkininkus. Atrodo, ūkininkas greta kumečio gyvena, bet kelias kumečiui į ūkininkus nepaprastai tolimas, painus, sunkiai nugalimas.

Ne taip jau arti kumečiui iki nuomininko. Gal kiek arčiau iki smulkaus pusininko ar ant „nudarbės" išėjus. Bet ir pusininkas, žiūrėk, varosi keletą galvijų, vežasi kiaulių, vieną kitą arklį pasikinkęs važiuoja, turi šiokių tokių bal-

dų vežimuose, sėklų maišuose. Jo plikomis rankomis nepaimsi — jis ir veršiuką beauginąs, jis žiemitį kumeliuką beturįs, keletą avelių. Gagnoja jo vežime žąsys, skelbiasi gaidys.

Samdinys, metus atitarnavęs, su vienu ūkininko arkliu parsiveža ir pasėlio grūdus, ir paviržį, ir skrynelę su savo trantais.

Nereik lankytis po kumečių butus, norint pamatyti jų turtą ir kasdieninio gyvenimo sąlygas. Pakanka šv. Jurgio dieną pasidairyti, ką vežasi besidanginantieji kumečiai iš vieno dvaro į kitą. Kumečių metai baigiasi šv. Jurgio dieną ir kiti darbo metai prasideda „ant ryto" po šv. Jurgio. Tad apie šv. Jurgį matai keliais važiuojančius dideliuose dvaro ratuose su neblogais dvariškai pakinkytais arkliais. Didelėse gardėse nedaug mantos, bet daug vaikų. Aplūžęs nežinomos spalvos staliukas, dvejetas trejetas kėdelių, nedidelės „žvakinyčios" (skrynelės), prie gardies pakabintas trikojukas, kibiras, kelios iš beržo šakelių surištos šluotos, kažkokie nesuprantami rakybolai, nežinia kam vartojami. Nekrinta į akis vežami gyvuliai. Tiesa, pririšta prie ratų galo karvutė, suvargusi per ilgą žiemą, niekaip nespėja prisitaikyti prie dvaro arklių žingsnių, nors, kad ir meiliai su pasigailėjimu, bet tik su maža vytele per išsikišusius kaulus gerai paragina pati jos šeimininkė. Karvė iš tokių, kuri, per šv. Jurgį kad ir ant šluotos iš tvarto išvilkta, badu nebedvės. Vežime šieno, net šiaudų nematyti. Prievartos pastininkas nėra nuopelnas ar dorybė.

Ilgai nereik į tą vežimą, į tuos besidanginančius žmones žiūrėti, greit pamatai jų besivežamąjį turtą — pamatai, kas jiems brangu, su kuo jie skirtis nenori. Tiesa, vaikai brangūs, už jokius pinigus tėvai jų neparduotų. Tačiau vaikų niekas turtu nelaiko. Sako, kiek vargo su

tais vaikais. Dar kolei kelius spaudžia, maža bedos, bet, kai ima siųsį spausti, tuomet supranti, kas yra vaikas. Ant motinos kelių, ant motinos skrelto, mažos teatsitinka su vaikais nelaimės. Paaugusių vaikų gyvenimas didelį tėvams rupestį sudaro. Kažin, gal šis samprotavimas kumeciams netaikomas? Bet juk tai ne tik žmogiska, bet ir žmoniška.

Ne tiek daug tėra Žemaičiuose kumečių, bet jie kenčia didelį vargą, daug neteisybių pakelia — tai nėra zmonės, tik žmogiško pavidalo darbo jėga. Dirba ir nieko neturi. Kasa ir ne viską, ką iskasa, tegauna sulesti. Ne visai jiems — šitam luomui — tetinka: gerk gėrimą, troškims kad užgestų, valgyk, dušia kūną kad nepamestų.

Čia reiktų tai kitaip pasakyti.

KUMETIS. BAUDŽIAUNINKAS

Kumečiai, metininkai, ordinarininkai (ordinarčikai) vis tai buvo caro laikais. Tai baudžiavos liekanos. Baudžiavos laikais dvaro darbininkai buvo išmėtyti dvaro žemės pakraščiais. Jie negavo ordinarijų, bet patys sau turėjo duoną užsidirbti dvaro duotoje žemėje — sėjo, piovė, kūlė, mynė, kepė, valgė. Už valdomąją žemę turėjo dvarui atidirbti paskirtą laiką su paskirtom priemonėm: sakysim, 4 dienas savaitėje dvarui dirba vyras ir moteris su dviem arkliais, vežimu, pakinktais. Ar kaip kitaip, priklausomai nuo valdomosios žemės dydžio, jos našumo, pievų gerumo ir t.t.

Kumetis tik tuo ir skyrėsi nuo baudžiauninko, kad galėjo laisvai keisti vietą; jis nebuvo pririštas prie „pono“, kaip baudžiauninkas, jis pats turėjo gauti iš pono ordinariją, butą, kurą. Jau gerai, kad kumetis laisvas — gali

keisti poną. Ponas negali kumečio iškeisti su kitu ponu į suniuką. Baudžiauninkai turėjo arklius, karves. Bet, jei kuris arklys ar karvė patiko ponui, ponas be niekur nieko paimdavo sau, arba, jau labai gerai, pakeisdavo, duodamas, pono manymu, menkesnės vertės. Ponas iškraustydavo baudžiauninką iš vieno ūkio į kitą ar dėl to, kad blogai tvarkėsi, bet dažniausiai dėl to, kad ėmė gerai tvarkytis — pralobo: jam ir uzdera ir gyvulys paauga, jo ir vaikai švaresni, ir kiemas išsluotas, ir priekiemis nugrėbstytas. Trumpai kalbant, su baudžiauninku ponas darė, ką norėjo — galėjo rykštėmis negyvai užplakti, už tai prieš nieką neatsakydamas. Teisingiau „ne rykštėmis negyvai užkapoti", bet įsakyti tai padaryti. Savo rankų ponas neteps, baudžiauninko kailį perdamas.

Tad baudžiauninkas turėjo ir pats kiek galvoti, savus darbus namie dirbdamas. Bebalsis, bevalis baudžiauninkas dvare. Ir visiškas beteisis. Juk ponai ir sakėsi turį „dūšias".

Kumečiui galvoti visai netenka.

Tur būt, dėl to ponai kitus baudžiauninkus atleido be žemės, kad būtų iš kur darbininkų gauti — ordinarininkų pasisamdyti. Baudžiauninkai ponui už valdomąją žemę ne pinigais, bet darbu mokėdavo. Ponas kumečiams irgi ne pinigais, bet „natūra" — grūdais moka. Tegu kumečiai teisių ir daugiau turi (jie jau beveik žmonės), bet skurdo čia ne mažiau, kaip pas baudžiauninkus.

Toliau einant, tarp jų ir kolūkiečių - kolchozininkų tas skirtumas, kad baudžiauninkai dirbo dvare, buvo mušami, kad geriau, smarkiau dirbtų, nebuvo didelės normos nustatyta, o kolūkiečiai turi dirbti nepakeliamai sunkiai, ir, gal būt, kolūkiečių nemuša nusikaltimo vie-

toje, bet už tai kalina, siunčia į Sibirą, kaip didžiausius nusikaltėlius, ir iš ten retas kuris begrįžta. Kolūkietis visiškai neturi nuosavybės. Baudžiauninkas galėjo pasiauginti ir savais arkliais važiuoti, geresnes karves milžti (tiesa, kartais atimdavo ar gal žydui parduodavo baudžiauninko galvią). Geriau padirbėjęs savo gyvenamam sklype, baudžiauninkas galėjo nebadauti.

O kumetis savo normą gauna, vis tiek, kiek uždirbo. Kolūkietis —pirma pyliavos valdžiai ir dar visokiems tikslams, o paškui tik kas beliko dalykis pagal išdirbtąsias valandas; dažnai negauna ir gyvybei išlaikyti pakankamai maisto.

Kumetis pats eina samdytis į dvarą. Baudžiauninkas toks gimė. Kolūkietį varu į kolūkį atvarė, atėmę nuosavybę — žemę ir gyvulius. Kumetis nei turėjo nei nustojo savo nuosavybės, eidamas į dvarą. Baudžiauninkas galėjo nustoti.

Maža bebuvo ordinarininkų Nepriklausomoje Lietuvoje. Didieji dvarai buvo išskirstyti. Tik centrai — 80 ha, arba pavyzdingieji ūkiai — 150 ha. Tokių ūkių darbininkai visiškai kitoniškas teises turėjo ir gyveno kaip ūkininkai nuosavose žemėse, tik gal kiek lengviau dirbdami, kaip ūkininkai. Ūkininkas iš kailio neriasi, norėdamas darbus nudirbti, o ordinarininkas, sako, ne mano, lai sulyja javai lauke ar šienas - dobilai.

TROBELNINKŲ VAIKAI

Nemažą skaičių samdinių sudaro trobelninkų vaikai. Trobelninkai gyvena kaimų pakraščiais, kame prie ganyklų (iškirstų miškų), prie „spalnųjų“ — bendrųjų ganyklų. Ponai

atleido baudžiauninkus su žeme — ariamąja ir pievamąja. Dar žmonėms priklausė ir ganyklų: nespėjo parduoti miško arba ir parduave, bet ganykloms paliko bendrai plotus, kur ir seniau, einant baudžiavą, gane. Sukstos baudžiauninkai gavo ganyklos po 4 ha, o jų valdomasis žemės plotas apie 20-24 ha.

Mėgo trobelninkai tokias ganyklas — gali karvę, avį išleisti, ir tai čia pat. Trobelninkais vadina tokius, kurie neturi daugiau kaip 10 ha žemės. 10 ha trobelninkas gali gerai išsimaitinti, bet ir toks atliekamus darbininkus išleidžia tarnauti vaikiais - mergėmis.

Trobelninko sodyba panasi į ukininko sodybą. Tik maži namai. Ne visi trobelninkai teturi jaujus. Bet gyvenamasis namas, tvartukai ir daržinėlės po vienu stogu. Klėties nėra. Dažniausiai būna iš viso trys pastatai. Sodyboje yra vaismedžių, aptvarstytas kiemas, daržas. Švarus kiemas. Yra gėlių. Sakyčiau, jauku čia.

Vaikai švariai aprengti, ne tokiais išverstais pilveliais, kaip kumečių vaikai. Auga jie vieni. Trobelninkai krūvomis negyvena — tai smulkūs vienkiemiai. Su svetimais vaikais retai teturi progos susieiti, kolei dar maži. Piemenukų amžiaus jau kas kita. Bet tokius jau leidžia ganyti, kad veltui duonos nenaikintų.

Tėvai pratina iš mažens prie darbo. Ir tėvus dirbančius mato. Darbų sodyboje netrūksta. Vaikai nuo paaugusiųjų neatsilieka. Ar žabų - virbų tėvas išėjo į mišką, ar saussakių pasilaužęs neša namo, velka ir vaikas. Ar meškakerpių išėjo kraikui prirauti ar pripiauti. Eina ir vaikas, ir jis rauna, mažame kiocelyje ar maišelyje neša namo savo ieraičiui, savo ožkytėliui pakreikti.

Jau mergės - vaikiai, pasisamdę pas ūkininkus, kiek kitoniški, kaip kumečių vaikai;

tvarkingesni, švelnesni, sumanesni. Žinoma, pasitaiko ir padykusių ir nepabunančių pas ukininkus; gal daugiau tokių čia, kaip anų. Turi kur pareiti, ir duonos parėję pas tėvus randa, ir darbo yra, gali „ant dienų" eiti ar susirgusį pakeisti, taip ir išsitrainioja.

Yra trobelninkų, visai sočiai gyvenančių, ypač jei kuris kiek apymeistris — sugeba šiokių tokių reikmenų ūkyje padaryti. Laisvo laiko toks be reikalo neleidžia. Trobelninkai paprastai darbštus. Dėl to ir vaikai jų, matydami namuose be darbo tėvus nestovint, patys įpranta bruzdėti - krutėti. Tuo tarpu kumečių vaikai, jei ir darbštūs, tik ne namie. Namo pareina pavargę, ne kuris jau taip to darbo begrobia. Ir dirbant namie juk yra tokių darbų, kurių negalima nedirbti, tai dirba atmestinai, pykdamas. Vaikas negauna tinkamų pavyzdžių. Ir pats pasidaro piktas ant darbo. Dirba narnėdamas. Nepatenkintas, tarsi tėvas arba motina būtų kalti, kad jam reikia dirbti. Vaikui negaila, kad vargsta motina, kad iš darbų grįžusi dar turi savo, nors ir nedidelį, „ūkelį" apeiti.

Nematydamas gailesčio dvare kitiems, vaikas to gailesčio nepajaučia savyje, tarsi to gailesčio visai neturėtų. Darbas — sunki, bet neišvengiama pareiga. Vaikas nemato dirbančių su pasitenkinimu, malonaus jausmo baigti darbą jis nemato ir pats neturi. Juk dvaro darbai nenudirbami. Ar laukus arti išeisi, ar šienauti, ar kulsi, šiaudus kimši į daržinių galus — nematyti daržinės galo, nematyti, kada ta kuliamosios mašinos šiaudus metamoji gerklė užsičiaups ar kada suvežtų javų kūgiai išsibaigs, kada pamatysi kūgių apačioje isikūrusias peles, belakstančias į visas puses. Kuris veža nuo mašinos grūdus į svirną, tas veža ir ve-

ža: vis dedi ir dedi į vežimą su viena gardimi maišus, vis imi ir imi iš to vežimo tuos maišus, vis neši ir neši į svirną priegrindo laiptais. Čia nebejauti to brangaus grudo vertės, nei reikalo to grūdo turėti — lieka tik vienas sunkus įkyrus maišų nešimas, slegiąs nugarą, lenkiąs kojas, vilgąs prakaitu kaktą — saugokis, kad stori marškiniai ant nugaros neimtų nuo prakaito drėkti — nutrins odą. Tad gerai, kolei nuvažiuoji iki kuliamosios vietos nuo svirno, vėjelis nupučia bedrėkstančią nugarą, jei rudens dargana labiau nesušlapina.

Tad prie tokių darbų nebepakanka džiaugsmo dirbti darbą, laikyti rankose brangias gamtos dovanas, taip reikalingas žmogui ir gyvuliui, nebepakanka kantrybės laukti darbo galo, — kaip vakar, taip šiandien, taip rytoj — ir vakar tas pats, ir šiandien tas pats, ir rytoj bus tas pats, tai kur tu žmogus to pasitenkinimo beužteksi. Kame berasi, namo parėjęs, švelnios kantrybės, kad vis tas pats darbas visai nuvarė vis tuos pačius raumenis; negali bebūti paslankus, judrus, linksmas. Tik begali stumdytį dirbamąjį darbą, bet ne meilę jam rodyti.

Atseit, panašios darbo aplinkybės, kad ir linksmo būdo, namus - šeimą mylinčius dvaro darbininkus daro nekantrius, piktus, išsėmusius kantrybę, nebeturinčius nei žmonai nei vaikams švelnaus žodžio, jaukios nuotaikos, linksmo pasakojimo apie pasitaikiusius dvare įvykius.

Dvare temato šaukojantį prievaizdą. Juk paprastai prie darbo daugiausia barama, kai kas negerai padaryta. O gerai ką padarius tarsi „kamisorius nemato", juk taip turi būti daroma, kam dar atžymėti, kad reikiamai padaryta. Dėl to dvaro darbininkas turi apsiulžin-

ti, nebejausti ujimo, vaksijimo. Dvaro darbininkas turi pasinerti į save, likti tik su savimi, o kame rasi tos lakios minties geram ūpui išlaikyti, kame užteks gebėjimo viską pro akis - ausis praleisti, kad kasdien vis tas pats, kad vis viena linkme veikiama, vis tas pačias mintis kelia, vis tuos pačius raumenis tampo, bukina ne tik kūno atsparumą, bet ir sielos turėtuosius polėkius. Lašas po lašo ir akmenį pratašo.

Ir paauk tu, vaikas, kitoniškas. Yra, žinoma, išsprudusių, tarsi aplinkos nepaliestų. Tačiau tai tik išimtys.

Tais pačiais keliais matai išeinančius tėvus į darbą, tais pačiais keliais matai grįžtančius iš darbo. Jei rytmetį dar per mažas keltis, kad išeinančius matytumei, tai grįžtančius tikrai pamatai: juk jau vakarop ir kur toli nebūsi išbėgęs, pilvelis laukia tos skystos putrelės, arba bulvių su spirgute (spirgutė iš kanapių padaryta „druska" bulvėms pasūdyti: paspargina kanapių grūdus ant keptuvės, kad paruduotų, suberia į grūstuvę (piestą) ir kiek pakruša, kad įkaitęs ir paspirgęs kanapio grūdo kevalas sulūžtų ir kad pats kanduolas į kelias dalis suaižėtų; sumaišo tokius kruopus su druska, sutrina ant stalo su stebuline butelka ir valgo bulvę pasūdę, teisingiau kiek prikišę bulvę, kad prie jos kiek prikibtų tos „kanapių druskos" — spirgutės). Ir taip iš dienos į dieną, iš metų į metus. Auga vaikas, žiūri ir prisižiūri, ko nereiktų matyti - girdėti.

Švelniau pas trobelninką. Kad ir apstumdo, kad ir ausį pasuka arba užausių plaukus papeša, tai yra pabauda už blogai ką padaryta. Bet tai nėra paties darbo iškoneveikimas, paties darbo pažeminimas; iš to netenką daryti išvados, tarytum darbas — tai nelaimė, darbas

— pikto padarinys, — jo reik vengti, kaip nors išsisukti nuo darbo, atmestinai, jei nepasiseka išsisukti, daryti, kad tik kiti matytų, jog dirbi, apsimesti dirbančiu.

Trobelninkai turi pakantos ir pagirti vaiką, kai jis ką gerai padaro. Tai paskatina ir kitą kartą stengtis gerai padaryti. O metininkams ir jų vaikams tokio paskatinimo kaip ir netenka susilaukti. Arba paskatinimai paskęsta padarimuose, kur kas dažniau pasitaikančiuose, dėl to jie savo pėdsakų, į gerąją pusę verčiančių, nepalieka. Liūdna, bet tokia yra gyvenimo tikrovė.

Visai kitos sąlygos ūkininko vaikams. Juk jei trobelninko žmona pakiša savo vaikams be eilės pieno lėkštelę už kokį darbą ar išleisdama kokį darbą dirbti, tai tokių progų ūkininkų vaikai aptinka tiek ir tiek. Juk pieno, ypač vasaros metu, ūkyje netrūksta. Ir sviesto pasitaiko. Ir ne tik užtrino, bet ir lašinių ar kumpio gabaliukas vis tiek gali vaikui ant danties pakliūti. Dar ir bičių kartais turi, tai medaus ant puodo dugno dar atrandama. O puodų reik pienui, tai bevalant medaus puodus, vaikas nelieka užmirštas.

SKIRTUMAI

Čia vis kalbama apie darbą. apie darbo dienas, apie tas šešias savaitės dienas. Gali atrodyti, jog skirtingos darbo sąlygos ir žmones išugdo skirtingų pažiūrų. Kaip ten besakytumei, o vienodumo tie skirtumai tai jau tikrai nesudarys.

Už tatai, sako, šventos dienos visus suvienodina, visiems ta pati bažnyčia, tas pats Dievo žodis, tos pačios maldos, giesmės, vis tiek, iš kokios maldaknygės beskaitytumei, ar skaity-

ti nemėgstąs, bei „Šaltinį“ ar „Altorių“ (didžiuosius ir mažuosius) pamiršęs atsinešti, suktumei rožančių (arba, sako, konkolus gnaibytumei). Ir kunigas visiems vienaip nesuprantama kalba savo vis tas pačias maldas meldžia, ir vargonai įprastus garsus kelia, ir giedoriai savas giesmes suprantamas iš širdies visu balsu šaukia, visais atsiduksėjimais tarpais pameldžia. Ir kregždė ar čiurlys į bažnyčią įlėkę savaip čirškauja. Ir smilkalai pažįstami. Ir vaškinių žvakių kvapas ir cignoriaus skambesys, greit gęstąs maldininkų drabužių raukšlėse, ir amžinosios ugnelės — raudonas mirksėjimas paslaptingas, ir zakristijono virpanti ranka, žvakes gesinanti, ir karūnos, ir prakilnesnieji prie tų karūnų klaupyklose sėdį, ir nešamieji aplink bažnyčią per atlaidus altorėliai, daugiausia skambaliukais - veidrodžiukais išpuošti, ir marčelgos (šveicoriaus) buožulo žvagždėjimas virš maldininkų galvų, o kartais ir duslus smūgis į galvą kuriam, nepakankamai vikriai pasitraukiančiam iš numatyto kelio, kuriuo kunigas turi su krapyla „šventinto“ vandens praeiti, ar nespėjusiam įsisprausti į kitą tarpą, kad vietos neužimtų, — visa tai visiems tas pats, net vargonininko paleistas virpas žemų garsų būgnijimas su strazdo - giesmininko cin-cin-cin-cen, cin švelniais garsais, kunigui savas maldas prie altoriaus giedant - meldžiant, vis tai visiems tas pats.

O vienok kiekvienas savaip tai atjaučia, kiekvieną savaip veikia. Vyrus vienaip, moteris kitaip, vaikus dar kitaip. Tai jau dvi rūši skirtingų jausmų. Ūkininkai čia sau, ūkininkės sau. Metininkai sau, trobelninkai sau, atsiskirdami ir nuo savo žmonų, vaikų ir nuo ūkininku. Žinoma, į svetimą kailį (suprask. dūšią) neįlįsi. Bet susigaudyti tau nesunku. Čia vis

tiek ne taip ryškiai tepastebima, čia tik susiprantama. Dėl to imkime matomuosius pasireiškimus.

Pasiziūrėkime, kas kurioje bažnyčios vietoje stovi, klūpo. Žinoma, moterys kairėje, vyrai dešinėje (į didįjį altorių žiūrint). Čia nesipainiojama. Klaupyklose sėdi bajorai, stambesnieji ūkininkai, sotesni, geriau apsirengę. Tiesa, vyrų pusės klaupyklose pasitaiko ir moterų, stambių, gražiais šilkiniais raiščiais apsigobusių. Moterų pusės klaupyklose vyrų nesu matęs. Bobinčiuje elgetos ir smulkioji biednuomenė: čia ir metininkas, ir trobelninkas, ir nusigyvenęs ūkininkas.

Čia, bobinčiuje, ne vien pavėlavusieji. Kiek gerėliau apsirėdę jau bažnyčios pusėje, po giedoriais, giedorkomis. Viduryje bažnyčios prie praėjimo tarp klaupyklų — jauni, šaunūs tėvynainiai, dukros ir vienas kitas plikgalvis - paūgėjęs vyras.

Geri ūkininkai tarp klaupyklų ir sienų. Panašiai ir ūkininkės. Su palinkimu į poniškumą — tarp klaupyklų ir grotų. Jei bažnyčia „kryžauna", tose kryžmose rasi gerų - stambių, bet kuklių ūkininkų - ūkininkių, kurie nenori kitiems į užpakalį žiūrėti, vien tik altorių prieš akis turėti, ir kurie nemėgsta, kad kas juos iš užpakalio stebėtų. Tokie jautruoliai - jautruolės, sau - žmonės, jie dirba darbui nudirbti, jie meldžiasi maldoje susitelkti. Čia jie kiek laisviau jaučiasi, ir pablaka atsisėda, ir klūpodami į kulnis atsiremia, neišsiblaško minioje, atviroje į visas puses, čia jie ir kunigo prie didžiojo altoriaus nemato. Jiems tik jų malda rūpi, jie maldoje savoje paskendę, dėl savęs, sau meldžiasi. Jie mėgsta į maldą įsigilinti, įsijausti. O kunigas nesuprantamai jiems meldžiasi, kam už tatai jo klausyti, lai sau mel-

dziasi, kad taip ismokytas, jis, sako, maldą vaidina, o as meldziuos, kiekvieną maldos zodį degamas į sielą, o neretai ir asarą is sirdies geimes isspausdamas.

Jie ramiai cia tuose kryžiuose susėda, ant grindų moterys, vyrai atsistoja, apsimesdami į save susmegusiais, bet matanciais viską aplink su kunigu sakykloje. Vis laukia jie, ką kunigas nauja - gera pasakys. Malda turi sielą į dangų kelti. Kunigo pamokslas ar švento rasto zodziai turi rodyti kelią į dangų, turi patį zmogų skatinti Dievo nepaimirsti, dažnyčios neapleisti. Nors Dievas — ne piemuo, dažnycia — ne karčiama, — nėra kam durîs daznai varstyti.

Sventomis dienomis vieni važiuoja, pasikinkę geresnį arklį, įsisedę į geresnį vežimėlį, kiti, lazdele besiramstydami, pėscia eina. Ir sakoma: į dažnyčią einama, į turgų - jomarką - atlaidus važiuojama, čia gali ir pirkti ir parduoti, o ne vien tik maldos prisigaudyti.

Apie važiuojancius nekalbėkime, jie žinoma kas. Budingiau pėstieji. Eina vyrai sau, moterys sau. Yra ir misrių einančių, bet tai nekrinta į akis. Vaikai dažniausiai prie moterų taikosi, tik paaugę berniukai su pypkoriais eina. Mergaičių, su vyrais einančių, nepamatysi.

Eina ūkininkai su ūkininkais, ūkininkės su ūkininkėmis. Taip pat ir metininkai ir trobelninkai. Tiesa, šitų ir mišriai einančių pamatysi. Metininkai ir trobelninkai su ūkininkais labai retai tesipainioja: ką gi su jais kalbėsi, ar jie ką išmano. Ūkininkės su samdinėmis plepesio randa: čia artimesnė pažintis, artimesni ryšiai — nesikrato vienos kitų. Nebijo moterys ir trobelninkių arba samdinių motinų — jos parneša daugiau žinių apie dvaro dar-

bus, apie dvaro įvykius. Vyrai tų žinių mažiau tepasigaudo.

Apdaras lengvai išduoda margai einančius: iš tolo ryškesnės spalvos, iš arti kitas raštas, kitas pasiuvimas, kitas raištelio išplovimas, kitokios raidės, kitaip įsiūtos, kitokia ant raidžių „karuna", kitoks haftas. Kitoks kyšo iš pasikaišyto viršutiniojo sijono apatinis sijonas. Kitokie pusbačiai.

Tas pat ir pas vyrus — kitokios lazdos, kitokios skėčių turėklės, kitoks liemenės pasiuvimas, kitokia kepurė ir pagaliau eisena kitokia. Pypkės kvapas kitoniškas, ir pypkė ne tokia pat.

Vaikai visai kitoniški, ir mergaitės kitaip aprėdytos. Aplamai imant, metininkai beveik visai nesiima su savimi vaikų, eidami į bažnyčią: neturim kuo aprėdyti ar apdaryti, neturim vaikams išeiginių drabužėlių. Trobelninkai kartais pasiima ir vaikus. Tiesa, šios dvi grupės turi gana daug vaikų — jiems vaikai per savaitę įkyrėjo, besiveldami po kojų; jos nori bent šventą dieną, kolei eina į bažnyčią, kiek laisviau be vaikų jaustis — pasilsėti. Dėl to metininkų vaikų apšvarintų ir nepamatysi — neišveda į žmones, nei šventos nei prastos jiems nėra, vis pilka, vis purvina.

Arčiau miestelio susispiečia didesni būreliai pėstininkų. Kur aunami batai, ten pagrioviuose vietos nedaug, sunkiau išlaikyti deramus atstumus. Vis dėlto ir čia savi su savais savąją rodą tebebraukia; moterys sau, vyrai sau.

Kažkaip tarsi svetimi būtų, iš kažkur atsikraustę, dar neįėję į vietinių pažintis, neturi apie ką šnekėti. Taip parvarais kyšo kokie nuomininkai, iš kažkur atėję ir ėmę kurtis.

PRIEŽASTYS

Norint, kad kalba sukristų, reikia, kad kalbantieji butų maždaug vienodais reikalais susirupinę. Negi apie kokias išminčių teorijas žemaičiai savo tarpe kalbės. Ar kokius „aukštosios" politikos klausimus spręs. Ar ginčysis dėl monarchijos, respublikos, konstitucinės monarchijos, demokratinės respublikos, autonomijos, federacijos ir t.t.

Kalbama apie „kas kam skaud, tas apie tą ir kalb". Stambiesiems ūkininkams vieni klausimai galvoje. Smulkėlesniems jau kiti, grytelninkams - trobelninkams dar kiti, dvarų darbininkams - ordinarininkams, metinininkams, aplamai kumečiams — vėl kiti.

Ne visuomet tesugyvena susidėję ūkininkaitis su samdine mergaite, arba samdinys su ūkininkaite, arba miestelėnas su kaimiete, kaimietis su miestiete. Kitoniškos augtos sąlygos, kitoniški reikalavimai, kitoniški palinkimai — pavieniui geri žmonės, sukalbami, išmintingi, nuolaidūs, protingi, o savo tarpe nesugyvena, neranda bendros kalbos, pradeda eiti katras savo keliu.

Kaip sriaunus upelis teka tarp ūkininkų pašnekesys. Ir pypkių dantyse nebeišlaiko, ir nusispiauti neberanda laiko, vis šneka ir šneka, kits kitą užvarinėdami. Ir sėja, ir sėkla, ir dirva, ir pieva, ir mėšlavežis, ir šienapiūtė. Kaip auga, kokios viltys. Kaip oras — lytus, giedra. Kaip kumelys, kaip kumelė, ką atsivedė šįmet, kur nuvedė apmušindinti... Kalbai medžiagos netrūksta, kad ir tolimas būtų kelias į bažnyčią arba atgal į namus. Tik iš bažnyčios išėjus, dar pro šventoriaus „bromą" nepraėjus, jau prasideda kalbų - minčių virtinės.

Ne kitaip ir moterys. Kaip daržai, kaip sėkliniai morkai, sėtiniai, kaip aguonos, kaip nagatkos. Kaip kopūstai, kaip spragiai šįmet. Kaip paršeliai, kiaulės. Kaip veršeliai apluoke, kaip ieraičiai, žąsyčiai - viščiukai. Kaip staklės, nytys, skietai, kokie raštai pusmarškoniams, milams. Ar ausite šįmet kilimus, gūnes. Kas verpė pašukas, nuošukas, linus, vilnas. Kokios dažyvės, kaip dažoma, kame veliama, kas „glencių" uždės. Vis tai juk be apkalbinėjimų, tik savo pašonės rūpesčiai.

Ir trobelninkės savo minčių turi. Kam verpė, kam audė. Koks buvo siūlo storis, kaip išdirbti linai, kaip išplautos vilnos. Kame šįmet daugiau uogų, degimuose ar ganyklalėje. Ar kirmėja avietės, ar daug mėlenių, ar bus bruknių. Ar jau ėmė dygti grybai. Kaip atrodo nutrauktojo veršelio palaidūs vidurėliai. Ar pasitaisė išnirusioji avelės koja. Ar gerus gaspadorius turi Vonė, kaip Petris, ar išbus prie tų...

Vyrai trobelninkai. Kame gauti grėbliakočių, kame gauti ant pusės pievos kokią kertę. Blogai viskas auga — maža mėšlo; ana, va, papelkėje nebeleidžia kerpių bepiauti (juk ne rauti rovėme), iš kur gausi vasarai kraiko.

Ir kumečiai - kumetės taip pat savus skausmus kits kitam, kita kitai pasakoja. Ir vis nusiskundžia: dirbą — nieko neturį, jokios vilties ateičiai, kad bent vaikai greičiau paaugtų, juk jau mirštantysis lai miršta, bet tegu sveikieji pradeda eiti į žmones duonos užsidirbti. Nebepakeliava vienu du su žmona.

Kalbų kalbos, rodų rodos, nenutrūkstą pašnekesiai ir vis vien apie reikalus einamųjų dienų. Kas praėjo — baigta. Kas bus — vienas Dievas težino. Dabartis čia ryški, praeities nesigailima, dėl ateities didelių vilčių neturima.

Jei kuris trobelninkas, kad ir ne meistras, bent apymeistris, tai jo ieško kiti pasikalbėti apie meistrystes, apie padargus, čia taisymas susidėvėjusių, ten sulūžusių, čia treinijų ratams reikia, ten reik „zvanus" tekiniams, ar ratpėdžius išklerusius pataisyti. Ten gardžių šienui vežti nebeturima. Čia dumpeklių mėšlavežiui artėjant. Tokiais klausimais su „meistrais" visi gali kalbėti, pažadėti meistrelį pavaišinti - neužmiršti, kad pažadėto žodžio laikytųsi. Juk ir stogą reik mokėti kloti. Dar naujai kloti nėra taip sunku, bet lopyti — reik įgudimo.

Ir moterys susišneka, kaip geros pažįstamos, kai suveda kokie darbai krūvon, kai vienos ieško, kur išeiti „ant dienų", o kitoms tokių kaip tik reikia. Tuomet bendrų kalbų atsiranda — reik pasiraginti, reik nuo kitų atkalbėti. Kad man netrūktų, kad prie manęs visos pačios pasipirštų. Mane visos kviečia, nežinau prie kurios ir beiti. Pas visas juk tas pats darbas. Ne be reikalo prašo ateiti. Be darbo niekame nebūsi, „ant dienų" nuėjęs. Žinoma, pas geresnę gaspadinę ir švariau pavalgysi ir dilgėlių mažiau daržuose, netaip teapleisti. Geriau tą pasikviesiu, pas kurios ir savi daržai apžiūrėti „kaip veizėti veiz".

Maždaug, taip skirstosi, sakykime, žmonės Žemaitijoje. Žinoma, tai nėra jau taip, kaip su kirviu nukirsta. Yra išimčių. Yra apylinkės gerbiamų trobelninkų. Vienus gerbia, kad jie, mažai teturėdami žemės, gražiai tvarko ūkį, ir laukeliai ir pievelės sutvarkytos, tvoros tvarkoje, apie namus pavyzdinga — ir vaismedžių, ir uogynojų, ir bitės, ir inkilai medžiuose, ir šulinys, tvenkinėlis. Kas svarbiausia — stogai duonos kepalo spalvos. Niekame neišpešta šiaudų audros - vėjo, viršus lygus — spaliai

kaip suaugę atrodo. Paruošta sauso kuro žiemai, dailiai sudėto. Visokios padarinės medžiagos matyti po pastogėmis. Kitus — kad jie teisingi, dori, pavyzdingai šeimą užlaiko. Vaikai nesikarsto per tvoras į svetimus sodnus. Kitus — kad jie apymeistriai, meistrai, atseit, reikalingi žmonės. Tokie pritinka prie bendros kalbos ir ne tik su saviškiais, jie vis aukščiau griebia.

Panašiai ir trobelninkės. Pas jas gausi gyduolių - šaknelių, lapų, žiedų. Pas jas visuomet gausi daržovių (gėlių) sėklų. Jos sukalbamos, nemėgsta kitų apkalbinėti; jų vardas toks, kad jos visiškai artėja į žmonių daugumą.

Yra ir ūkininkų, su kuriais niekas nenori rodos braukti nei prastą nei šventą. Apsileidę. Nei laukas laiku suartas, apsėtas, nupiautas, nei pievų kurmrausos ištaisytos, nuo karklų - krūmų apvalytos. Nei stogai aplopyti —grebėstai matyti, klostys kyšo, kampai nusmukę, spalius žvirbliai nukapstę, pasišiaušę čiukurai. Kiti nevisai teisingi, įtariami dėl ilgų rankų — ar svetimą pievos kampą nugano, ar net avinuką, kame užlenkus, į savo kopūstus parsivaro.

Tokie mėtosi ir čia ir čia, prie vienų nepritinka, prie kitų rodos neranda, ir taip apylinkė išskiria iš savo tarpo, nors ir pačiam jos viduryje gyventų. Atrodo, kaip žąsys kartais knėpščioja vieną žąsytį —papliektas, atsilikęs gauna lesinėti, prie būrio bijodamas prieiti.

Kitas, kad ir teisingas, gerai gyvenąs ūkininkas, bet perdaug nosį riečia — su bet kuo nekalba. Visokių yra žmonių, patrauklių ir atstumiamų savybių, neišbraukiančių rodos, pavyduliaujančių, slapukų, o gal ir šiaip nemėgstančių bendrauti ar prie burnos, ar be burnos. Savyje įsitraukę, savomis mintimis patys save ramina - guodžia, džiugina — jam geriau vie-

nam, geriau, kad jo niekas negiria, geriau, kad niekas nemoko, nepara. Savo galva viena geriau, kaip svetimos abidvi.

Panašiai atrodo, siekiant vidutinio amžiaus žmones.

Apie vaikus čia nėra ko kalbėti. Jie, kolei maži, mergaitės su motinomis, vaikeliai - berniukai su tėvais. Dukterys visą laiką motinų laikosi. Gal kiek su sau lygiomis susimeta, kai jau ateina į metus, kai turi artimesnių pažįstamų arba giminaičių.

Kad eitų nevedę - netekėjusios poromis į bažnyčią, nepasitaikydavo matyti: apkrautų kalbomis per kelias sodas, ir parakvijoje nebesitvertų. Pašventoryje ar ant šventoriaus pasikalba, ir baigta. Kokios, sako, tarp tokių gali būti kalbos? Ar jiems arkliai - karvės, javai ar šienas rupi, kad nesulytų, ar jie turi kalbėti, kaip reik dedančią vištą pažinti, ar dės šiandien. Skersakiauja motinos į tokias dukras. Pagarbos nereiškia tokiems sūnams. Pasidaro kalbų, spėliojimų šaltinis į negerąją pusę. Kliūva abiem, bet daugiausia mergaitei. Nors dažniausiai tas kalbas kelia ir palaiko moterys. Tik šventorius geroms kalboms vieta, ar prie šventoriaus šulinio, atsigerti vandens belaukiant, dar šiaip taip.

Plepesiams - kalboms medžiagos pritrūksta, tad iš vieno adatos dūrio tos medžiagos vežimus priskaldo. Tuomet jau kliūna ir abiejų pusių tėvams, kad leidžia iki tolei pasileisti; net kaimynų neaplenkia, kad laiku tėvų neįspėjo sulaikyti nuo palaido kelio.

Viešai vyrų ir moterų santykiai ar bet koks jų bendravimas griežtai smerkiamas, neatsižvelgiant į tai, kas tie smerkėjai. Toks elgesys varo į slapstymąsi. O jų pasitaiko apsčiai.

Žemaičiui nekišk piršto į burną — įkąs. Neknėpščiok - nepešiok, jis ir pats nusimano, kur šviesa, kur tamsa. Ir be paskatinimų žemaitis pats susigaudo, kada ką ir kaip daryti.

SENOJI KARTA

Kiek kitoniškai atrodo su senąja karta. Karšinčiai nevengia ir trobelninkų senųjų ir kumečių. Jie turi daug bendro išgyvento praeityje, jauniems esant. Jie turi daug visokių prisiminimų, daug pasakojimų. Senas neplepus, jaunas nelinksmas—tokius tai tik pakarti. Kartais vietoje plepus savo pamaldus.

Seniems rodos netrūksta. Jie nori išsišnekėti. Namiškiai jau visas jų „privilijas" daug kartų yra girdėję — nebeklauso. O svetimas pagautas dar atsisveikinant už sagos laikomas, irgi jau ne kartą girdėtas. Kelias į bažnyčią dėl to nėra ilgas — atsiminimas po atsiminimo iš plačios padangės, bet užtenka čia arti einamojo tako pasitaikiusių įvykių. Buvę pono miškai? Neišeinamos girios, paskui ganyklos, miškus iškirtus, priaugę lazdynų, ėję riešutauti, buvę vaivorų, mėlenių kur šlapesnėse vietose, kalvose, kur sausiau — bruknių, o ten tolėliau ir spanguolių. Spęsdavę čia tetervinams gaudyti spąstus. Dar, sako, sykį lipau į Pociaus daržą putelių uogų prisilaužyti tetervinų jaukams. Aukštas buvo žiogris. Bet kaip paukštis perlėkdavau, tik į stulpo viršūnę atsirėmęs viena ranka. Ten, va, tame duburkyje perėjusios laukinės (medinosios) pylės.

Daug pasakoja iš savo jaunystės išgyvenimų. Kaip eidavę ponui lažą į dvarą. Kaip gražius tvartus statę iš didžiausių akmenų. Kaip kirtę šimtamečius ąžuolus. Kirtę, nes piūklo ar dar nebuvę ar neduodavę baudžiau-

ninkams. Kaip ponui sodną diegę, visokius visaip žydinčius krūmus, iš užsienio parvežtus. Kaip neleisdavę nė nukritusio obuolio paimti. O tie obuoliai geltoni, raudoni, balti, raudonpusiai, tiesiog permatomi. Kriaušių ir šakos lūždavusios. Visai kitoniška Saulė, visai kitoniškas oras aplink pono palocių pono sodne. Ir kvapu ir marga nuo visokių visokiausių gėlių.

Kaip Simonas Gedvilas į vartų stulpą užmušęs kamisoriaus šunį. Kamisorius vis spaudęs Simoną. Tas buvęs kantrus ir labai lėtas. Tiesa, su savo jaučiais suardavęs nemažiau už kitus. Kamisorius norėjęs užkirsti Simonui su rykšte, kad šis tingįs. Tas atsistojęs, metęs jaučių jungą valdęs ir pasakęs: „Tik tu užduok man, nė šlapia tavo šioje vietoje nepaliks, taip sumalsiu". Pabūgęs kamisorius. Paskui vis ateidavęs ir vis tą Simoną baręs, vis nepatenkintas jo darbu. Bet po ano pasikalbėjimo kamisorius vaikščiodavęs su dideliu šuniu, sako, kaip veršis šuo. Sykį Simono valdomi jaučiai, grįždami iš darbo, jau nebetoli namų, užkliudę tvorą. Kamisorius keiktis, ėmė siundyti šunį. Visai nesijaudindamas, Simonas ramiai čiupęs puolantį šunį už užpakalinių kojų, apsukęs ir tėškęs į atdarų vartų stulpą. Šuva vietoje kritęs. Simonas, kaip niekur nieko, paėmęs sustabdytą jaučių jungą ir paėjęs savo keliais. Po to kamisorius nebeidavęs nė arti prie Simono, kai šis gerai ar negerai dirbęs darbą.

Pasakoja, kaip dvare mušdavę, ir, jei kelnių nenuleidę, tai per kelnes trykšdavęs kraujas. Kaip čia pat mušamam reikėjo glostyti įspyrusį arklį. Kaip versdavę rankomis mesti mėšlus į pravažiuojančius vežimus. Tvartai buvę išilgui pervažiuojami. Vežimas po vežimo eidavęs per tvartą, o pašaliais sustatyti darbininkai turėjo praeinančius vežimus primesti

mėšlo ir dumpekles (dumplekes) pakelti; jei prie išvažiuojamųjų durų stovįs kamisorius pamatydavęs, kad kuris vežimas nepakankamai prikrautas, pasukdavęs atgal vežimus (antrą sykį važiuoti) ir liepdavęs jau rankomis pripildyti vežimus, nebe šakėmis.

Kaip eidavę riešutauti, jauni būdami. Kaip gaudydavę laukinių pylių dar nepalekiančius pylučius, kokius kiškiams, kokius tetervinams - kurapkoms spąstus spęsdavę. Kaip žvejodavę, kaip eidavę krėsti laukinių obelių, kaip šiene tuos obuolius laikydavę, kokie būdavę gardūs, kai sušaldavę. Žinoma, dvaras išspausdavęs jėgas, o dar pareiti ir nueiti 7 kilometrai. Tris dienas savaitėje tai jau visuomet tekdavę dirbti dvare. Savo žemei likusias tris— juk dvaras maisto neduodavo nei baudžiauninkams nei jų arkliams, jei kuriuos darbus tekdavę dirbti dvare su arkliais.

Dvaras darbininkus turėjo veltui — nei duonos nei algos. Užtatai ponai ir nežinoję, kaip pinigus leisti. Darė, ką norėjo. Visokia valdžia dvarų pastatyta, ir teismas ir t.t.

Bažnyčia tik ir bardavo baudžiauninkus, kad nepakankamai smarkiai tedirbą dvare. Girdi, išdykaują. Dievas viską mato. O jau per išpažintį nepasakyk, kad pono miške išsikirtai grėbliakotį ar ąžuoliuką nurentei grėbliagalvėms - grėbliadančiams: kai ims barti, rodos, dėl to grėbliakočio (juk ir mes pono, ir miškas pono) dangus su žeme susimaišys.

Dvarai turėję spirito varyklas, ir prie kiekvieno kaimo buvo po karčiamą, toli nereikėjo eiti. Žydas maloniai sutikdavo prieangyje — tik gerk. Didelis pelnas buvo dvarui. Varu varydavo po darbo pasilinksminti. Nedraudė nė klebonas. Tiesa, dažnai dar būdavo ir klebono karčiamos, arba vadinamosios parapijinės.

Pvz., „Budingsgofskaja cerkovnaja prichodskaja korčma“ — dar nepriklausomos Lietuvos laikais šis parašas tebebuvo. Vysk. Valančiui nelengva buvę kariauti su girtavimu — ir ponai ir kunigas iš vieno. Tik kažin, kada Valančius ėmęs kariauti: ar uždraudus taip laisvai pardavinėti ir varyti spiritą, ar prieš tai.

Neturėdavai ramybės nė bažnyčioje — visur tu kaltas, visur tik tave — baudžiauninką matė negerai darantį. Tu ir tinginys, tu ir apsileidęs. Be lenkų kalbos negalėjai greit prie klebono prieiti, net ant mišių atnešęs; žemaitiškai kalbantiems neduodavę delnos pabučiuoti — nerek, nerek, girdi, pasakydavę. Kai lenkiškai prakalbi — nusišypso, pagiria ir kitiems pavyzdžiu stato. Visur visi tave stumdė, barė, koneveikė. Taip, jau tau gyva pekla buvo pažadėta ne tik po smerčio, bet ir čia, žemėje, ne ką geresnį turėjai už peklą. Tik pasileidę, išdykę, tinginiai, vagys, užsitraukėte Dievo rūstybę, kenčia dėl jusų visas kraštas. Užsirūstino Dievas.

Ir be pakartojimų čia itin daug temų. Sudėmus į vieną vietą pasakojimus apie keletoje dvarų buvusius įvykius, plepesniesiem užtenka ilgam pasakoti. Tai, tiesa, ne pasakos, bet tikrovė, gal kiek paįvairinta, pagražinta — laikas šiurkštumus nudildė, skausmus pamažino.

Tokie tai buvo senosios kartos išgyvenimai, ar tėvų tėvai tai išgyveno. Tuomet visi buvo lygūs. Visi dirbo dvare. Visi krovė turtus ponui. Ponas blaškėsi — lakstė po užsienius, kolei sveikatos nustojo. Kitas net taip įsismagino gyvas būdamas, kad ir miręs, grabe būdamas ir palaidotas, ramiai nesilaikė — pareidavo naktimis dvariškių baidyti, smaugti žmonos, kolei atkasę ir nukirtę galvą nepadėdavo jos kojų gale, kad, grabe gulėdamas, nebegalėtų

pasiekti ir užsidėti (Keturakių Gurskis). Lai savo sodyboje koplyčioje, kad po mirties viename aptvare su baudžiauninkais negulėtų. Kunigai suvažiuodavę, pamaldas laikydavę. Paskaito, sako, evangeliją, užduoda suvarytiems žmonėms sukalbėti po trejus poterius, ir pats atsiklaupęs sakykloje, kolei parapijonys atkalbėdavo. Sako, už geradėją, kuris davė duonos - darbo, leido žeme naudotis, virbų miške pasikirsti. Globojęs, padėjęs vaikus išauginti, leidęs trobas pasistatyti. Miręs gi baudžiauninkas ir neturįs reikiamo užmokesčio, nė į bažnyčią nepakliūdavo — „neškite į kapus, tokiam nereik bažnyčios, kad palaidojimui neužsidirbo".

Dar senėlesniais laikais buvę geriau. Bet kuris kaimas turėjęs savo kapus, ir čia laidojo senus, jaunus, negyvus gimusius, nekrikštytus. Dar buvę maro metų kapai, kur buvę suvilkti kone visi išmirę kaimo gyventojai.

Povainikius čia slaptai pakišdavo po žeme, arba kame pakelėje po kryžiaus — koplytėlės, ir prie tokio kapo nežinia kas pastatydavęs kryžių. Arba sakydavo, kad jam prisisapnavęs mažas kūdikis, varęsis jį ilgą kelio tarpą ir vis prašęs prie jo kapelio augusio šermurkšnio pastatyti kryžių ar Jono Krikštytojo koplytėlę. Pirma, kol nebuvę šventenybės pastatyta, čia baidydavę, o kai kryžiu pastatę, kaip su ranka visas baidykles išvarę. Tuomet buvę lengviau. Dabar vis į parapijos kapus vežk, vis pro bažnyčios angą, pro klebono akis. Ši anga ir šios akys vis būdavusios sidabrinamos, apipiliamos pinigais, kad žmogus galėtumei bent po mirties tikruoju keliu eiti. Be pinigų — nė į dangų.

Senovė senatvėje riša žmones. Ūkininkas - trobelninkas -metininkas (ordinarininkas-ku-

metis) suartėja. Atsiminimai bendri. Tik gyvenimas įnesė skirtumus. Ar tai vieni buvo gabesni, prašmatnesni, darbštesni. Ar tai akios laimės dalykas. Senovėje, sako, buvome vienodi mes, smulkieji žmoneliai. Žmonėmis kits kitą laikėme. Paskui įvairios aplinkybės nuvedė skirtingais keliais. Senatvė, artėjanti karsto lenta, šaltoji velėna nudildė skirtumus — liko tik atsiminimai. Atsiminimai daugiau bendra atskleidžia, o gyvenimas skirtumus išryškina. Senatvėje nebėra ko bartis dėl smulkmenų, dėl niekniekių.

Gera pabendrauti su tais, kurie moka papasakoti, kas buvo seniau, atsimena, kaip kas gyveno, atsimena vargus - sunkumus, o tų gerųjų dienelių kaip ir nebuvo buvę.

Gerbk senelį, ir pats pasensi.

LYG IŠVADOS

Miesto gyventojas, kokį tik darbą jis bedirbtų, kiauras valandas - dienas - metus dirba vis tą patį darbą. Nuobodus darbas. Vis tame pačiame kambaryje. Vis tie patys daiktai, darbo reikmenys, spalvos — labai jau vis tas pats. Miesto gyventojas nemato tekančios Saulės. Dažnai jis nemato ir dienos šviesos darbe. Jam vis vakarop, kai jis, baigęs darbą, pasijaučia laisvas. Jam vis saulėlydis su vakarėjančia diena.

Kitaip kaimo darbininkui. Jam teka Saulė. Jis jaučia rasą. Jis girdi skaidrias paukščių giesmes. Jis mato kintančius medžius, žolę. Pavasaris jam ryškus. Vasara pati rami, tik jos darbai karšti. Ruduo turtingas. Į žiemą artėjant, liūdnoka — vis lyja, purvas ir gruodas nėra jau taip malonus nei gyvuliui nei žmogui. Žiema sausa, sausas oras, trumpos dienos, vienodos spalvos aplinka. Pavasaris. Tenka kone

kasdien vis kitonišką darbą dirbti, kitoje vietoje, kitoje aplinkoje. Margos dienos, vis kiti, kad ir nesudėtingi, darbo įnagiai. Kitoniškos darbo išdavos. Vasara. Sunkus darbas, daug prakaito reikalaująs. Daug kas ne nuo dirbančiojo priklauso. Liutys, audros, sausros, nelaiku dargana—dideli kaimo priešai. Numuša ūpą, pasunkina mintis dėl rytojaus — smugdo. Bet čia daug įvairumuo.

Gyvenimas ir ardo ir kuria. Tačiau jis turi savo nuoseklį. Gyvenimo kelias neįspėjamas. Jis eina nesuvaldomas. Turi savo kažkokią linkmę, nors raitos - vingiuojas, kraipos į šalis. Tik atgal neina. Ir „nosies tiesumu" neina, žinoma, savo nosies.

Va, kad ir žemaičių tarpe. Ne visi tesą žmonės. Lyg ir susiskirstoma, nerišamais keliais einama. Taip tik atrodo, bet taip nėra. Gal ir pats gyvenimas ne toks, koks jis atrodo. Gal ir kalbame ne apie tai, kas yra, kas vyksta, bet kaip kas atrodo, kaip mes stebime ką vykstantį.

Čia skirstome — ūkininkas, trobelninkas, kumetis. Tačiau ūkininkui būtų labai sunku, jei nebūtų trobelninkų, kumečių. Kame jis gautų darbininkų, pats negalėdamas su savaisiais visų darbų nudirbti. Ir turėdamas darbininkų eiliniams darbams, kame gautų paspirties, kai užeina greiti darbai, kuriuos tenka nudirbti per kiek galima trumpesnį laiką. Kame gautų, kad ir retiems, bet vis tiek būtiniems darbams ar medžio meistrą, ar kalvį, ar kokiems padargams padirbti - pataisyti. Pats ūkininkas gali ir nesugebėti ar laiko neturėti. Lygiai tai liečia vyriškus, lygiai ir moteriškus darbus.

Antraip vertus, kumetis gal šiaip be ūkininkų apseiti galėtų. Žinoma, paaugusių vaikų neturėtų kur dėti — vargiai dvare visi sutilptų,

dar sunkiau su paaugliais, kurių dvaras dar neima. Net grytelninkas-trobelninkas, turįs savo žemės sklypą, laikąs savo gyvulius, be ūkininkų sunkiai verstųsi. Kame gausi veislinį gyvulį: vieną dvi karves laikydamas, jaučio nešersi. Dėkis su lygiais sau į būrį, laikyk bendrą, šerk pamečiui ar kaip kitaip. Kartais ir stipresnio padargo reik; nagi su vienu menku arkliuku plėšk plėšimą, juk kastuvu nesuvarpysi. Prašyk plūgo ir arklio. Vėl bendrai laikyti arklį, tiektis plūgą ar kokį kitą stambesnį padargą — brangu ir neapsimoka, gal tik vienam tam kartui ir tereikės tą plėšimą plėšti. Geros sėklos pasigamink, — nei armuo, nei padargas, nei darbo jėga netinka, — pigiau pirktis iš ūkininko, ar dienomis atidirbti. Vadinas, to keistojo gyvenimo žmonių suskirstymas tarsi turi savotiškos prasmės. Ir dėl to visi turime būti žmonės: ir stambus pasiturįs ūkininkas, ir apsukrus trobelninkas, ir vargšas metininkas.

Negerai tarp žmonių gyvenimo sudarytieji skirtumai. Visi turime būti lygūs. Jei to nėra, tuo keliu reik ne tik eiti, bet ir varyti nepasiduodančius. Tačiau kelio linkmė turi nepadaryti visų kumečiais - ordinariininkais, arba trobelninkais, vos - ne - vos gyvybę nešančiais. Kelias turi vesti į sotų, tegu ir be didelio pertekliaus, be lėbavimų rytojų. Tai gal visų nepadarysi stambiais ūkininkais, visako pertekusiais. Užtatai lygiuok pagal gerąjį, ne pagal blogąjį. Ir dar lygiuoja pagal vidutinį žemvaldį, manau, apie 18 - 20 ha žemės savininką. Jis bus pavalgęs, apsidaręs. Jis kraštą valdys. Tokiu dauguma, tokių ūkininkų įžiūrima tvarka.

Panašiai galvojo ir tie senieji pasakoriai, kurie, vis tiek, iš kokios grytelės ar namo išėję, rasdavo bendros kalbos, kuriuos artėjantis gy-

venimo galas jau buvo „sulyginęs“, arba bent turėtuosius skirtumus pakankamai apzulinęs, apdildęs.

SAMDINIAI. ŠEIMININKAI

Samdiniai - vaikiai guli ir žiemą ir vasarą kamarose prie klėties. Kamaros be langų. Lubos neprikaltom lentom apklotos. Neapipiltos nei spaliais nei žemėmis. Ant lubų visokie seni nereikalingi pakygai, padargai smulkesnieji ar kokios medžiagos: zvanams, ratų dalims, grėbliakočiai, dalgkočiai, dalgiai sukabinti per žiemą, paruošti kibirų, kubilaičių lankai. Guli po du vienoje kamaroje. Lovas dažniausiai turi atskirai. Lovos trumpos ir siauros, išpintos šniūrais. Čiužinys šiaudų prikimštas. Dvi didelės pagalvės, patalai dideli, sunkūs. Šaltis žiemą kamaroje tas pats, kas lauke. Ir pripusto pro plyšius. Vasarą vėsoka—šiaudinis stogas nelabai tepraleidžia šilumą, o skylių - plyšių ir grindyse, ir lubose, ir sienose.

Samdinėms - mergėms kamaras duoda kiek varaunesnių sienų, lubų, grindų. Žinoma, be lango. Vasarą duris atsidaro, šviesos norėdamos, o žiemą nieko kamaroje nedarysi. Būna ir išpopieriuotų senais laikraščiais ar pas žydus pirktais švediškais, angliškais. Dabar ir savųju netrūksta. Lova ir patalynė kiek lengvesnė kaip vaikiams. Mergės švariau užsilaiko.

Drabužiai sukabinti ant sienų, paprastai uždurvje; stovi žvakinyčia smulkmenoms sudėti. Prie durų šulo veidrodis. Kartais pas merges ant sienos prie lovos pakabintas kokio šventojo paveikslas ar rožančius. Mergės turi ir staliuką prie lovos įsitaisiusios, kartais ir kėdelę ar kokią trinkelę pasidėjusios laiko. Jos išeiginius drabužius kokia marška nuo dulkių

užkabina. Įsimerkia į nudaužto kaklo butelį nagatkų, nasturtų, dievmedžio šakelę ar baltgalvių, rugiagėlių, jaučio bumbolų.

Prie durų iš lauko pusės priegrindas ar tiesiog kiek dailesnis akmuo, iš seno įaugęs į žemę.

Ziemos metu didumą nusidaro troboje ir į kamarą bėga gulti basnirtais klumpiais, kailinukus ant pečių užsimetę. Iš šiltos trobos išėjus, perbėgti nuo trobos iki klėties ne taip jau baisu. Blogiau rytmetį, kad ir troba būna per naktį pakankamai atvėsusi, o krosnį netaip greit teįkursi.

Begulint žiemą, šaltomis naktimis bealsuojant, apšarmoja patalai, net ledo sluoksnis ant patalų susidaro.

Jei tik yra laisvos kamaros prie gyvenamųjų namų, tai jas skiria mergėms, kad jos kiek galima toliau būtų nuo vaikių - bernų (nesako „senas vaikis", bet senvaiks. Bet sako „senas bernas" vietoje senbernis, nors ir senbernį vartoja). Šitos kamaros, jei jose nebuvo sūdoma mėsa, yra gana geros. Tegu ir nešildomos, bet varaunios. Oro gi užtenka.

Geresniąsias kamaras šeimininkai atiduoda savo vaikams, jei tokių suaugusių yra. Nemėgsta savųjų su samdiniais maišyti, ne dėl nešvaros, bet dėl visokių pavyzdžių ir žodžiais ir veiksmais.

Patys šeimininkai su mažais vaikais guli troboje arba alkėryje. Čia žiemą nešalta. Čia langai — daug šviesos, dėl to nuo musių vasarą nėra ramybės. Geriau tik dėl to, kad šilta žiemą einant gulti.

Kad ne maži vaikai, ir šeimininkai išeitų į kamaras gulėt. Pats šeimininkas, palikęs pačią, vaikus troboje, dažnai miega daržinėje, kai jau atsiranda šieno, arba šiaip kur tamsioje patal-

poje, iš kur muses nesunku išvaryti, jei jų kiek ir laikytųsi.

Žemaičiuose ir senų senovėje ant krosnių negulėdavo. Net dar tais laikais, kai krosnys buvo didelės, virbais kūrenamos, dažniausiai iš priemenės. Guli naktį lovose. Dienos metu, jei dėl ko nors šeimininkas panori pasilsėti, atsigula ant suolo prie krosnies gerojoje menėje. Suolas platus, pakankamai ilgas. Surungulęs švarką, pasideda jį po galvos ir miega, krosniai nugarą atsukęs.

Žinoma, šeimininkas arba šeimininkė gali, metę darbą, dienos metu imti ir atsigulti. Tai padaryti samdinys neatsiklausęs negali.

Užtatai šeimininkas - šeimininkė paskutinieji eina gulti ir pirmieji keliasi ir vasarą ir žiemą. Ir pakaičiams prasidėjus tas pats. Viską patikrinę — ir gyvulius ir duris - raktus, nusiraminę, eina gulti.

Rūpi ir sekmadieniais, nors samdiniai yra nustatę, kas kurį sekmadienį pasilieka namie*), ypač gyvulių apžiūrėti, kad savi kur nesueitų į savą ar svetimą, kad svetimieji neįsilaužtų į „iškadą". Juk tie vartai: važiuoja sekmadieniais į bažnyčią, gali neužkelti, neužrišti.

Samdinys, eidamas vakarą gulti, mato šeimininkus bevaikščiojančius po sodybą — bebaigiančius darbo dieną. Keldamas jis vėl mato jį pažadinusius šeimininkus jau patikrinusius, ar naktį sodyboje, o kartais ir laukuose kas neįvyko negera, mato parvestus darbui

*) Moka apskaičiuoti, kad laisvus sekmadienius ir ir šventes turėti per didžiąsias šventes. Pvz., jei išeinama kas antra šventa diena, tai turis laisvą antrąją Velykų dieną bus laisvas per Sekmines, šv. Joną, Žolių šventę ir t.t. Varžybos eina tik dėl pirmosios išeinamosios šventės.

arklius bekinkomus, mato pradėtą darbo dieną. Atrodo, tarsi šeimininkas ir gulti nėjo. Šeimininkė irgi skačiojasi apie karves, vištas, kiaules. Barasi, kam iš vakaro neprinešta kiek reikiant vandens, kam malkų neparnešta ugniai pakurti.

Taip baigiasi diena, taip prasideda kita. Šeimininkui dažnai vis kitas, griežtai skirtingas darbas — ark, sėk, piauk, darbas su arkliais, be arklių. Šeimininkei darbo įvairumo duoda lauko darbai, o apie namus — karvės, kiaulės, ugnis, bulvių skutimas, valgio gaminimas. Ne kasdien gi telieja sūrius, varškes tedaro, sviestą temuša, kastinį tesuka, spirgučius spargina, lapynei lapus skabo - piausto (teisingiau — kotainei kotus piausto). Pačių batvinlapių žemaičiai nemėgsta, duok jiems lapų stimbarius. Stimbariai turi dar ant dantiės pakliūti, o lapai tik veliasi aplink dantis, kaip koštuvio*) slidūs siūlai.

VALGIS

Valgo visi prie vieno stalo visas dienas. Sykiu grįžta iš darbo, nusiplauna rankas, o rytmetį ir nusiprausia.

Jei dirbama laukuose, toliau nuo namų, muša į lentą, tam tikrą motyvą varydami, kad eitų namo. Kiti turi plūgo noragą pakabinę ant medžio šakos (kai to norago daugiau priskelti nebegalima). Kai apie namus vyksta darbai, tuomet nueina puskelę iki dirbančiojo ir pašaukia. Mat, šaukoti, kad ir savoje sodyboje, nemandagu, gali kas nugirdęs pamanyti, kad susibarė, mušasi. Vadinamasis turi būti

*) Koštuvis — skarmalas, kuriuo plauna ir šluosto plaunamuosius indus, šaukštus.

matomas ir turi atsiliepti einąs.

Į lentą ar į noragą muša tik vasarą. Žiemą kaimynai pamanytų, kad kokia nelaimė atsitiko. Nelaimei pranešti (gaisras, miršta, skęsta) muša atskirais retais dužiais. Netenka painioti su nedidelių dvarų pavieniais dūžiais į lentą (didieji dvarai turi iškėlę tarp aukštų stulpų varpus — cignorius), tai yra duodamas skerdžiui ženklas karvėms varyti namo. Šitie garsai tėra girdimi apie saulėlydį. Ir tuo metu iš tolo gana gerai girdėti. Jų nebepainioja su pavojaus garsais, nes jie kasdien kartojasi vis tuo pačiu metu vakarop, vis toje pačioje vietoje.

Jei šeimoje yra mažų vaikų, tai šeimininkas sėdi su vaikais prie atskiro staliuko, kad vaikai nesmurgliotumės samdinių akyse. Turi savo pusbliūdį, savo bliūdelius ir su savo šaukštais nepliurzojasi po bendrą indą.

Visi valgo tą patį valgį iš to paties bendro katilo. Gal kartais motina, nužiūrėjusi, kad niekas nemato, kiek ir pagerina tėvui su vaikais — sykį nuo viršaus nusemia, kitą tirštimų nuo dugno nugriebia pagal viralo rūšį.

Bet dažniausiai iš katilo pilsto samdinė, dėl to visiems lygiai tas pats.

Iš vieno indo su vaikais valgyti neapvažu.

Gavėnė — septynios savaitės — juodas pasnikas, pradedant Pelenų diena ir baigiant Velykų šeštadieniu: nei mėsos, nei pieno.

Adventas — keturios savaitės prieš Kalėdas — tris dienas savaitėje juodas pasnikas: trečiadienį, penktadienį, šeštadienį.

Juodas pasnikas (arba sausas pasnikas) prieš didžiąsias šventes: prieš Grabnyčias, prieš Šeštines, Sekmines, šv. Joną, Žolių šventę, prieš savo parapijos bažnyčios patroną (Kontaučių — Laurynas rugpiūčio 10 d., Plun-

gės — šv. Jonas birželio 24 d.).

Sausas pasnikas penktadieniais per kiaurus metus.

Per kiaurus metus tik pieniškas valgis trečiadieniais ir šeštadieniais.

Vasara. Rytmetį pusiauėdinė košė (pusė ruginių miltų ir pusė bulvių) su mirkalu: smulkiai supiausto lašinius ir tirpdo keptuvėje; lašinių gabaliukams suspirgus (tai ne spirgučiai), užpila su petliavotais miltais suplakto saldaus pieno, kiek pamaišo, kad bekaisdami susimaišytų taukai su pienu - miltais. Tai mirkalas — taukai paviršiuje, o tirštimai ant dugno, pildami sumaišo. Seniau tą mirkalą įpildavo į duobę košės bliūdo viduryje, o kiekvienas iš savo pakraščio košę kabindamas pamirko kąsnį į tą mirkalą ir valgo. Atseit, visi iš vieno indo — ir košę ir mirkalą.

Paskui jau kiekvienam įdėdavo į bliūdelį košės ir įspausdavo į košę šaukštą mirkalo. Privalgius su mirkalu, duoda rūkštaus pieno bliūdelį, vėl kiekvienam. Tad seniau užtekdavo vieno indo košei ir vieno indo pienui. O dabar, kiek valgytojų, tiek po du bliūdeliu. Kiek iškibdoma ypač mirkalo ir pieno. Daug indų plauti — daugiau pamazgų kiaulėms, ir pamazgos riebesnės. Daug pustynės.

Dabar jau nebepasakysi: susėdę aplink bliūdą, košę bevalgą. Dabar tik aplink stalą besėdį. Dabar dar daugiau: kalbelė per vieną, o taboką katras sau.

Pietums verda kokią sriubą: bulvinę su užtrinu*), batvinius su mėsa, kopūstus su mė-

*) Užtrinas — kiaulės taukai vidujai pasūdyti, pipirų ir kitokių prieskonių pridėjus suvynioti, susiūti ir padėti — pirma prie lubų (tarp balkių netoli krosnies prikala lentelę ir ant tos lentelės padeda), paskui pa-

sa. Tačiau mėsa tik vieną kartą savaitėje (retai kur daugiau).

Nors dažniausiai, kai jau verda su mėsa, tai verda pusryčiams ir mėsą per pusryčius atiduoda, o pietums tą pačią sriubą pašildytą ar šiltai išlaikytą. Jei maža tepasitaikė išvirti, pietums dar priverda ruginės košės.

Pavakarei arba rūgęs pienas su duona, arba saldus pienas. Pavakarėm nieko neverda.

Vakare kokia pieniška sriuba: trintinė, merktinė, leistinė, konkolynė, gnaibytinė, rūkšta putra, putra, kruopynė, grucė, kartais miežių kruopų košė. Rečiau bulvės su mirkalu ir rūgusiu pienu.

Penktadieniais — rytmetį bulvės su spirgute*), su cebulyne**), su silkės galva***), su silksulčia****). Pietums bulvynė su kruopais. Pavakarei bulvės. Vakarienei — kokia nors sriuba - putra, arba ir vėl bulvės.

Darbų pabaigtuvėms ar kokioms didesnėms šventėms verda kleckus — varškėtus, lašinėtus iš miltų, arba tokius pat tarkuotų bul-

---

kriautėje pakabinti. Tenaudoja po metų kitų. Nedidelis gabaliukas užtrino duoda skonį ir paleidžia į viralo paviršių kiek taukų — akis mato, liežuvis jaučia, — ko daugiau bereik.

*) Paspirginti keptuvėje kanapiai, sukrušti grustuvėje ir su druska sumaišyti. Kanapių druska.

**) Vanduo, įpiaustyta cebulių arba jų laiškų, įdėta druskos — sūrimas prie bulvių. Srebia „ant šaukšto galiuko" pasėmę.

***) Tokia pat cebulynė, tik įdėta dar ant anglių kepta silkės sutrinta galva. Silkės prieskonis.

****) Silkių sultis, susidariusi statinėje, kur silkės sūdytos; rudos spalvos. Labai sūru. Ir druska yra silkių skonio prisigėrusi. Yra statinėje ir druskos, kuri jau sultėje nebetirpsta (sotus tirpinys).

vių. Valgo kleckus su mirkalu ir rūgusiu pienu.

Kleckai tai jau didelė prabanga.

Kita prabanga — šutynė: nuskuta bulves, supiausto kąsnio dydžio gabalais, nuplauna, sudeda į katilą (Žemaičiuose trikojis), įdeda rūkytos mėsos, lašinių, dešros, pipirų, „babkos" lapų, uždaro aklai su dangčiu ir šutina. Mėsos kvapai, lašinių sultys persėda bulves, ir išeina labai gardaus skonio valgis. Žinoma, įdėjus tik lašinių gabaliuką, kiek užtrino, pipirų, ypač kažkokio skonio negausi, tačiau bulvės būna vis tiek gana skanios, ir su rūgusiu pienu (paskanintu grietine) labai tinka.

Tai jau svečiams.

Svečiams kepa kiaušynę su lašiniais arba su kumpiu. Kitokia kiaušynė: išplaka kiaušinius, įpila pieno, deda miltus, maišo ir kepa ant sviesto arba paspirgintų lašinukų.

Svečiams verda kiaušinius (kietai). Kepa rūkytą dešrą — kietą. Kepa rūkyto kumpio grietinėj. Verda svečiams riebiąją košę: ima grietinę, šildo ją, deda petliavotų miltų ir maišo. Nespėja užvirti, ir jau išvirta — labai greit gaminamas valgis. Dalis grietinės virsta sviestu, liesoji dalis su miltais „daro košę"; lėkštėje valgoma karšta — viršuje plūduriuoja per pirštą ištirpusio sviesto. Imi (kabini) šaukštą košės ir keli per tą sviestą; varva sviestas nuo šaukšto. Perdaug riebu, daug nepriima širdis, reik duonos prikąsti.

Košių verda visokių. Bulvių košė, tik bulvės, bekriušdami kiek pieno įpila. Jau buvo nurodyta pusiauėdinė košė. Miežinių kruopų košė. Miežinių kruopų su ruginiais miltais. Ruginių miltų košė. Miežinė košė su žirniais. „Grybų košė" iš ubagų dainos — grybai šutinti grietinėje.

Šutinant miežinius kruopus su žirniais su

kiaulės palūpiu, ausim, uodega, gauna šiupinį. Kruopai ir zirniai persisunkę riebalais, o dar mėsos prikandus, susidaro itin gardus valgis. Tai Kalėdų valgis, kai turima „svieżynos". Kitu metu tokio (tikrojo) šiupinio negausi.

Seniau kiaules piaudavo mėsai prieš Kalėdas, kai šeimyna dar tebėra; išpiovus piauti numatytąsias avis, imdavo prielaidus ir lašinines piauti. Lašinines kiaules piaudavo vėliau — apie Grabnyčias, Užgavėnes. Žinoma, ne gavėnioje: kas visus atgalius suvalgys. Kiaules piaudami, pridarydavo dešrų, vėdarų, kruvainių kepdavo, plautinių dešrų atsirasdavo.

Visiems dešrų neduodavo, tik plautines. Vėdarų tik „pakastavoti" po luitą. Duodavo kruvainius: piaunamojo gyvulio kraujas tik su miežiniais kruopais maišomas — vėdarams, bet, jeigu prie kruopų primaišydavo ruginių miltų (gaila miežinių kruopų: gaminant daug grūdo išeina, brangiai malūnas ima už pagaminimą) ir kiek praskiesdavo vandeniu, tai iš tokios tešlos kepė nelyginant duoną, tik neraugintą. Taip ir atrodė suklekusi duona tamsiai rudos spalvos.

Laikydavo tokius kruvainius mėsos kamaroje sušalusius. Valgydavo juos pašildytus, kiek pakeptus „ant taukų" — kresnų, kuriuos gaudavo vidujus taukus tirpydami, valgydavo su rūgusiu pienu, geriausiai su „sampiliniu" pienu.

Sampilinis pienas. Karvės suvesdavo apie Grabnyčias. Gavėnė — sausas (juodas) pasnikas. Tegu menkai šeriamos karvės ir nedaug jos teduodavo pieno, bet jis visas likdavo. Darydavo sūrius, džiovindavo. Bet ruošdavo ir sampilinį pieną. Į tam tikrą didoką kubilaitį, laikomą šaltoje kamaroje, pildavo visą atliekamą pieną, nugrajotą, saldų ir rūgštą. Rūgo,

rūgo, vėl įpila — rūgsta (kubilaitį išdegina, gerai išmirko, išplauna, kad pienas neturėtų negero raugo). Ir per vasarą rūgo (šaltoje kamaroje visą laiką maždaug to paties šilčio oras). Jį valgydavo advente, kai pieno nebebūdavo, kai karvės būdavo užtrūkusios. Tad šitas pienas su kruvainiais labai gardu. Žinoma, reik jį atskiesti (jis perdaug rūgštas) su svieže rūgiu (geriau grietine).

Advente valgomomis dienomis (suprask, kai ne pasnikas) pusėtinai valgydavo mėsos, teisingiau mėsos (gyvulių) atgalių.

Piauna avis, reik sudoroti kogalves — kojas, galvas. Iš avies pilvelio verda plėkus.

Jei piaudavo žąsis, arba kai jos kai kuriais metais būdavo itin pigios, arba vis tiek reikėjo dukterims ar ištekančiai dukrai kraičio pagalvėms, patalams plunksnų, pūkų, tai iš žąsų kraujo virdavo juką.

Tad šiuo metu, advente, mėsiškų „dalykų" ir samdiniams daugiau tekdavo.

Tarp Kalėdų ir gavėnios tą laiką vadino „mėsėdžiu". Samdinių mažiau, mėsgalių dar vis yra, nauji samdiniai — mėsiškų valgių ruošė.

Už tatai gavėnioje trumpa. Sausas pasnikas. Nei mėsiško, nei pieniško. Bulvės, pupos (arklinės), žirniai. Prie bulvių cebulynė, spirgutė, silksultė. Kas tau pirks silkes, tik silksultės parvežd̃avo iš Plungės: nupirkus už 10 kapeikų 11 silkių ir pilną kodalį silksultės (tam tikras kodalis silkėms laikyti — iš tolo užuosdavai silkių kvapą; musės to kodalio iš tolo bijojo). Kartais duodavo (savaitėje sykį) pusę silkės. Silkę valgydavo su koše (ruginių miltų ar bulvių): bliūdas košės, į tą košę kiekvienam valgytojui įkišta pusė silkės — kam galva tenka, kam uodega. Įkišta į karštą košę silkės pusė

šunta — iššunta, į košę paleidžia savo sultis - riebalus. Valgo silkę su duona, o košę mirko toje silkės duobutėje, — garau.

Aliejus brangus. Kas jį pirks. Tiesa, kai sėmenys būdavo nebrangūs, išspausdavo iš sėmenų ir patys aliejaus. Vis dėlto tai brangu. Jei kada duodavo aliejaus, tai prisotintą druskos, kad tik galėtų bulvės tegalėdavai mirkyti.

Gavėnioje virdavo iš avižų žiūrę, kartais prie jos sumaldavo kanapių pieno. Virdavo bulvynę su grybais. Bulvynę su žirniais, su pupomis. Apie aguonų pieną nesvajota.

Tikras pasnikas. Ir man teko vieną gavėnę kiaurai sausai išpasnikauti. Sekmadieniais mama duodavo alyvos iš mažo stiklinio indelio (druskai), kurio trys ketvirčiai buvo druskos, ir tik pačiame paviršiuje alyva.

Gavėnė buvo sunki su valgiu. Sunku buvo išgalvoti, ką virti, ir patys valgiai buvo lengvi, tik kol valgai, nei sotus nuo stalo atsikelsi, nei pilvą pritempęs.

Tiesa, ir darbai nesunkūs gavėnioje. Ilgokai miegodavo. Vakarai gavėnioje darosi vis trumpesni ir trumpesni. Vakaroti nebėra ko ir bepradėti. Pavalgo vakarienę ir eina, gyvulius apžiūrėję, gulti. Ir rytmetį tik lig su aušra gyvulius apšerti, pavalgyti, o praaušus į mišką kuro parvežti, vyčių tvoroms paruošti, numatomiesiems stogams kloti kločių parinkti. O šiaip kapok priekiemyje virbus, dėk eilėmis patvoriais, kai jau pastogėse nebetelpa.

Ir moterys apsišeria kiaules — juk ne jovalai virti, pamelžia karves, išverda valgyti ir verpia arba tvarko gijas audeklams.

Viena pasniko diena nejučiomis praeina. Gal netaip sunku ir advento tris dienas išpasnikauti. Septynias gavėnios savaites išpasnikauti be pertraukos sausai nebuvo lengva.

Ypač kad kaimas pasnikui nebuvo pasiruošęs. Netaip per „barzdą" taukai varvėdavo ir kitu metu, kad ir tuo vadinamuoju mėsėdžiu.

Gal pasnikas yra ne ką valgai, bet kiek valgai. Gerai iskepta aliejuje žuvis, visokie saldumynai, visokie užkandžiai duoda geros progos neblogiau prisivalgyti, kaip „su mėsa" valgant.

Sako, kad bebrai mūsų krašte, be kita ko, išnyko ir ne dėl savo tvirto kailiuko, kiek dėl savo gardžiosios uodegos. Ir ne dėl to, kad uodega gardi, bet daugiausia dėl to, kad uodega su žvyna. Kas norėjo pasnikauti, bet nesukliokti — nesunykti, gardžiai sočiai ne vien pavalgyti, bet prisivalgyti, galėjo gavėnioje bebro uodegą valgyti, juk ji su žvyna. Atseit, bebro uodega — žuvis.

Sako, ir veršieną galima Velykų šeštadienį valgyti, kad tik veršis būtų neseniai vestas, atseit, žolės dar neėdęs. Tiesa, jis šlapias prieš atvedamas buvo, nelyginant žuvis vandenyje. Štai tau. Dievo neapgausi, tik pats save.

Sunkiems ligonims kunigas leisdavo ne taip griežtai pasniko prisilaikyti.

Raumenų darbą dirbdami kaimo žmonės „daug" valgo. Tas daug yra „skystis", daugiausia vanduo. O tame vandenyje kur-ne-kur bulvė, kruopas, susimetę į gniutulį miltai. Ir duonos ne visi sočiai teprivalgo. Bulvė, skysta sriuba, riebalų tikrai maža.

Pastaruoju metu žmonės Žemaičiuose ėmė riebiai valgyti. Pramoko greit ir riebias kiaules auginti. Ir lašinių turi. Pasišutina. Na, sako, kad ir sau gailėčiaus, tai kam beauginčiau.

Žinoma, yra ir kitaip.

GĖRIMAS

Aplamai imant, šuliniai Žemaitijoje turėjo būti geresni.

Daugelyje vietų, nerasdami vandens, net su karklo dvišake ieškant, šulinius kasdavo prie tvenkinio. Per ilgus metus, ypač dumblą iš tvenkinio vežant, šulinys, sako, įslinkdavo į tvenkinį. Tuomet nuo tvenkinio vandens šulinį atitverdavo tvora ir tą tarpą tarp tvoros ir šulinio priplūkdavo molio, atsirasdavo 3 - 5 žingsnių molio sluoksnis tarp tvenkinio ir šulinio vandens.

Nepigu šulinį kasti. Kasdami juo giliau, juo platesnę duobę turi kasti viršuje, — daug žemių tenka išmesti ir tolokai numesti, o vandens dažnai nesurandama.

Šulinio rentinys, juo šulinys senesnis, juo iš didesnių akmenų padarytas. Kitur ir ąžuolinius rentinius aptiksi ar aptinki. Tačiau mėgstama akmeniniai. Kai šulinys negilus, vandenį iškelia paprastu kobiniu. Kai gilesnis, įtaiso svirtis. Būdingas žemaičių šulinių su svirtimi vaizdas prie apvalainių paprūdžiais gluosnių. Aukštas dvišakis rąstas įkastas į žemę. Čia įtaisyta storoka kartis, kur „po nosės burbulas, po antru galu kurkulas".

Labai gerbia žemaičiai šaltinius. Esąs sveikas vanduo ar nuo kokių ligu apsiprausti, ar atsigerti iš šaltinio vandens. Kiek palyginę šaltinio pakraščius, gauna iš nedidelės versmės pakankamai didokos talpos vandens išteklių. Kartais įsuka statinę į šaltinį, tarsi šulinio rentinys.

Gerbiamiems svečiams žolynei virti vandenį neša iš šaltinio. Jei savoje žemėje kas gero vandens savo šaltinio neturi, eina į sve-

timą žemę. Ypač mėgstami šaltiniai, iš kurių teka vanduo, arba šaltinio dugne verda vanduo, kilnojamas smulkius baltus smėlio grudelius.

Dirbdami darbą karštomis vasaros dienomis, plaunant - grėbiant šieną, ypač rugius kertant, į šaltinio vandenį įmeta, jei neturi džiovintų obuolių ar kad ir žalių supiaustytų obuolių, duonos „piutelę". Toks vanduo maziau „bemuša" prakaitą ir įlaidesnis gerti.

Į tokius darbus eidami, nešasi suraugintos beržo sulos. Pavasarį pasoliui iš žemės einant, išgręžia netoli žemės seno beržo kamiene skylę, įstato leketą ir varvina beržo sulą į puodą ar kibirą. Dideli beržai daug duoda savo sulčių — sulos. Geria ir tuoj tik išvarvėjusią sulą. Bet tai anksti pavasarį, kai dar nešilta, kai taip smarkiai dar neprakaituojama, kaip vasarą. Dėl to atliekamą sulą pila į kubilus, darzinėje ar jaujo pirtyje laikomus. Kubilus iš vidaus išklioja stačiais ilginiais šiaudais, ir kai kubilas listinas sulos, ant viršaus užpila avižinių pelų.

Taip laikoma saldoka beržo sula ima rūgti, surūgsta. Jei patalpa yra vėsi, lygaus šilčio (temperatūros), jei švarus be pašalinių raugalų kubilas (gerai išdegintas ir išplautas keliais verdančiais vandenimis), sula įrūgsta gana gardaus raugo rūgštimi. Viduvasaryje ji itin rūgšta.

Nugėrę kiek, pripila iki viršaus vandens. Pradžioje rūgštumas pasilpnėja, bet po kurio laiko vėl įrūgsta. Žinoma, papildytas kubilas vandeniu nebeduoda to gardaus skonio, kokį duoda gryna sula, pati iš savęs surūgusi.

Tai tokį rūgštymą maišo su vandeniu ir ąsočiais nešasi, į darbą eidami, į laukus. Vis tiek natūralus rūgštymas. Išprakaitavusius atpeikėja. Daug gardesnis toks gėrimas už grynąą

vandenį — nevargina ir taip nebeprakaituojama, arba beprakaituojama mažiau.

Kame gerai auga klevai, iš klevų sulos (ši daug saldesnė už beržo sulą) suraugina actą. Bet, apskritai imant, gailisi klevus gręžti —gadinti brangų - gražų medį ir brangią medieną, nes klevai gręžiami aukštai, kur ima šakotis, klevų sula teka iš šakų. Dar pašoliui nepradėjus eiti lauk, jau iš klevų teka sula — atitirpsta saulėje šakelės. Gailėdamies medžio, nupiauna ploną šakelę ir, užmovę butelį, pririša prie šakos. Greit butelis pribėga švarios, kaip akis, saldžios sulos.

Geriamąjį vandenį parūgština dar bruknėmis (rudenį išverda bruknių košę, be cukraus, be vandens; kai košė iš viršaus ima pelėti, ją perverda; po pakartotinio virimo nebepelėja visai, arba labai mažai).

Tiesa, nedaug apie mus tėra, bet vis tiek yra spanguolių. Spanguolės negenda, sakysim, krepšyje, kamaros palubyje laikomos. Tokių spanguolių sutraiškę įdeda į vandenį.

Neturėdami kuo parūgštinti vandens (geriamojo), įmeta į ąsotį žiupsnelį druskos.

Šiaip pakeleivingas, jei nežinai, ar aptiktojo šaltinio geriamas vanduo, ar ne, reik mesti varlę į tą vandenį: jei varlė pasiners į dugną — geras vanduo, jei varlė kiukt, kiukt iš vandens, negerk to vandens.

Prie geriamojo vandens šaltinio paprastai vasaros metu yra padėtas gurgždžias arba gardakulis, kad nereikėtų gultis ant pilvo, norint atsigerti. Vis tiek reik klauptis — toje vietoje yra arba lentelė, arba lygus akmuo padėtas, kad nesuteptumei beklūpodamas drabužių.

Iš upių žemaičiai vengia gerti, nors upė arba upelis būtų labai šaltinuotas ir vanduo

švarus, sriaunus, skaidrus, tekąs sriautomis per akmenis. Mat, į upelius meta nereikalingus kačiukus - šunyčius, vos atvestus, dar neatakusius. Sumesti į vandenį jie plaukia aplink toje pačioje vietoje, kolei nenugrimsta, jėgų netekę. Bet paprastai juos sudeda į maišelį, užriša, pririša prie maišelio akmenį ir meta į vandenį. Sako, vandens nepagadys, tekąs vanduo išvaląs viską, o likučius iščiulpia vėgėlės, vėžiai. Stovintį vandenį galima dvėselienomis arba skandiniais užkrėsti — pasmirstąs vanduo, išnykstąs iš to vandens gerasis gyvis.

Kur geras šaltinio vanduo, kame prie kelio ar prie tako, pritaiso ant grandinėlio varinį indelį vandeniui pasisemti ir gerti. Tai prie tokių šaltinių, iš kurių gana gausiai teka vanduo per kelią ar taką. Dažnai čia būna pastatytas šv. Jonelis (Nepomuk) ar Jonas Krikštytojas ar kuris nors Dievo Motinos atvaizdavimas. Tuomet tokį šaltinėlį laiko stebuklingu —plauna tokio šaltinėlio vandeniu traškanotas akis ar kitas pairusias ar suardytas kūno dalis.

Tokių šaltinėlių gana daug. Plungėje prie Lurdo (teisingiau, Lurdas prie šaltinio) nuo visų negalavimų, bet vis pirmauja akys, Kartenoje to dievobaimingojo senvaikio Minijos šlaite, moterys čia gydosi, Kretingoje prie Lurdo, Varkaliuose, 4 km nuo Plungės ant Kulių kelio, šv. Vincento stebuklingas šaltinis, netoli Kalvarijos ir t.t.

Gal ir tikrai tie vandenys turi gydomųjų savybių, reiktų juos ištirti.

Stovinčių vandenų su gydomomis savybėmis nežinau. Tik vanduo, prasisunkęs pro žemės sluoksnius, turi tų savybių.

Viena gardžiausių girų yra gira iš kadugio uogų. Užtvilko kadugio uogas, virina, keičia verdantį vandenį — perdeda į kitą indą, kuria-

me irgi verda vanduo. Raugina. Kvapus gėrimas.

Šermukšnio uogų gira; kartais vartoja jau šalčio pagautas šermukšnio uogas. Jas virina keliuose vandenyse, perdėdami iš vieno verdančio į kitą verdantį vandenį. Labai malonus šermukšnio uogų giros skonis, kai pasiseka nutaikyti: pervirink, be dūšios — nebėra kvapo, neišvirink kiek reikia — kartumų nemalonių lieka.

Žemaičių alus tai irgi teisingiau gīra, nes padaro iš puspūrio salyklos tiek alaus, kiek turi savo ir kiek pasisekė pasiskolinti iš kaimynų statinių. Likučius supila į kubilą ir raugina (vadinamosios pamielės). Gauna, kai viskas buvo švariai daryta, malonaus skonio girą. Kiek nugėrę, kubilą papildo (kaip ir su beržo sula kad darė) vandeniu; jau menkesnis, silpnesnis skonis, bet vis tiek karštą dieną galima gerai troškulį užgesyti.

Pripranta žmonės prie savo apylinkės šaltinėlio vandens. Kuriam laikui išvykę iš tėviškės, kai grįžta, visų pirma bėga to gardžiojo, vaikystėje pamėgto vandens iš savojo šaltinėlio atsigerti. Ir geria geria neatsigerdamas.

Šaltinius gerbia — neleidžia kasti griovio vandeniui nuleisti, kai beslinkdamas nuo kalno šaltinis ima kliudyti kokiu kalno šlaitu pravažiuoti: pasuka kelią, bet šaltinėlį palieka savo vietoje, nepalietę, nepagadinę.

Svaiginamųjų gėrimų, be midaus, Žemaičiai, rodos, negamino patys. Tiesa, įdėdavo gailių į paprastą alų, ir tie gailiai apsukdavo išgėrusiam galvą. Bet tai vargiai svaiginamasis gėrimas šios dienos prasme, nors ir nuversdavo nuo kojų.

Midus gi brangus. Kame rasi daug medaus. Kame tavo sąlygos gaminiui ilgai išlai-

kyti, kad tikrojo midaus skonį gautumei. Tai jau pasiturinčių — ponų gėrimas, ir didelių ponų.

Žmonėms užtekdavo ponų ir kunigų karčiamų, kur žydelis, dar ir savo pridėjęs, girdydavo zmones, kad jie ir paskutinio trupinio, pro pono kišenę nepraleidę, nepaliktų. Savo baudžiauninkams reikėjo duoti visokių „patogumų". Ir bažnyčios turėjo žemių su baudžiauninkais (prie Rietavo Kunigo soda), tad jiems reikėjo ir karčiamų. Savi baudžiauninkai, savos karčiamos, tokia buvo anuomet tvarka.

Po baudžiavos ilgainiui atsirado valstybinė „monopolija". Žmonės ėmė valstybei mokesčius mokėti, valstybė ir degtinės pasišovė tiekti. Ši degtinė buvo gera degtinė, geras puspiritis, geras spiritas. Sako, be apgaulės.

Gerdavo. Pasigerdavo. Nors nebuvo patogu gerti. Pačioje monopolijoje neleisdavo gerti. Nusipirkai ir neškis lauk. Gerdavo lauke, iepkėse, kur už namų užėję, arba prie vežimų sustoję, arba kame pasitaikė pažįstamą sutikti. Tiesa, viešai lauke buvo uždrausta gerti.

Sako, vienas žemaitis paklausė monopolijoje pardavėją, ar galima čia nusipirktąjį šnapsą perpilti į kitą indą (mat, už grąžinamuosius indus mokėjo pinigus). Atsakė, kad galima. Žemaitis taukš į delną buteliuko dugną ir kle-kle-kle į gerklę. Išgėręs atidavė buteliuką ir gavo grąžos.

Prie monopolkos durų visuomet būdavo kamštelių tiek ir tiek — išeina nusipirkę ir čia pat prie durų išgeria.

Buvo karčiamos, kur galėjai gerti. Bet žmonės greit priprato gerti lauke. Tad monopolės apnaikino smukles ir jų smarvę. Dabar nebe ponai pelną ėmė, o valstybė. Tik toks skirtumas.

Po to žmonės gal daugiau ėmė gerti alaus. Įėjęs į alinę, nusiperki du buteliu alaus už 5 kapeikas (senosios Zubovienės iš Gubernijos prie Šiaulių ir Šateikių Plaferio bravorų varžytinių metu) ir dar beigelį ant vieno butelio kaklo užmautą už tas pačias 5 kapeikas. Geri sau drumstą vandenėlį ir paskui gali pavaizduoti išgėrusį.

Žmonės iš spirito pasidarydavo sau tarsi midaus: į spiritą įpildavo medaus, pasidarydavo saldus, stiprus gėrimas, žinoma, nieko bendra su tikruoju midum neturįs. Tačiau, sako, malonus gerti ir gerai sėda į galvą.

Išsivirdavo krupninko su visokiais prieskoniais. Čia jau prievarta sugyvendintas spiritas su medum ir dar visokie kvapai.

Užpildavo spirito ar degtinės ant įvairių šaknelių, gaudavo gyduoles iš vienų, o iš kitų gerą prieskonį.

„Trejos devynerios" buvo labai garsios, ypač iš Palangos Griningo aptiekos. Tas Kuršo vokietis mokėjo įtikti žemaičiams ir su svaigalų paruošimu. Tikrai daug visokių šaknelių, sėklų, žievių, lapų, neišskiriant ir „gyveldrekio", sudarydavo trejų devynerių puokštę nuo visų ligų: nuo vidurių, ar jie kieti, ar paleisti, nuo širdies negalavimų, nuo galvos skaudėjimo, nuo susišaldymo. Ir padėdavo, dvejetą trejetą ant tuščios išgerk (sako: ant tuščios širdies), kaip bematant atims visus skausmus.

Užpildavo spiritą ant topolio pumpurų ankstyvą pavasarį; tokį skiedinį vartodavo įsipiovus - įsikirtus, sakykim, vietoje jodo.

Nebuvo girdėti, kad kas pats būtų varęs kokį alkoholinį gėrimą.

Nešdavo iš prūsų, reik manyti, medinį nevalytą spiritą. Tos rūšies šmugelninkų buvo gal ir užtektinai: kas norėjo, visuomet gauda-

vo, arba pas šmugelninkus atsargų netrūkdavo. Kad neįpiltų į spiritą vandens, pirkėjas mėgino: įberia į šaukštą parako (irgi iš prūsų), užpila spirito, uždega ir laukia; jei, išdegus spiritui, parakas blūkt — užsidega, nėra vandens. Tam iš prūsų parneštajam spiritui šakneles labai mėgo vartoti (tinka gurgždžio šaknys, ajerų šaknys, valerijonų šaknys...), reikėjo negerą skonį panaikinti.

Atseit, norėdamas pats išgerti ar svečius pamylėti, visuomet atrasdavo ar iš anksto žinodavo, jei ne vieną kame, tai kitą vietą.

Iš turgaus ar iš jomarko grįždavo daug dainuojančių, net pro mus važiuodami, dar turėjo jėgų (11km nuo Plungės), jei jau ne dainuoti, tai baubti ar klykauti; girti vieni verkia, kiti dainuoja, norinčių muštis — priekabių ieškoti nebuvo daug, bet pasitaikydavo.

Vieni girti pirkdavo, kiti parduodavo. Čia be apgaulės neapsieidavo — perkąs nebuvo girtas, nugirdydavo parduodantįjį. Net kunigai tuo keliu ėjo: Medingėnų bažnyčiai rąstų išgavo iš senojo Navardauskio kunigas, nugirdęs savininką senuką: jis turėjo gerų rąstų paruošęs namams statydinti. Dėl to kilo nesutikimai tarp tėvo ir vaikų, ir vaidai taip ir nesibaigė iki tėvo gyvos galvos.

„Vīsokiais keliais, bi tik į dangų".

Ne tik į miestelį išvažiavę pasigerdavo, bet ir namie ragaudavo: ar tai krikštynos, ar pakasynos, vestuvės, ar iš atlaidų grįždami, pas gimines užvažiuodavo, reik juk „pamylėti". „Sauso — niekas neklauso". Tuojau sūrį ant stalo; sviestas, varškė, kolei kiaušynę iškepa, ar, jei buvo laukiami, šutynė kol pašyla (kol ugnį įžiebia) — sausos užkandos padeda. Juk gerti norėdamas, progos visuomet rasi. Nelygi-

nant, kaip mušti norėdamas, lazdą visuomet rasi.

Žydai žmonių degtine nevaišino. Duodavo „anodijos ant cukraus“ ir tai daugiausia moterims ir vaikams. Vyrams rūkalą kokį pakišdavo.

RŪKYMAS

Juo seniau, juo vis labiau terūkydavo savo augintą taboką. Augindavo daugiausia machorką, žemaūgį, didelių, storų, plačių lapų augalą. Mokėdavo patys džiovinti, patys „raugti“. Vieno „raugas“ budavo geresnis, kito blogesnis. Piaustyti turėdavo įsirengę turkų kardą, kumpas, sako, labai gero plieno. Turi didelį klucį ar kelmą, viename jo pakraštyje įkalta medinė gembė, už tos gembės užkišdavo kardo viršūnę, o už rankenos laikydavo ir spausdavo ant kelmo kaire ranka laikomas taboko gniūžtis.Įgudę supiaustydavo pagal norą stambiai ar smulkiai. Taboką laikydavo išdirbtoje avino tuzėje, su odos apyvara užtraukiamoje: odos galiukuose buvo kiek sulenkta viela pypkei pravalyti. Vielos ilgis padarytas pagal pypkės švamalio galų ilgį. Pypkės daugiausia vartojamos buvo porcelianinės, didokos, viršeliu užvožiamos.

Turėdavo ir savo darbo iš beržo ruoplio ar beržo gumbo pypkių su išdrožinėjimais, su „žydu“.

Toliau pypkės buvo vartojamos vis mažesnės. Ėmė bankrutkas rūkyti, kandiklius pasigamindami iš barbarkų (baltai žydį krūmai). Seniai rūkė dideles pypkes, vidutinio amžiaus mažesnes, o vaikiai suko bankrutkas — vyniojo taboką į popierių.

Pirktinis tabokas buvo „Bakūnas“, „Ma-

chorka“ 3 kapeikos už pakelį. Papirosų vardas „stok, skaityk, stebėkis, 20 štukų 5 kapeikos“. Gerieji papirosai buvo „Vist“ su ilgais kandikliais.

Jei vestuvėms ar kokioms iškilmėms patys pasidarydavo papirosų, tai gilzes pirkdavo tik aplenktas popierium. Dirbo papirosus be mašinėlių: pripildavo sutrupinto taboko, pirma į gilzę kiek vatos įkišę, kad rūkant trupiniai nebirtų į burną. Kartais į pypkę kimšdavo ne taboką, bet atsipiovę cigaro ilgį pagal pypkės gylį, įstatydavo į pypkę ir rūkydavo: geras, sako, kvapas (du cigaru už tris kapeikas).

Rūkė tik vyrai. Moterims negarbė buvo rūkyti. Apie rūkančias merginas ir kalbos negalėjo būti. Vaikams griežčiausiai drausdavo rūkyti.

Seniau buvo daug uostančių taboką. Mano laikais tik seniai, kokie elgetos ar itin neturtingi teuostydavo. Uostomajam tabokui laikyti turėdavo iš beržo tošės padarytas apvalainas tabokines su išrantymais. Gražiai nupinta dėžutė, mažytė, parudavusi nuo taboko ir rankų prakaito. Taboko uostytojai turėjo raudonus skarmalus — nosines nosiai nusišluostyti, bet vis tiek visuomet jiems būdavo rudas skambaliukas panosėje.

Kai susišaldę vaikai imdavo kosėti, duodavo jiems rūkyti dilgėlių - nuotrynių stiebus. Kartais turėdavo iš anksto surinkę ir pakabinę kame ant klėties pastogėje, bet galėjai ir žiemą prisilaužyti jų patvoriais iš sniego kyšant, tik čia ne sausos —sunkiau degdavo. Neva nuotrynių dūmai palengvindavo vaiko kosulį. Didžiavomės tuomet vaikai, kad ir mes jau vyrai — jau pypkoriai.

Pas mus mama neleido troboje rūkyti. Dėl to čia niekas nerūkydavo. Tėvas, atsisėdęs

prie degančios krosnies durelių, pūsdavo dūmą pro tas dureles į krosnį. Tik gal per kalėdninkus nakvodamas klebonas „gardžių dūmų" prileisdavo iki pat žemės. Šiaip visi žinojo, kad mamai nuo taboko dūmų skauda galvą, ir niekas atėjęs nerūkydavo troboje. Vasaros metu lauke smalyk, kiek nori, tik ne pagal vėją stovėdamas. Tiesa, tos pypkės su tais švamaliais, to naminio taboko prikimštos, niekuomet nevalytos, tik prarakta skylutė, kai jau dūmo nebegalėjo ištraukti, leido tiesiog biaurios smarvės tirštus dūmus —musės dvėsė nuo tų dūmų.

MALDA

Einant į bažnyčią šventomis dienomis, reikėdavo nueiti ant „atpuskų" mišių. Po tų mišių, po „Šventas, Dieve...", reikėdavo bažnyčioje susilaukti sumos, pamokslo, mišparų ir ruoštis eiti iš bažnyčios, ėmus giedoriams „karunką" giedoti. Po karunkos, kai jau kitas giesmes iš kantičkų ima giedoti, einama lauk. Bažnyčioje kas meldžiasi iš maldaknygių, kas rožančių suka. O kiti ir šiaip sau spokso, kažką galvodami, kažką svajodami — dairydamies, po truputį snausdami.

Šventomis dienomis pasilikę namie, vaikščioja po laukus, apžiūri gyvulius. Per poterius (per sumą, dvyliktą valandą, atseit, vienuolika išmušus) kalba rožančių ar kokias kitas maldas. Svarbiausia nepalikti rožančiaus neatkalbėjus. Vasarą tai atlieka kieme prie koplytėlės, prie kryžiaus atsiklaupę, o žiemą troboje atsiklaupę, alkūnėmis ant suolo atsirėmę skaito „Aukso Altorių".

Mėgsta atlaidus, bet daugiau kad pažįstamų iš tolimesnių vietų pamatytų.

Į Kalvariją eina — važiuoja. Moterys pasi-

siuva po dvejas trejas lomstytines nagines kelionei. Kalvarijoj kryžiaus kelius-kalnus vaikščioja. Kiti pasižada pėsti nueiti į Kalvariją ir atvaikščioti kryžiaus kelius, kiti net keliais. Kitus dar mažus apžada, kad nuo sunkios ligos pagytų, kad augtų. Tie neturi apžadų pamiršti. Seka ir apžadėjusieji, kad apžadėtieji tikrai tai atliktų, kad nekristų „koronė" už apžado neišpildymą. Kalvarijos atlaidai tęsias visą savaitę. Be Kalvarijos kryžiaus kelius taipgi galėjo atvaikščioti Tveruose, Beržore prie Platelių. Čia kažkodėl mažesnės vertės tebuvo atlaidai. Mažiau kas telankė. Tur būt, nebuvo tokio stebuklingumo Mergelės Šventosios paveikslas, kaip Kalvarijoje.

Mėgo Kretingos parcinkulį su jo atlaidais. Kvestorius aplanko plačią padangę, berinkdamas ir pinigus ir visokį maistą gausiai suvažiavusiems, ypač kunigams, pamaitinti. Kvestoriai visur užeidavo, jei tik ką numanė gausią. Juk kvestorius avino duotas, gaidžio greibia.

Mėgo žmonės šv. Roką Palangoje (rugpiūčio 16 d.), šv. Joną Plungėje (birželio 24 d.), šv. Antaną Telšiuose, vainikus Rietave.

Kasmet kalbėdavo gegužines pamaldas po pavakarės, susirinkę į gerąją menę, kur buvo papuoštas Mergelės Šventosios paveikslas, pristatyta gėlių, uždegtos grabnyčinės žvakės.

Rudenį ten pat atkalbėdavo rožančių visą mėnesį vėl visi namiškiai susirinkę, metę dirbamąjį darbą.

Per kryžaunas dienas eidavo giedoti visų šventųjų litanijos į sodos kapus. Apie 10 val. mušdavo į lentą, įrengtą kapuose, ir visi, be likusių namus saugoti, sueidavo į kapelius. Čia, giedodami visų šventųjų litaniją, suminėdavo vardais visus to kaimo mirusius ir visi dideliu

balsu, gražiai įpratę nesudėtingą maldą giedoti, griaudingai atgiedodavo.

Kapuose buvo savotiškos pamaldos. Nelabai jų temėgo kunigai, nes atitraukia žmones nuo bažnyčios ir tebegarbina panaikintus kapelius — vežk numirėlį pro šventoriaus vartus, pro bažnyčios duris, pro klebono maldas, į kapus.

Paprotys šis buvo giliai įsmigęs: žmonės buvo susitarę, kuriam kurį tvoros barą tverti ar taisyti, bendrom lėšom dirbdino (jei laisvu noru neatsirasdavo) koplytėlę, dažniausia su statulėle Sopulingosios Dievo Motinos. Turėjo savus kryžius, kuriais rūpinosi. Didelė negarbė nuvirtusio savo kryžiaus neatstatyti—nesėkmė gyvenime, Dievo Apvaizdos nusigręžimas į šalį, visokie negerumai, ligos, vaikų nelaimės tokiems buvo numatomos, girdi, užmiršo protėvių statytąjį kryžių, užmiršo savo kraujo žmones — paskutinis toks žmogus, bijokis jo ir dienos metu, jis nebeturi nieko švento, jam viskas niekai. Palauk, ir tave tavieji taip pat užmirš, nežinos, kame palaidotas esi.

Žiemą vakarais, gulti eidami, nusidarę troboje, atsiklaupę pakalbėdavo šiek tiek poterių. Bet tai matėsi taip sau, be susikaupimo. Nepatogu buvo išeiti į šaltį, poterių nekalbėjus: visi žinojo, kad kamaroje tai jau tikrai nebekalbėsi.

Mergės atrodo pamaldesnės, bernai - vaikiai poteriuose išganymo nebemato.

Labai bijojo, kad per kalėdninkus kunigas poterių nepaklaustų. Ypač vengė tų, kur buvo sakoma „priimk pakeleivingą į namus savo" (gerieji darbai pagal kūną). Čia ir pakeleivingąjį savaip suprato ir „namus savo" laikė netiesiogine prasme.

Taip pat ir dešimties Dievo įsakymų vengė.

Kiek įspėtas klebonas pakamantinėdavo po poterių slėpinius. Žinoma, išsigandę ir susipainiodavo. Tuomet tai jau galas. Ir gėdos ir apkalbų visokių ir čia, klebono ir jo palydovų akyse, ir paskui ramybės neduodavo.

Žmogaus poteriai, kaip vilko pasnikas. Poteriai — ne vilkas, į mišką neišbėgs. Bėdai ištikus, atminsi poterius. Kam gaišinti Dievą savo poteriais.

Prieš valgį ir po valgio persižegnodavo.

Kam žegnotis, juk perkūnijos nėra. Užėjus smarkiai audrai su žaibais - perkūnija, sueidavo į trobą, užsidegdavo grabnyčinę žvakę ir imdavo giedoti „Pone, Karaliau...“ Tą pat giedodavo, giedros arba lytaus prašydami.

Žaibus sumetus, žegnodavosi, kad nenutrenktų. Bet kurį darbą pradėdami „gaspadoriai“ peržegnoja ir patys persižegnoja. Tai nedaro samdiniai.

Vaikus poterių mokydavo motinos. Besižygiuodama paklupdžiusi vaiką mokė: vaikas turėjo paskui motiną žodis į žodį kartoti, visai maldos nesuprasdamas. Dėl to sunkiai išmokdavo ištisinius, kur yra surišta turinys, sakiniai, mintys — Tėve mūsų, Sveika Marija, Tikiu Dievą Tėvą. Prisakymai eidavo greičiau, tik pirmą pasakyk. Ir šiaip suklupus kame bekalbant, reikėjo tik žodį paduoti, o toliau jau ėjo sklandžiai, kolei vėl kame užsikirsdavo, vėl „pastumėtas“ imdavo skubiai varyti.

Toks tai buvo tikybos mokymas. Tokį tegaudavo tikybos supratimą iš mažų dienų. Nedaug ir vėliau tegaudavo iš kunigo pamokslų. Paklausk namo parėjus, apie ką kunigas sakė, ko kunigas mokė — nepakartos. Ir turinio nepasakys. Nemokėjo kunigai žmonėms pamoks-

lų sakyti. Tik suklupdydavo šaukdami, gąsdindami pragaro baisumėmis, Dievo rustybe. Reik stebėtis, kaip motinos išlaikė tikėjimą Žemaičiuose.

KALĖDNINKAI

Kasmet kalėdodavo. Daugiausia prieš Kalėdas, kai jau yra rogių kelias. Klebonas pasiunčia pereiti kaimą, pranešant, kada jis mano kalėdoti. Užsako, kas turi kunigą vežti, bažnyčios ubagus — vargonininką, zakristijoną, zvanininką, skalbėją (ši nevažiuodavo, jai parinkdavo aukų paskirtas ūkininkas). Kleboną veždavo dvejeta arklių, su kitais visaip, daugiausia vienu, dar važiuodavo vežimas aukoms vežti—grūdams, linų saujoms. Be pinigų, reikėjo dar duoti ir natūra. Čia kartais važiuodavo du ir trys vežimai, žiūrint, koks kaimas, kaip dosnūs ūkininkai. Tad šeši septyni vežimai turėdavo susirinkti. Žinoma, pakinkydavo geresnius arklius, pasirišdavo skambalus. Važiuodavo nuožangia risčia.

Tai didelis triukšmas ramiame kaime. Daug laukimo, daug ruošos. Ir grindis trobos išplauk ir smėliu išbarstyk, kalėdas paruošk, bijok, kad poterių nepaklaustų.

Užsisakydavo, kame pusryčiaus, kame pietaus, kame turės nakvynę. Nakvodavo klebonas, kartais koks ubagas, maršalga. Maršalga lydėdavo per savo barą. Pietavo visi.

Nakvynės būdavo įdomios. Gerai duos prisivalgyti. Prišalę bevažiuodami, ir išgerdavo nemaža.

Klebonas su gaspadoriu valgydavo alkėryje, o kiti troboj. Kviesdavo iš miesto mokančią „poniškai“ išvirti, ypač klebonui. Kitiems užtekdavo kopūstų su geromis mėsos porcijomis.

Pavalgę vakarienę, žaisdavo: žiedą dalydavo, žiužį musdavo, visokius juokus krėsdavo: vaikščiojo gerve — apsimauna išvirkščiais kailiniais, o pro rankovę prakiša iš anksto paruoštą šaką, stačiu kampu nuaugusią — tai snapas. Žmogus, susitupęs po kailiniais, vaikščioja kraipydamasis, o su snapu, kas nepatinka, kapoja kojas. Žydais vaikščiodavo su kaukėmis. Losdavo kortomis kiksą, vežimą, primestinę, tėviškę, melninką, čigoną.

Baimė belaukiant išvirsdavo į jaukų pobūvį. Žinoma, jokių religinių pamokymų. Tik kas sujaudindavo, įeinant giesmė: „Tubo - tubo kailiniai, juodo milo marškiniai...“ Kunigas atsisėda trobos gale prie stalo, kai jau visiems bus davęs pateną pabučiuoti. Čia neša aukas šeimininkai, samdiniai. Vaikams kunigas duodavo saldainių.

Šeimininkas jau turėdavo paruošęs duodamuosius grūdus. Greit supildavo į maišus privažiavusiam prie klėtsangos vežimui. Beveik visuomet kalėdodavo Kontaučių klebonas. Retai teleisdavo kamendorių.

Buvo Kontaučiuose ir altarista, tas negalėjo kalėdoti. Bet jis per savo geruosius pažįstamus pervažiuodavo.

Žlibinai — Kontaučių filija. Žlibiniškis irgi kalėdodavo, bet šie kalėdninkai būdavo vėliau, be triukšmo, du trys vežimai. Sako, žlibiniškis surinkdavo nemaža. Jis turėjo lygiai valaką žemės, už kurią nieko nemokėjo, nei kokių pareigų ėjo (kelių taisymas, tiltų priežiūra, valsčiaus išlaikymas). Kontaučiuose daugiau buvo žemės. O Plungė ar tik ne keturius valakus turėjo.

Paprastai kunigas surašinėjo visus gyventojus — paaugusius ir vaikus.

Davęs kalėdų, gaudavai paaugęs kortelę,

kurią turėjai atiduoti eidamas velykinės. O atlikusiam velykinę kunigas duodavo kitą kortelę. Tas korteles reikėjo saugoti, nes apie Sekmines maršalga tas korteles rinkdavo. Kas neturėjo, gaudavo eiti išpažinties — varu varydavo. Kartais ir su bažnyčios ubagais. Turįs kortelę, atiduodavo, ir jo pareigos bažnyčiai baigtos.

Sako, buvo sykį žmogus, kuris ne tik velykinės neidavo, bet niekas jo ir bažnyčioje nebuvo matęs. Naujai atkeltas klebonas paragino tą žmogų atlikti velykinę. Jis neina. Pagaliau atsiuntė ubagus, kad jį atvarytų. Varo. Prieš miestelį buvo ežeras, kelias ėjo pakraščiu aplink ežerą. Priėjo prie ežero. Šis eina per ežerą tiesiai viršum vandens. Nuėjo į bažnyčią, po visam eina namo ir vėl per ežerą, bet jau smuko į vandenį iki kelių. Atseit, bažnyčioje nusidėjo. Kaip? Jis buvo šventas ir matė tai, ko kiti nematė. Jis žiūrėjo, kaip per sumą į bažnyčią velniai įsivilko didelę jaučio odą ir ėmė tempti, kad būtų kur griekus rašyti. Betempdamas odą, vienas velniukas nusprūdo nuo odos ir, juokingai raitydamasis, nukrito žemėn. Tai pasirodė ir šventajam juokinga, ir jis šyptelėjo. Tai ir buvo jo nuodėmė.

KRYŽIŲ — KOPLYTĖLIŲ ŠVENTINIMAS

Pastatę kame naują kryžių, žemaičiai kviečia kunigą pašventinti. Kolei kryžius nepašventintas, jis aprištas vainiku kad ir iš paprastų eglašakių.

Kryžiaus pašventinimas yra didelės šeimos iškilmės. Sukviečiami kaimynai, giminės. Papuotaujama, pagirsnojama.

Kunigas ilgai negaišina šventindamas. kad svečiai galėtų pasižmonėti, pasisvečiuoti,

padainuoti — pasilinksminti. Parsikviestas šventasis — šeimos globėjas tegali tik gerą atnešti, dėl to reik džiaugtis, susilaukus tokios laimės.

Ir bet kuris koplytėlės pataisymas ar kryžiaus reikalauja pašventinimo. Šventinamas ištisai visas pastatas. Pakeistos dalys gali šventumui pakenkti, dėl to šventinama iš naujo. Bet pačios statulėlės atskirai turi būti pašventintos; kartais pardavėjas — dievdirbis jau sakosi pašventinęs. Tačiau tam pašventinimui nelabai tetiki, pašventina iš naujo. Šventinimas — ne druska, putros nepagadys.

O jau pastačius į vietą, šventinama visa sodyba: ir aptvarėlis, ir akmens kamienui palaikyti, ir augą ar tik ką padiegti medžiai, gėlės. Viskas, kas pastato sodybą sudaro, yra šventinta.

Negalima skinti gėlių lygiai, kaip ir iš kapų negalima imti, piauti žolės ir ja gyvulius šerti, kirsti medžius ir savo reikalams vartoti: jie auga šventintoje žemėje — jie šventi, jie priklauso kapuose palaidotiems.

Piktinosi Grušlaukės moterėlės, kai klebonas kapus šienavo pašarui. Piktinosi Alsėdžių parapijonys, kai klebonas buvo sumanęs nukirsdinti ir parduoti klevus Smilgevičiui stiptoms — kurpaliams dirbti.

Šventorius buvo perdaug priaugęs didelių klevų — Saulės spindulys nebegalėjo prasiskverbti į šventorių. Klebonas Semenavičius (o gal Eidimptas) nenugalėjo parapijonų, ir klevai tebestovėjo šventoriuje.

Mat, seniau šventoriuose laidodavo, šventoriai - kapai. Sako, iš mūsų senelių kūnų išaugę medžiai, mūsų senelių kūnais maitinosi medžiai, kaip juos kirsi, ir dar parduosi.

Panašiai ir prie pavienio kryžiaus koplytė-

lės augą medžiai ar gėlės, ar aptvaras, ar kokia lipynė, ar kūlis padėtas, — tai šventos sodybos garbinami reikmenys ir dar pašventinti. Kapuos viskas yra palaidotųjų nuosavybė ir augą medžiai šventintoje žemėje, o kryžiaus - koplytėlės sodyboje tik šventinta žemė. Negu čia kartais slaptai palaidotas povainikis, negyvas gimęs arba nekrikštytas miręs. Bet tas jau šventintoje žemėje radęs sau amžinai ramybei vietą.

Dėl to nei kapuose nei prie kryžių - koplytėlių negali laikytis blogos dvasios, negali baidyti. Tik nekrikštytas kūdikis seka praeivį, prašydamas pakrikštyti, ar kokia moteris, nuskriausta mirus, ieško paguodos, maldos prašydama, ar pakaruoklis, pats ant savęs rankas uždėjęs, be paskutinio patepimo nusižudęs, prašo užpirkti mišias, pasimelsti, kad jį Dievas išleistų iš atklanių.

Tai nėra baidyklės, o tik mirę be krikščioniško aprūpinimo, žmonių užmiršti — nei jiems buvo atlaikytos mišios, nei elgetoms užpirktos maldos, nei išmaldų duota.

„Tokios baidyklės“ prašo pagalbos ir ne žmones baidyti yra linkusios.

Lieka jiems prisisapnuoti su savo prašymais arba praeivius jaudinti, prašant jų kančias pamažinti.

Pašventinę kryžių - koplytėlę, nuima vainiką, ir jau išjungta žemė iš savininko: čia šventojo sodyba, čia jau maldos turi plaukti. O šventasis atsimokės nematomai - neįstebimai. Nežinosi, iš kur tau ta laimė, iš kur tau nelauktas geras nuotykis, iš kur Dievo akis — Apvaizdas sunkioje valandoje atskubėjo tau į pagalbą.

Šv. Agota išgelbės nuo gaisro - ugnies, šv. Antanas nuo vagių, nuo ligų. Šv. Rokas — pa-

keleivingą paglobos. Šv. Jurgis — gyvulių patronas, nuskriaustųjų globėjas. Šv. Zidorius — sėjėjas, aprūpins laukus dieviška palaima. Šv. Šeima tavo šeimai atneš ramybę ir tt. ir tt.

Kryžiaus - koplytėlės šventinimas yra gana retas atsitikimas. Kryžius - koplytėlė išstovi 50 - 100 metų ir daugiau. Esu matęs stoginį kryžių, statytą 1776 metais; tiesa, jau patrumpintas — nupuvusią dalį nupiauna ir vėl įkasa patrumpėjusį kamieną į žemę, sako, kuo ne antrątiek išstovi.

Naujų kryžių ir koplytėlių irgi ne kas bestato. Mano statistika: per 380 km Žemaitijos pakeliais per 20 metų (1912 - 1932) liko 57 nuošimčiai, naujų sodybų sukurta tik 8, atseit, pastatyta ten, kur anksčiau nebuvo nei kryžiaus nei koplytėlės.

Dėl to kryžių - koplytėlių sodybos visuomet dvelkia senumu — jos primena senėliau buvusius laikus, gyventus jau prieš mus gyvenusios kartos.

Jau nebe dešimtimis reik skaityti statulėlių metus, dėlto jos šių dienų akiai atrodo daug mačiusios, savaip padarytos, dabar nebepuošiamai papuoštos, nudažytos, ir pagražinimai tik tokie, kurie senoviškuose daiktuose beužtinkami.

Gerbk senelį, ir pats pasensi.

Vis tiek, ar tas senelis būtų gyvas ar negyvas, šventas ar nešventas, žinoma, juo labiau gerbk, kai jis šventintas, tavo užtarėją pavaizduojas.

Kryžius - koplytėles vis stengiasi atstatyti, kad šventinta vieta neliktų tuščia, kad protėvių isteigta pamiršta. Gali susilaukti „kerštо". Čia kažkaip savotiškai atrodo, tarsi šventieji būtų kerštingi arba protėviai už nebevykdomus jų šventablyvus darbus galėtų savo ai-

niams kokių sunkumų gyvenime pridaryti. Bet taip galvojama, tarsi baidoma mažatikius, kad neapleistų, kas protėvių padaryta. Bet čia su kryžiais - koplytėlėmis reik įbauginti, kad bet kokiomis prasmėmis „senovės“ nepamirštų.

Kas senoviška, tas šventa. Juk, sako, tai mūsų tėvų vartota, puoselėta, kai tai liečia kokį daiktą.

Juo labiau kalbant apie šventenybes.

Tad pati didžiausia negarbė apleisti nesutvarkius sodos kapelių tvoros barą, neprisidėti prie visos sodos sumanytojo kokio kapelių pagražinimo. Tai ypač svarbu, nes sodos kapeliais niekas nesirūpina. Kitas dalykas bažnyčia, varpinė, šventorius, kapai, ubagynas — čia yra kunigas, žmonės apie įvairius taisymus net negalvoja. Yra kas rūpinasi, yra kas prieš Dievą atsako. Bet apleisti sodos kapeliai žadina jausmus, sukelia pasigailėjimą, nes jie be priežiūros, be globos.

Jauti, kad tokiems reiškiniams žemaičio širdis dar nėra užkietėjusi.

Tik primink. Gal kasdien matydamas, nebepastebi nykimo, bet įspėtas atsipeikėja, tuoj susizgrimba ir jau nebepamiršta. Tokia yra tikrojo žemaičio ryški nuotaika.

Vis tiktai senkapiai visoje Lietuvoje ir Žemaičiuose labai apleisti.

Ir parapijų kapų niekas nežiūri. Ir ten tvarkos nėra, jeib tik kada tvorą aplink kapus sutvarko, kad kiaulės ant kapų neknaisiotų ar kad žydų ožkos negriaužtų savaime išaugusių ir kartais gražiai šmėkšančių medelių. O juk kapai yra paguodos — susikaupimo, pagarbos — atsipeikėjimo vieta: čia pasiskųsti gali „ant gyvenimo neteisybių“, čia gali prisiminti, kaip buvo, kaip čia, rodos, tavo mirusieji giminės —

pažįstami gali tau padėti. Juk žemėje teisybės nerasi, pas Sutvertoją Dangaus ir Žemės, — vien prisiminimas mirusiųjų, tave sergėjusių - globojusių, ramybės atneša: kai niekas tau nebepadeda, turi vilties į mirusius kreiptis, kad tau palengvintų gyvenimo sunkumus, aptinkamas skriaudas - neteisybes, biaurių žmonių pinkles - priklybes.

Gerbk tą vietą, į kurią ir pats pakliūsi. Kaip tu jam, taip jis tau.

KUNIGO PRAVODIJIMAS

Labai silpnam ligoniui esant, važiuoja parvežti kunigo, kad nemirtų be išpažinties, be paskutinio patepimo. Kunigą veža tik tuomet, kai su ligoniu vos besusišneka, o neretai ir visai nebesusišneka.

Prieš apsilankant pačiam Dievui namuose, iššluoja kiemą, prieangį, trobą išbarsto smiltimi, jei tai vasara, ir ajerais. Apdengia švariai stalą, padeda grabnyčines žvakes, „Dievomunką", surubula ir ant lėkštės padeda keletą vatos kamuoliukų.

Patį ligonį apiprausia, švariai apkloja lovą staltiese (aštuonnyte), geriausia paklode, pagalves, patalus.

Patys namiškiai apsidaro išeiginiais drabužiais. Sueina kaiminkos su vaikais. Gieda šventas giesmes atsiklaupusios.

Vežąs kunigą su Švenčiausiuoju, patikęs žmogų, skambina mažu varpeliu, kad tinkamai pagerbtų: mauna kepurę, priklaupia.

Vežančiam duoda iš obšro odos (su kailiu) terbą per petį ant plataus odinio diržo. Terboje yra varpelis, krapyla, buteliukas su šventintu vandeniu.

Atvažiavus vienas namiškių pribėga paim-

ti arklių, o vežęs iššoka iš vežimo, nusimauna kepurę, padeda kunigui išlipti ir vis skambina. Eina jis pirma skambindamas, susikaupęs kunigas paskui. Kunigą sutinka namiškis — vyras su grabnyčine žvake, priklaupęs priemenėje, ir, žvake nešinas, įveda kunigą į kambarį. Čia kunigui nuima apsiaustą, kunigas besąs su komža ir stula.

Visi pasišalina į kitą kambarį arba priemenę, o ligonį palieka vieną su kunigu. Užduryje būdami, gieda šventas giesmes.

Atlikęs kunigas, ką turėjo atlikti, paskambina varpeliu, kad jau galima įeiti. Jau Švenčiausiojo nebėra, galima melstis, kalbėtis. Įduoda namiškėms tuos surubultus vatos gabaliukus ir sako sudeginti.

Paprastai kunigas ilgai nepasilieka, išvažiuoja. Susirinkusieji kunigo su Švenčiausiuoju sutikti, jei ligonis nėra marinamas, pamažėli skirstosi kas sau. Pasilieka vien namiškiai, meta išeiginius rūbus, eina prie dirbamųjų darbų. Moterys džiaugiasi apšvarinta troba, kilnoja žvakides su grabnyčinėmis žvakėmis, vis pažvelgdamos į apšvarintą ligonį, tarsi kiek pagerėjusį nuo susijaudinimo, nuo didelio aplinkos pakitėjimo.

Tačiau ligonis neišlaiko pakilusios nuotaikos, prisimindamas, jog kunigą „teklapatija“ tik itin rimtam reikalui esant, tik tuo atveju, kai mano, jog ligoniui atėjo paskutinės gyvenimo minutės. Gal dėl kita ko, o gal ir dėl to atsiminimo, po kurio laiko grįžta senoji būklė — buvęs akių vartymas į stulpą, sunkus kvėpavimas su pertrūkiais.

Namiškės gailisi, nesulaikiusios tos ar kitos kaiminkos — vis ramiau, kai kas svetimas yra.

Kaip tik pamato begrįžtančią turėtą gal-

voje kaiminką, taip gražiai mokančią marinti žmogų. Ji žino maldas mirštančiam, maldas prie mirštančio, moka ir žodžiu, kas reikalinga tokioje valandoje, pasakyti — nutelkti ligonį, paruošti jam lengvesnį kelią į aną pasaulį.

Grįžtančioji pamiršusi labai gerų vaistų „padavadyti" ir pasako, kas tų vaistų turi. Primena, kad ana, va, kaiminka turinti „češlyvo smerčio" varpelį, ar tik ne iš Vilniaus Kalvarijos parneštą. Labai, sako, padeda mirštančiam, kai jis klausosi skardaus varpelio: jis mano girdįs angelo varpelį, vedantį jį į dangaus dausas. Negerai, esą, nepanaudojus varpelio, juk ir bažnyčioje patys kunigai be varpelių neapseina ir atpravodytasis buvo su varpeliu įlydėtas į namus. Dieviškas varpelio balsas nutolina mirštantį nuo po mirties nežinomos kelionės baisumo, užslopina artimųjų ašaras — kūkčiojimas. Smilkalų dūmai, kvapas, giesmės susirinkusiųjų, varpelio savotiškas skambėjimas tegu būna pastaroji iš mūsų pusės paspirtis trokštančiam be oro, plyštančiai vis gęstančio kvapo širdžiai.

Kartais dar pasveiksta, o kartais ir prieš kunigą parvežto gydytojo vaistai nebepadeda.

Gerai, kad tik kunigą nepavėlavome parvežti, su gydytoju jau kaip ten buvo, taip. Ką tie milteliai ir vandenėliai bepadės, kad maldos nebenušalino tykančios giltinės. Tegu būna viskas didesnei Dievo garbei, ką galėjome, ką įstengėme, padarėme. Juk visi mirsime, ar anksčiau, ar vėliau. Nė vienas nežinome nei dienos, nei valandos, kada pašauks Aukščiausias ant savo „sūdo". Tai tų šaknelių reik nubėgus paprašyti Petrylienę ir tą varpelį parnešti. Bet Mineikienė neduos kitam varpelio iš savo namų išnešti, reik ir ją pačią paprašyti, kad ateitų. Lai ateina, lai. Ir čia mums padės,

jei ligonis neims stiprėti. Juk skolingi nepaliksime. O ir atlaidus apturės už ligonio lankymą, už ligonio sopulių šalinimą, lai ateina.

Tokią pagalbą teikia kaiminkos-moterys, jos daugiau pašneka, bet tokiais atsitikimais jų sumanumas gelbsti namiškėms. Namiškės ir tikrai ima samprotauti padariusios, ką galėjusios.

Visuose namuose kažkokia tyla, tarsi nuščiuvus medžių blaškomiems lapams prieš audrą. Tyla. Nė šuo svetimųjų nebeloja — uodegą paspraudęs eina kur, kad geriau nė nematytų svetimųjų. Tyla. Namiškiai beveik nebesišneka savo tarpe. Susitikę pastovi ir be žodžio išsiskiria. Tik svetimosios švaistosi su patarimais, pasakoja, kaip ten kas kuomet jau visai buvęs prie „smerčio", o pamažu ėmęs ir pradėjęs taisytis, pasveikęs ir dabar tebegyvenąs: ir parūko, ir burnelę išlenkia, ir su pačia nebesibara taip, kaip pirma.

Gerai, čia ir daktarą parlakino ir kunigą parpravodijo, juk ko daugiau bereik. Ir maldos netrūko: toks gražus būrys pačių geriausių kaimynų buvo susirinkęs. Ar gali Dievas tokių žmonių maldos neišklausyti.

ELGETOS

Bet kurioje parapijoje buvo tam tikras skaičius senų pavargėlių, kurie ėjo per žmones „alužmos prašydami".

Per abu pečiu pasikabinęs dažniausiai ant plačios odos pasaitų po didoką terbą, dar įsirišęs kuprinę, o kartais ir ant krūtinės kabo maža terbelė. Trys terbos būtinos. Ketvirtoji, ta mažoji, retai gaunamiems daiktams — mėsai, lašiniams, kiaušiniams.

Visuomet dvi lazdos, kokios kumparainės,

ir prie kiek plonesnės lazdos pririštas stambių mazgų storas, kietas botagas, kartais su veržle gale, „su kuriuo šunis įplaku, kada apnink, einant taku“.

Eina iš kaimo į kaimą. Atėjęs į trobą (vasarą kieme), atsiklaupia ir kalba poterius. „Einu per svietą vargdamas, geradėjus garbindamas“. Čia pat namiškės moterys savo žygius žygiuoja. Pakalbėjęs poterius, gauna rakandėlę miltų, ar duonos papentį (už septynius poterius). Miltų žino gausiąs. Bet visuomet paprašo lašinėlių — „taip kartais širdis nusilpsta“.

Elgetos dažniausiai uosto taboką iš tošinės tabokinės, raudona skarele šluostydamiesi panosės skambalėlį.

Žino daug naujienų. Geriau pažįstami elgetos pasikalba, papasakoja, kas dedasi platokoje apylinkėje. Juo daugiau pasakoja, juo daugiau alužmos gauna. Savotiški žinianešiai.

Gyvena jie miestelyje, arba kame prie kokio trobelninko prisiglaudę. Visuomet susirenka, žinodami, kieno ir kada bus atminimai (tai kunigas ir iš sakyklos pasako). Žinoma, miestelyje geriau. Kelias dienas pavaikščioja ir ramiai sėdi namie, kolei suvalgo viską, ką parsinešė. Suvalgęs vėl eina į žmones.

Atlaidų link pilte pasipila elgetų (Kalvarijos*) link ir po „Kalvarijos“). Prieš šv. Joną — į Plungę ir kitur. Vienu keliu nueina (per vienas sodas), kitu grįžta (per kitas sodas). Ir ten ir atgal eidamas prisirenka ir parduoda — prageria ir parsineša.

Labai mėgiami elgetos — giedoriai. Atėjęs

*) Vienas elgeta įkaušęs Kalvarijoje ėmė apstojusiems vaikezams visokias blevyzgas dainuoti. Išgirdęs kunigas, paėmęs lazdą ir ėmęs tvoti elgetą. Šis: „Ata, šv. Kalvarija, tu be manęs, aš be tavęs“.

išsiima iš odinės terbelės kantičkas ir gieda kurią nors giesmę, manydamas tinkamą lankomai sodybai. Jei nujaučia greit būsiančius pietus, kad čia neprarastų, o kitur jau būtų per vėlu, ima kurią ilgą giesmę, kaip: „Buvo žmogus bagotas“ arba „Kiek tiktai yra žmonių iš visokio stono“.

Jiems daugiau duoda ir geresnės alužmos.

Pas mus ateidavo buvęs Plungės bažnyčios giedorius (vedėjas), baltas žilas žilas, gražus vyras, gražaus balso. Mamos nabašninkė labai mėgdavo giedoti ir dainuoti ir turėjo gerą balsą. Po pusę dienos pradainuodavo su tuo elgeta, pasimokydama gaidų. Žinojo visų kantičkų giesmių „natas“, ir aš buvau prisiklausęs ir giesmių ir dainų, ar iš elgetų, ar vakaruojant mamai giedant - dainuojant.

Tačiau giedoriai - elgetos būdavo gana reti. Bet jie buvo bent pas mus laukiami.

Dar ir su armonika ateidavo. O aklieji ėjo, vaikezo - vedeklio vedami. Tie giedodavo su vedekliu paposmiui: vaikas plonai cypdamas, o senis savo posmą storoku balsu. Įdomiai giedodavo ir buvo gerai susigiedoję.

Moterų - elgetų maža tebuvo. Jos susimesdavo su elgetomis ir iš jų misdavo. Bet buvo ir tokių, kurios aklą vyrą vesdavo (kits ir apsimetęs aklu eidavo vedamas). Abu terbomis apsikabinėję. Poterius kalbėjo papunkčiui. Buvo ir giedančių dvejetų.

Nakvynės pasiprašydavo kame pas gerus žmones, kur peri gandras, kur karveliai laikosi, kur daug inkilų medžiuose.

Šventomis dienomis pareidavo į miestelį, kad pašventoryje prisirinktų gyvo pinigo, čia tik pinigais teduodavo. Čia laimėdavo giedoriai, dar geriau giedoriai su vedekliais, ir visuomet būdavo žmonių apstoję elgetas su ar-

monika (tokių maža tebuvo, dirbo be varžybų). Tuoj uzpirkdavo kokią talalušką „pagiedoti", kai nuo pašventorio pasitraukdavo kiek tolėliau. Pvz., „Kam tie ratai, kam tie ratai, kam tie ratai ant takų; kad tų ratų, kad tų ratų nebūtų, mane žmonės matytų. Žmogau grieśnas, vežk tuos ratus, vežk tuos ratus, vežk tuos ratus iš tako; kad tų ratų, kad tų ratų nebutų, mane žmonės matytų". (Pasirodo, elgeta buvo pasirinkęs gerą judrioje vietoje kampelį, ir staiga užvažiavo žmogus su vežimu ir užstojo elgetai taką). Arba ubagų dainą (žiūr. toliau).

Per jomarkus su armonikomis elgetos surenka gerokai pinigų (kas kapeiką, kas didką, o kitas ir penkapeikį ar petreinį įmeta į jo kepurę), jei kuris moka apstojusiems žmonėms įtikti. Liežuvingų būna, bet kuriam ką sumes. Begiedodamas praeiviui pasako pagyrimą (imdamas Mergelės Šventosios litaniją): praeinančiam gydytojui ar felčeriui — sveikata ligonių, melskis už mus, advokatui— zelkoriau teisybės, teisėjui — stolyčė išmintybės, melskis už mus, praeinančiai storokai ūkininkei — patiešytoja pavargusiųjų, melskis už mus, ūkininko dukrai — jaunystės skaistybe, melskis už mus. Žinoma, kai išmeta burnelę, tai ir pablevyzgoja.

Visai savotiška rūšis elgetų — lozoriai, sako, Ispanijos pavyzdžiu veikia.

Važiuoja, menką arklelį pasikinkę, prisirišę šunį, kartais ir paršelį. Aplūžusiame, apskurusiame vežime sėdi visa šeima — vyras, žmona, keletas vaikų. Visi vos išsiskiria iš skarmalų. Išvargę, iškraipyti veidai, išverstos - paplėštos akys, išlaužyti rankų pirštai, išsukaliotos rankos, kojos.

Nuvažiavę į atlaidus - jomarką, vieni ve-

žime, kiti išlaipinti iškilnoti ant žemės prie vežimo tupi ar guli, išstatę savo žaizdotas - iškraipytas kuno dalis. Reginys pasibaisėtinas. Imi galvoti, kaip tie žmonės gali gyvi būti, kaip jie kits kitą aprupina. Ypač vaikų baisus vaizdas — vieni kaulai ir tie sulūžinėję, pusė vienos akies, nėra vietos dantims burnoje — lenda lauk, kreivi - susiraitę, sprandas — ištisa kraujuojanti žaizda, rankos išsukinėtos, pirštai kažin kur stypso, kojos priešingom linkmėm susuktos, žaizdotos... Sako, gimė tokie. Sako, kažkokia liga sirgo. Žinoma, gal ir šizofrenikai.

Bet daugiausia čia apgaulė: patys vaikus sužaloja, kad jie savo išvaizda duoną visai šeimai uždirbtų. O išvirtusios gyvos mėsos kartais, sako, pririštos, kūnas apraišiotas žalia mėsa. Kas ten bežino, kaip čia kas dedasi, bet reginys be galo baisus.

Juk ir Jėzaus laikais pastodavo visokie ligonys jam kelią, ir akli - raupuoti, lozoriai. Ir šv. Antano laikais tas pats (jis iš Ispanijos).

Važiuoja taip iš atlaidų į atlaidus, iš jomarko į jomarką, gailestį sukeldami ir aukų prisirinkdami.

Tai jau savotiški amatininkai. Jų kilmės vieta — Ispanija. Iš čia lozorių gaujos atsirado visame katalikiškame pasaulyje. Savų priviso, nereikėjo iš Ispanijos kviestis, pakako ispaniško pavyzdžio. Norinčių nedirbant duoną pelnyti niekame netrūksta.

Dar prieš pirmąjį pasaulinį karą (prieš 1914 m.) buvo imta elgetas tvarkyti. Prie parapijų buvo kuriami elgetynai - prieglaudos. Kiekviena parapija ėmė savo elgetas globoti — po kaimus vaikščioti nebeleido: kad esi negalįs, sėdėk prieglaudoje ir maitinkis.

Bėgo lauk iš elgetynų, slapstėsi, vogčiomis išeidavo pasirinkti — dideli laisvės mėgėjai, jokių varžymų nepripažįstą. Tačiau ir tokiems nebeduave nieko. Sako, duodu, kiek man paskirta, visi musų parapijos elgetos aprūpinti. Iš svetimos parapijos elgetoms draudžiama buvo duoti ką nors.

Kai visos parapijos panašiai susitvarkė — dingo vaikščiojantieji elgetos.

Dar viena rūšis elgetų — patys žmonės vežioja nuo kits kito. Be tėvų, be giminių paliegėlis, negalįs pavaikščioti, turi būti globojamas. Prieglaudų nėra. Tuomet viena ar dvi sodos ar daugiau susitaria, tegu, sako, pabūna pas mane, aš nuvešiu pas kaimyną, kaimynas toliau. Ir taip vienur palaiko dieną, kitur ir savaitę išbūna, o kitur iš vežimo į vežimą ir toliau. Vasarą tai nesudaro sunkumų, žiemą blogiau.

Buvo tokia Agota, nevaldė kojų, su lazdele pasiremdama kiek pašliaužiojo ant kelių. Ir galvos nestiprios, tik apie ženatvę mėgo kalbėti; tik pradėk jai piršti, atgyja visu kūnu. Žinoma, purvina, nei apsiplauti, nei apsišvarinti pati negalėjo, vis ant žemės sėdėti ir šliaužioti, kur tu pabūsi švarus. Ir su savo reikalais sunku. Rodos, ir šlapumo nelabai tesulaikė. Žiemą kambaryje tvaiko kiek norint. Vasarą sėdi pablaka žolynėlyje ant švarios žolelės saulėkaityje, tarsi nesanti. Ją išlaikydavo po gerą savaitę. Labai ji mėgo pas mus būti.

Ilgainiui ėmė tvarkyti jau visos parapijos mastu. Niekuomet nebepamatysi jomarkuose lozorių, vaikščiojančių elgetų per kiemus nė vardo, ir visokie negalį savęs aprūpinti ir neturį saviškių buvo talpinami į elgetynus - prieglaudas.

Tuomet nebevaikščiojo po žmones paliegėliai, terbomis apsikabinėję, lazdomis ramstydamies, akli su vedekliais, armonikomis. Tarsi tokių ir nebebūtų. Spyrėsi varomi į elgetynus, patys nėjo, bėgo į tas parapijas, kur elgetynai dar nebuvo sutvarkyti. Priviso tuo būdu tose parapijose labai daug elgetų. Tai privertė visus imtis elgetas tvarkyti.

Parapijonys apsidėjo nedideliais mokesčiais — pinigais, grūdais, miltais, bulvėmis ir kt.

Žinoma, vargo netrūko ir elgetynuose. Bet kur buvo iš šalies apybudri akis, elgetynai atrodė daug švaresni, kaip kumetynai, ir iš lauko ir iš vidaus.

Reikėjo nuolatinės akies, patvarkymo. O per būrį buvo visokių, kurie galėjo šiek tiek dirbti. Buvo mėginama, kad patys save aptarnautų, apsišluotų, apsiplautų. Patys ir negalintiems padėtų, kad juo mažiau bebūtų pašalinių patarnautojų — ne ligoninė. Tokiems buvo kitoniški įrengimai. Sakau, gana gerai ir tvarkingai buvo ten, kur nuolatinės priežiūros netrūko.

Pačių vežiojamų pavargėlių nebuvo daug. Ne kiekviena valsčiaus bendruomenė teturėjo tokių. Žarėnų valsčiaus Užpelių bendruomenei priklausė sodos: Užpeliai, Sendvariai, Kungiai, Pamīnėjai, Purvaičiai, Žvirzdaliai. Ir tai, mano atminimu, tebuvo viena Agotė. Ir kandidatų į tokius nebuvo girdėti.

Žinoma, kiek pasiturį iš savo namų neišleisdavo į elgetas. Patys namie prižiūrėdavo ir karšindavo. Negarbė paleisti po svietą, kad svetimi imtų rūpintis tavo žmogumi — vaikais, ar broliais - seserimis, tėvais. Ir į elgety-

nus iš pasiturinčių nepakliūdavo ir nepriimdavo.

Aplamai imant, elgetomis eidavo seni vyrai, senos moterys. Jaunyviems ūkininkai tuoj siūlydavo darbo. Vasarą, kai sodoje yra visokių darbų bet kokio pajėgumo žmonėms, elgetų labai maža tebūdavo, kad prie darbų nepristatytų: paganyti kokius gyvulius, bites sergėti ar šiaip namie pabūti, visiems į darbą išėjus, kad namai tušti neliktų. Vis geriau, kad ir menkiau pavalgius, kame užulksmyje po uogynus pasitrainioti lengviau, kaip pas ūkininkus kad ir namus saugoti, nieko nedirbant.

Elgetų laikas buvo pavasaris ir ruduo.

Vaizdžiai nusako elgetas vadinamoji „Ubagų daina". Štai kiek aš jos atsimenu:

Aš užgimiau praščiokėlis
Ir paaugau ubagėlis.
Einu per svietą vargdamas,
Geradėjus garbindamas.

Terbų turiu didę galę —
Penkias sėnas, šeštą naują.
Senosios yr' pašukinės,
O naujoji yr' šikšninė.

Šikšnos yra pasamonai,
Užvyd' jiems ir didi ponai.
Vario sagčiai spind' iš tolo,
Kaip žvaigždės prie generolo.

Kad manęs žmonės namato,
Aš turiu gerą sveikatą.
Kaip tik ką sutinku,
Beregint raišti užninku.

Su dviem lazdom tuokart rėmuos,
Ir botagą draug' imuos,
Su kuriuo šunis įplaku,
Kai apnink, einant taku.

Kad aš kertu šun per kojas,
Šuva cyp' ir volojas.
Kaip vyras tikrai šaunus,
Traukiu linksmai per jomar-
[kus.
Verkdams meldžiuos, poteraunu,
Pakol lašin' brizą gaunu.
Miegu, kiek tik širdis vadin,
Nes niekas manęs nežadin.
Vis tad manyj gerai klojas,
Manim ir mergės dabojas.
Žadu vesti gražią patę —
Raudoną riebią Agatę.
Gerai žmonelę maitinu
Ir paršelį atkutinu.
O kad paršelį paskerdu,
Tirštą šiupinį išverdu:
Ant tų labai riebių pietų
Daugel ubagų sukvietu.
Geriam, šokam, lasavojam,
Bėdoj kitus ratavojam.
Geras yra mano stonas, —
Esu visad savy ponas.
Ubags - nabags besergąs,
Besiveseliojįs,
Grybų košę išsiviręs,
Mergas beviliojįs.

Už mirusius užperka mišias, mišias su ištisinėmis egzekvijomis, mišias su sutrumpintomis egzekvijomis. Tai atlieka kunigai. Giedamas mišias laiko kunigas prie daugelio degančių žvakių su iškilmingais vargonų pritarimais. Skaitytos mišios — kunigas sau, vargonininkas sau, neatsakinėdamas kunigui. Requiem gieda abu — kunigas ir vargonininkas. Egzekvijas gieda kunigas, vargonininkas ir zakristijonas.

Už mirusius užperka ir elgetas pasimels-

ti. Miestelio elgetos (arba nugirdę atminimus) subėga į miestelį, išėję į sodas pasielgetauti. Duoda duonos, alaus. Bet ir pinigais užperka poterius.

Kokie bebūtų elgetos, tokie, vis tiek į juos kreipiasi, norėdami gera padaryti numirėliams ar turėdami kitų tikslų — kad pasveiktų ligonis, kad vaikai gerai augtų, kad javai užderėtų, kad gyvuliai gerai tarptų, kad Dievas savo akies nenuleistų nuo visos šeimos, kad savo malonių teiktų, kad nebaustų už kokius suklydimus.

Žinoma, pirmoje vietoje mirusieji. Užprašo atgiedoti visų šventųjų litaniją, atkalbėti rožančių, atvaikščioti stacijas, kasdien sukalbėti po kelius poterius (kai laukiama, kad po tam tikro laiko turi kas atsitikti). Elgetos turi melstis tiktai geriems tikslams.

Susibarę žemaičiai, turį kerštо ar norėdami kam už ką bloga padaryti, baido kits kitą, dažniau kita kitą, užpirksią žydų elgetas, trumpai kalbant, kad tave „į kiaulę sutrauktų". Tarsi žydų elgetos galėtų išmelsti iš kažko nelaimių žmonėms, kad „bėdos kristų ant vaikų", kad žmogui sveikatą atimtų, kad jo gyvuliai nyktų - gaištų, kad laukai gestų, žodžiu, visokių visokiausių nelaimių žydų elgetos galį žmonėms atnešti. O, sako, užpirko žydų elgetas, ir ėmė nesisekti, ir patys į ligas įkrito, ir vaikai be sveikatos, ir gyvuliai į niekus pavirto.

Kad tikrai kas būtų užpirkęs žydų elgetas ir kad tikrai būtų ką dėl tų „maldų" nelaimės užgulusios, nėra tekę įsitikinti. Tik taip sakoma. Žydai juk nelaikomi žmonėmis. Ir Dievas jų — ne Dievas. Ir malda jų tik teturi ryšio su blogomis dvasiomis — tik bloga tegali jie išmelsti. Baimina, baugina ir tam tikrų tikslų, reik manyti, pasiekia.

GIMINĖS, SVEČIAI, BIČIULIAI

Paprastom dienom darbo netrūksta. Žemaitis neturi laiko nei sirgti, nei po gimines vaikščioti ar svečiuotis, bičiuliautis. Ir nesuprantama, kaip galima gaišinti žmones, nuėjus ir plepant apie būtus ir nebūtus daiktus. Ir pačiam gaila laiko, ir kitus nuo darbo trukdai. Juk darbymetyje ir akmuo kruta. O kada ne darbymetis? Pavasaris trumpas, skubėk suarti, pasėti. Tuoj vežk mėšlus, pūdymus ark. Jei ir pasitaiko kelios dienos laisvesnės (apie kryžaunas dienas), žiūrėk, stogus vėjas apdraskęs, spalius nugairinęs. Juk ir naujai stogus reik po barą kasmet kloti, vien lopymais, kaišymais neapseisi. Čia pat ir šienapiūtė — vėl skubėk. O daugiausia lyja birželio gale, liepos mėnesį. Kad avižoms reik plaukti birželio viduryje, tai lytaus nė lašo. Nabagė aviža ilgiausias šaknis išvaro, kad kaip nors drėgmės gautų (vieno avižos kerelio šaknis į vieną sunešus, išeitų apie du kilometru). Privargina šienapiūtė, jei kuri vasara pasitaiko lytotesnė — su dalgiu nelauk giedros, tik su grėbliu. Šiuo metu svečiai nė į galvą neina. Tik grobk, kaip vagis, nuo lytaus, tik vartyk kūgius, tik dėk į kupščius, vėl krėsk.

Žiūrėk, kad tau šienapiūtė ant rugiapiūtės neužeitų. Dar karštesnis, skubesnis darbas. Čia tuoj ir vasarojus ima geltonuoti - balti. Vėl skubėk.

O rudenį ir dienos trumpesnės. Ir tų darbų prisirenka, taip ir lakstai, nuo žemės akių nepakeldamas, gal tik rytmetį į koplytėlę - kryžių pažvelgi, galvą kilstelėjęs, ir dangų akimis, aušrą apmeti, kad žinotumei, kurio darbo imtis. O ko čia dar svečiai, giminės.

Šventom dienom, iš bažnyčios parėjęs, turi laukus, dirvas apeiti, gyvulius patikrinti, ar kas kame vartus paliko neužkeltus, ar kame tvorą įsilaužė į javus ar į pievą. Žinoma, tokiais reikalais išėjęs į laukus ir kaimyną sutikęs, per tvorą, ant tvoros atsirėmęs, pasikalba. Pagaliau šventais vakarais reik susižiūrėti dieninių greitiesiems darbams. Ar, manai, lengva gauti. Tas kur kitur jau pasižadėjęs, tas turįs įsisėjęs bulvių ant dienų, ant nudarbės, tas negalįs, dar kits turįs baigti skusti popiermalkes prie Minijos — žydas jau seniai skubinąs baigti, numatydamas potvynį.

Tai tik kai pasitaiko Sekminės, šv. Jonas, šv. Petras, šv. Ona nuvažiuoji pakeliui prie giminių iš vakaro, kad rytmetį nereikėtų lyg nekėlus išvažiuoti. Ar jie pas tave, kai pro tave jiems reik važiuoti. Tai jau viską atmetęs, kaip į peklą iš namų išpuoli. Arba atlaiduose - jomarke susitikęs su giminėmis, parsiveži pasakęs, kad pro šalį nepravažiuotų — juk žmonės apvers kalbomis, girdi, pro šalį pravažiavo, nė nosies nerodo, o juk artimi giminės.

Tuomet pašutina šutynės, kartais vaikai iš vakaro bus krakių (karosų) tvenkinyje prigaudę ar vėžauti buvę, o čia, žiūrėk, bitės nebeturėjo, kur medų nešti, tie kelminiai aviliai mažai tetalpina — niekaip neprisibaudi žmogus pasidirbinti rėminių, tai kaip tik yra kuo pavaišinti. Išgeri burnelę saldžiosios su medum ar pipirynės kokios, užkandi, pasileidžia liežuvis, užmiršti visus darbus, visus ūkio negerumus, ir imi, kaip niekur nieko, pliaukšti pasikraipydamas.

Vis dėlto tie atlaidai, tie jomarkai geras dalykas. Sutinki žmogus iš plačios apylinkės pažįstamų, išsišneki ir per poterius šventoriuje ir jau išsprukus iš šventoriaus, dar karunkos

nepradėjus, kol visko prisikiausai. Jei ne atlaidai, ne jomarkai, juk taip ir sušustumei artimiausių savo kaimynų tarpe, kur dar nugirsti lentos musimą. O kai viskas ramu, ir ta lenta tyli, kaip pasamdyta. Ir pats gimines aplankai, arba giminės pas tave atsilanko. Kitaip tikrai užmirštumei, ar gyvas tavo švogeris - sesuo, brolis - brolienė, dėdė - teta. Be žmonių negalima. Susitikai, pakalbėjai, ir, rodos, kitas žmogus likai. Plačiau pradeda akys matyti, ir ausys bus nugirdusios, ko dar negirdėjusios. Pilnesnis, jaukesnis gyvenimas pasidaro.

Kur tu, žmogau, kviesies svečių. Artimuosius kaimynus ir šiaip laukuose darbo protarpiais pamatai. O kartais ir susipykęs: ar tavo gyvuliai „į iškadą" įėjo jam, ar jo tau, dabar ir vėl pradėk, kodėl pavasarį tvoros nesutvarkė, tos tvoros — tiesiog pyktis, ar vėl kas pravažiuodamas vartų neužrišo, kas dabar kaltas, kad tavo paties gyvuliai pusę dirvos avižų sujogojo. Tai, va, taip galvojant, artimieji kaimynai žvairauja į tave ar tu į juos. Susipyksti greit, o kolei susitaikai, daug laiko praeina. Juk kai piauni javus, vėl pamatai, kas pridaryta — atsinaujina žaizdos, o čia, še tau, vadink į svečius ar pats pas juos mulkink, apsimesdamas, jog viskas pamiršta.

Su tolimesniais kaimynais tiek ir reikalų tėra. Su jais ilgiau galėtų geruoju išbūti — mažiau tesusiduriama su visokiais ūkio reikalais. Tačiau su jais mažiau kalbos tėra — kitoniškesnės gyvenimo aplinkybės.

Taip, mano bitės jam į avilį atlėkė, tai gerai. Bet kam jis buvo į savo sodybos medį avilį įkėlęs, — jis viliojo - masino mūsų bites. Kai mes nusiginėme įkandin, tai spiečius dar nebuvo baigęs lįsti į avilį. O jis sako, kad tame avilyje jau seniai yra bitės. Tai su tokiu kai-

mynu nesibičiuliausi. Juk man užtenka savų spiečių, jau nebeturiu nė tuščio avilio, tarsi aš dar norėčiau iš jo atimti. Nesiseks jam: bitelės labai gerai nujaučia, kad dėl jų eina barnės — jos nemėgsta pas tokius laikytis, kurie nesilaiko teisybės. O Dievo bitės, Dievo ir medus — su blogu nepaimsi.

Bičiulis tik tas, į kurio tuščią avilį atlekia bitės, arba kurio medyje ant šakos bei išduboje susimeta spiečius. Toks turi pats pranešti, juk mato, iš kur atlėkė. Bitės lekia tiesiu keliu, — kaip iš strielbos šauna. Nesunku jas sekti, nesunku ir spėt, iš kur spiečius atlėkė. Bitėms atlėkus, užmezgami geri kaimyniški santykiai — pasidaroma bičiuliais. Pirmą tokių bičių spiečių kitais metais turi atiduoti tam, iš kur bitės atlėkė. Imant medų, susieinama sykiu imti. Pasivaišinama, geriamas krupnikas, valgomas dar šiltas medus su agurkais, su juoda duona. Dalijamasi medum pusiau, sykiu dirbama vaškinės žvakės. Stengiamasi, kad nesusidarytų kokių nesusipratimų, kad neišgaištų bitės.

Šitie „bičių" ryšiai dažnai būna tampresni už giminystės ryšius. Ne be gerųjų jėgų pasidaryta bičiuliais. Ypač paūžiama prieš pat šv. Lauryną (rugpiūčio 10 d.) — Kontaučiuose atlaidai, — šiuo metu imam paskutinį kartą medų, — rimtai apžiūrima, nusistatoma bendrai, kiek palikti maisto žiemai. Sykiu tai daroma, kad paskui kits kito neįtarinėtų, jog perdaug išėmė, kad bitėms neužteko maisto ir jos išmirė. Apžiūri, kad avilys būtų tvarkoje, kad neįsimestų geltonosios pelės, kad bitelių medaus ir jų pačių neišėstų.

Taigi bičiulių vardas — garbingas vardas. Tam tikra laimė jį suteikia. Tam tikros tvarkos reik laikytis, norint tą vardą ilgesniam laikui išsaugoti. Tarp bičiulių yra didelis pasiti-

kėjimas. Bet kas ir bet kaip į bičiulių tarpą nesantaikos neįneši.

Tai yra tikrai gilus, įdomus, taip ilgai iš žilos senovės plačiai tebenaudojamas paprotys. Tame paprotyje kažko daugiau yra, negu paprastas geras sugyvenimas tarp kaimynų, kažko šilto, raminančio, garbingo. Tarsi tą paprotį kas iš šalies sektų, saugotų, baustų jo nesilaikančius, peržengiančius. Ir ta bausmė ne kūnui taikoma, bet greičiau vidujams žmogaus įsitikinimams, kas ypač turi didelės reikšmės žemaičių tarpusaviems susiklausymams.

BAIDYKLĖS, ŠMĖKLOS

Sako, baido. Labai daug pasakų yra apie baidykles. Ypač mėgo mažiems apie baidykles pasakoti. Visokių nebūtų dalykų pripasakodavo. Mane patį yra taip prigąsdinę tais pasakojimais, kai buvau mažas, kad ir šiandien man nemalonu vienam naktį miške vaikščioti. Rodos, kiekvienas kelmas tuoj atgys ir ims mane pulti, iš kiekvieno kelmo visokių baidyklių pradės virtinėmis lįsti — tave smaugs, tave stumdys, kaišios kojas, kad beeidamas, parvirstumei, kad apsibristumei, tave kels aukštyn už vieno plauko pačiupę, džiovins tau seilę burnoje, apžilbins akis savo išsprogusiomis akimis, išpūs tau po nosies iš savo nosies ugningas pirkšnis, paleis tau po kojų vandenį, tu brisi brisi ir nebeišbrisi, jau imsi skęsti, supins tau kelio linkmės nuovoką, tu imsi suktis apie tą patį medį, manydamas, kad štai išeisi iš miško, tuoj laukas atpeikės mane, tuoj nustosiu tarsi miegodamas sapnuoti. Nebekabinsiuos į medžius, išsižiojusios, kad į vilką panašios šmėklos aštrių dantų išsisau-

gočiau. Nebebėgsiu, kad kiekvieno kadugio šešeris mėnesienoje imtų mane vytis. Bėgu aš, jie vejasi, sustoju, ir kadugių šešėliai, kaip užburti, visi sykiu sustoja. Nebesauksiu, kad kas mane išgirstų — zadas sukepęs gomuryje, tik žiopčioju, tik noriu šaukti ir nebeišsaukiu. Noriu bėgti, pakirstos kojos, nepalankstau, nepakeliu, ir sunkios ir nelanksčios. Baimė užgniaužė visus mano pojūčius.

Ir ne miške, troboje vakarojant, šmėklų pilna. Atkišo kamino kamštį — pro skylę nuo trobos žiūri tiek ir tiek šmėklų. Kaminas juk ne pro stogą išvestas — šmėklos ant trobos pastogėse laikosi, tarp senų susprogusių klumpių, tarp tvorgalių, prakurui sumestų, tarp seno lankčio kojų ar jo kryžokų. Tarp kiocių senų, tarp bedugnių krežulių - krepšių, po apversta paršelių geldele, po sumestų šluotų krūvos. Nevengia baidyklės ir stogo pažasčių, ypač jei susverti skarmalai nuo senų senovės, nuo Kerežos metų kabo apdulkėję apvortinklavę. O jau į kaminą, ar jis atkimštas, ar užkimštas, neveizėk nei iš viršaus, nei iš apačios (tuo baido vaikus, kad jiems akys dulkių - suodžių nepribirtų, kad nelandžiotų po pastogiais).

Žiemos metu vakaruojant savo reikalais ir laukan vienas, tokių pasakų prisiklausęs, neišeisi: arba tave išveda, arba tu, kitam einant, pro kojas sykiu prasprūsti, — drąsus, nesiprašei išvedamas, — eini paskui, pirmas įbėgi, kad kas iš užpakalio „nepagautų".

Pasakos apie baidykles liečia nejaukias gamtos vietas. Šaltinuota dauba, tankiais krūmais apaugusi. Koks staigus nuo kalno kelias, tiltas pakalnėje, šv. Jonelis prie tilto, — tam ir Jonelis, kad baidykles nušalintų. Tačiau vaikams ir jis baidyklė: ne koks darbas, dar baisiau nudažytas, siaura koplytėlės anga. Pro

angą žiūrėdamas, užstoji šviesą, pradžioje nieko nematai, tik paskui „prasiveizi“ — akis pripratini ir pamatai tamsoje rūstų vyrą, barzdotą, „su rykšte“ rankoje, su skelta kepure. O jei jau iš jos išlekia lėlis ar šikšnosparnis kabo ar bet koks paukščiukas koplytėlės viduje lizdą susisukęs, tai jau „baido“ nebe geru, pikta dvasia buvusi įsimetusi. Taip tegu ir atsargiai, bet vis tiek ir šventuosius į baidykles paverčia.

Baidyklių pasakojimo tikslas, kad vaikai, kur nereik, nelandžiotų. Tačiau pasekmės blogos: vaikai bijo bet kur nueiti, jau už namo kerčios, sutemus, jis nenubėgs ir neparneš, ko reik. Kad drąsiau būtų, vadina su savim šuniuką — vis ne vienas. O šuo dar pirmas ne tik pamato, bet ir užuodžia baidykles — gali jas „nubaidyti“, kad prie tavęs nebekibtų. Šuniukas teikia drąsos. Ir į mišką naktį eidamas veskis šuniuką su savim. Tuoj paskelbs, jei kas kelią pastoti panorėtų, ar baidyklė, ar žvėris, ar žmogus.

Atrodo, jog ir geri pasakojimai kažko panašaus, tik į gerąją pusę, turėtų turėti. Ir turi. Ir kita kitą, ypač moterys, vadina baidykle, kai ji kažkaip nežmogiškai atrodo — keistai apsidaro.

Panašiai ir šmėkla vartojama. Šmėkla — šmėžuoti pro akis nereikalingai, veltis betiksliai. Šmėkla gal kiek švelnesnė, kaip baidyklė.

Baido baidyklės, šmėklos šmėžuoja — rodosi. Šmėklos ne tokios pavojingos, kaip baidyklės. Šmėklų pilnas miškas: ir kreiva medžio šaka gali pristatyti ką nors, gali būti panaši į kokią žmogystą, ypač šešėlis. Šmėkla toliau nuo mūsų — šmėžtelėjo. Baidyklė eina artyn, lipa ant viršaus, smaugia tave, nutverĩa už rankos, pastumia, patraukia; sako, toje dauboje visuomet susitiksi su pelų maišais. Jie tau

veliasi po kojų, tu jų negali paversti, pastumti iš tako, iš kelio į šalį. Jie iš visų pusių apstoja, ir grumkis, kaip su „pelų maišais“, kolei jie tave visai neprivargins, gali ir nugalabyti. Ir tu jiems nieko negali padaryti. Jie — dvasios.

Prie Juoddaubio daubos kranto visuomet tave sutinka vaikas, kažko prašąs. Tik su vienais trumpais nuskarusiais marškinėliais — ir rudenį ir žiemą — verkšlena, prašo, maldauja, ir nesupranti, ko jis nuo tavęs nori. Kabinasi į glėbį, nori panešiojamas, graibstosi apie tavo gerklę, atrodo, pasmaugti norėdamas, kad jo prašymo nepatenkini. Grasindamas vaikutis vis prašo, vis maldauja.

Kitur vėl moteris su vaiku ant rankų, abu pusplikiai, lenda į akis, kažko norėdamu gauti. Baisu, kai savo nosį visai prie tavosios prikiša.

Dar kitur didelė gyvatė ar ungurys, iš žirnių lig su rasa nespėjęs paršliaužti į vandenį, guli tau skersai kelio ir į tave spindinčiom akim žiūri — žiežirbas iš akių į visas puses žeria, uodega tvoja į žemę.

Vėl juodas katinas vis prie kojų aplink blauzdas gluosniuojasi; akys spindi, uodegą staipo, ilgus nagus, aštrius dantis rodo. Žmogus šmiaukš su rožančium katinui per šonus, skam - skam auksiniai pinigai pabiro, ir katinas išnyko. Susirinko pinigus ir, poterius kalbėdamas, atbulus poterius (pirma tikiu Dievą Tėvą, paskui Sveika Marija, paskui Tėve mūsų), neatsisukdamas pabėgo namo. Aplink pakilo viesulas, linksta stori medžiai prie žemės, storos šakos lūžinėja, krinta prie pat kojų, tik lapais žmogų tepaliesdamos, o jis vis poterius kalba, vis rožančium švaistosi aplink galvą, pečius.

Pelėda pro pat akis pralekia, nepaliečia nosies, bet vėjas čia pat švilpia. Išsižiojus,

akys žiba, kaip vilko avietyne, verkia žmogaus balsu. Čia nutupia prie kojų, čia kyla, čia suka aplink galvą, vos kepurės nuo galvos nenunešdama.

Toje dauboje, iš jomarko grįžtant, tave lydi du vilku: vienas iš vienos, kitas iš kitos pusės. Abudu liežuvius išleidę tarp baltų aštrių dantų, kartais seilę nurydamu, kalena, sugriežia dantim. Žiūri į tave, akių nenuleisdamu. Akys, kaip žvakės, kiek žalsvos, tokios gilios gilios. Pasikeli į kalną iš daubos — vilkų tarsi ir būti nebuvo.

Žvakelė seka tave, paskui eidama. Atsisuki, sustoji, ir ji stovi. Eini prie jos, ji nematomai perbėga už tavo nugaros, ir vėl paskui tave. Prieš save jos nepavarysi, o paskui taip ir seka — vis tai nuo Jeronimo tiltelio iki Stonio rėžio galo, ten Didpievyje, kur baudžiavos metais Purvaitiškių ganyklos buvo, dabar pievos.

Anava, po tiltu prie pakapinės, kai tik eini per tiltą, vis girdi: ai, ai, gelbėk. Gali kiaurą naktį sėdėti netoli tilto, nieko negirdėsi, o pradėk eiti per tiltą, tuoj — ai ai. Eik dviese ar nors šuniuku vedinas, niekas nieko nesako (o kad šuniuką neštumei, ar niekas nieko nesakytų, pastebi tos pasakos besiklausydamas vaikas).

Degimuose už Jurčio, prie apsvilusios pušies, vis kažkas tabaloja. Jau iš tolo matai, kad ten pakaruoklis. Prieini arčiau, tuščia. Praeini, atsisuki, vėl matai tabaluojantį pakaruoklį.

Arba kur rado Mišeikio nabašninką negyvą tame Kripo pastauninkalyje, kur dabar krikštas pastatytas. Eini ir matai pilką susilenkusį žmogelį, sėdintį ant griovio krašto prie pat tako. Pro šalį einant, jis į tave pažiūri ir nieko nesako.

Kai praėjęs toliau nueini, atsiduksėja giliai ir traukia iš kišenės pypkę.

Už Plungės, ant Kartenos kelio prie Eivinskio daubos, prie kelio į Kaušėnus, kur buvo užmuštas Toleikis, sako, išlenda vakarop iš alksnynėlių velnias ir prašo kartais taboko, kartais pinigų. Rankos jo geležinės, kai ima už peties, tai kiaurai praspaudžia drabužius.

Greit tai žmonės išaiškino: du vyru susitarė apsimesti girtais, įsidėjo į vežimą šermukšnines lazdas (šermukšnio velnias bijąs) ir važiuoja. Išlenda velnias, kabinasi į vežimą, kažko prašo. Šiedu sustabdė arklį ir ėmė pasivoliodami tvoti tą velnią tomis šermukšninėmis lazdomis. Velnias: „O, Jėzau, vyreliai, neužmuškite". Tai Beržanskis, Toleikio vaikis, braktijęsis prie Toleikienės ir užmušęs jos vyrą, kad kelią pravalytų savo tikslui.

Baidyklės rodosi, kai grįžti iš turgaus, atlaidų ar jomarko, kiek vakarop, truputį įkaušęs. Atlikusiems išpažintį baidyklės nebesirodančios. Ėjęs Jonas su Magde iš bažnyčios namo vakarop. Jonas matąs baidyklę ir rodąs Magdei, o ši nematanti ir gana. Baidyklė kalbanti, o ši negirdinti. Jonas gi, bijodamas baidyklės, glaudžiasi prie Magdės, o ši nieko nematanti - negirdinti, neturinti ko bijotis. Ji tą dieną buvusi išpažinties, tad velnias jai negalėjęs rodytis.

Kitą kartą Egnieškė su Juziu ėjus per Juoddaubį. Atbėgęs iš Pociaus pušynėlio nuo lapurvių kažkas juodas, lyg ir meška, lyg ir vilkas, ir jiedviem po kojų ėmęs voliotis. Jiedu susikabinę ir peršokę tą pabaisą. Kolei susikabinę buvę, šmėkla nieko nedariusi, o tik rankas paleidžia, vėl šmėkla, vėl po kojų, ir taip iki karklių į Pasausdravį prie tos didžiosios apušies.

Kazė išvedęs į Šukštos kirtimus arklius. Kirtimai prižėlę — gera žolė. Bet neleido čia gyvulių ganyti. Vogčiom, vėlai vakare nujodavo ir anksti rytą parjodavo, kad niekas nepamatytų. Grįžt reikėjo pro Juoddaubį. Einąs pro Mažąjį Juoddaubį ir žiūrįs—kelios vienmarškinės merginos susikibusios iš tų kerynų po kita kitos beišeinančios. Apstojusios aplink, nieko nesakančios, tik šokančios, ir ta, kuri šokdama pro šalį eidavusi, pasilenkusi pažiūrėdavusi į akis. Jis su brizgilais norėjęs nuo savęs atbaidyti — kur tau, nepataikysi, labai vikrios. Rodos, brizgilas per jas pereina, jų neužgaudamas. Taip jos varginusios vėl iki tų virbalinių vartų.

Su tėvu grįžova sekmadienio vakarą iš ančių medžioklės. Suvėlavova, nusileido rūkas, tik kadugių viršūnės bematyti, tvorų mietų galai, lenkės—jau ištisi ežerai. Artinamės prie Didpievio vartų, žiūriva — stovi balta moteris. Tėvas drąsus, aš jau vyniojuos į tėvo žambą, jau, sako, virpu ir smirdu iš baimės. Priėjova — žmogysta baltai apsisiautus. Pasirodo, kaimyno mergė, sako, lunatikė. Subarė tėvas, ir pabėgo ji namo.

Daugiausia baidyklės — tai išmislai, savotiškos pasakos apie nebūtus įvykius. Pasakos, reik manyti, turinčios savų tikslų. Atbaidyti vaikus nuo negeistinų veiksmų. Vaikai turi būti prisirišę prie namų. Kitaip juos gali sutikti „visokios baidyklės".

Kitos baidyklės net užsmaugia žmones. Pasaka apie našlaitę, kurią pamotė nuvarė darbo dirbti (išrinkti aguonų grūdelius iš pelenų) į jaują, kuriame baidė, kai našlaitė užduoto darbo per dieną nesugebėjo nudirbti. Ir kai pamotė rytmetį, eidama į jaują, dainavo: „Partaršk parbaršk kaulų maišas". Bet pa-

motė pamatė, kad darbas atliktas ir našlaitė nuprausta, apdaryta puikiais rūbeliais, papuošta, apdovanota. Kitą vakarą pamotė pasiuntė savo dukrą tokiam pat darbui į jaują. Rytdieną eidama dainavo: „Paržvong parskomb sidabro maišas". Ji pamatė neatliktą darbą ir savo dukrą pasmaugtą, dvilinką sulenktą ir įkištą į pirties langelį.

Atseit, baidyklės - piktosios dvasios bemokančios atskirti žmonių tikslus, sugebančios nedorai skriaudžiamuosius užstoti. Piktosios dvasios susigaudo, su kuriuo kaip pasielgti.

Panašios baidyklės esančios apstojusios ar saugojančios įkastus į žemę lobius. Vieniems nei rožančius nepadeda, nei su rožančium apibrėžtas ratas, net nuolat kalbamieji poteriai ar „Po tavo apgynimo", nei kokie nenuoširdūs pažadai. Kiti tuos pinigus iškasę, įspėję gerą tikslą, kuriuo tariamai buvę tie lobiai užburti. Vieni, ėję kasti, apakę, kiti žado nustoję, tretieji nebegalėję paeiti. O kiti atgavę sveikatą ir dar lobį parsinešę.

Piktosios dvasios — pagrindinės baidyklės esančios galvotos, išmintingos. Ne bet kaip darančios, bet lydinčios teisybę, baudžiančios nedorus žmones, negražius - nepadorius tų žmonių elgesius.

DVASIOS

Baidykles, šmėklas kelia skenduoliai, pakaruokliai, užmuštieji, nekrikštyti vaikai. Ne su geru korėsi ar skendo, ne su geru kits kitą užmušė. Jau buvo prie jų pristojusi pikta dvasia, kuri, net ir nugalabinusi numatytąją auką, pasilieka toje pačioje vietoje. Tarsi užburta vieta — piktos dvasios apsėsta.

Yra nejaukių vietų miškuose, daubose,

prie staigių krantų upelių, senų senų medžių, apaugusių gumbuotomis šakomis, su iš žemės išsiskverbusiomis storomis šaknimis. Įdomus tai vaizdas dieną vasaros metu, arba žiemą, kai gilaus sniego apsnigta. Bet ūkanotu oru, lyjant, vakarop, mėnesienoje, kai debesys mėnulį laiks nuo laiko užkloja, drovu, nejauku, tarsi kažkokie griuvėsiai, apleisti seni rūmai, urvai, prarajos.

Paslaptinga atrodo — ne žmonėms čia gyventi, o kažkokiems padariniams, jau tik ne žemiškos kilmės. Kitoks čia pasaulis, ne dažnai matomieji medžiai. Retai teaptinkami šešėliai, spyksi upelio vanduo, nusvirusios storos samanotos pakriaušės, vanduo juodas šešėlyje, sidabrinis atviroje vietoje, gilus žydras, įtraukęs į save dangaus mėlynę su smulkučiais garbanotais baltais debesėliais. Tokias vietas reik matyti pačiam, reik išgyventi jų poveikius įvairiu metu prie įvairaus oro - dangaus.

Tokių vietų apsčiai rasi Sausdravo žemupyje, tarp Jerubaičių ir Šilasodos. Čia visi upeliai — Pakapis, Šilupis, Varlupis, Kužupis, Ilgbrastis, įdomios jų žiotys. Ką jau besakysi apie Sausdravinės užtvankos viršūnes — kokie staigūs, pakriaušoti šlaitai, — tai neįlipami, visai statūs. Šlynas — nepraeinama, neperbrendama, šaltinuotas klampus molis, ir dar iš viršaus šlaito varva šaltinių vanduo. Čia pat nutįsusios šimtmečių eglių, ąžuolų, beržų paplautos ar, pavasarį pašoliui einant, iškeltos šaknys. Tamsios šakarnės senos eglės, auksu žeria išbėginių pušų viršutinieji kamienai, nušviesdami gražias nedaugelio šakų purėtas viršūnes.

Ir Saulė, besileisdama vakare, sustoja tose viršūnėse, ir betekėdama rytmetį, pasilsi čia

prieš dienos darbą. Tuomet tos pušų viršūnės. tikrai gražios.

Arba žemiau Žarėnų, žemiau Plienijos kalno su piliakalniu, Minijos. šlaitai miške, kur švedai ilgai laikėsi, plėšikavo. Čia nepraeinamos vietos — ir šlaitai išgriaužti vandens, apaugę medžiais, ir šaltiniai neprieinami, giliom liūliuojančiom samanom apaugę. Apačioje tamsi Minija, pro medžius, pro kalnus dienos. šviesos nematanti.

Ne kitaip ir aukščiau Žarnos upės žiočių. Čia laukai. Kur-ne-kur medis užsilikęs. Tačiau pamėgink čia vasarvidžiu saulėtą dieną pavaikščioti, pamatysi, kaip sunku čia buvo eiti, kai dar tebeaugo miškai. Čia pat plėšikai „švedai" - žuvėdai ilgai ilgai dar prieš 70 metų išsilaikė.

Šitokios vietos — tai geriausios dvasių buveinės. Iš tokių vietų po visą Žemaitiją pasklisdavo baidyklės, šmėklos.

Tokių gi vietų gana daug. Daug jų rasi pagal Miniją, Vilką, Sausdravą, Babrungą, palei ežerus Plateliai - Kalvarija - Telšiai - Žarėnai - Kontaučiai. Ir Varnių padangės ežerai su kulgrindais. Kulgrindai netoli Staponiškės geležinkelio stoties, kuri pirma vadinosi Poterėliais (iš žodžio Patyralis).

Salanto upės, ypač aukštupio, vietos itin įdomios. Alanto upės netoli žiočiu šlaitai. Kartenalės daubos-šlaitukai, žvelsos krantai ir t.t.

Visur čia kažkokių paslapčių būta, kažkas kažkaip gyvenęs, ne kaip kiti žmonės kad gyveno. Kur nevisai aišku, nelabai suprantama, ten dvasių vieta, dvasių buveinė, dvasių pareituvės, dvasiu veiksmai, dvasiu pasirodymai. Jei mums aišku kas, tai ne dvasių darbas. Dvasios — ano pasaulio padariniai, dar ne visai tenutrūkę nuo žemiškojo pasaulio. Žemės pa-

darinys, kolei jis, besiskirdamas su šiuo pasauliu, nėra atlikęs, kas jam priderėjo atlikti, jis veliasi tarp žmonių, kolei koks pripuolamumas neatitesės jo reikalavimų, kad jis visai atsiskirtų nuo žemiškojo pasaulio ir pereitų į nežinią — į aną pasaulį, dvasių pasaulį.

Žiemos metu kūrenant krosnį žaliomis malkomis, girdisi cypimas ugnyje —dažnai sucypia. Tai medžių dūšelės verkia, kam jas gyvas ugnyje degina, kam nukirtę nenumarino, prieš kišdami į ugnį. Tai iš tų namų išėjusių žmonių dūšios - dvasios kenčia čyščiaus kančias, kolei paklius, kur joms skirta. Čia pat tarp savųjų laikosi, kolei atlīks bausmes už žemiškus darbus, už tuos darbus žemiškos ir kančios.

Per speigus, prieš oro atmainas ima cypčioti langinyčios. Vėl dvasios, iš tų namų išėjusios, tebesilaiko apie namus, šalta joms, langinyčias klibina, bet į vidų joms neleista įeiti, neleidžiama šildytis. Kam kokia bausmė — vienas šaltyje laiko, kitas karštyje.

Girgžda miške medis. Ten tarp susipynusių medžio šakų įspraustos dvasios, vėlės kenčia vargus, spaudžiamos vėjo siūbuojamų medžio šakų.

Čiurleno upelio vanduo sriautoje. Vėlės - dvasios čia kabinėjasi už sriautos slidžių akmenų, bijodamos, kad jų nenuneštų vanduo kur į nežinią. Jos kelia balsus, jos šaukiasi pagalbos. Niekas nesupranta jų šauksmo -maldavimų, ir jų kančioms nematyti galo. Neviltis — sunkiausia pabauda. Nežinai, kada baigsi savo kad ir nesunkius kentėjimus.

Pliauškia vandens bangos į pakraščius ir į vandenyje plūduriuojančius daiktus, daužosi į akmenis, burbuliuoja vanduo, putoja. Vis tai dvasios - vėlės - dūšios. Neturi jos ramybės

tekančiame vandenyje. Vargsta ir stovinčiame, kad tik kas vandenį pajudina ar vėjelis papučia.

Lanksto - laužo medžių šakas vėjas. Tai dūšios, tai dvasios blaškosi erdvėje, grobsto medį, kad nors trumpam išsilaikytų nuo įkyraus dundėjimo, kad nors kiek ramybės gautų.

Kimba viesulas į žmogų, gyvulius, blaško smėlį, purią žemę, nešioja dulkes, šapelius. Tai vis dūšios.

Taip galvojant, dvasių visur pilna. Ir bet kuris kad ir mažiausias šipulėlis, smėlio grūdelis turi savo dvasią, o aplink jį kitos dvasios. Va, koks pasaulis.

Viena laimė, kad jų tarpe labai maža tėra blogų dvasių, piktų dvasių, velnių ar velnių valdomųjų, velniams priklausančiųjų dvasių, kurios klaidina žmogų, veda iš gero kelio, smaugia, kankina, dažnai negyvai užsmaugia, nukankina. Tokių maža. Tokioms palaidai vaikščioti neleidžiama. Jos tik paslapčiom, mažai lankomose vietose, rūsčiose vietose, šiurpą keliančiose vietose, neišdrįsta viešai pasirodyti — kibti į praeivį, varginti jį, slopinti jo kūną, varyti dvasią iš kūno lauk. Taip, dvasių visur daugybė. Tik mes mažą jų dalelę tenugirstame, dar mažiau tepamatome — tik retkarčiais tepasitaiko kibtis į glėbį.

Dvasios mus mato, visomis savo juslėmis mus junta, tik nesugeba pasisakyti, ko norinčios, kaip mes galėtume jų sopulius - kentėjimus palengvinti.

Tik maži vaikai, bėgiodami vienmarškiniai, prašo pakrikštijami — jie iš šio pasaulio išėjo be krikšto, jiems krikštas reikalingas. Paaugusiems neleidžiama pasisakyti.

Pats gyvenimas šiame pasaulyje yra ruošimasis šį laikinąjį gyvenimą palikti, kad per-

eitum į aną dvasinį gyvenimą. Šis antrasis gyvenimas yra čia pat aplink mus, netenka į dausas kraustytis ar į kokius požemius marmėti— nei aukštyn kilsi, nei žemyn leisies, čia pat aplink namus vietos tau užteks. Jei tu geras, tu niekam nekliudai, ir tu per žmogų, per gyvulį kiaurai eini, ir žmogus ir gyvulys per tave eina, tavęs neužkliūdamas, nepajausdamas. Tu juk vietos nebeįimi. Tik tavo kūnas toks išsiskerečiojęs, kitam savyje vietos neužleidžia.

Dorai gyvenęs — dorai ir mirsi. Atseit, tavo dvasia nebus bloga, ji nebus į baidyklę, į šmėklą pavirtus. Ji geruoju su visais sugyvens — nei ugnyje cyps, nei medyje tarp šakų traškės, nei vandenyje kunkuliuos - burbuliuos.

Taip sudvasintas pasaulis. Ne tik kiekvienas mažytėlis daiktelis turi savo dvasią, bet dar tarp tų smulkytėlaičių daiktelių „tuštumos" irgi dvasių apgyventos. Didelė maišatis, begalinis daugumas dvasių. Beveik visos jos geros, savu gyvenimu gyvena. Kitiems nekliudo, ir pačios negali būti paliečiamos. Tokios dvasios yra visiškai atsiskyrusios nuo žemiškojo pasaulio. Jos su žemiškuoju pasauliu tarsi visai nebeturi ryšių, tik jame gyvena, vietos neužimdamos.

Tie, kuriems staiga teko nepasiruošusiems iš šio pasaulio išeiti, tie dar tebeklajoja, kabindamies dar į žemiškąjį gyvenimą. Jie nėr visai žemiškojo gyvenimo nusikratę. Jie kartais užima čia vietą ir susiduria su žemėje gyvenančiais, sakysim, žmonėmis. Pagal savo įprotį, ar gerai elgiasi ar blogai. Atrodo, jog tiktai blogai besielgiančius tepastebime, juos ir vadiname piktosiomis dvasiomis — baidyklėmis, šmėklomis.

Sudvasintas pasaulis, ir mes su savo kūnais pakankamai randame jame vietos.

Mokantieji su dvasiomis susižinoti, gal iš jų visako išprašyti: pagalbos, gerų darbų sau, persekiojimų — blogų darbų kitiems. Jie gali pasiteirauti dvasių, kas buvo senų senovėje, kas laukia mus ateityje.

Toks galvojimas visiškai panašus į šių dienų atomų, elektronų, protonų ir t.t. pasaulio, jo kūnų ar atskirų tų kūnų dalelių sudarymo pažiūras. Atominė energija, jos pasirodymai, pasireiškimai, jos jėga, tos jėgos panaudojimas.

Jei tai ir ne visai taip, bet pagalvoti ta linkme labai ir labai reikia. Tai yra savotiškas perkeltine prasme mėginimas plačiau - giliau įžvelgti į save ir į gyvenamąją aplinką, ieškant kažko daugiau, negu mums teikia akys, ausys, pasikalbėjimai su sau lygiais, sakykim, nepagadintais primestiniais samprotavimais. Tai yra savos rūšies nusiraminimas: giliau įžvelgiu, plačiau matau.

LAUMĖS

Laumės gėrio mokančios, neapkenčiančios skriaudų - neteisybių. Sugebančios nelaiku tik ką pamilžtą pieną surauginti, atimančios karvei pieną — karvė nelaiku užtrūkstanti. Išlekiančios bitės, net seniai gyvenusios. Spiečiai nepagaunami. Vištos minkškiaušius liejančios. Sugenda nutrauktų veršių viduriai. Susiveliąs beaudžiamas audeklas. Prisvilstąs viralas. Atšokanti duona, arba suklenkanti ir t.t. Tai taip laumės baudžiančios blogų norų, neteisingus žmones. Geriems, doriems žmonėms, antraip, padedančios. Ir audeklą padedančios išpainioti, ir karvės pieną atstatančios, ir kliunkius pataisančios ir t.t. Laumės mėgstančios jaunus vaikinus, kame pavieniui

užkluptus. Jiems daug sveikatos atimančios.

Laumės — vaikininkės (jei sako vyras — merginiukas). Persekiojančios neteisybes, neteisingus, padedančios teisingiems, saugančios teisybę.

Tai dvasios gerosios, skaisčiomis moterimis mokančios pasidergti, kai lydinčios teisybę. Ir biauriomis - šlykščiomis moterimis, kai baudžiančios už neteisybes.

Auga medyje laumės šluota. Pamatyk danguje laumės juostą.

AITVARAS, KAUKAS

Laksto, kaip aitvaras. Blaškosi, kaip aitvaras. Kažkas greitas, bet be tikslo laksčiąs, besiblaškąs. Paskirtis jo man neaiški. Ką jis daro, nesusigaudau.

Manau, jis yra tas pats, kas kaukas. Aitvaras, kolei neprimasintas - nepriviliotas; kaukas, kai jau prijaukintas, kai jau jis skalsą neša.

Jis turi „kauką". Jam dėl to viskas sekasi, viskas uždera. Pas jį visuomet yisako gausi. Jam nieko netrūksta — jam kaukas neša.

Neva ugnies gniutulas - kamuolys su ugnine uodega. Kamuolys lėkdamas žeria spindulius — švita visas kaukas.

Sykį šventą pavakarę, iš bažnyčios parėję, ėjova su tėvu pažiūrėti veršių - kumeliukų Šukštos miškuose. Grįžtava jau senokai Saulei nusileidus, sambrėkšmiais. Perėjova per Sausdravą mūsų lieptą, pro šaltinėlį einant — švyst kažkas ant Juoddaubio. Pamatėva dar aukščiau medžių krintantį daiktą. Greit pro medžių šakas jis pasidarė nebematomas. Išsigandau ne tik aš, bet ir šuniukas - cimbalis; jis ėmė prie mudviejų glaustis, aš prie tėvo jau

buvau prisiglaudęs. Šuniukas pirma cyptelėjo, tą šviesų daiktą pamatęs, ir tuoj prie mudviejų. Klausiu tėvą, kas tai? Sako, kaukas (tai buvo tuomet meteoras).

Jei nori prisivilioti kauką, reik pirma padėti anglių. Kai pastebėsi, jog anglis jau palietė ar pasiėmė, kaukas — tavo, jis tau jau neš skalsą. Jei anglis buvai padėjęs ant pieno puodo, jis neš tau grietinę — vis imsi ir imsi, ir vis tau netrūks. Ar grūdų aruoduose - miegose, ar duonos keptos, ar pašaro, ar ko kita.

Kažkoks savotiškas kaukas: čia jis lekia, kaip ugnies gniutulas, pro kaminą, čia jis nematomai atlekia ir pro rakto skylutę ar pro kokį neįžiūrimą plyšį įlenda ir padaro savo, kad nieko nebetrūktų, kad visur būtų neišsemiama skalsa.

Maža tėra kaukų. Nedaug kas jų turi. Netaip jau lengva prisiviliot ir, sakysim, priverst sau tarnauti, jam nieko už ištikimą tarnybą neduodant. Labai paslaugus, pastabus, kur ko trūksta. Jis visur su savo neišsemiama skalsa —neša ir neša. Jis toli gražu nėra baidyklė ar šmėkla. Jis neturi žmogiško pavidalo, kažkokia dvasia — geroji dvasia.

Tačiau, vienam skalsą teikdamas, nuo kito tas gėrybes turi imti. Užpykinau kauką! Kaukas ėmė iš manęs anam nešti: jam skalsa, o man, ką nedaryk, kaip nedaryk, vis trūksta ir trūksta (apie kauką sako „užpykinau", bet ne supykinau).

Ar tik nebus ta geroji pusė — kaukas, kai atneša, o kai išneša —aitvaras. Tačiau ir apie aitvarą nieko bloga nepasakojama. Ir žmogų aitvaru pavadinę, arba vaiką, nieko čia bloga. Suprask — lyg ir be tikslo juda laksto, vis greitai, vis vikriai.

Kauku žmogaus nevadina. Žmogui kauko

savybių neprimeta. Gal tokių žmonių, kurie „skalsą“ kitiems neštų, nuo savęs paėmę, ir visai nėra. Žmogui tinka: „ir šventalėlio nagai į save pakumpę“. Kartais pasako „aitvars-kaukas“, bet ne „kaukas-aitvars“. Atseit, lyg tai būtų kauko savybė greitai - plačiai aplakstyti, kad tos skalsos užtektų, kad tų gėrybių kam nešama nepritrūktų.

Pakanka, sako, kad kaukas vieną grūdelį atneštų ar vieną lašelį pastijolkos į pieną įlašintų. Pakanka taip pat, kad kaukas vieną grūdelį iš tavęs paimtų. Čia kaukas didelio vargo neturi, patį turtą benešiodamas. Pakanka jam pradžią padaryti. Negu labai daug ką turi aptarnauti? Bet ir tokių, kuriems nieko netrūktų, rodos, irgi nėra daug. Dėl to „aitvaro“ savybė tarsi būtų kaukui nereikalinga.

Kas ten bežino. Juk jis dvasia, bet ne kūnas. Tuo tarpu mes visi galvojame „kūniškai“, kūniškas savybes primesdami ar kūniškų savybių reikalaudami, taip sakant, sužmogindami sielą - dvasią. Į ką gi tos būtų įsikabinusios, su kuo suaugusios, kas jas nešioja, kaip jos ką nešioja, jei ne į kūną, jei ne kūnas. Ir vieną grūdelį nešdamas, turi turėti šiokias tokias rankas, snapą, lėkdamas — sparnus, kad žemišką daiktą paneštų. Betgi dvasia gali grūdus ar pastijolką nešioti nuo vieno prie kito žmogaus, arba iš vieno puodo pastijolkos lašą nešdamas į kitą puodą.

Čia daug kas nesuprantama. Visur čia reik ieškoti nukeltinės prasmės, o ne tiesiogiai žodis į žodį, kaip kirviu, į galvą sagstyti, tai juk, nelyginant, savotiškos pasakos, pigiai vaizduotę keliančios, kad vaikus nutelktų grožio - gėrio link, kad juos atbaidytų nuo blogio -pykčio. Tai yra tik savotiškas kelias auklėti vaikams, nukreipiant jų nepagadintą aštrią galvoseną

norimąja linkme — gėrio linkme. Atseit, neimkime pasakojimų apie tas ar kitas „dvasias" esmės „kūniška" prasme. Pagalvokime - įsigilinkime.

Tokios rūšies pasakojimai sukelia vaikų susidomėjimą - vaizduotę ypač, kai lieka daug kas nebaigta sakyti. Čia tikėjimui paliekama daug vietos. Paaugę rimtai pasakoja, vaikai visam tam kiaurai tiki. Juo labiau, kai pasakorius sugeba įdomiai pasakoti, vis kurdamas kuo gražiausius vaizdus, sklindančius po kits kito, kaip iš gausybės rago, ir vyresniuosius įtraukia į minčių - vaizdų virtines, ir jie ima atidžiai klausytis. Tuomet vaikams nebėra ribų nepasitikėjimams, viskas ima dvelkti aiškia, tikra teisybe.

ŽYNIAI, BURTININKAI

Žyniai, burtininkai sužino tai, kas kitiems neprieinama. Jie sugeba dvasias pasikviesti savo reikalams. Matomai, gerąsias kviečiasi geriems darbams, blogąsias blogiems. Matyt, blogosios dvasios klusnesnės, jas lengviau prisišaukti ar prisivilioti. Burtininkai daugiausia tesugeba blogo padaryti — ligą primesti žmogui ar gyvuliui, pagadinti dirbamąjį darbą. Tiesa, yra ir kitokių, kurie įstengia užburtąjį atitaisyti (Čia nereik painioti su sužavėjimu. Sužavi žydai, arba žydų elgetas užpirkus, žmogų į „kiaulę" susuka. Reik kviesti žydą, kad atšauktų, ar tam tikras žoleles gerti, kurios turi parodyti, ar sužavėtas, ar šiaip koks antkrytis užpuolė).

Žyniai iš dvasių išgauna žinių apie ateities įvykius. Jie su savotiškomis dvasiomis turi palaikyti tam tikrus ryšius, jas pasikviesti savo klausimams spręsti, joms užtatai atsilyginti;

dvasioms reikalingas užmokestis. Čia jau jo paslaptis. Paslapčių jis neišduoda.

Kartais burtininkas arba žynys pasako savo sūnui išgautąsias paslaptis dvasių pagalba pasinaudoti. Tačiau tokie, įpėdininkystės keliu gavę burtininko ar žynio savybes, yra žymiai silpnesni burtininkai ar žyniai. Paties patirtasis kelias dvasioms pasišaukti pagalbon yra ryškesnis, našesnis.

Čia vėl nereik painioti su spėjimais ar būrimais iš rankų raukšlių ar akių dėmelių vogulėlyje, arba mesti kortas, arba į butelį įpilto vandens stebėjimą, arba liejant šviną ar vašką, arba paleidžiant ant vandens inde riebalų lašus, arba skaitant baltgalvių ar kitų lapotų žiedų lapelius, arba stebint ant vandens lankais bėgiojančių juodų spindinčių vabalų, arba stebint blezdingų lakiojimą ore, arba drebulės lapelių judėjimą nevėjuotą dieną, arba beriant iš saujos žirnius, pupas, arba stebint, ką pirma pamatysi — vyrą ar moterį, žmogų ar žydą, arklį ar karvę, žąsį ar pylę, gaidį ar vištą ir t.t.

Padaryk mane žinančiu, o aš tave bagotu. Žyniai galėtų būti turtingi. Bet jie paprastai dideli skurdžiai.

Vyrų žynių ar burtininkų mažiau. Daugiausia yra moterų. Jos tai jau tikros vargdienės. Apskurusios, be juodo katino, be Saliamono mandrysčių knygos, daugiau nieko neturi. Darbo nesiima. Gyvena iš burtininkės „amato". Lanko jas ypač moterys, klausia, klausosi, moka, pasižada ir dar mokėti, kad tik tas ar kitas norimasis įvykis atsitiktų pagal pageidavimus.

Ir moterys — žynios nežino, kame kas pamesta, kame koks lobis užkastas. Čerauninkėmis jas žemaičiai vadina. Jos maždaug raganiškos išvaizdos. Jau tikrai nebejaunos. Be

atodairos kalbančios, pasakančios viską savo nenuilstamoje kalboje.

Pagaliau juk, kaip to žydo du vaiku, visuomet atspėja orą: vienas sako — rytoj lys, kitas — geras oras bus. Ir jei ne vienas, tai kitas visuomet atspėdavo.

Manyčiau, jog ragana, burtininkė, čerauninkė, žynė beveik tas pats. Gal tik ji gana blogam savo gebėjimus vartoja, arba daugiausia blogam — ji piktosios dvasios valdovė, jai piktos dvasios prieinamesnės. Panašiai, kiek žemesnio laipsnio, čerauninkė, o jau burtininkė daug švelnesnė — ji išburia gera ir bloga, niekam vien tik bloga neprimesdama.

Žynė tik nusako, kas buvo, kas bus, kas ateityje tą ar kitą žmogų sutiks — kokios nelaimės, ligos ar džiaugsmai kokie. Žynė neprimeta žmonėms nelaimių, nesukviečia ligų, nelaimės prašomam žmogui, arba neatšaukia tų nelaimių. Ji žino ir pasako, kas turi būti nepriklausomai nuo to, ar gera, ar bloga.

Tačiau į visus žmonės žiūri su atsargumu, nepasitikėdami, lyg ir bijodami susitikti, į akį kristi, kad nenužiūrėtų, kad nemestų tau savo piktųjų dvasių, kad tave kokios nelaimės tavo gyvenimo kelyje neimtų lydėti, persekioti. Jei jau ne tave, tai dažniausiai meta ant vaikų. Vaikai aptenka šašais, ima sirguliuoti, nebevalgo, suvytę - susisukę pasidaro. Gali gyvulius paveikti. Pavasarį gyvuliai gali gerai nebeišsišerti, kiaulė gali kuilio neapimti, avis gali neapsiburkšti, kumelė neapsimušdinti, karvė neapsibėgti. Veršių aplouke pages viduriai. Kopūstus kirmėlės apniks, dobilai maža sėklos teduos. (Kad dobilai duotų daug sėklos, reik, kad apylinkėje būtų daug senmergių. Senmergės mėgsta katinus laikyti. Katinai išgaudo peles. Pelės nebeišėda kamanių. Atseit, daugiau ka-

manių apylinkėje. O tik kamanės tegali iš raudonojo dobilo medų pasiekti — pernešti dulkeles).

Burtininkai, žyniai narpliojo žemaičių pažiūrų du pasauliu, vidaus ir išorės. Žemaitis suprato, jog sapnuodamas pabuvoji ir ten, kame niekuomet nesi buvęs. Nieko nuostabaus pamatyti sapnėje artimus - pažįstamus, dirbti įprastus darbus. Suprato jis ir tai, jog užmigdamas turi ištiestas kojas laikyti, kad, prireikus sapnėje bėgti, būtumei greitas. Nori sapnėje šaukti ir negali, nori sau kelią matyti ir nematai.

Sapnėje, esą, dvasia išeinanti pasivaikščioti, o kūnas ilsisi, drybso lovoje. Klaidžioja dvasia, susitinka su kitomis dvasiomis, bendrauja, šnekasi. Grįžusi į kūną ir kūnui atsibudus, atsimena, ką dariusi, ką mačiusi.

Tai, nelyginant, iš po mirties ta dvasia atsipalaidavusi nuo kūno, laksto sau nepastebima, gyvena, tik žemiškos akys jos nemato, tik žemiškų darbų ji nebedirba. Jai nereik valgyti, gerti. Dėl to nebereik arti, akėti, šulinio kasti, duonos kepti.

Nieko nesakoma apie dvasių maistą. Kartais užsimena, kad tas neskalsumas ir esąs dvasių paimamasis maistas, o kaukas tik tas dvasias atbaidąs, paimdamas skalsą savo žinion. Tačiau tai tik dėl visa pikta, bet paprastai dvasios nevalgančios, negeriančios, nemiegančios. Joms nereik to, be ko mes nesugebame apsieiti. Jos nesiveisia pačios. Jos ateina iš žemiškojo gyvenimo, mirus kūnui - susidėvėjus kūnui ar kokių sunkumų neįstengusiam nugalėti.

Dvasios nebemiršta. Nesensta. Jos visą laiką tokios, kokios paliko kūną. O ir seno žmogaus dvasia jaunyva, akys mato, tik daug ko nebeįgali kūniškai. Dvasios neserga. Prie jų li-

ga nekimba. Gal jos turi savas ligas, apie tai nieko nesakoma, tai būtų jau didelės smulkmenos, per tolimos paprastam protui, nėra reikalo apie tai kalbėti. Pagaliau tai nepastebima — kam kalbėti apie neįžiūrimus daiktus ar veiksmus!

Šiais klausimais įdomu su senyvais žmonėmis pasikalbėti. Dažnai jie įžvelgia į painius galvosenos klausimus ir pusėtinai aiškiai juose susigaudo. Žinoma, atsargumas reikalingas. Palietus ar pakrypus į tikybos klausimus, reikalas pagadintas — pradeda nevykusiai galvoti ir tikybos klausimais mažiau teparodo žinių ir samprotavimų, negu čia, kur savaip į klausimus įsigilinama.

Tiriamasis žemaičio protas gilesnis už primetamąjį per pamokslus, maldaknyges ar laikraščius.

Savaip mano ir savaip sugeba protauti.

Žemaičiai mažiau temėgsta kapuose palaidotus laikyti ar jų kapus tvarkyti puošti, kaip lankyti žuvimo vietas, statyti čia krikštus, kryžius, aprišti kryžių, krikštą ar koplytėlę kad ir laukinių gėlių saujelėmis. nors jie būtų ir pašventinti. Mėgsta paslaptingas vietas. Kapuos daug prilaidota, tarsi dūšioms - dvasioms jau dėl to nenuobodu — jos gali savo tarpe bendrauti. Tačiau kame laukuose, miške, pakelėse prie kalnų, upių žuvusiems, nors jie būtų ir kapuose palaidoti, kitur, ne žuvimo vietoje, jie vieniši, jie nelauktai iš gyvųjų tarpo pasitraukę, prievarta iš gyvųjų išplėšti, jiems reikalinga daugiau pagarbos, dažniau lankyti, be to, čia yra kažkas paslaptingo, patrauklaus; manoma, jog čia, žuvimo vietoje, žuvusiojo dvasia prisilaiko.

Gal čia yra ir skirtumų tarp dūšios ir dvasios. Dūšią žmogus įgauna tarsi krikštijamas,

o jo dvasia visuomet su juo. Gal „dūšė" sau į dangų ar pragarą nusikrausto, o dvasia lieka tarp žmonių, greta savųjų, padėdama ar retkarčiais ir kenkdama - kliudydama. Pikta dvasia. Tokių maža. Niekuomet nepasakys pikta dūšia. Tik apie mažus vaikus, pasirodančius ir prašančius pakrikštyti, kartais sako „vaiko dvasia", gal dėl to, kad dar nekrikštytas.

Vaikščiojančias žvakeles kartais vadina vaikščiojančiomis dūšelėmis. Tiesa, tų vaikščiojančių žvakelių kilmė, žmonių manymu, esanti pamesta komunija. Dėl to čia ir painioja „dūšelę - dvaselę".

Tik dvasios klajoja pirištos ar dangaus aplinkoje, ar pragaro, ar skaistyklos laikiname gyvenime, kol atliks bausmę už mažąsias nuodėmes, kurios kliudo stačiai į dangų patekti.

Dvasia menkesnės vertės. Dūšia — aukštesnė.

Nugirsti minint ir gyvulių dvasią, ypač arklių, jaučių. Bet niekuomet nenugirsi apie gyvulių dūšę prasitarus. „Pūsk dvasią, bet ne dūšią".

Įdomu būtų šiuo klausimu pasiklausyti, žinoma, tik senųjų žmonių pasakojimų. Mano galvoje, dėl manęs paties, yra neginčytinas skirtumas tarp dvasios ir dūšios. Plačiau ėmus galvoti, gal ir pasisektų tikrąją teisybę surasti. Tačiau, nebebendraujant su savaisiais savam krašte, griežtas bešališkumas sunkiai atsiekiamas. Gerai, atmintis sukelia vaizdų, prisiminimų, bet maža to, ir vis tai dar iš mažų dienų, gali tik nuotrupos likti, kaip tik kreipiančios mintį į vieną kurią pusę.

Dvasioms žemaičiai senovėje skyrė gražiausias gamtos vietas, kur įdomūs - įvairūs medžiai auga, birštvos. Čia ir pušis augalota, ir eglė plaskanota, ir beržas: vienas išbėginis,

kitas svyruonėlis — senas, stora ruoplio žievė, baltos spalvos nė vardo — jau juodasis beržas; tik prie viršūnės ir pats kamienas baltas ir šakos balta žieve papuoštos. Dar, jei tokiose birštvose yra vandens, teka upelis ar ežeras spykso ar nebeišdžiūną, nors labai įsamanėję ežero ar upės palikimai telkšo, — jau alkas, tikroji dvasių buveinė.

Senas ąžuolas, vienišas, plačiašakis, gražiai nuaugęs, arba pušis, buvusio miško palikuonis, aukšto — stataus kamieno, stora, prie viršūnės auksine žieve pasidabinus, ir maža, tankių šakų viršūnėlė, jau gulsčiai auganti, — dvasių dažnai lankomi. Ne piktųjų dvasių. Kad ir gražus būtų senas beržas, bet dvasios beržo nelabai temėgsta, kai jis vienišas. Ieško, kur beržas būtų su pušim susigiminiavęs.

Norinčios ištekėti mergaitės laužo tokių beržo ir pušies šakeles, verda žolynę, geria pačios ir mylimą, jam nežinant, „apduoda".

Girdi, susigyvenęs beržas su pušim, jų dvasios kiekvienoje šakelėje meiliai sugyvena, sugyvens ir žolynės iš tų šakelių išgėrę.

Ir seniai vedę duoda tokios žolynės kits kitam, kad santaika būtų, kad kas į tarpą neįsipainiotų. Ypač tuo rūpinasi žmonos (tokie pušis su beržu — dideli seni medžiai — augo Kiauleikio priekiemyje Šilasodoje netoli vieškelio). Vienybės - sugyvenimo dvasios dalelę paimti ir paragauti — išbujos iš tų lašelių gėrusiųjų širdyse tarsi tikri medžiai.

Liepos dvasių mėgiamos, bet jų iš čia žmonės neišgauna. Brangus liepa medis, gera liepos dvasia. Kvapūs liepos žiedai, jie tik sveikatą grąžina — jų žolynė nuo susišaldymo, nuo visokių negalavimų. Liepos dvasios nebendraujančios — iš jų nei gera nei bloga. Tarsi dvasių po liepas ir nebūtų.

Uosis — šaltas medis, tuščias, jo tik gyvatės bijo: kur uosis auga, ten gyvatės nesilaiko.

Eglė lyg būtų piktų dvasių apsėsta. Susibarę siūlo kits kitam pasikarti ant sausos eglės šakos. Eglė traška ir vasarą ir žiemą, joje yra dvasių. Bet traškančioji eglė ilgiau laikosi, taip ir serguliuojąs žmogus. Pušis palūžta, suskyla, ąžuolas išpuva, beržas išvirsta, bet eglė traška ir gyvena. Eglė sunkaus gyvenimo rodiklis — vis pavargęs, vis nuo darbo neišilsėjęs, bet vis dirba, eina, bruzda.

Ir didelių yra šermukšnių, bet jie lyg ir tušti. Tik jo medžio velniai bijo. Iš jauno dirba lazdas (įbadę išaugina rauples; jei gerai pasiseka, įdomios lazdos išeina su tabokinyčiomis — uostomajam tabokui — su visokiais išraitymais be keistų įdubų, peraugų).

Sodybų medžiai klevai, topoliai, kaštanai neapgyvendinami dvasių. Dvasioms kiek tolėliau nuo sodybų vieta, kur tikra, savaiminga gamta, kur ir gyvulys ir žmogus sustoja prie šaltinėlio vandens atsigerti. Gali geriantį žmogų pakalbinti, gali jam į vandenį įmesti kokių svaiginančių ar gaivinančių šaknelių, lapų. Vieną gali pajauninti, kitą pasendinti, pagal reikalą. Vienam gali gera padaryti, kitą nubausti. Čia žemės sultys trykšta, čia sveikatos šaltinis — ir žiemą jis neužšąla, kad būtų kame maudytis dvasioms per ištisus metus. Jis nesuvaldomas šalčio, nesukaustomas ledo, jis stebuklingas, jame „kas nors yra“. Ir vasaros karščiai jo neįšildo — jis neįveikiamas; jis vis tas pats. Jis ne žmogaus rankų valdomas. Ir menkam medeliui prie šaltinėlio daug pagarbos teikiama. Čia tinka juodalksnis; senas juodalksnis iš tolo ąžuolą nuduoda.

Drebulė - apušė — Dievo Motinos medis: Mergelė Šventoji paklydo ir, persekiojama velnių, pasislėpė po drebule, — drebulė ją išdavė.

Visi medžiai buvo ramūs, o drebulės lapai virpėjo — drebulė bijojo paslapties neišlaikysianti. Taip, drebulė, tarsi kaip nebuvusi, užima vietą, tegu ir gražių nekirmėjančių raudonikių po savim gausiai priaugina, bet apie ją nei gera nei bloga.

Be dvasių šis medis. Ir senos, storos, išdubusios, sausų viršūnių, genių iškapotų kamienų dvasių nemėgiamos.

Iš pastatų dvasios labiausiai mėgsta jaują, pirtį. Čia retai tesilanko žmonės — joms ramu. Tačiau čia yra baidančių dvasių. Jų daugiausia čia. Yra ir gerų, ypač pasakose apie našlaites randame nuoširdžių, skriaudžiamas našlaites apdovanojančių, padedančių joms pamočių duodamus nepakeliamus darbus nudirbti, sukviečiančių paukštelius, kad aguonų grūdelius iš pelenų išrinktų.

Kitas pastatas — „nums“. Tegu jame jau ir nebegyvenama, senovės dvasios vis dar tebesilaikančios, nors šis pastatas net į tvartus būtų visai paverstas.

Gyvenamajame name gal tik ant viršaus ar prišininkėje dvasių aptinkama. Dar tame didžiajame kamine kartais kokios paklydėlės dvasios laikinai apsistoja, kai pakriautėje nebėra lašinių, kai druskos statinės ištuštėja.

Dvasias viliojanti vieta: pirtyje ardai, ardkilai, o kamine ąšai, ugniavietė ar už ugniavietės pelenų kampas — užpelenė, dar kartais molinėje sienoje užsilikusios pūdynės.

Trumpai kalbant, gyvai sudvasintas, savotiškai pagilintas, rišamas su praeitimi senojo žemaičio mėgiamos gamtos plačiosios aplinkos gražusis pasaulis.

Panašus yra žynių, burtininkų samprotavimas apie tas ar kitas dvasias, neva jų pagaunamas, padedančias susižinoti su sena praeitimi ar spėti ateities įvykius.

ŽODYNĖLIS

Akalicija — bajorų gyvenamoji soda (kaimas).
Alkėris — kambario pavadinimas.
Aploukas (apluokas) — laikina nutrauktiems veršiams ganyklėlė.
Apynojus — apyniams auginti vieta.
Apynovartės — susmeigtos į žemę kartelės apyniams vyniotis.
Aprubė — jo žemė aprubėje, viename sklype.
Apsikurmuliauti — labai apsiraišioti raiščiais, skarmalais.
Apsiulžinti — apsimesti nesuprantančiu, kvailiu.
Apyvara — kojinų (naginės plaukais į viršų) ar naginių virvelė.
Arba — arpa — mašina grūdams valyti.
Ardkilai — jaujoje (pirtyje) kartės javams džiovinti.
Armuo — ariamasis dirvos sluoksnis— dirvožemis.
Ąšas — vąšas — kablys trikojui (katilui) pakabinti ir nusukti ant ugniavietės.
Atpeikėti — grąžinti sąmonę.
Atvarslai — vadžios.

Badruskis (bedruskis) — uogynojus (lot. ribes).
Baltgalvės — ramunės (lot. chamomilla).
Basnirtais klumpiais — įsispyręs į klumpius be kojinių ar autų.
Beigelis — baranka, riestainis.
Birštva — nedidelis miškelis, kur auga išbėginiai beržai, eglės, ąžuolai, apušės, lazdynai.
Bitaulis — bičių avilys.
Blendis (blindė) — (lot. salix caprea) tam tikra gluosnio rūšis.
Blisas — pliušas.
Bobžolės — moterų vartojamų gydomųjų žolių bendras pavadinimas.

Bragas — keturių stulpų pastatas su kilnojamu stogu.
Braktytis — lįsti, norėti prisivilioti, pasinaudoti - išnaudoti.
Briedgauris — (lot. nardus strieta) šiurkšti pievų žolė.
Brizgilas — pamautai su geležiniais žąslais.
Budynė — budėjimas prie numirėlio.
Budutis baubčioja — paukščio keliamojo garso pamėgdžiojimas.
Bumbolai (jaučio) — augalo pavadinimas.
Buožulo žvagždėjimas — tuštviduris kamuolys su įbertais kietais kūneliais, judinamas kelia garsą (švelcoriaus per atlaidus lazda).

Cebulė — svogūnas.
Cignorius — bažnyčios varpas, kuris paduoda ženklą didiesiems varpams skambinti.
Cimbalka — darželių žieminė gėlė.
Cirulis — vieversys, paukščio pavadinimas.

Čiukuras — šelmuo.
Čiurnis — pirštinės ar kojinės dalis.

Desintina — desiatina, žemės matas 2.7 akro (kiek mažesnė už hektarą).
Dišlius — grąžulas; kartelė vežimui valdyti.
Drožstalis — skobnis medžio darbams.
Duburkis — upės ar ežero dugne duobė.
Dumplekė — plati lenta vietoje gardžių (drobynų) mėšlui vežant.

Gailis (lot. ledum palustre) — pelkių, pušynų, durpynų augalas.
Gaidgystė — labai anksti.
Ganyklalė — ganykla, ganyklalė, ganyklėlė.
Garbarnė — odoms išdirbti įmonė.
Gardakulis — augalo pavadinimas.

Gardės — drobynos.
Gegnė — grebėstas.
Gižas — meistro padėjėjas, mokinys.
Gonta — rankų darbo skeltinė stogui kloti medinė lentelė, kurios vienas kraštas paplonytas, kitas su grioveliu.
Grumzdulai — rubuiliai, grundulai — žuvytės.
Gruzdžiai — kremblių (grybų) vardas.
Gurgždis (cherophyllum) — augalo pavadinimas.

Ieraitis — avies vaikas.
Įnumauti — išsinuomoti kampą ar kambarį (menkutis nuomininkas).
Įpravodyti — iškilmingai įlydėti; kunigą pravodija ligoniui.
Jaujas — klojimas.
Jaukas — priemonė žuvims, paukščiams, žvėrims vilioti.
Jaukuras — pirčiai (jaujai) kuras, kai džiovinami javai.
Jepkė — kiemas prie namų mieste, prie smuklių.

Kailraugis — skystis, kuriame mirksta išdirbamosios odos.
Kamanė — laukinė bitė.
Kapelčiukas — griežikas.
Karališkiai — priklausę ne ponams, bet karaliui, baudžiavos nėję, tik mokesčius mokėję.
Karapka — mokestis žydų bendruomenei už košer papiautą gyvulį.
Karklės — tam tikra vartų rūšis.
Karnelis — rogelių ar vežimėlio dalis, kur įtaisytos sėdynės.
Kastinis kelias — sukastas vieškelis su grioviais pakraščiais.
Kastinis — iš šiltos grietinės sviestiškas valgis.

Kašėrytis — lepintis, išdykauti.
Kaštunkas — medauninko plauko arklys.
Katėti — višta kata, kiaušinį padėjusi ar pabaidyta.
Kebeklis — kobinis — gembiška šaka.
Kėdės atkalkis — kėdės atrama, atlošas.
Kęsas — kemsas.
Keverza — kreivas, nedailus medis; tinka ir žmogui.
Kikilis — paukščio pavadinimas.
Kiksas — tam tikras žaidimas kortomis.
Kinknoti — lankstyti galvą.
Kiocis — kiocalis — kiocelis — krepšis, krepšelis.
Kipalė — kipė — kipelė — tam tikro medinio indo pavadinimas.
Klebetas — įrankis virvėms vyti.
Klėtsanga — klėties tam tikros patalpos pavadinimas.
Klojimas — vieta jaujyje, kur pasikloja kuliamuosius javus.
Klostys — kartelės stogo šiaudams pritvirtinti.
Knėpščioti — graibyti, gnybčioti.
Kodalis — kodis — kodalis — kodelis — lauknešėlis.
Kamisorius — dvaro pareigūnas.
Kreikti — iš markos iškėlę linus kreikia (kloja) ant žolės; kai nemirko linų, tuomet juos skleidžia —skleistiniai linai.
Kretilas — didelis rėtis iškultiems javams sijoti.
Krupiai — krupė — rupūžė — maži rupūžiukai, varliūkščiai.
Kruvauninkai — augalo pavadinimas.
Kruvainiai — iš kraujų ir ruginių miltų valgis (vėdarišKas).
Kūlis — akmuo.
Kurkulas — varlių kiaušinėlis vandenyje.

Laidarys — diendaržis.
Laigyti — linksmai šokinėti, bėgioti (gyvuliai).
Laja — medžio šakos drauge su augliais.
Lanktis — prietaisas siūlams iš špūlių lenkti.

Lapynė — viralas iš lapų.
Lapurvis — lapės urvas.
Laukinėtis — „savo reikalus" atlikinėti.
Leketas — prietaisas sulai tekinti.
Lėkis — prie šiaudinio stogo galo prikalta lenta, kad vėjas šiaudų nedraskytų; yra ir ant stogo viršaus.
Leistuvas — tam tikras drožtuvas lentoms tiksliai suleisti, lyginti.
Liepsnelė — paukščio pavadinimas.
Lioub — būdavo.
Listinas — pilnas, kaip akis.
Lomstyčio eglutei — savotiškas marškonis audeklas.
Lopšys — lingė vaikams.
Luitas —gabalas, nedailiai atkirstas, atskeltas, atpiautas.

Magnatas — turtuolis, galingas ponas.
Mataras — prietaisas siūlams suvyti.
Maukna — vieni medžiai turi žievę, kiti maukną.
Mazginys indams — savotiškas paplokščias krepšis, pakabintas plokštuma prie sienos; į jį sumeta nuplautus šaukštus, suvožia indus.
Mentis — irklas.
Meškakerpė — samanų rūšis.
Metininkas — metams samdomas vedęs darbininkas (kumetis).
Metūgė — vienerių metų medžio ūgis.
Miega — aruodas.
Mišuginė a kop — puskvailis (žydiškai).
Morynos — neštuvai karstui padėti, nešti.

Nagatka — augalo pavadinimas.
Naščiai — kartelė su kabliais dviems vandens kibirams nešti.
Neapvažu — šlykštu.
Nepakirmėjo pas tėvus — buvo negerai, nesilaikė tėvų. išdykęs.

Nognus — labai didelis.
Nudarbė — apsidirbimas su darbais: „Ant nudarbės gavo pievos“ (darbu atsilygins).
Nuluzgęs — susmukęs, apsileidęs; nuluzgusios ausys — didelės, nepriglaustos prie galvos.
Nuo kerežos metų — nuo senų senovės.
Nuošukos — tai, kas iššukuojama, ruošiant verpiamuosius linus (blogesnės už pašukas).
Nusikalėti — sunykti ilgai būnant uždarytam.

Oškabarzdis — augalo pavadinimas.

Pablaka — sėdėti ištiestomis kojomis ant žemės.
Pabombėti — lengvai pabarti, prikalbinėti.
Pakaitis — poilsis po pietų.
Pakygai — visokios priemonės.
Pakratinė — pakratėms laikyti jaujyje patalpa.
Pakriautė —vieta mėsai rūkyti (kamine), druskai laikyt.
Paktas — pieno ūkis dvaruose.
Palagas — vieta javams vėtyti prie jaujo.
Palūpis — vieta po apatine lūpa.
Pamakaluoti —nerūpestingai pamojuoti ar ką pamaišyti.
Pareituvės — gyvenamoji vieta.
Parkaniukai — statiniai — tvoros rūšis.
Parvarais kyšo — reti, kaip rožančiaus parvarai.
Pasekėjas — tas, kuris seka, kur išvežama jaunoji.
Parišius — kunigaikščiui važiuojant, greta valdančio arklius sėdėdavo gražiai apdarytas vyras, kuris trimituodamas skelbė duoti kunigaikščiui kelią.
Pastauninkas — pastaununkalis — pastauninkelis — ganykla.
Pastijolka — grietinė.
Pašukos — tai, kas iššukuojama ruošiant verpiamuosius linus (geriausios).
Patrubočius — griežikas, trimitininkas.
Pauparis — tranas — dykaduonis.

Paviržis — priedas valgomais dalykais už darbą.
Pečiūrė — krosnyje šilta skylė su durelėmis.
Penas — penima kiaulė.
Penkpirštės — augalo pavadinimas.
Petreinis — penkios kapeikos.
Pylė — antis.
Pirkšnis — nedidelės žarijos.
Plėkai — iš avies pilvelio valgis.
Plėšos — nuo lazdyno ar karklo nuplėšta skalelė krepšiams, duoklams, kretilams, sietams dirbti.
Posnaga — arklio kanopa ar kito gyvulio raginis kojų galas.
Poternyčia — žydo savotiška liemenė.
Praktis — uždarbis; važiuoti į praktį, uždarbiauti.
Prarakti — praknebinėti, prakrapštyti.
Praurbinti — pradurti su yla.
Priekiemis — aikštelė prie kiemo.
Priegrindas — prieklėtis.
Pristavas — nuovados viršininkas.
Prišininkė — gyvenamojo namo patalpos pavadinimas.
Prievartos pastininkas — nori ar nenori, bet turi susilaikyti nuo mėsiško ir pieniško valgio.
Properšos — pratirpusio ledo vietos.
Puplaiškė — (menyanthes trifoliata) vaistinė balų žolė.
Purėtas — garbanotas.
Purmonas — ponai važiuodavo su purmonais, patys arklių nevaldydavo.
Pusmarškonis — audeklas: apmetai marškoni, ataudai vilnoni.
Pustaunyčia — apleista (sodyba, trobesys).
Pustynė — tuščia, visur be tvarkos, viskas nyksta.

Rakybolai — visokie prietaisai.
Reja — jauja — pirtis, kur javai - linai džiovinami.
Redelė — vielų stambokų langų tinklas iškultiems grūdams nuo šiaudų atskirti.
Redelioti — sijoti iškultų javų šiaudus per redelę.

Rekstis — iš virvelių padarytas didelių langų didelis maišas šienui kimšti. Rekstis — tam tikras prietaisas pašaramš iš daržinės į tvartus nešioti.
Ratpėdžiai — stipinai.
Rezena — stičas, užsispyrimas.
Rezgenė — perpintas virvelėmis lankas šiaudams nešioti.
Rėznikas — košer piaunąs gyvulius - paukščius žydas.
Rietas — šlaunis, kulšis.
Rožė kartinė — rožių rūšis.
Rubulti — pirštais ar delnu sukočioti, suvyturti.
Ruoplis — savotiškas nelygios žievės beržas.
Rusvelkis — manieżas.

Sampilinis pienas — supilstytas per ilgą laiką rūgštas pienas.
Samprotis — kas samprotavimu pasiekta.
Sėjelis — paukščio pavadinimas.
Sėtuvė — tam tikra pintinė, iš kurios sėjama sėkla.
Sintulys — gerklės ar plaučių liga (gal astma).
Skačiojasi — rūpinasi, šaukauja.
Skala — skeltinė balana dėti ant riestuvo audeklą riečiant.
Skreitas — vaikas ant motinos kelių arba skreite.
Skotertė — staladengtė.
Slugdyti — daryti, kad slūgtų.
Slukutis — paukščio pavadinimas.
Smaugos — vaikų gerklės ligos — skarlatina, difteritas.
Soda — kaimas.
Speldė — skylė viršum duonkepės krosnies angos dūmams išeiti.
Spilgti — vysti, nykti; nuspilgusios gėlės.
Sprudunklis — sagą atstojąs medinis šakalėlis.
Stadala — didelė vežimams su arkliais įvažiuoti daržinė prie smuklių.
Stebulinė butelka — maždaug kaip alaus butelis.
Strongas — pakinktų dalis.
Stukas — 20 svarų surištų linų.

Sukliokti — sukristi, perkarti.
Surungulti — suglamžyti, susukti, suvynioti be tvarkos.

Šakarnis — šakotas.
Šaudytinė tvora — tam tikros tvoros pavadinimas.
Šeiva — audžiamoje staklių šaudyklėje medinė ilgoka plona ritė.
Šimtadienis —šimtui dienų samdomas vedęs darbininkas.
Šiūlotis — trintis, gluosniuotis.
Škobai — prielaidų šonkaulių kauliukai.

Šlajas šėnyti — rogių pavažoms pakalti geležines šėnis.
Šlebė — ištisinis mergaičių drabužėlis iš vieno nuo galvos iki kojų.
Šmėkšoti — (šmėkla) neaiškiai trumpam pasirodyti: kažkas šmėkšo iš patamsio.
Šmėžuoti — švaistytis be tikslo, kitiems šviesą užstojant.
Šutynė — valgio pavadinimas.
Švamalis — lankstus pypkės kandiklis; keiksmas.
Švilpokas — paukščio pavadinimas.

Talaluška — nerimta daina.
Tarpikas — patalpos pavadinimas (senajame nume).
Tazgatis — atseit, vadinasi, būtent.
Tekinis — ratas.
Terankis — duoklas.
Teležyti — bristi giliu purvu, molyne.
Trauko lapai — augalo pavadinimas.
Triaušis — (lot. equisetum) asiūklis — augalas.
Trinkelė — trinka — trinkalė — apvalaus medžio gabalas, pasidėti ką kapojant.
Tulžys — paukščio pavadinimas.

Tuškas — čiulptukas.
Tūzė — avino tūzė, išdirbta tabokui laikyti.

Uriadnikas — eilinis policininkas.
Užduralis — vienoje gyvenamojo namo pusėje yra kiemas, o kitoje užduralis.
Užklembariuoti — durims uždaryti vartoja klembarį.
Užranta — įranta; rąstų galus užrenčia kertėms.
Užulksmis — pavėsis.

Vagonalis — vagonas — vagonalis — vagonėlis — suvožiamas medinis tekintas indelis sviestui vežtis, neštis.
Vaivorai — (vaccinium uliginosum) — pušyno augalas.
Vaksyti — barti.
Vamčioti — šuo vamt-vamt.
Varaunios sienos — glaudžiai suleistų rąstų, su meškakerpėmis perdėtų.
Varaunas — taupus, neišlaidus.
Vartkelio pyragas — pravažiuojančiam atkėlęs vartus turi gauti už tai atpildą.
Varža — priemonė žuvims gaudyti.
Vašokliai — raudonosios serbentos.
Vėdarai — miežinių kruopų ir kraujų dešra.
Vedeklis — berniukas, valdęs arklius, vežant mėšlus.
Vėdlys — tas, kuris atrado jaunąją; jis iš jaunojo pusės.
Verščiukas — kita tarme kalbąs.
Vėtytuvė (palagas) — vieta prie jaujo, kur vėtė iškultus javus.
Vienrykštė — šlapių vietų kvapių žiedų augalas.
Vikšris — (lot. juncus) augalas.
Vilkutis — paukščio pavadinimas.
Virbai — žabai, žagarai.

Vištkoja — palvė — gardžių uogų balų augalas.
Vogulėlis — akių vydis, kaip akies vydis.
Vonė — Ona.
Votegas — botagas.

Žalkulai — nedžiovintų pirtyje javų grūdai.
Žąslesiai — grūdų ir žolių sėklų pabiros, vėtant ar arbavojant.
Žaltalankiai — augalo pavadinimas.
Žambas — skvernas.
Žambis — arklas.
Žardiena — aikštė aplink klojimą (žem. jaują), aptvaras.
Žardinyčia — pastatas su žardais sėmenų galvutėms žardyti, džiovinti.
Žemiečių viršininkas (zemskij načalnik) — valdžios atstovas ūkininkams tvarkyti.
Žiogris — pinučiai — tvoros rūšis.
Žičkas —maršk onis pirktinis siūlas.
Žiūrė — valgis iš avižų (kisielius).
Žvakinyčia — žvakidė; nedidelė dėžutė mažam samdinio kraičiui susidėti.
Žvavus — akylas, sumanus, netižęs.

TURINYS

GYVENTOJAI - SAVININKAI

	Psl.
Bajorai	7
Ponai	10
Kunigaikščiai	22
Žydai	36
Žmonės	55
SODYBOS	60
Gyvenamasis namas	62
Klėtis	64
Tvartai - staldai	66
Daržinė	67
Jaujas	68
Roupė	68
Kiemas	69
Sodnas	72
Tvoros	79
Vartai	82
Paukščiai	84

Gamtoje 89
Žemė 92

GYVENIMO EIGA

Gimė 99
Auga 104
Kraitis 109
Piršliai 112
Ūkvaizdžiai 115
Vedybinė sutartis 115
Vestuvių išvakarėse 117
Vestuvės 120
Po vestuvių 124
Karšinčiai 127
Gyvenimo galas 129
Mirimas 132
Marinimas 135
Budynė 138
Laidotuvės 139
Atminimai 142
Sodybos „pavardė“ 143

GYVENTOJAI - SAMDINIAI

Metai 148
Lygtuvės 150
Samdinių kilmė 156
Luomai 159
Kumetynai 162
Darbas, Viltis, Turtas 166
Kumetis, Baudžiauninkas 170
Trobelninkų vaikai 172
Skirtumai 177
Priežastys 182
Senoji karta 187
Lyg išvados 192
Samdiniai - šeimininkai 195

PATS GYVENIMAS

Valgis 198
Gėrimas 207
Rūkymas 215
Malda 217
Kalėdninkai 221
Kryžių - koplytėlių šventinimas 223
Kunigo pravodijimas 228

Elgetos 231
Giminės, svečiai, bičiuliai 241
Baidyklės, šmėklos 245
Dvasios 252
Laumės 258
Aitvaras, Kaukas 259
Žyniai, Burtininkai 262
Žodynėlis 271
Turinys 281

TO PATIES AUTORIAUS:

1. **Meteorologija.** Vadovėlis Žemės Ūkio Technikumui. 1923.
2. **Palangos kraštas** (sykiu su V. Ruokiu). 1925.
3. **Ūkininko dangus.** 1925.
4. **Žemaičių padangės kryžių ir koplytėlių statistika** (apvažiuota 2424 km. Surašyta 3234 šventųjų vienetai). 1931, 1933, 1934, 1936, 1937, 1938.
5. **50 fizikos praktikos darbų.** 1935.
6. **20 kelionių po Kauno apskritį** (su Dr. K. Avižoniu ir prof. St. Kolupaila). 1937.
7. **Fizikos kursas** (vertimas iš rusų kalbos). 1941.
8. **Pirmojo pasaulinio karo metu fizikos vadovėlis Voroneže** (išspausdinta tik 150 psl.).
9. **Elektros kursas** (savo vardu išspausdino Dr. A. Juška, autorių išvežus į Červenę). 1941.
10. **Medžio drožiniai gimtajam kraštui atminti.** 1954.

VERTIMAI:

11. R. Lommel. **Darbo ir gamybos fizika.** 1929.
12. V. Michelson. **Trumpas mokslinių orui spėti žinių rinkinys.** 1928.
13. V. Šenichen. **Gyvybės fizika.** 1924.
14. N.A. Borodin. **Gamtos mokslai ir jų taikinimas gyvenimui.** 1925.
15. **Fizikos terminų žodynas** (trimis kalbomis).

RANKRAŠČIAI:

16. **Savitarpinė Pagalba** (125 psl.).
17. **Stefano Batoro universitetas — Vilniaus universitetas Vilniuje** (50 psl.).
18. **Kalinio primestinės laisvės kelios dienos — Červenė** (135 psl.).
19. **Šis tas apie Žemaičių padangės kryžius ir koplytėles.**

Čia nesuminėta daugybė ilgesnių ar trumpesnių straipsnių įvairiuose žurnaluose, laikraščiuose, enciklopedijose.